

Rat 1870/71

(Skice od 49 do 76)

OD KONCENTRACIJE ARMIIA DO POVLAČENJA FRANCUZA PREKO MOZELA

Napoleon III vratio se kući iz ratnog pohoda kod Sadove, umesto sa levom obalom Rajne i Belgijom, sa znatnim gubitkom moći i ugleda. Da bi postigao bolji rezultat, car se nije ustručavao da preti, više ili manje prikriveno, ali se ipak nije usuđivao da angažuje vojsku, koja je bila opterećena svim slabostima koje dolaze usled dugogodišnjeg zanemarivanja. Međutim, ako je htio da sebi sačuva presto, a Francuskoj mesto na čelu evropskih država, morao je da spreči potpuno ujedinjenje Nemačke i da vратi Prusku u granice koje su joj priličile. Rat je stoga bio neminovan; da bi se mogao voditi, morali su da se nađu saveznici i da se vojska znatno poboljša, pa čak i iz osnove obnovi. Zato su marljivo vođeni pregovori sa neprijateljima i prijateljima Pruske iz poslednjih godina. Uspelo je takođe da se pešadija naoruža novom puškom koja je bila bolja od pruske puške. Većina ostalih planova za reformu i poboljšanje vojske nalazila se tek u začecima svog izvođenja, kada je pokušaj da se protivniku zada bar politički poraz doveo do izbijanja rata.

Ubeđen da će „sa 300.000 ljudi biti slabiji”, Napoleon je nameравао да „broj koji mu je nedostajao nadoknadi brzinom pokreta”. To je zvučalo kao strano čoveku koji je zbog bolesti često bio osuđen na nepokretnost, i za vojsku koju je tek trebalo stvoriti i opremiti najpotrebnijim materijalom. Izgledalo je da je samo ratni plan gotov.

Rajna će se preći uzvodno od Maksaua, južni Nemci okupiće se pod starom zastavom Rajnskog saveza i krenuće zajedno sa Francuzima na Berlin; Austrijanci će, dalje desno, uzeti isti cilj; Italijani će slediti velikom pokretu naroda, a Danci, potpomognuti francuskim desantnim korpusom, dići će Hanover na ustanak.

Ali, pre nego što bi francuska vojska mogla da krene preko Rajne, trebalo ju je koncentrisati na levoj obali. To se prema tadašnjoj železničkoj mreži moglo izvršiti samo u dve grupe, jednoj od dva korpusa u Alzasu, i drugoj od pet korpusa u Lorenu. Jedan korpus trebalo je da se obrazuje kod Šalona da bi opšte nastupanje pratio kao levi ešelon. Od svih prepostavki na kojima se zasnivao ratni plan,

jedna se svakako nije ostvarila. Južni Nemci nisu se odlučili za zastavu Rajnskog saveza, već za nemačku zastavu. Oni su se, kao i severni Nemci, priključili na Rajni između Koblenca i Karlsruha. Time se francuski ratni plan znatno uprošćavao. Prelaz preko Rajne je suvišan. Na neprijatelja će se naći već s ove strane reke. Savezničke snage neće hteti same da nastupaju s one strane Rajne; velika koalicija, koja još nije bila ni stvorena, već je razbijena. Nemačka i Francuska stoje same jedna protiv druge.

Nemci, svesni da su ju pogledu organizacije, mobilizacije, železničkog saobraćaja, a time i u brzini koncentracije, nadmoćniji nad protivnikom, nameravaju da napadnu Francuze još pre nego što ovi budu priključeni. Prva armija (VII i VIII korpus) koncentrisaće se na Mozelu kod Vitliha, od Druge armije prebacice se III i X korpus železnicom na levu obalu Rajne preko Bingena u Nojnkirhen (Neunkirchen), gardiski i IV korpus preko Manhajma u Homburg, a zatim će tih šest korpusa nastupati preko Merciga i Sargeminda, potražiti neprijatelja koji još nije spremjan i tući ga. Rezerva, od koje bi se XII i polovina IX korpusa prikupili severno od Majnca, a druga polovina IX korpusa kod Vormsa, trebalo je da se kreće za Drugom armijom na otstojanju od nekoliko dana marša. Treća armija (V i XI, I i II bavarski korpus, Virtemberžani i Badenci) krenuće iz Pfalca i potisnuće u južnom pravcu neprijatelja koji se prikuplja u Alzasu, da bi zatim, okrećući se udesno, potpomogla napad Prve i Druge armije.

Od ovog plana moralo se odustati. Francuzi su već pre izvršene objave rata otpočeli prebacivanje trupnih jedinica sa mirnodopskim brojnim stanjem i u roku od nekoliko dana okupili u Lorenu snagu koja, doduše, nije mogla da bude opasna ni za Prvu ni za Treću armiju, ali koja je pretstavljala opasnost za korpusse Druge armije, koje je trebalo po bataljonima iskrcauti kod Nojnkirhena i Homburga. Zato se smatralo celishodnjim da se iskrcavanja, koja su planirana kod Nojnkirhena i Homburga, izvrše iza Bingena i Manhajma (skica 49). Time se, istina, izgubilo u vremenu, ali dobilo u jačini. Oba korpusa rezervne armije (IX i XII) iskrcaju se kod Majnca i Vormsa, otprilike u istoj visini sa korpusima Druge armije kod Bingena i Manhajma i mogla su sada da nastupaju sa njima u jednom frontu. Bilo je čak u izgledu da će i korpsi (I i II), koji bi se privremeno transportovali samo do Berlina, moći, posle oslobođenja transportnih linija za Bingen i Manhajm, dovesti još na vreme da bi se priključili opštem nastupanju. Druga armija nije morala da čeka na ova dva korpusa u luku Rajne južno od Majnca. Oni su mogli, za vreme nastupanja armije, sa punom sigurnošću da se prebacuju od etape do etape sve do Nojnkirhena i Homburga. Tada bi za napad preko Sar stajalo na raspoloženju ne šest, već deset korpusa. Front Mercig — Sarbriken mogao se pojačati jednim korpusom i produžiti desno do Sirka i levo do Finstingena.

Pošto se pokazalo da se ne može dejstvovati iznenađenjem i prepadom na Francuze, za koje se smatralo da se nalaze u prenagljenoj koncentraciji, izgledalo je podesno da se pobeda potraži u angažovanju

nju svih snaga, makar to pretstavljalo odlaganje početka operacija za nekoliko dana. Zadatak Prve i Druge armije ostaje isti kao što je dat u početku, da se neprijatelj potraži i tuče. Izvođenje je samo olakšano većim brojem korpusa i širim frontom.

Levo od Druge armije priključuje se Treća armija. Njena jačina je povećana na šest korpusa, i to VI korpusom koji je ispočetka transportovan samo do Gerlica i tu morao da sačeka da prvo krene V korpus. Njeno desno krilo stoji kod Pirmasensa i Volminstera (Wolmünster) u naslonu na levo krilo Druge armije i istura odrede prema Biču (Bitsch). Drugi korpus preći će preko planine sa desnokrilnom divizijom preko Štircelbrona (Stürzelbronn) i Filipsburga (Philippsburg) ka Nojvajleru (Neuweiler) i Cabernu (Zabern), a sa levokrilnom divizijom preko Ober Štajnbaha (Ober Steinbach), Jegertala (Jägerthal) i Niderbrona (Niederbronn) ka Jungvajleru (Jungweiler) i Buhsvajleru (Buchsweiler). Dva korpusa preći će preko reke Lauter između planine i Hagenauske Šume (Hagenauer Wald), a dva druga južno od nje. Da bi se za Verderov korpus (Virtembergšani i Badenci) dobio zaseban put, moraće se pokušati da se između Raštata i Selca ili dalje uzvodno na zgodnom mestu podigne most preko Rajne. Na taj način moći će Treća armija najjednostavnije da reši zadatke koji su joj postavljeni, da potisne neprijatelja za koga je javljeno da se nalazi kod Biča i u Donjem Alzasu, i da napadom sa istoka potpomogne Drugu armiju.

Cela nemačka vojska nastupaće, dakle, na svim iole prohodnim putevima između Mozela i Rajne i potražice neprijatelja. O njemu se već zna da je leva grupa krenula od Meca i da je sa prethodnicom — 2 korpus, Frosar (Frossard), posela visije južno od Sarbrikena i sam grad, a da njena glavnina — 3 korpus, Bazen (Bazaine), stoji između Sargeminda (Saargemünd) i Sent Avolda (St. Avold); da je rezerva (Garda) na drumu od Meca stigla do r. Nemački Nid (Nied); da 4 korpus — Ladmiro (Ladmirault), podeljen u divizije i brigade, štiti levi bok prema Sirku, a 5 korpus, Faji (Failly), desni bok između Sargeminda i Biča. Alzaska grupa, 1 korpus (Mak Maon) i 7 korpus, Due (Dauay), raspoređena je duž Rajne od Belfora do Hagenaua i severno. Jedna divizija 7 korpusa nalazi se još u Lionu. Ali obe grupe su u stalnom pokretu. Svaki dan može doneti novu sliku. Kao sigurno mogu se smatrati identifikovanim četiri korpusa sa njihovim glavnim snagama između Sarbrikena i Meca, jedan korpus u okolini Biča i jedan u Gornjem Alzasu; jedan korpus, koji u svako doba može da bude pojačan od strane oba prethodna korpusa, koncentriše se u Donjem Alzasu.

Ako sada linija rasporeda Nemaca, koja se pruža od Perla do Raštata, treba da potraži neprijatelja, moraju krila armija, koja pred sobom ne nailaze na neprijatelja ili nailaze samo na njegove slabe delove, da izvrše zaokretanje ka unutrašnjoj strani. Time će im biti potrebno više vremena da dođu do neprijatelja nego centru koji neprijatelja vidi neposredno pred sobom. Stoga je podesnije da krila predu granicu ranije nego centar. Tokom jednog dana, naprimjer 9

avgusta*), moglo je desno krilo Prve armije da stigne od Perla sve do južno od Didenhofena, levo krilo Druge armije i desno krilo Treće armije sve do Saralbena, Ermingen (Örmingen), Ralingena (Rahlingen) i Malih Rederhingena (Kl. Rederchingen), a levo krilo Treće armije do Suflenajma (Sufflenheim) i do blizu Bišvajlera. Tako su se napadi na neprijateljske bokove pripremali sami od sebe. Nemačka krila bila su, doduše, i sama ugrožena desno Didenhofenom i Mecom, a levo Štrasburgom. Ali, te tvrdave su bile posednute tako oskudno, da su izvan svojih bedema mogle vršiti samo neznatan uticaj i nisu pretstavljale mnogo više od nezgodnih prepreka. Opasnije bi bilo da je armiska rezerva — 6 korpus, Kanrober (Canrobert) — prebačena iz Šalona u Nansi ili Mec. Time bi se angažovao deo krila koje bi vršilo obilazak i umanjilo bi se njegovo bočno dejstvo.

Postavljalo se pitanje koja će se odluka doneti u francuskoj Vrhovnoj komandi kada je 9 avgusta uveče stiglo mnoštvo protivrečnih izveštaja i neodređenih glasina. Odluka da se odmah otstupi bila je svakako isključena. Oko 20 dana ranije u Parizu je štampa pisala, a velike gomile ljudi neprestano su vikale: „à Berlin”. Ako bi se preduzelo povlačenje čim se neprijatelj pojавio na izvesnom otstojanju i još pre nego što je opaljen prvi metak, carski presto, položaji maršala i generala i slava vojske bili bi nepovratno izgubljeni. Povlačenje ka Mecu dovelo bi, uostalom, do bitke pod najnepovoljnijim okolnostima, a otstupanje ka Nansiju izložilo bi rasturene divizije i brigade 4 korpusa, kao i 2 korpus, opasnim porazima. Može se pretpostaviti da bi se ojačani 2 korpus povukao na položaj kod Kadenbrona (južno od Sarbrikena i zapadno od Sargeminda) koji je odavno izviđan i poznat kao odličan; ostale trupe preuzele bi obezbedenje bokova. Slično bi, verovatno, postupio i Mak Maon, koji je takođe na odličnom položaju kod Verta (Wörth) bio potpuno spreman za odbijanje napada sa istoka. Iako njegov poraz nije bio sasvim isključen, on je ipak morao da primi borbu isto kao Hoenloe kod Jene, Benigsen kod Fridlanda i Benedek kod Kenigreca. Nemci bi 10 avgusta nastavili pokret na celom frontu, desnim krilom Prve armije u pravcu istočno od Meca, levim krilom Druge armije uzvodno uz r. Sar, desnim krilom Treće armije ka Cabernu, a levim krilom prema Buhsvajleru i Hohfeldenu. Mnoge kolone naišle bi na otpor, čak i na veoma ozbiljan otpor neprijatelja koji bi se nalazio na više ili manje dobrom položajima. Ali time kolone koje ne bi našle neprijatelja pred sobom, ne bi smelete da se zadržavaju. Susedni korpus koji bi napadao ili bio napadnut, one bi najefikasnije potpomogle nastavljući pokret na putevima koji su im dodeljeni, kako bi neprijatelju, u slučaju potrebe mogle pasti u bok i leđa. Ma kako da se zamisli ishod borbi u Lorenu, 10 avgusta uveče istigli bi krilni korpsi nemačke Prve i Druge armije desno u okolinu Meca, a levo u okolinu Finstingena; na to bi Francuzi, bez obzira na svoje uspehe ili neuspehe, da bi izbegli opkoljavanje koje je pretilo, neodložno otpočeli povlačenje, a

*) 9 avgust bio je za Prvu i Drugu armiju određen za prelaz preko r. Sara.

Nemci bi odmah preduzeli gonjenje i stigli bi desno u Nomeni i Delm, a levo u Dijez (Dieuze), Mezijer (Maizières) i Riksingen. Ali da bi se obruč sasvim zatvorio, dodeljene su bile Prvoj armiji 3, 5 i 6 konjička divizija, Drugoj armiji gardiska i 12 konjička divizija, koje bi, prešižući levo i desno krilo, zatvorile prelaze preko reke Sej (Seille) između Marsala i Lanfroakura (Lanfroicourt) ili prelaze preko reke Merte (Meurthe) i kanala Rajna-Marna između Nansija i Envila (Einville), zaustavile celu masu koja bi se povlačila i primorale je na novu bitku protiv Nemaca koji bi nadirali sa svih strana.*)

I Mak Maon će se povući kada bude napadnut sa istoka, a zatim i sa severa preko Langensulcba, Rajshofena i Niderbrona. On će možda moći da nađe izlaz u južnom pravcu, ali će se naći ugrožen kolonama koje će izbijati na jednoj strani iz planine, a na drugoj od Hagenaua i južnije, i videće da su mu putevi ka Moderu ili Cornu i kanalu Rajna-Marna zatvoreni od strane 1, 2 i 4 konjičke divizije i bavarskih konjičkih brigada koje su požurile napred preko Ingvajlera i Hagenaua.

5 korpus, iako ne bi bio još pomeren do 1 korpusa, imaće muke da se izvuče iz opkoljavanja.

Moramo da ostavimo nerešeno pitanje do kog bi stepena uspelo opkoljavanje i uništavanje raznih francuskih armija i korpusa. Veličina uspeha zavisila bi uglavnom od neumornog gonjenja od strane nemačkih armija i korpusa, svesnih svog cilja. Ali, iako bi se mnogi neprijateljski delovi spasli uništenja, ono što bi ostalo od francuske vojske ne bi više bilo sposobno za velika dela. Francuska operativna armija mogla bi da se smatra uništenom. Nemci bi imali posla još samo sa Parizom i drugim tvrđavama.

Ovakav rezultat bio je takoreći naznačen prvobitnom Moltkeovom direktivom da se sa linije Mercig — Sargemind potraži neprijatelj i tuče. Ali, izvođenju su se oštrotstavili pogledi armiskih komandi o prikupljanju snaga, stvaranju masa pred bitku i zadržavanju suviše jakih rezervi. Benedekova naređenja 1866 god. za pokret iz Moravske i Češke oštrot su osuđivana. Ali, kao da je to tako moralno da bude i kao da nije moglo da bude drukčije, Druga armija nastupala je opet u marševskom poretku kao Benedek, sa četiri korpusa (IV, gardiski, IX** i XII) na velikom putu preko Kajzerslauterna ka Homburgu i sa dva korpusa (III i X) od Bingena drugim putem ka Nojnkirhenu, iako je desno i levo bilo na raspoloženju nekoliko puteva (skica 50). Od Nojnkirhena trebalo je da produže III korpus preko Sulcba, V korpus od Beksbaha (Bexbach) preko Sent Ingberta u Sarbriken, gardiski korpus od Homburga preko Blizkastela

*) 1870 konjica je bila tako rđavo opremljena i naoružana da je zadatak koji joj je bio namenjen mogla da reši samo na nepotpun način. Pošto je povećan broj baterija, uveden mitraljez i sve ljudstvo naoružano karabinima, moći će konjičke divizije ubuduće da izvrše postavljene im zahteve mnogo efikasnije.

**) Odobrenje da 6 avgusta koristi glavni drum iskoristio je IX korpus samo za jednu brigadu. On se glavnim snagama kretao severnim, paralelnim putem.

ka Blitersdorfu, IV preko Cvajbrikena (Zweibrücken) i Hornbaha ka Sargemindu, dok bi se IX i XII korpus kretali iza dva prvpomenuta korpusa. Ali to još nije bilo dovoljno. Usled pogrešnog shvatanja zapovesti Vrhovne komande i samostalnih odluka uputila je Prva armija VIII korpus od Otvajlera preko Fišbaha, a VII korpus od Lebaha prema Sarbrikenu. Tako je ovaj grad bio cilj za četiri korpusa prve i dva korpusa druge linije, dok je jedan korpus upućen prema duboko usečenom i teško prelaznom delu r. Sara, Sent Arnial (St. Arnual) — Sargemind, a drugi prema Sargemindu, koji se lako može braniti. Da je plan izведен na ovaj način, našlo bi se verovatno šest do sedam armiskih korpusa stešnjeno na najužem prostoru pred frontom Kadenbronskog položaja, i neprijatelju bi, i posle odbitka trupa potrebnih za odbranu položaja i Sargeminda, ostalo još snaga da napadne Nemce koji bi bili zbijeni između r. Sara i Kadenbrona. Ustvari, takav napad Francuza bio je isto toliko neverovatan kao i velika odlučna pobeda Nemaca. Tu se nije moglo očekivati više nego sudar dveju nezgrapnih masa, slično kao kod Sadove.

I Treća armija pridržavala se istih načela po kojima su vođene Prva i Druga armija. Mak Maon je radi zaštite Alzasa izabrao položaj kod Verta sa frontom prema istoku. On mu je, kako je prepostavljao, obezbeđivao vezu sa glavnom armijom i s boka ugrožavao nastupanje Nemaca prema Štrasburgu. Trebalo je da Nemci budu prisiljeni da napadnu jak položaj za čiju je odbranu mogao da privuče još i 5 i 7 korpus. Da bi se zatvorili glavni prelazi preko granične reke Lauter, istureni su jedan odred u Lauterburg, Dueova divizija (osam bataljona) u Vajsensburg i prihvatna odeljenja u Klimbah, Lembah i Sulc.

Nemačka Treća armija dobila je od Vrhovne komande zadatak da 4 avgusta pređe granicu, da odbaci Mak Maona u južnom pravcu i da nastupa preko Vogeza prema gornjem toku r. Sara, otprilike između Saralbena i Finstingena. Tamo je trebalo da stigne blagovremeno da bi 9 avgusta, zajedno sa Drugom armijom, sa linije Sarbriken — Finstingen, prešla u napad na francusku glavnu armiju. Trebalo je da se ponove događaji od 3 jula 1866 god. Glavnina Druge armije stajala bi prema frontu neprijateljskog položaja, čekajući da Treća armija donese oslobođenje i pobedu. Zbog samostalnog duha generala fon Štajnmeca (komandanta Prve armije) izgledalo je sumnjivo da će uspeti da se privoli Prva armija da primi ulogu Elbske armije i da napadne neprijateljski levi bok. Usled velike udaljenosti r. Lautera od r. Sara, kao i usled mnogih prepreka koje su se nalažile na tome putu i inače, nije izgledalo da je zagarantovano glatko izvođenje ovog plana. To se pokazalo već 4 avgusta.

Toga dana trebalo je da stignu II bavarski korpus od Bergcberna u Vajsensburg, V korpus preko Kapsvajera u Sen Remi i Voghojshen (Wooghäuschen), XI korpus preko Šajta (Schaidt) u Binvaldcigelhite (Bienwaldzügelhütte), Verderov korpus u Lauterburg, dok je I bavarski korpus trebalo da se kreće pozadi kao rezerva (skica 51). Marševske ciljeve postigla su tri levokrilna korpusa bez naro-

čitih teškoća. Samo II bavarski korpus našao se pred Vajsenburgom, zastareлом, ali potpuno očuvanom i posednutom tvrđavom, iza koje se nalazila Dueova divizija na jakom visinskom položaju sa dobrom preprekom pred frontom. Bez dovoljno artiljerije, tvrđava i položaj nisu mogli da budu lako osvojeni. Ali, čuvši grmljavinu topova, žurno su prispeli V i XI korpus desno od Lauterna. Prvi je prešao preko reke kod Altenštata. Pod udarcima zajedničkog napada tri korpusa na front i u bok, neprijatelj je, posle krvave odbrane, napustio položaj i nestao sa vidika pobedilaca na putu ka Klimbahu. Brzo i efikasno priskakanje u pomoć V i XI korpusa u borbi kod Vajsenburga daje sjajno svedočanstvo o duhu koji je vladao kod rukovodilaca i trupa. Ali, ako bi Treća armija prikupljala po tri korpusa za savlađivanje svakog stvarnog, a možda i prividnog otpora, koji bi se suprotstavio jednoj od njenih marševskih kolona, onda bi ona imala srazmerno slabe uspehe a velike gubitke, i teško da bi na vreme stigla do r. Sara. Kao što je pokazao rat 1866 god., svaka marševska kolona armije u nastupanju mora, pre svega, sama da se angažuje protiv neprijatelja koji joj se suprotstavlja. Susedne kolone prolaze pored svakog neprijatelja da bi se posle, pridržavajući se svog marševskog pravca, ako bi to još bilo potrebno, okrenule u njegov bok i leđa.

Pošto su tri korpusa uzela pravac u Vajsenburg, privučen je tamo i I bavarski korpus. Okupljena četiri korpusa pošla su 5 avgusta: II bavarski korpus preko Klimbaha ka Lembahu, 9 divizija preko Kleburga, Drahenbrona i Lobsana u Projšdorf (Preuschdorf), 10 divizija i XI korpus, delom drumom, a delom železničkom prugom u Sulc, a pozadi I bavarski korpus u Ingolshajm; Verderov korpus privučen je u Ašbah; 4 konjička divizija trebalo je da nastupa ka Hagenauu. Uveče obe divizije XI korpusa stoje kod Sulca, na raskrsnici puteva ka zapadu i jugu, po jedan korpus nalazi se desno i levo, kod Lembaha i Ašbaha, a jedan u rezervi kod Ingolshajma; V korpus je kao prethodnica isturen prema zapadu; 4 konjička divizija izviđa prema jugu.

Prema jugu konjica nalazi samo slabog neprijatelja, a prema zapadu, kod Verta, iza reke Sauer, neprijatelja na jakom položaju (skica 52). Stoga 6 avgusta treba da se izvrši prvo skretanje udesno; I bavarski korpus pomeriće se u Lampertsloh i Lobsan, V korpus u Projšdorf i XI korpus u Helšloh (Hölschloch), da bi se 7-og sa tri korpusa pošlo u napad na front širok oko 5 km. II bavarski korpus štitice desni bok kod Lembaha i Vingena, Verderov korpus levi bok kod Rajmersvajlera (Reimersweiler), a 4 konjička divizija leđa kod Hunspaha. Ova naredjenja ne vode ka potiskivanju neprijatelja prema jugu i nastupanju preko planina da bi se 8-og stiglo do Saru i 9-og učestvovalo u koncentričnom napadu cele nemačke vojske na francusku glavnu armiju. Napadom na jak neprijateljski front, uz zaštitu oba boka, jedva se moglo postići nešto više od potiskivanja neprijatelja preko planina prema Saru, mučnog gonjenja i zadocnjenja za veliku bitku. Ali, ni najskromnija победа nije bila zagarantovana. Mak Maonu je već od pre nekoliko dana bilo odobreno slobodno raspo-

laganje ne samo 7 korpusom (Due), već i 5 korpusom (Faji). Da je samo imao volju, i da je doneo odluku, mogao je oba korpusa blago-vremeno da privuče za napad u neprijateljski bok. Fajiovo nastupanje velikim drumom preko Štircelbrona (Stürzelbronn) prema Lembahu i Dueovo preko Hagenaua ka Surburgu, doduše, ne bi bilo dovoljno. Da bi se neprijatelj zadržao, u planini i u šumi na tim mestima bila je dovoljna, otprilike, po jedna divizija, a po dve divizije i ukupno tri konjičke divizije bile bi dovoljne za obuhvatni napad preko Vajsenburga i Donjeg Rederna (Nieder Rödern). Kažu da je Mak Maon doista razmišljao o bočnom napadu, bar sa 5 korpusom. Ali, njemu je nedostajala vera u uspeh i odlučnost koja je bila potrebna za izvršenje. Neodređenim zapovestima on je pre bitke 6 avgusta uspeo da privuče samo jednu diviziju 7 korpusa, a za vreme bitke još jednu diviziju 5 korpusa; i te slabe snage nisu upotrebljene za napad, već kao rezerva i za zaštitu bokova. Jer, i na francuskoj strani se od samog početka mnogo polagalo na obezbeđenje bokova. Trebalo je da 6 avgusta obe armije stoje jedna prema drugoj u dva četvoroугаонika. Nijedan od dva protivnika, izgleda, nije ni mislio na to da najbolja zaštita sopstvenih bokova leži u napadu na neprijateljske bokove.

Međutim, prikupljanje koje je zamišljala Treća armija nije izvršeno. Nemačke pretstraže stajale su isuviše blizu neprijateljskih pretstraža, a težnja nižih starešina kao i trupa da dođe do borbe bila je suviše velika; bitka se razvila sama od sebe. Uskoro se pokazalo da napad na jak front, pa bio on izvršen sa dve divizije ili sa tri korpusa, ne bi doveo do odlučnog uspeha. Kratak front Francuza i revnost Nemaca doveli su skoro sami do napada na front i na oba boka, za koji se Mak Maon kao namerno bio postavio. Još veći uspeh mogao se postići da se od samog početka nastupalo u mnogo kolona preko planine, kao i u ravnici severno i južno od Hagenauske Šume.

Iz teške situacije u kojoj su se nalazile Prva i Druga armija izvučene su inicijativom nižih rukovodilaca i junačkom revnošću trupa. Dok je 6 avgusta 13 divizija VII korpusa izdvojena preko Felklingena (Völklingen) nastupala prema Forbahu kao desna pobočnica, trebalo je da 14 divizija nastupa drumom preko Lebaha samo do Gihenbaha (Guichenbach); međutim, ona je nastavila marš do Sarbrikena i preko Sarbrikena i zaključila je iz pokreta koje je Frosarov korpus vršio na visinama kod Špiherna da neprijatelj namerava da otstupi (skica 53). Da bi ga zadržao, komandant divizije, general fon Kameke, odlučio je da napadne jaki položaj koji se nalazio pred njim. Sasvim nedovoljne snage pojačane su prednjim trupama najbližih korpusa, naročito 16 i 5 divizijom. Neodoljivom hrabrošću trupe su uspele da zauzmu ivicu položaja i da i na forbahskom putu prodrnu do Štiringen — Vendela (Stierringen — Wendel). Ti uspesi Nemaca verovatno bi odlučili Frosara da se povuče bar do Kadenbrona. Ali, vest da neprijatelj napada i Forbah*) ubrzala je odluku. Još u toku noći izvršeno je povlaчењe do Sargeminda.

*) Bila je to 13 divizija koju je komandant VII korpusa, fon Castrov, (von Zastrow), otposao preko Felklingena kao pobočnicu.

Pobedama kod Verta i Špiherna francuska vojska je bila, tako reći, razdvojena. Mak Maon je otstupio sa pet divizija (četiri divizije 1 i jedna 7 korpusa) preko Caberna ka Sarburgu (skica 54). Jedna divizija 7 korpusa kod Milhauzena (Mühlhausen) osećala se ugrožena u pozadini odredom virtemberškog pukovnika fon Sojberta, za koga je javljeno da se nalazi u južnom Badenu i povukla se, skoro bežeći, u Belfor, kuda je prispela i 3 divizija 7 korpusa izиона. Faji (5 korpus) se prvo povukao pod zaštitu topova tvrđavice Licelštajna (Lützelstein), pa se posle spojio sa Mak Maonom kod Sarburga. Dve divizije 3 korpusa 7-og su se priključile Frosaru kod Pitlingen (Püttlingen). Ostale dve divizije nalazile su se kod Sent Avolda, iza njih Garda kod Lubelna, a 4 korpus bio je kod Bolhena, Helsdorfa i Buzendorfa. Izgledalo je da spajanje svih tih, sasvim rasturenih delova nije moguće iza reke Mozel, već tek kod Šalona. Već 7-og dostavljene su odgovarajuće zapovesti francuskim korpusima, ukoliko je bilo moguće da ih one dostignu. Prema njima je trebalo da se 2, 3, 4 korpus i Garda prikupe prvo kod Meca da bi okupljeni nastavili pokret u Šalon, da Mak Maon i Faji krenu takođe ka tom mestu preko Nansijsa, a da Due (7 korpus) pokuša da stigne u tu oblast železnicom. Međutim, usled lažnih vesti Mak Maon je mislio da je neprijatelj već presekao put preko Nansijsa i skrenuo je prema jugu; Faji je krenuo još više prema jugu i obojica su zaobilaznim putevima, a deškom železnicom, kao Due, stigli u Šalon u vremenu od 17 do 21 avgusta u takvom stanju rasula i poremećenosti, da su jedva bili upotrebljivi.

Rasulo i pometnju moglo je da poveća samo bezobzirno gonjenje Nemaca 6 i 7 avgusta. Treća armija je i pokušala da goni. Pošto je neprijatelj nestao sa bojnog polja kod Verta, pozvana je 4 konjička divizija koja se nalazila u rezervi daleko pozadi; pošto se nije znalo kuda je neprijatelj otstupio, ona je upućena pogrešnim tragom. Divizija je 7-og popodne ipak stigla francusku zaštitnicu kod Caberna. Ali, neprijatelj je u međuvremenu došao toliko k sebi i imao je toliko artiljerije pri ruci da nije dozvolio da konjičkim jurišem bude bačen u planinu. Time je u Alzasu bilo završeno svako gonjenje. Treća armija kretala se vrlo sporo za tučenim neprijateljem i stigla je do r. Sara između Saruniona i Sarburga ne 8, već 12 avgusta.

Levo krilo Druge armije nastupalo je 7-og i 8-og između Biča i Sargeminda, između r. Sara i planine. Dva dana ranije ovo krilo moglo je ovde da postigne velike uspehe. Sada, razume se, nije moglo da se nađe ni na kakvog neprijatelja. Naivna nada, koju su izazvale lažne vesti da će se Mak Maon povlačiti preko Biča i da će mu se moći preseći otstupnica, izjalovila se.

Gonjenje sa bojnog polja kod Špiherna izgledalo je da će biti jednostavno i udobno. Ali, trupe koje su se borile 6-og bile su krajnje iznurenje marševima i borbama i sasvim izmešane. Mase koje su se nalazile dalje pozadi morale su prvo da se urede i privuku izdaleka da bi postale upotrebljive. Najmanje dva dana neprekidnog rada

bilo je potrebno da bi se one izvukle iz zagušenog tesnaca, a još više vremena je trebalo da bi se komore, koje su se bile očajno izmešale, uputile na marševske puteve koji su im bili određeni. Srećom, neprijatelj, iako nije bio tesno zbijen, bio je ipak, znatno rasturen. Trebalo mu je vremena da se prikupi i zato još nije bio izmakao daleko kada se od strane Nemaca moglo preduzeti gonjenje.

NASTUPANJE NEMACA DO I PREKO MOZELA BOJEVI KOD KOLOMBEJ — NUJIA I MARS LA TURA

Posle bitke kod Špiherna stigao je I korpus na desnom krilu Prve armije 7 avgusta u Lebah, jedan dnevni marš istočno od Relingena (Rehlingen), a IV korpus na levom krilu Druge armije 8 avgusta u Lorenzen, nekoliko kilometara istočno od Saruniona. Relingen i Sarunion su, dakle, bile krilne tačke na liniji r. Sara, između kojih je moglo da stigne deset korpusa Prve i Druge armije i da se postroji do 9 avgusta uveče, da bi odatle po Moltkeovom planu „potražili neprijatelja i tukli ga”. Taj neprijatelj se nije povlačio ka Sarburgu, kako se ispočetka mislilo na nemačkoj strani. Jer, tamo bi bio otsečen. On se isto tako, kao što se savetovalo na francuskoj strani, nije krenuo na visoravan između Tula i Nansija gde teku reke Mozel i Mert, jer bi tu bio opkoljen (skica 55). Ali, on je, kao što su to potvrdili izveštaji konjice, uzeo prirodan pravac otstupanja ka Mecu, Verdenu i Šalonu. Ako bi 300.000 Nemaca krenulo za neprijateljem od r. Sara sa nešto zadržanom sredinom ka Mecu i nešto isturenim krilima ka Bertringenu (južno od Didenhofena) i ka Dijeluaru (Dieulouard), mogli su svakako da računaju na to da će potisnuti 144.000 Francuza iza Mozela i u Mec. Međutim, šta bi trebalo uraditi kada bi se oko 13-og stiglo do reke, zavisilo je od držanja neprijatelja. Ako bi francuska armija u više kolona krenula kroz Mec i desno i levo pored Meca, ne bi joj se moglo mnogo naškoditi. Gonjenje bi se moralo nastaviti kao i dotada.

Ali, svaku vojsku u povlačenju, koja se ne oseća dorasla protivniku, i nehotice privlači tvrđava u kojoj se nada da će naći mir i bezbednost posle svih pretrpljenih opasnosti i napora. Da se francuska armija predala tome žudno iščekivanom odmoru i bezbednosti u Mecu samo toliko dok se čela nemačkih kolona pojave na Mozelu, ostao bi joj za produženje povlačenja otvoren uglavnom samo put za Verden koji je neposredno zaštićen Mecom; na tom jednom putu, najmanje 120 km duga kolona od 164.000 ljudi*), koliko se cenilo brojno stanje francuske vojske, ne bi više mogla da se izvuče iz obuhvata nemačkog desnog krila, koje bi se na drugoj strani Mozela povilo uлево, i levog krila, koje bi se povilo udesno, niti bi mogla da pretekne konjicu koja bi požurila napred i zatvorila joj put.

*) Sa francuske strane navodi se da je jačina vojske posle prispeća Kanrobera iznosila 174.000 ljudi. Ali, pošto je jedna divizija ostala u Mecu, mogu trupe koje je Bazen 14 avgusta izveo iz Meca da se procene na 164.000 ljudi.

Ali, u ono doba nije moglo da se izvede nastupanje Nemaca preko Mozela s obe strane Meca. Komande armija, koje su prilikom marša ka r. Saru stavile na jedan put četiri korpusa jedan za drugim i zbile šest korpusa u front od svega nekoliko kilometara širine, ne bi nikakvima direktivama na svetu mogle da se privole da istočno od reke sa deset korpusa na isto tolikom broju puteva zauzmu front koji bi sa 40 do 50 km ipak još bio srazmerno uzan. One su htale da se kreću mnogo dublje i zbijenije, a pre svega nisu htale da ih Mec razdvoji i da pruže pritešnjrenom neprijatelju prividnu mogućnost da se ujedinjenim snagama baci na razdvojene armije. Moltke je morao da vodi računa o tim shvatanjima koja su tada svuda važila i morao je da se odrekne svog jednostavnog postupka „da se neprijatelj potraži i tuče”, iako je ovaj, kod postojeće velike nadmoćnosti, morao ranije ili docnije da dovede do opkoljavanja i uništenja neprijatelja. Pošto je zaobilaznje oba krila izgledalo suviše opasno, Moltke je morao da se zadovolji obilaženjem jednog, i to desnog krila. Dakle, neprijatelj se na levoj obali Mozela neće opkoliti napadom sa dve strane, već će se potisnuti ka severu prema luksemburškoj i belgiskoj granici.

Druga armija uputiće se u tri kolone (III, IX i II korpus preko Sent Avolda, Falkenberga i Nomenija, X i XII korpus preko Sargeminda, Grostenhena i Delma, gardiski i IV korpus*) preko Sarabena i Merhingena) na levu obalu Mozela, dok će Prva armija u dve kolone (I korpus preko Kurcela i Panža, VII i VIII korpus preko Lubelna i Remijija) štititi marš Druge armije prema Mecu, a Treća armija će se kretati za njom ešelonirana levo unazad, sa desnim krilom preko Saruniona (skica 56). 450.000 ljudi spremia se da zaobiđe 150.000 ljudi. Tih 150.000 ljudi moglo je da potisne slabu bočnu zaštitu od 90.000 ljudi Prve armije, ali oni bi kod daljeg nastupanja udarili na Drugu, možda i Treću armiju, koje bi se u međuvremenu okrenule i razvile. Stoga opasnost neprijateljskog napada nije bila velika; veća opasnost postojala je od neprijateljskog otstupanja. Da li će plan uspeti, bilo je uslovljeno time da Druga armija nastupa bez odmora i da se neprijatelj što duže zadrži kod Meca.

Takvo zadržavanje nikako nije pretstavljalo Napoleonovu namjeru. On je, posle poraza kod Verta i Špiherna, vrlo brzo odlučio da se povuče u Šalon bez zadržavanja, pošto se tek tamo mogao nadati da će ujediniti sve svoje raspoložive snage i biti dorastao neprijatelju koji je morao znatno da se oslabi opkoljavanjem tvrđava i zaštitom svojih veza.

Međutim, carica-namesnica pozvala je svog supruga da se pokori volji svog naroda i da ne napusti Mec, bastion istočne granice. Kanroberov korpus poslat je železnicom kao pojačanje. Kada je već morao da održi Mec po svaku cenu, Napoleon je htio da pokuša sreću

*) Pošto je Treća armija bila još daleko pozadi, IV korpus je upotrebio prelaz kod Saruniona koji je bio dodeljen toj armiji i kretao se odande zasebnim putem prema Šato Salenu.

sa bitkom na Francuskom Nidu sa tvrđavom kao oslonom tačkom iza svojih leđa.

Prema tome položaju trebalo je sada da se okreće Prva armija koja je sa I korpusom stigla u Krojevald (Kreuzwald), sa VII u Karlingen i sa VIII u Lauterbah. Možda je bilo opravdano što ona nije produžila nastupanje, već je 11-og stala da bi sačekala Drugu armiju radi zajedničkog napada. Ali nikako nije bilo opravdano što je Druga armija 10-og tj. četiri dana posle Špiherna, još uvek stajala sa glavninom na r. Saru i nije iskoristila inertnost neprijatelja da bi prešla dobar deo puta. Ona je, doduše, 11-og stigla sa III korpusom u Falkenberg, ali sa ostalim korpusima prve linije tek u Helimer, Geblingen i Harskirhen, a sa IX i XII korpusom u Forbah i Sargemind.

Istina, marš ka reci Mozel gubio je sada u svom značaju za komandu ove armije. U tome što je neprijatelj poseo jak položaj ona nije videla defanzivne već ofanzivne namere, što će u ovom slučaju reći, nameru napada na protivnika dvostrukе jačine. Takav napad bio je uvek skopčan sa velikim teškoćama. Ne uzimajući u obzir dela Starog veka često protkana bajkama, kolonijalne ratove, Hoenloea i Rihela kod Jene, koji su od težnje „uvek prvo napadati” stvorili jedno kruto načelo, samo se Fridrih Veliki ustvari bavio napadom na neprijatelja dvostrukе jačine, i to ne uvek sa srećom. A sada je trebalo da se jedan star, bolestan čovek, diletant u vođenju armije, sa već pokolebanom vojskom, usudi na takav poduhvat koji bi ga, i posle početnog uspeha, morao da dovede do potpunog uništenja. Iako je Moltke u tom postupku neprijatelja video samo prolazno posedanje položaja kakvo se lako moglo objasniti prema neprijatelju koji je nedovoljno energično nadirao, on ipak nije mogao da pređe preko mišljenja princa Fridriha Karla koji je iz dva rata izišao kao vojskovođa ovenčan slavom, čiji je odličan plan za napad na položaj na r. Saru, tobože, poremetio samo Štajnmec i koji je komandovao snagom od sedam korpusa od deset koji su tu bili u pitanju.

Međutim, princ je očekivao ili se nadao francuskom napadu i mislio je da na delu sjajno dokaže tačnost načela „dejstvovati strategiski ofanzivno, taktički defanzivno”. Pripremajući bitku, trebalo je da III korpus kod Falkenberga zauzme „defanzivan položaj”, da Prva armija sa I i VII korpusom 12-og kreće do Nemačkog Nida između Bolhena i Meringena (Möhringen), a VIII korpus da im sledi do Nidervize i Bušborna; da se IX korpus Druge armije pomeri do Lubelna iza III korpusa, a II korpus da dođe u Sent Avold. Sa ostala četiri korpusa nameravala je komanda armije da do 15-og uveče, „naprežući krajnje snage”, izvrši zaokretanje udesno, prema liniji Falkenberg — Verni. Onda bi Napoleon, koji bi strpljivo čekao, 16-og mogao da napadne položaj Bolhen — Falkenberg i bio bi uništen bočnim napadom sa linije Falkenberg — Verni (skica 57).

Nažalost, Napoleon ništa nije znao o planovima koji su se kovali protiv njega. Inače bi možda koncentrisao svoju armiju iza r. Seje (Seille), napao levi nemački bok kod Vernija i razbio levi bočni po-

ložaj*), dok bi Nemci na frontu još očekivali očajne napade vaskrslog Neja i stare garde. Ne sluteći ništa o junačkoj ulozi koja mu je dodeljena, Napoleon je odustao od odbrambene bitke čim su se čela neprijateljskih kolona pojavila u daljini i povukao se 12-og na nov položaj koji se desno kod Manjija (Magny) naslanjao na reku Sej i preko Peltra i Kolombeja pružao do Mozela i Šijela (Chieulles).

Marševi Nemaca 11-og i 12-og bili su uzaludni. Uzalud su trupe desnog krila po kiši prikupljene maršovale rđavim putevima, uzalud su, stešnjene, ostale bez skloništa i hrane i trpele oskudicu u svemu. Ali, te nezgode bile su sitne prema činjenici da su zadržani pokreti obilaženja Druge armije od kojih je zavisio krajnji uspeh. Samo X korpus isturio je bar jednu diviziju do Delma. Svi ostali korporusi daleko su zaostali. Istina, marš se 13 avgusta opet nastavlja. III korpus se kreće glavnim drumom za Pont a Muson sve do Bišija (Buchy), IX korpus do Herlingena, ali već 14-og prvi se čelom zau stavlja kod Luvinja (Louvigny), a poslednji kod Lipija (Luppy) čekajući da se XII korpus približi do Solnja (Sologne) koji leži nešto južnije (skica 58). Oni ne mogu tako lako da se oslobole nade u neprijateljsku ofanzivu i izgleda da veruju da se neprijatelj samo povukao pod zaštitu topova Meca da bi dobio veći zamah za skok unapred. Pretpostavljalо se da će takav skok sada uslediti u južnom pravcu duž puta za Šato Salen (Chateau Salins). Tada bi na raskrsnici ovoga puta i puta Sarbriken — Pont a Muson udario na III, IX i XII korpus koji su koncentrisani na jakom položaju i mogu s juga i istoka da budu potpomognuti II, IV i gardiskim korpusom, dok bi Prva armija, koja je 13-og sa I i VII korpusom prešla r. Nemački Nid, a sa VIII stigla do ove reke, preuzeala Bliherovu ulogu kod Vaterloa. Uloge bi se promenile ako bi neprijateljski napad izabrao pravac duž puta Mec — Sarbriken, kao što se to dosada zamišljalo.

Očekivanje neprijateljskog napada sada nije bilo sasvim neopravdano. Nemačka konjica, koja je 12-og stigla sa patrolama do Mozela, javila je da na železničkoj pruzi Fruar — Mec, na levoj obali reke, jedan za drugim, na kratkom otstojanju, slede dugi transportni vozovi i da se u tim vozovima tobože nalaze trupe Kanroberovog korpusa. Nije se moglo zamisliti da bi se rezerva vojske, jezgro oko koga je u Šalonu trebalo formirati armiju, mogla privući u Mec samo u cilju da bi sa Rajnskom armijom bila opkoljena u Mecu, ili, da tek iskrcana preuzme mučno povlačenje u Šalon odakle je sa žurbom upravo bila došla. Ti transporti morali su da imaju naročiti značaj. Nameravana ofanziva postala je moguća; neprijatelj se pojačavao, dok su Nemci slabili. Ako desnokrilna kolona Druge armije nastavi pokret ka Pont a Musonu, Prva armija će se postepeno izolovati, i Napoleonu bi moglo da padne na um da iskoristi potpuno prazan prostor između Mozela i Nida za napad sa 174.000 ljudi na desno krilo Prve armije koje visi u vazduhu.

Pokret obilaženja koji je vršila Druga armija nije se smeo zadržati, ali desnokrilnoj koloni trebalo je dati drugi pravac. III korpus

*) Ferster, »Princ Fridrik Karlo Pruski. Uspomene iz njegovog života«, II, 136.

je morao što pre, tj. čim bi to dozvolila oskudna mreža puteva južno od Meca, u cilju da se zauzme što više prelaza preko Mozela, da skrene sa velikog puta i da udari pravcem ka Šampeju (Champey) ili Ariju (Arry), a IX korpus pravcem ka Korniju (Corny). Tom korpusu mogli su neposredno da se priključe s desna: VII korpus na putu za Panž (Pange), VIII korpus, koji bi nastupao ka Kurcelu i Tenšenu, I korpus, koji bi se kretao ka Sen Barbu (St Barbe) i Vriju, kao i 1 i 3 konjička divizija, koje bi nastupale duž Mozela (skica 59). Tada bi uvek bilo pri ruci pet korpusa o koje bi se razbila svaka Napoleona ofanziva, bez obzira na to sa koliko korpusa bi bila preduzeta; ti korpsi bili bi spremni da zadrže neprijatelja čim bi on pokazao nameru da produži povlačenje. Drugim rečima, dok Druga armija zaobilazi desno krilo neprijatelja, Prva armija pokušava da ga zadrži na frontu i može u tome da bude potpomognuta od strane desnog krila Druge armije. Da je ovaj plan prihvaćen od trenutka kada je Prva armija oslobođena zadatka zaštite desnog boka južno od Meca i od trenutka kada joj je dat pravac na neprijateljski front, dakle od 10 avgusta, mogla je Druga armija do 13-og da stigne do r. Mozela, a Prva armija da dode u dodir sa neprijateljem na položaju Manji — Šijel.

Napoleon se već odavno, kada su se Nemci spremali za veliku bitku na Nidu, nosio mišlu da nastavi povlačenje ka Šalonu, uprkos carici-namesnici, Ministarstvu, Parlamentu i javnom mišljenju. Kod Djeđuara i kod Pont a Musona pojavili su se „uhlans“ (ulani) koji su, kako je izgledalo, jasno nagoveštavali: uskoro će cela neprijateljska vojska da pređe r. Mozel i, posle toga, ostati na dotadašnjoj prostoriji, značilo bi isto što i biti opkoljen. Ali, izvršenje povlačenja za koje se smatralo da je potrebno, moralо je u Parizu da izazove buru negodovanja koju je trebalo izbeći. Car se stoga odrekao vrhovne komande i predao je 12-og uveče maršalu Bazenu sa nalogom da bez zadržavanja izvrši povlačenje. To je bila mudra mera. Car je svakako mogao da računa na to da će se narod složiti što se sam smenio, a moglo se predvideti da će Bazenovo naimenovanje naići na odobravanje u redakciskim prostorijama bulevarских novina. Ali time još nisu bile otklonjene sve teškoće.

Ako bi novi vojskovođa izvršio naređenje svog suverena i uspeo da sretno dovede vojsku u Verden, preko Meze i u Šalon, tada bi mu opšta osuda bila sigurna, on bi bio žigosan kao izdajnik i bio bi izgubljen za svagda. Jer, on bi kukavički napustio bastion istoka. Ista sudbina očekivala ga je ako bi, plašeći se teškoća povlačenja, ostao kod Meca i bio tamo opkoljen. Jer tada bi na kažnjivi način propustio da spoji svoju armiju sa Mak Maonovom armijom u vojsku kojoj bi neprijatelj mogao teško odoleti. Bazen je mogao da računa da će mu biti priznate olakšavajuće okolnosti samo ako bi posle slavnog otpora bio prinuđen od neprijateljske nadmoći da se povuče ili u Verden ili u Mec. Dopustiti da armija bude u Mecu opkoljena bez borbe, izgledalo je isto tako sramno kao i da se, kao u bekstvu, povuče preko Meze u Šalon. Bitka je bila dakle neophodna. Da do nje dođe, Bazen se nije morao brinuti čim krene ka Verdenu.

Nemci su 6 avgusta već tukli bitku južno od r. Sara. Ta reka, između Didenhofena i Fruara, udaljena je od Mozela 40 do 80 km. U roku od sedam dana oni su mogli da pređu taj međuprostor pod svim okolnostima. Bez sumnje su bar čela neprijateljskih kolona već stigla do Mozela i prečiće reku narednih dana. Nemačka vojska stoji, dakle, na Mozelu uzvodno od Meca, a francuska kod Meca, većim delom na desnoj obali. Bilo da pođu jednim putem ili da se podele na dva ili tri puta, kolone će uvek biti isuviše dugačke te će Nemci moći da ih dostignu. Veoma je sumnjivo da li će Francuzima poći za rukom da bar u početku prođu pored gonioca i, da bi se do bilo potrebno vreme za prelaz preko Meze, da kod Verdena stanu radi pružanja otpora neprijatelju koji će ih uzastopce slediti. Mnogo je verovatnije da će do sudara doći na pola puta između obe tvrđave i da će Francuzi od mnogo nadmoćnijeg neprijatelja biti ili opkoljeni ili potisnuti ka severu prema luksemburškoj ili belgiskoj granici. Tada bi Bazen postao potpuni izdajnik; bio bi izgubljen ne samo on, nego i Francuska. Teškoće su velike; one se još više povećavaju time što maršal uopšte ne zna kako da izvrši pokret od Meca do Verdena sa 164.000 ljudi i svim konjima, topovima i kolima koji se nalaze sa njima. On još manje ume da zamisli kako da izvrši napad sa takvom vojskom ili, ako bi bio napadnut, kako da primi bitku i upravlja njome. Nasuprot tim opasnostima povlačenja u Verden, Mec sa Sen Kantenom*) (St. Quentin) poziva ga da ostane. Pa ne mora se odmah dozvoliti opkoljavanje. Na jakom položaju koji bi bio oslonjen na tvrđavu, Bazen bi se još najpre usudio da pruži pobedonosan otpor nadmoćnom neprijatelju. Ako ovaj bude odbačen, još uvek će biti vremena da se pređe u ofanzivu ili da se krene u Šalon. Bazen mora da donese neku odluku, ali na završnici svakog puta kojim bi pošao već je afiširana smrtna presuda izdajniku. Iz tupog razmišljanja i beskrajnih sumnji trgla ga je vest da je „100.000 ljudi (19 divizija) poselo Pont a Muson“. Neprijatelj, dakle, upravo pristupa prelaženju Mozela.

Zasad je toliko sigurno: francuska vojska ne može da ostane na desnoj obali Mozela. Ona mora bezuslovno da pređe na levu obalu, na visoravan između Mars la Tura i Gravelota. Okolnosti će pokazati da li tamo da se napadnu pojedine neprijateljske kolone i bace natrag u Mozel, ili da se sa koncentrisanom armijom nastavi marš ka Verdenu ili, najzad, da se pod okriljem Meca sačeka neprijateljski napad. Jutro 14-og određeno je za polazak.

Bazen je mogao nesmetano da razmišlja kako treba izvršiti prelaz na drugu obalu. Istina, na raspoloženju mu je stajao mnogobrojni Generalstab. Ali, sve greške koje su dotada bile učinjene pripisivane su baš njemu. On je, tobože, svojim uputstvima za marš stvorio samo pometnju i nesreću. Iako sam maršal nije mnogo znao o redakciji jedne marševske zapovesti, on je ipak verovao da će on sam svršiti stvar bolje nego strategiski pomoćnici koji su mu bili dodeljeni.

*) Brdo 4 km zapadno od Meca sa forom istog imena.

Dobar savet koji je tada izostao, dat mu je naknadno utoliko obilnije. Da bi se što brže povukao sa svojih pet korpusa, stajalo mu je, tobože, na raspoloženju pet puteva: preko Mars la Tura i Frena (Fresnes), preko Konflana (Conflans) i Etena (Etain), preko Brieja (Briey), preko Fenča i preko Didenhofena. To bi bilo bekstvo koje bi mu donelo većitu bruku i sramotu, koje bi rasturilo njegovu armiju u sve pravce, izložilo je pojedinačnim porazima i, verovatno, dovelo je samo jednim delom u Šalon da bi tamo još povećala pometnju.

Takvi saveti nisu bili od koristi Bazenu koji je smatrao da je bitka neminovna, pa je za tu bitku htio da drži okupljenu celu svoju vojsku. Odlučio je da isprva iskoristi samo dva najjužnija puta preko Mars la Tura i preko Konflana, jedan za tri, a drugi za dva korpusa. Na nesreću, oba puta do Gravelota, čine samo jedan. Trebalо je, dakle, krenuti svih pet korpusa sa njihovim komorama i svima pripadajućim delovima u jednoj ogromnoj koloni. Uskoro se pokazalo da je to nemoguće izvesti. U neprilici je ipak još pronađen jedan uzan, strm, duboko usečen, samo ograničeno upotrebljiv put koji preko Plapvila, Lesija (Lessy), Šatel Sen Žermena (Chatel St. Germain) i Malmezona (Malmaison) utiče u drum za Konflan. Posle dužeg traganja pronašlo se čak da se sa velikog druma Voapi (Woippy) — Briej, može skrenuti kod s. Sen Priva (St. Privat) ili Amanvajlera (Amanweiler) u Donkur (skica 61). Koristeći ta tri puta mogla je francuska armija tokom 15 avgusta, doduše uz gubitak jednog dela svoje komore, da bude okupljena između Mars la Tura, Donkura i Gravelota, i da pređe u napad, otstupanje ili odbranu. Međutim, istog 15 avgusta morala je južno od druma Gravelot — Mars la Tur da se očekuje Druga armija koja je 13-og svakako stigla do Mozela. Najkasnije 16-og moralo je da dođe do bitke u kojoj je preko r. Mozela, nizvodno od Meca, mogla efikasno da učestvuje i Prva armija. Ali, ni jedna ni druga strana ne stižu na vreme na mesto sastanka. Druga armija ne dolazi zato što do Mozela ne stiže 13-og već tek 15-og. A francuska armija izostaje zato što je zadržana na desnoj obali Mozela.

General fon der Gole bio je sa svojom 26 pešadijskom brigadom isturen pred front VII korpusa u Lakneksiju (Laquenexy). Kada mu je u podne konjica javila da Francuzi počinju napuštati položaj Manji — Šijel i da otstupaju preko Mozela, shvatio je da je potrebno da po mogućству zadrži neprijatelja i da zaostaloj Drugoj armiji stvari vreme da se približi. Nije se smeо izgubiti nijedan trenutak, jer 2 korpus, koji je obrazovao desno, i 4 korpus, koji je obrazovao levo krilo francuskog položaja bili su već nestali iza Mozela, jedan južno oko fora Kele (Queuleu) iza Seja, a drugi preko ostrva Šambijer (Chambière), a i centar, 3 korpus i Garda, već bi otpočeo pokret kroz grad da u tome nije bio sprečen time što su sve ulice bile potpuno zakrčene vozilima svake vrste. Pošto je podneo izveštaj svome komandantu divizije i obavestio komandu I korpusa, general fon der Gole krenuo je u 3 časa popodne sa sedam bataljona, tri eskadrona i dve baterije prema sredini neprijateljskog položaja kod Kolombeja (Colombey). Brigada je prešla potok Valijer, a prethodnica je zauzela selo Kolombej. Međutim, njen dalje nadiranje sprečile su jake ne-

prijateljske snage koje su se razvile na suprotnoj visoravni. Kada se približila nemačka brigada, 3 francuski korpus se okrenuo. Kastanjićeva (Castagny) divizija (2-ga) vratila se trčećim korakom u svoje stare streljačke rovove preko puta Kolombeja. Levo se prikupila Emarova (Aymard) 4 divizija sve do potoka Valijer između Vantua (Vantoux) i Nujija (Nouilly), a desno Metmanova 3 divizija; desni bok štitila je docnije Montodonova (Montaudon) 1 divizija severno od Grižija (Grigy) frontom prema jugoistoku (skica 60). Garda je zauzela položaj zapadno od Bornija (Borny). Bazen je odobrio izvršenje ovih pokreta, ali je naredio da se trupe ograniče na odbranu, da ne nastupaju ni pedalj i da otstupe čim to bude bilo moguće.

Razume se da protivu velike neprijateljske nadmoćnosti Golcova brigada nije mogla da postigne mnogo. Pojačanja su pristizala samo postepeno, u vremenskim razmacima, po svim putevima: Falkenštajnova brigada (2-ga) I korpusa od Mezerija (Maizery) preko Montoa, Memertijeva polubrigada (3-ća) od Retonfeja (Retonfey) preko Noasvila (Noisseville). Obe su produžile front od La Planšete (La Planchette) do Lovalijera (Lauvalliere) i odande do Nujija. 25 brigada prispela je preko Koansijskog (Coincy) za neposredno pojačanje Golcove brigade, tako da je cela 13 divizija, potpomognuta korpusnom artiljerijom, zauzela prostor između La Planšete i Kolombeja, dok je 28 brigada učestvovala u borbi južno od ovog sela, a 27 brigada ostala kao rezerva južno od Koansijskog. Tek dockan uveče podišla je najzad prethodnica 18 divizije od Ornija preko Mersi-le-Oa (Mercy le Haut) ka Grižiju. Trupe koje su pristizale nisu čekale da se završi razvijanje ostalih koje je trajalo mnogo časova. Svako novo pojačanje davalо je potstrek za nov napad, za sve dalje nadiranje. Tako su Francuzi potisnuti u sredini do Bornija, a na krilima do Grižija i Belkroa (Belllecroix). Nadirati dalje bilo je za Nemce neizvodljivo. Njihovo levo krilo bilo je u najvećoj blizini fora Kele, koji su samo sumrak i sopstvene trupe sprečavali da svojim topovima ne otvoriti vatru na trupe VII armiskog korpusa.

U međuvremenu se razvio drugi boj dalje prema severu. General Ladmiro vratio je na grmljavinu topova 4 korpus preko Mozela, ostavio jednu diviziju kod fora Sen Žilijen (St. Julien), a sa ostale dve poseo svoj raniji položaj koji se pužao od potoka Valijer preko Meja (Mey) do Viler Lorma (Villers l'Orme). Za trupe I armiskog korpusa, južno od udolja kod Nujija, koje su obrazovale desno krilo pruskog borbenog poretka, izgledalo je neminovno da će francuske snage sa dela fronta koji ga je natkriljavao između Meja i Viler Lorma nastupati zahodeći udesno, da će preći udolje Nuji — Servinji, potisnuti desno prusko krilo i razbiti bočnim udarom celu borbenu liniju koja se nalazila u žestokoj frontalnoj borbi. Još nije bilo dovoljno pešadije koja bi bila u stanju da se suprotstavi ovom napadu. Zaštita boka morala je, uglavnom, da se poveri artiljeriji koja je već izbila napred. Nekoliko baterija izišlo je na položaj kod s. Poa (Poix) i kod Servinjija, a većina na visove s obe strane Noasvila; celoj Memertijevoj brigadi, koja je u međuvremenu prispela, naređeno je da bezuslovno održi udolinu kod Nujija. Docnije je 4 brigada, koja je

stigla od Tenšena, poslata napred preko Servinjija, 1 brigada privučena je do Noasvila, a baterije su pomerene od Poa u visinu Fajija. Sve te mere, koje su preduzete da bi se predupredio obuhvat, pokazale su se kao nepotrebne. General Ladmiro se nikako nije vratio preko Mozela da bi napao neprijatelja i naneo mu neko zlo. On je samo nameravao da zaposedne svoj stari položaj Mej — Viler Lorm i da ga drži, da štiti for Sen Žiljen, koji još nije bio dovršen, i da speći neprijatelja da izbije na visoku desnu obalu Mozela sa koje bi mogao da vidi logor velikog dela francuske armije između Meca i Voapija (Woippy). Pošto su 4 i 1 brigada I pruskog armiskog korpusa stigle isuviše kasno uveče da bi mogle još da preduzmu napad na 4 francuski korpus, bitka između obostranih severnih krila ograničila bi se na artiljeriski dvoboj da nisu u više navrata preduzimani napadi nekoliko četa na Mej, glavnu tačku jakog Ladmiroovog položaja, koji su, razume se, bili odbijeni. Ti jevtini uspesi izazvali su kod Francuza, iako su se povukli po mraku, neku vrstu osećaja pobede koje, međutim, vojnici jedva da su delili. Trupa koja posle krvave borbe mora da preduzme zamorno povlačenje ne oseća se kao pobednik već kao pobeđena. Smelost korpusa, koji su dotada još važili kao sveži, nije uvećana ovim bojem. Oni su išli u susret novim borbama bez pouzdanja u pobedu.

Nemci su postigli svoj cilj. Odlazak najmanje tri francuska korpusa zadržan je bar za 24 časa. Francuska armija neće 15-og, pa ni 16-og biti okupljena kod Mars la Tura — Gravelota.

Uspesi su mogli da budu mnogo veći da je komanda armije na prvu vest o odlasku neprijatelja nastupala celom svojom snagom i da je uveče zauzela otprilike položaj na kome su Francuzi stajali ujutru. Iz toga bi sama po sebi proizšla odlučna ofanziva preko Mozela nizvodno od Meca. Međutim, takvo nastupanje nije palo ni na pamet komandi armije. Ona je, naprotiv, više puta za vreme bitke, a poslednji put uveče, izdala naredenje da se borba prekine i da se otstupi na ranije položaje. Međutim, komandanti VII i I armiskog korpusa, Castrov i Mantojfel, nisu bili u stanju da izvrše ova naredenja. Oni su smeli da izlože svoje trupe gubicima pri izvršenju teškog napada, ali nisu smeli da ih izlože još većim gubicima koji bi se trpeli pri povlačenju. Trebalo je pojačati pouzdanje vojnika u sebe i vođe, a ne pokolebiti ga. Međutim, general fon Mantojfel se ipak našao pobuđen da otstupi bar noću, dok je general fon Castrov ostao na zauzetim položajima spremam za borbu, bio gospodar bojnog polja sve do narednog jutra i povukao se tek kada su Francuzi nestali sa desne obale r. Mozela.

Ako boj kod Kolombej — Nujija nije dao nikakve druge rezultate, on je, svakako, jasno dokazao: da nije celishodno zauzeti borbeni raspored što uži i što dublji sa što jačim rezervama. Sa uskog fronta mogle su se isturiti samo slabe prethodnice. Pojačanja radi njihove podrške mogla su da se šalju samo postupno. Uzdalo se bezuslovno u prikupljene mase, a sada je nastala potreba da se jaki položaji i nadmoćniji neprijatelj napada malim jedinicama i u tankim linijama. Štaviše, došlo je do toga da je neprijatelj, koga je trebalo

odbaciti, razvio širi front i da je zapretio nadmoćnim obuhvatom. Rezerva, koja je svoj zadatak morala da vidi u tome da preduhitri takvu opasnost i da sama pređe u obuhvatni manevar, smatrala je da stoji isuviše daleko da bi još 14-og mogla da pruži pomoć. VIII armijski korpus nameravao je da krene narednog dana, ali ne da bi produžio sopstveno desno krilo i obuhvatio levo neprijateljsko krilo, već da bi novim masama pojačao frontalni napad koji se ionako već zau stavio pred utvrđenjima Meca.

Pošto su se Francuzi povukli prema zapadu, a Nemci prema istoku, nastala je između njih praznina koja je stalno rasla (skica 58). Tom nezdravom stanju trebalo je da učini kraj Moltkeova zapovest koja bi naterala Prvu armiju da krene opet napred na pobedonosno zauzete položaje i verovatno dalje preko Mozela. U međuvremenu je dojahaop napred i kralj sa svojom pratnjom. Sa visije kod Flanvila video se da je polje sa ove strane Meca neposednuto. Međutim, s one strane, u dolini Mozela, dizali su se oblaci prašine, pružali se preko Sen Kantena i peli se na visoravan kod Gravelota. Bilo je jasno: neprijatelj otstupa putem za Verden. Čelo kolone od 100.000 ljudi, koji su se juče borili kod Kolombeja, napredovaće možda za dužinu jednog dnevnog marša, ali njihovo začelje nalaziće se uveče još kod Meca i trebaće nekoliko dana dok se ta kolona i delovi francuske armije, koji su možda već ranije prošli, pomere od Mozela do iza Meze. Neprijatelju se mora sprečiti da izvrši taj pokret. On se mora zaustaviti i prisiliti na bitku. Najjednostavnije i najsigurnije sredstvo da se postigne ovaj cilj bilo je da se Prva armija uputi preko r. Mozela nizvodno od Meca, a Druga armija uzvodno, a da se blokada istočnog fronta tvrđave poveri II korpusu. Ali od ovog sredstva moralo se odustati, pošto se Prvoj armiji, bar za prvo vreme, nije mogla dodeliti uloga da dejstvuje samostalno i odvojeno od ostalih snaga. Tako je zadatak gonjenja pripao uglavnom Drugoj armiji. Međutim, pozadi njenog desnog krila trebalo je da se kreću dva korpusa Prve armije (VII i VIII). I korpusu stavljeno je u zadatak osmatranje istočnog fronta tvrđave.

Na francuskoj strani počelo se 14-og sa povlačenjem kako se to najbolje moglo, s obzirom na opštu nedoumicu šta treba raditi, bespomoćnost, nered i izlokane puteve koji su bili zakrčeni kolima. Zadnje trupe prednjih korpusa dostigle su ciljeve koji su im bili određeni tek duboko u noć uoči 15-og. Tada su stajali: konjičke divizije Vababrega (iz 2 korpusa), Fortona (1 rezervna konjička divizija) i di Baraja (3 rezervna konjička divizija) kod Vionvila, Gravelota i Malmezona, 2 korpus (dve i po divizije) duž velikog druma između Rozerijela (Rozerieulles) i Lonžvila (Longeville), 6 korpus duž železničke pruge do Voapija (skica 61). 15-og ujutru trebalo je da krenu dalje: Forton u Mars la Tur, di Baraj u Donkur, 2 korpus u Rezonvil i, čim bi tamo stigao 6 korpus, dalje u Mars la Tur. U oslobođena logorišta došli su: Garda u Lonžvil i Mulen (Moulins), 3 korpus u Plapvili (Plappeville) i Devan le Pon (Devant les Ponts), 4 korpus u Voapi i istočno od Mozela. Ta tri korpusa primila su, doduše, naređenje da ubrzano nastave marš. Ali zakrčenost puteva i potpuna zamorenost trupa

sprečili su njegovo izvršenje. Uveče se samo Garda pomerila iza 6 korpusa na visiju kod Gravelota. Dve divizije 3 korpusa uspele su da se povuku preko Plapvila do Vernvila i La Folija. Ostale dve divizije i 4 korpus ostali su za vreme noći uoči 16-og u dolini Mozela. Tih pet divizija treba sačekati pre nego što se otpočne ofanziva ili se nastavi pokret ka Verdenu. Francuska armija nalazila se, dakle, svojim začeljem kod Meca, a njeno čelo je zastalo ranije nego što se to nameravalo.

Moltke je već nekoliko dana ranije opominjao Drugu armiju da glavninu konjice pošalje radi izviđanja na levu obalu Mozela. Za to su upotrebljene samo Rajnbabenova (Rheinbaben) 5 konjička divizija i 3 gardiska konjička brigada, iako dockan. Ostale dve i dve trećine jedne divizije zadržane su da ne bi nedostajale prilikom konačnog juriša u bici na Nidu ili kod Meca, kojoj se armiska komanda nadala.

Patrole su utvrdile da i 13-og kao i ranije postoje francuski logori između Manija i Šijela. U saglasnosti sa tim izveštajima doneo je jedan Nemac iz Meca vest da do 13-og uveče nije bilo nikakvog francuskog pokreta u zapadnom pravcu. 14-og u podne patrole su kod Vionvila našle da se na drumu Mec — Verden i nadaleko sa obe strane ne nalaze nikakve trupe. Pukovnik grof Greben, koji je sa nekoliko eskadrona i jednom baterijom na desnoj obali Mozela prodro u severnu okolinu Onjija (Augny), otvorio je 15-og vatru na neprijateljske logore na drugoj obali između Lonžvila i Mulena.

Rajnbaben je za 15-ti dobio naređenje da nastupa do druma Mec — Verden. Pošto su izdvojene razne pobočnice i prihvatna odeljenja od 36 eskadrona stiglo je u okolinu Mars la Tura svega 6 eskadrona sa jednom baterijom pod generalom fon Redernom. Baterija je otvorila vatru na baterije Fortonove konjičke divizije. Redern je postepeno dobio pojačanja od jedinica koje je dozvala topovska paljba. Uz pomoć tih pojačanja on je htio da pređe u napad na neprijateljsku konjicu. Ali, pre nego što je došlo do juriša, francuska konjica se povukla do Vionvila. Usled toga se zaustavio 2 korpus kod Rezonvila i tu se spojio u veliku masu sa 6 korpusom, čije se desno krilo pružalo sve do Sen Marsela; njima se uveče pridružila Garda kod Gravelota. Nemačka konjica, naravno, nije mogla da sazna te pojedinosti, ali je utvrdila da su jake neprijateljske snage kod Rezonvila i istočno obustavile svoj pokret drumom Mec — Verden. Severno od ovog druma, nemačke patrole naišle su na jaku konjicu iza koje nije utvrđen pokret pešadije. Slika bi se upotpunila da je Prva armija pomoću patrola nizvodno od Meca i na levoj ili visokoj desnoj obali utvrdila šta je ostalo od francuske armije u dolini Mozela između Meca, Sen Kantena i Plapvila. Ali i bez takvog izviđanja bilo je sigurno da francuska armija na maršu ka Verdenu nije došla dalje od Vionvila i Malmezona. Njena se glavnina nalazi između tih mesta i Meca. Ona će 16-og, bez sumnje, produžiti pokret i proširiće se do Mars la Tura i dalje prema zapadu, ali neka bitna promena se ne može očekivati. Ako su neki delovi upućeni putem za Briej (Briey) utoliko će francuske snage biti samo oslabljene za bitku.

Moltke je opominjao već 14-og uveče „da se na levoj obali Mozela nastupa sa jačim snagama prema putevima Mec — Verden” i depeširao je 15-og pre podne: „Gonjenje prema putu Mec — Verden je važno”. Jedva je bilo potrebno da se 15-og uveče ovome još doda: „Treba pobrati plodove pobede (14-og) snažnom ofanzivom Druge armije prema drumu od Meca kako preko Frena (Fresnes), tako i preko Etena (Etain) ka Verdenu”, i dalje: „prema ovdašnjem mišljenju odluka ove operacije leži u tome, da se neprijateljske glavne snage, koje se povlače od Meca, odbace prema severu”.

Dakle, 15-og u podne nije moglo biti sumnje u to što je trebalo da učini Druga armija. Francusku armiju, čije desno krilo stoji danas kod Vionvila, a koje će sutra stajati kod Mars la Tura ili još dalje prema zapadu, treba odbaciti prema severu. Zato se mora obuhvatiti desno krilo, a po mogućству i nepoznato levo krilo, i moraju se postisnuti desno krilo od Verdena, a levo krilo od Meca. Da bi se postigao ovaj cilj, trebalo je upotrebiti sve korpusa koji su bili na raspoređenju i iskoristiti sve prelaze preko Mozela koji postoje ili se mogu izgraditi. Od šest korpusa armije, IX korpus je stigao čelom u Peltr na bojište od 14-og, a III korpus se nalazio kod Luvinjija. Od X korpusa stajala je 20 divizija kod Pont a Musona, glavnina 19 divizije kod Tiokura (Thiaucourt), a Linkerova (Lyncker) polubrigada kod Noveana. Gardiski korpus kod Djeluara (Dieulouard) isturio je prethodnicu preko Mozela do Le Katr Vana (Les quatres Vents), IV korpus trebalo je da stigne tog dana u Marbaš (Marbache), XII korpus u Nomeni, II u Han na Nidu. Time je bilo određeno dalje nastupanje za IX korpus preko Kornija i Arsa ka Gravelotu i Rezonvilu, za III preko Arija (Arry) ka Vionvilu, za X i XII iza njega od Tiokura ka Mars la Turu, za gardiski i IV korpus ka Hanonvilu i Laturu. Korpsi su, doduše, stajali na veoma različitim ostojanjima od njihovih krajnjih ciljeva, ali, oni su se mogli kretati još 15-og popodne, i to IX korpus do u blizinu Kornija, III korpus preko Mozela, X korpus preko Tiokura, a gardiski korpus do Flireja (skica 62). 16-og su tri korpusa mogla sigurno da stignu do neprijatelja, dok bi se VII, VIII, XII i IV korpus kretali pozadi kao rezerva. Istina, rezerve ne bi bile tako jake da je Prva armija upućena severno od Meca. Ali zato bi se moglo upotrebiti za napad ne četiri, već sedam korpusa, i to za napad koji bi imao za cilj uništenje neprijatelja.

Zadatak Druge armije je jasan. Moltkeovo naređenje kaže da se nastupa u pravcu oba puta koji vode od Meca ka Verdenu. Gde se na tim putevima nalazi neprijatelj, konjica je utvrdila tako dobro kako se to samo moglo pod postojećim okolnostima.

Ali, pogrešno je ako se veruje da su izveštaji konjice u ratu od značaja ili poželjni. Viši komandant, po pravilu, stvara sam sebi sliku i neprijatelja i sopstvenih snaga, pri čemu lične želje igraju najvažniju ulogu. Kada izgleda da se prispevi izveštaji slažu sa tom slikom, onda se oni sa zadovoljstvom odlažu ustranu. Ali, ako su suprotni, odbacuju se kao sasvim pogrešni i dobijaju konačnu ocenu da je konjica opet podbacila. Druga armija je prilikom nastupanja od Sar do Mozela samo uzgred vršila svoj zadatak da obide neprijatelja. Ona

je glavnu pažnju obratila na to da se pripremi da dočeka napad neprijatelja koji nije bio verovatan. Sada, kada se stiglo do Mozela, neprijatelj više ne može da izmakne i mora da stane i da primi bitku. Ali, Druga armija ga zanemaruje, nju zanima drugi neprijatelj koji je tobože u natprirodnjoj žurbi izmakao od Mozela preko Meze — i koga treba goniti da bi se naposletku na Marni prisilio na bitku. Izveštaji konjice su sasvim pogrešni; oni se zasnivaju na uobraziljili i zlim slutnjama. U bici vođenoj 14 avgusta nije se tukla francuska armija od tri korpusa sa osam divizija jačine 100.000 ljudi, već slaba zaštitnica, koja je posle junačkog otpora protiv nadmoćnijeg neprijatelja stigla 15 avgusta možda samo do Rezonvila. Zato je zadatak Druge armije da produži marš do Meze.

Zbog toga, 16-og treba da nastupaju: XII korpus u Pont a Muson, a njegova prethodnica u Rejnevil (Regniéville), Garda u Bernekur (Bernécourt), prethodnica u Rambikur, IV korpus u Le Sezere (Les Sézerais), prethodnica prema Tulu, II korpus do Bišija (Buchy), dok bi se III i X korpus uputili glavnim drumom Mec — Verden i tom prilikom likvidirali slabu neprijateljsku zaštitnicu koja se zau stavila kod Rezonvila (skica 61).

16 nemačkih korpusa prodrlo je u Francusku, 10 je stiglo neprijateljsku armiju i zaustavilo je; 7 korpusa može da napada u prvoj liniji, a samo će dva izboriti odlučnu bitku!

Da su bar ta dva korpusa upotrebljena pod jedinstvenom komandom! Ali, svaki radi po svojoj intuiciji i u duhu „orientacije”, koju je dala armiska komanda, a koja ih vodi u zabludu. X armiski korpus šalje poludiviziju Švarckopena sa 3 gardiskom konjičkom brigadom (Brandenburga) od Tiokura u Sent Iler (St. Hilaire). Možda će uspeti da uhvati još neke neprijateljske debove koji su zaostali. Lemanova (Lehmann) polubrigada treba da krene od Tiokura, Linkerova polubrigada od Noveana u Mars la Tur, prva da podrži Rajnbabena, druga da bi se spojila sa Lemanom. Krac sa 20 divizijom treba da krene od Pont a Musona u Tiokur da bi ovima poslužio kao strategiska rezerva.

Sve ove jedinice, koje vode hrabri ljudi i pravi vojnici, naćiće se na bojnom polju, iako su rasturene u svima pravcima. Ali, to ipak još nije dovoljno da bi se izdržala uspešna borba sa francuskom armijom. Najveća zasluga za jednu od najslavnijih bitaka stoleća pripada generalu fon Alvenslebenu i III armiskom korpusu koji je on vodio. Ubeđen u tačnost Moltkeovog plana da neprijatelja treba prestići na levoj obali Mozela, general je sa sumnjom i nestrpljenjem posmatrao sve pokušaje armiske komande da se putem načela „strategiski ofanzivno, taktički defanzivno” izvojuje pobeda na desnoj obali reke Mozel. Čim je stigla vest o boju kod Kolombej — Nujija, on se više nije dao zadržati i krenuo je na svoju odgovornost ka Mozelu. Iako je usput neko vreme bio zadržan od armiske komande, on je ipak sproveo svoju nameru i stajao je 15-og uveče sa 6 divizijom kod Pajnija (Pagny) i južno od njega do visine Šampeja (Champey), sa 5 divizijom kod Noveana na levoj obali r. Mozela, a sa 6 konjičkom divizijom kod Kornija na desnoj obali Mozela, sa namerom da 16-og rano

ujutru sa 5 pešadiskom i 6 konjičkom divizijom kreće preko Gorza ka Vionvilu, a sa 6 pešadiskom divizijom preko Arnavila, Onvila, Šambleja i Mars la Tura ka Žarniju. Pri izvršenju ove namere on se sudario sa neprijateljem. Bio ovaj jak ili slab, on je htio da mu se suprotstavi na oba puta koji vode od Meca u Verden, da ga spreči u otstupanju, a ako bi bio potisnut od nadmoćnijeg neprijatelja, imao je nameru da se povlači ka Verdenu, nadajući se da će X korpus, a možda i ostali delovi Druge armije, zaustaviti neprijatelja i prisiliti ga na povlačenje prema Mecu.

III armiski korpus tek što je otpočeo pokret kada načelnik štaba X armorskog korpusa, potpukovnik fon Kaprivi, stiže kod Rajnbabenove divizije. „Pa, nešto mora da se učini da bi se utvrdilo da li je konjica u pravu kada tvrdi da neprijatelj стоји između Rezonvila i Meca, ili je u pravu armiska komanda koja tvrdi da se on nalazi već na Mezi“. Pitanje se moglo rešiti jednostavnim računom: neprijatelj je 14-og ujutru bio još kod Meca. Od toga dana u podne nije dan Francuz nije prošao kroz Vionvil u pravcu od Meca; neprijatelj, dakle, ukoliko koristi glavni put, mora da se nalazi između ovog poslednjeg mesta i Meca. Ali ovaj račun nije smatran potpuno sigurnim. Željeno obaveštenje može da pruži samo konjički juriš. Rajnbaben nastupa i izvodi svoju artiljeriju na položaj; ova upravlja svoju vatru na konjički logor kod Vionvila gde je ljudstvo zauzeto kuvanjem, hranjenjem, pojenjem konja itd. Posledica je nesređeno povlačenje Fortonove divizije, naglo bekstvo komora koje se nalaze u blizini, ali i razvijanje i nastupanje pešadije koja stoji kod Rezonvila. Na liniju Sen Marsel — Vionvil izlaze 1 i 3 divizija Kanrobera (6 korpus), južno od druma produžuje front 2 divizija Frosarovog 2 korpusa, dok se 1 divizija i Lapaseova brigada okreću prema jugu, gde su se pojavili husari 6 konjičke divizije. 4 divizija*) Kanrobera ostaje kod Rezonvila, a Garda kod Gravelota. Tako III armiski korpus nailazi na već razvijenu armiju. 9 brigada na čelu 5 divizije morala je od Gorza u pravcu Rezonvila da izvojuje sebi put kroz šume Sent Arnulsku (St. Arnould) i Vionvilsku. 10 brigada uspeva postepeno da obuhvati i potisne u severoistočnom pravcu neprijatelja koji joj se suprotstavlja na putu ka Vionvilu. 5 divizija već vodi žestoku borbu, kada se 6 divizija od Soleja (Sauley) razvija sa 12 brigadom s obe strane druma prema Vionvilu i sa 11-om dalje prema jugu.

U dugočasovnoj borbi zauzeti su Vionvil, vis istočno od tog mesta, Flavinji (Flavigny) i severna ivica šuma Vionvilske i Sent Arnuliske. Slaba tačka novog francuskog položaja nalazi se na mestu preloma fronta okrenutog zapadu i ka jugu, gde je moguć koncentrični napad sa dva pravca. To iskorišćuje 10 brigada, koja je pojačana Linkerovom polubrigadom, odbacujući Valazeovu brigadu, koja se nalazila prema njoj, u severnom pravcu na Bastulovu brigadu. Pošto ostale pruske brigade napadaju u isto vreme, mora ceo Frosa-

*) Od Kanroberovog korpusa mogle su samo 1, 3, 4 i jedan puk 2 divizije da stignu u Mec. Ostatak su Nemci sprečili da nastavi transport železnicom.

rov korpus (2-gi) da otstupi ju neredu. Ovom povlačenju priključuje se severno od puta Kolenova brigada 6 korpusa.

Da bi ovu brigadu zaštitio od gonioca, Kanrober naređuje da Druga brigada 3 divizije Soneja (Sonney) okrene polulevo i da 1 divizija Tiksjea (Tixier), koja dolazi od Sen Marsela, produži njen front. Opasan bočni napad preti 24 puku i jednom bataljonu 20 puka, koji su dotada sami sačinjavali slabo levo krilo severno od druma za Verden. Bredovljeva konjička brigada (po tri eskadrona 7 kirasisirskog i 16 ulanskog puka) bačena je u susret neprijateljskim masama duž starog rimskog puta. Konjanici su pregazili prvi ešelon, probili artiljerisku liniju i posekli zaprege i poslugu. Ni drugi ešelon nije u stanju da zadrži konjički juriš. Baterije, koje se nalaze na visovima dalje pozadi, stavljaju topove na prednjake i beže. Ali posle juriša od nekih 3.000 koraka, sveža francuska konjica dolazi sa svih strana u susret umornim jahačima. Daleki put morao se preći još jedanput.

Rezultat je da je Bredovljeva brigada izgubila polovinu svog brojnog stanja, da je deset francuskih baterija napustilo bojište i da Kanroberova 3 divizija odustaje od napada. Ona otada sačinjava desno krilo položaja koji drže Kanroberova 4 divizija, grenadirska divizija garde i Lapaseova brigada, i koji se od rimskog puta pruža ka Rezonvilu, seče drum za Verden neposredno zapadno od Rezonvila i južno od tog mesta dopire do puta Rezonvil — Gorz. Montodanova divizija 3 korpusa privučena je kao rezerva u oblast istočno od Rezonvila. Zapadno od Gravelota stoji voltižerska divizija garde, a istočno tučeni Frosarov korpus.

Napad na front ovog položaja, koji je posednut sa sedam i po divizijama, nije imao izgleda na uspeh, a da se izvrši obilaženje nije se raspolagalo dovoljnim snagama. Ali, i napad neprijatelja na obe pruske divizije slomio bi se u vatri pešadije i artiljerije, a naročito na odlučnom otporu vođa i trupa. Borbu uglavnom nastavlja artiljerija oba protivnika. Nasuprot tome, borba će planuti posle podne na levom pruskom krilu severno od druma za Verden. Tu je Tiksjeova divizija (1-va) 6 korpusa stigla od Sen Marsela do starog rimskog puta. Desno od Brivila (Bruville) priključiće se Lebef (3 korpus) od Vernevila čim okupi svoje tri divizije. Još dalje udesno očekuje se Ladmiro (4 korpus) koji od ranog jutra nastupa sa tri divizije od Vuapija preko s. Sen Priva i Amanvajlera ka Donkuru. Ako ovih sedam divizija bude jednostavno nadiralo jedna pored druge, biće uništen III armiški korpus koji frontalno vezuje neprijateljska snaga iste jačine, a i X armiški korpus neće biti dovoljan da za dugo vreme zadrži bočni napad na širokom frontu. Francuzi će 16-og izvojevati veliku pobedu i moći će da biraju da li da iskoriste ovu pobedu narednog dana ili da neometano otstupe preko Meze.

Ali dve divizije, jedna Lebefova (3 korpus) i jedna Ladmirove (4 korpus), dockan se razvijaju iz dubokih i gustih marševskih kolona. Tako dve divizije ne mogu učestvovati u bici. Međutim, pet divizija koje ostaju, potpuno je dovoljno da bi se izvršio odlučan bočni napad.

Severno od druma za Verden slabo levo krilo 6 divizije mora da se povuče pred Tiksijeovom divizijom. Otada vis istočno od Vionvila sačinjava istureni deo bitačnog rasporeda. Linija rasporeda se odande pruža levo ka Tronvilskim šumarcima koje je posela tek prispeла Lemanova polubrigada.

Protiv ovih šumaraka i njihovih posada od nekoliko bataljona upravljen je sada napad Tiksjevljeve divizije sa severoistoka, Lebefove sa severa i Grenijeove (2-ge) divizije iz Ladmirovljevog korpusa od Brivila. Tiksjeva zadržava velikim delom levo krilo 6 divizije. Lebef sa svoje dve divizije uspeva samo da se angažuje u laku streljačku borbu. Toga jutra, ali pod drugim uslovima situacije, on je primio nalog „*de maintenir fortement*“*). On se, međutim, pridržava tog naređenja i sada, kada treba što brže oterati slabog neprijatelja, koji se nalazi pred njegovim frontom. Dubok poredak njegovih snaga i izdvajanje jake rezerve izgledaju mu kao najpodesnije sredstvo za potpomaganje moćnog bočnog napada i učestovanje u poduhvatu koji treba da odluči sudbinu obeju vojski. Međutim, koncentričan napad jednog dela Tiksjevljeve divizije i Grenjea dovoljan je da prisili Lemanovu polubrigadu da se povuče. Ona postupno napušta severni, a zatim i južni deo šumarka i uzmiče u Tronvil koji uređuje za upornu odbranu. Ali, koliko će moći da se održi to selo koje leži već prema pozadini položaja III armiskog korpusa!

U tom trenutku opasnosti pojavljuje se Kracova (Kraatz) 20 divizija. Ona je jutrom krenula od Pont a Musona, i, čuvši topovsku paljbu, nastavila marš od Tiokura, izdvojila nekoliko bataljona za podršku 5 divizije i sa 9 bataljona, posle marša od šest milja**) (45 km), stigla do Tronvila. Odatle je nastupanje dva bataljona prema Tronvilskom šumarku dovoljno da dovede do preokreta. Ladmirou se čini da je ugrožen s fronta i veruje da mu je ugrožen i desni bok od Mars la Tura „*par une armée de fantassins*“***). Zbog toga vraća Grenijeovu diviziju. Krac kreće za njom u šumarak. Tamo će se još dugo boriti. Ali je opasnost, koju su Tiksje, Lebef i Grenje pretstavljali sa svoje četiri divizije, privremeno otklonjena.

No, u međuvremenu se pojavila Sisejeva (Sissey) divizija koja zauzima drugo mesto u Ladmirovljevoj marševskoj koloni. Ona dobija nalog da napadne neprijatelja s leđa i da time dovede do odluke. Izgledi na uspeh vrlo su povoljni. Kad Sise bude nastupao zapadno od Tronvilskog šumarka, rasteretiće Grenjea. Kracova divizija će se povući, i ako se i Lebef i Tiksje privole da se priključe, pet divizija napašće III korpus sa leđa, koji će u isto vreme morati da izdrži i frontalni napad najmanje četiri i po divizije.

Sise na svom putu, nažalost, nailazi na „*armée de fantassins*“, tj. Švarckopenovu poludiviziju (Vedelova brigada: 16 i 57 puk). Ona je ujutru pošla od Tiokura u Sent Iler i odande krenula, u pravcu

*.) »Da se čvrsto drži«. — Prim. prev.

**) 1 nemačka milja = 7,5 km. — Prim. red.

***) »Pešadijom«. — Prim. prev.

topovske paljbe, ka Mars la Turu. Tu dobija naređenje da napadne desni neprijateljski bok. Ono što joj je naznačeno kao desni neprijateljski bok, možda je desni bok Grenijea, ali ne desni bok Siseja, koji je sakriven iza visova. Tako ona udara na njegov centar.

Dugi pokret koji je izvršen po žarkoj vrućini avgustovskog dana, potpuno je iscrpeo snage žednog ljudstva. Ali, uzvik „neprijatelj je tu”, učinio je da je kod Vestfalaca nestao svaki trag umora. S uzbudjenim srcem i odlučnom hrabrošću oni idu u susret nadmoćnom neprijatelju, koji se na putu za Brivil ugnjezdio iza duboko usečene jaruge. Napadač nestaje kratko vreme u jaruzi, pa se zatim penje uz strmu padinu. Gore, na ivici, dočekuje ga brza paljba na 150, 100, 50 koraka. On odgovara isto takvom paljbom. Dve linije, duboke otprilike šest redova, dva ogromna bela oblaka, kroz koji neprestano sevaju kratke munje, tutnjava slična gromu; ne vidiš ništa sem druga koji iznenada pada pored tebe. Nemoguće je stati. „Diži se! Napred!” Glas nestaje. A najblizi vide starešinu sa isukanom sabljom i visoko uzdignutu zastavu. Sused to dovikuje susedu. Prvi borbeni red juriša. Ali se neprijateljski natkriljavajući deo borbenog rasporeda povija unutra i paklenom vatrom zasipa bokove i leđa napadača. Što ostaje živo, vraća se u jarugu i penje se opet na vis, sve pod zrnima neprijatelja. Artiljerija pokušava da zaštiti one koji se povlače. Tri eskadrona 1 gardiskog dragonskog puka bacaju se u susret neprijatelju. Oni pronalaze uvalu da bi se približili skriveno i udaraju u njegov desni bok. Ali je on za ovu malu grupu još uvek isuviše dubok. Oficiri i prednji jahači upadaju kroz streljački stroj usred metaka i bajoneta.

Napadi i pešadije i konjice potpuno su propali. Vedelova brigada i 1 gardiski puk više ne postoje. Pred Francuzima leži slobodan prostor i oni mogu divizijama sa desnog krila da izvrše veliki uništavajući napad. Ali Sise ostaje na južnoj ivici jaruge. Utisak, koji su učinili napadi, isuviše je dubok. Francuzi su uvereni da će novi i jači neprijatelj obnoviti napad koji je upravo sretno odbijen. „Nećete, valjda, da nas ubeđujete da bi nas vaš puk napadao tolikom silom da nije znao da ceo armiski korpus stoji iza njega”, rečeno je narednog dana jednom zarobljenom, ranjenom oficiru 16 puka. Pošto se ne oseća dorastao napadu nove Vedelove brigade, Ladmiro smatra korisnim da povuče Sisejevu diviziju u Brivil i Donkur, kuda polazi i Grenije, a gde je u sumrak stigla i Loranseova (Lorencez) divizija koja je još nedostajala.

Smeli napadi Vedelove brigade i 1 gardiskog dragonskog puka, iako su odbijeni, pobudili su Ladrhiroa na povlačenje; tim povlačenjem bitka je odlučena u korist Prusa.

Konjički boj u kome je na krajnjem levom krilu, zapadno od potoka Iron, general fon Barbi sa šest pruskih pukova odbacio Legranovu diviziju i de Fransovu brigadu, kao i potpuno zauzimanje Tronvilskog šumarka od strane Kracove divizije, nisu mogli da prošire ovaj uspeh, već samo da ga potvrde. Francusko desno krilo, Ladmiro, Lebef, Tiksije, napustili su bojno polje i samo formalno održavaju

streljačku borbu koja se postepeno stišava. Levo krilo još drži položaj kod Rezonvila. Njegov front je suviše jak da bi se mogao savladati. Ali pomoć pristiže.

32 brigada, kojoj se dobrovoljno priključio 11 puk IX korpusa*), na čelu VIII korpusa prešla je posle podne preko Mozela kod Kornija u nameri da još stigne na bojno polje. Komandant divizije, general fon Barnekov, naređuje da se njegovih devet bataljona razvije na putu za Gorz, južno od Onjonske Šume (Bois des Ognons), sa namerom da neprijatelja kod Rezonvila napadne u bok i pozadinu. Ali, pritisnuta 5 divizija zahtevala je neposrednu podršku. Tako Barnekovu nije ostalo ništa drugo nego da krene preko Gorza, da napada po pukovima na uzanom grebenu duž puta za Rezonvil i da, posle početnog uspeha, najzad bude odbijen brzom paljbom nadmoćnih rezervi. Posle tri pokušaja napada i tri neuspeha, Prusi su morali da se povuku na vis neposredno severno od ivice šume, dok su se Francuzi održali na visu južno od Rezonvila.

I 25 divizija prešla je kod Kornija preko Mozela. General fon Vitih prodro je na njenom čelu sa 49 brigadom (četiri bataljona, četiri eskadrona i tri baterije) u Onjonsku Šumu, odbacio jedan bataljon gardiskih lovaca, stigao do severoistočne ivice i odande upravio vatru na rezerve koje su otstupale ka Rezonvili. Dalje nadiranje sprečile su neprijateljske trupe koje su se još držale istočno u šumi. Borba se ovde prekinula tek u 10 časova uveče; trupe su se ulogorile na jednom proplanku.

Postiglo se toliko da su se mase, okupljene kod Rezonvila, neuobičajeno povukle ka Gravelotu i nešto istočnije. Pokazao se put na kome su se mogli postići veliki uspesi i na kome bi se oni i postigli da je bilo dozvoljeno generalu fon Barnekovu da sa svojih devet bataljona nadire kroz Onjonsku Šumu prema neprijateljskoj otstupnici između Rezonvila i Gravelota i da je 25 divizija pratila ovaj napad preko Arsa istočno od useka Mans (Mance — Schlucht). To bi verovatno navelo Francuze da izvrše povlačenje u severnom pravcu, te bi se postiglo potiskivanje prema Luksemburško-belgiskoj granici koje je Moltke zahtevao.

Ali, princ Fridrik Karl nije imao takvu nameru; primivši vest da je III armiski korpus angažovan u veoma ozbiljnoj borbi, on je posle podne žurno dojahaо na bojno polje. Verovao je da pred sobom ima neodlučenu borbu. Da bi postigao pobedu, naredio je da se uveče izvrši opšti napad, dakle da se učini ono, što je III korpus preduzimao već deset časova ulažući sve snage, dok nije morao da obustavi napad zbog pretrpljenih gubitaka, iznurenosti i nedostatka municije, pa i zbog jakog položaja koji su držale nadmoćne snage neprijatelja. Naređenje se moglo izvršiti samo unekoliko, pošto je artiljeriji nedostajala zaprega, a pešadiji municija. Napad ono malo pešadije, koja se mogla prikupiti tek u sumrak, i dve konjičke bri-

*) IX korpus dobio je naknadno naređenje da se kreće za III korpusom i da ga štiti sa pravca od Meca.

gade, propao je u brzoj paljbi još netaknutih francuskih bataljona. Da je uspeo, potisnuo bi neprijatelja u pravcu koji je on izabrao za povlačenje.

Prinčev naređenje niklo je iz uzvišenog osećanja ponosne hrabrosti, ali je imalo za posledicu to da se slavan dan završio neuspehom. Što se u bici nije postiglo više, ne može se pripisivati ni komandanima, niti nedovoljnoj hrabrosti, već nedovoljnem broju trupa. Ali, u tom se pogledu nije moglo ništa promeniti, a najmanje frontalnim napadom sa sasvim nedovoljnim snagama. Bilo je puno razloga da svi budu zadovoljni. Ono što može da postigne 60.000 ljudi protiv 164.000, postignuto je u punoj meri. Bilo je dovoljno što je manjina naterala nadmoćnije snage neprijatelja da odustanu od svake ofanzivne namere i da se povuku na položaje koji su se nalazili više ili manje pozadi. Time je odlazak za Verden postao nemoguć i ostao je samo izbor između povlačenja u severnom pravcu ili ka Mecu.

Jedva se može reći da je francuski plan bitke, bilo da je potekao od Bazena ili da su ga stvorile, takoreći, same okolnosti, olakšao uspeh Nemaca. Namera da se 3 korpus zadrži na jakom položaju, da se levi bok obezbedi protiv svakog obuhvata i pređe u napad sa veoma jakim desnim krilom, svakako je imala puno izgleda na uspeh. Plan je propao zbog načina njegovog izvođenja i zbog ubeđenja Bazena i njegovih komandanata korpusa da nemaju pred sobom neznatnu manjinu, već ogromnu nadmoćnost. Ovo nije bilo nikakvo precenjivanje protivnika. Prema proračunima koji ni po čemu nisu bili preterani, glavnina nemačke vojske mogla je i morala je da bude na licu mesta, i da se pojavi na bojištu, ako ne u rano jutro, onda ipak tokom dana. Veliko je delo generala fon Alvenslebena i 3 armiskog korpusa što su Francuze održali u tom verovanju i ovo čak i pojačali. Sredstvo kojim je general pokušao da postigne svoj cilj, bilo je, kako se izražava delo francuskog generalštaba o ratu, „brutalna ofanziva”.

Da su Alvenslebenov korpus i Švarckopenova poludivizija mudro i razborito poseli dobar položaj, bili bi uništeni, a za svoje gubitke ne bi bili nagrađeni velikim uspehom. Napad, stalno ponavljani napad, bezobziran napad, prouzrokovao im je besprimerne gubitke, ali je doneo i pobedu a, može se reći, i rešenje ove operacije.

Jer, iako je poslednji odbijeni napad dao Bazenu prividno pravo da zvanično izvesti: „pruska vojska, tučena na svim tačkama, povukla se”, on je svoje intimno ubeđenje izrazio rečima koje je uputio svojoj okolini „*il faut sauver l'armée française*”**). Da se armija spase preko Meze više nije bilo moguće ako bi Nemci krenuli u severnom pravcu, što se moralо pretpostavljati. Da se učini Moltkeu po volji i ode ka luksemburško-belgiskoj granici, značilo bi srljati u propast. Tako je ostalo samo ono, što je Bazen izrazio u nastavku svoje misli rečima: „*et pour cela retourner à Metz*”***). To je

*) »treba spasti francusku vojsku«. — Prim. prev.

**) »i zato se vratiti u Mec«. — Prim. prev.

bio spas bar za neko vreme u kome se mnogo štošta moglo desiti; možda još uvek bolji spas nego što ga je moglo da pruži spajanje u Šalonu tučene i progonjene Rajnske armije sa ostacima Mak Maonove armije i bataljonima mobilne garde, koji su stigli iz Pariza. Međutim, da se ide pravo u Mec nije bilo moguće, pošto se tvrdilo da je upravo izvojevana sjajna победа, a i zato što je neprijatelj stajao isuviše blizu levom krilu. Trebalo je tući novu bitku bez izgleda na uspeh.

BITKA KOD GRAVELOT — SEN PRIVA

Noć uoči 17 avgusta probavile su jedinice francuske armije u sledećem rasporedu: tri divizije 4 korpusa kod Donkura, dve divizije 3-eg i 1 divizija (Tiksije) 6-og korpusa između Sen Marsela, Viler-o-Boa (Villers aux Bois) i rimskog puta, a ostalih osam i po divizija, po dve 3 i 6 korpusa, dve i po 2 korpusa i obe gardiske, između Rezonvila, Gravelota, severne ivice Onjonske Šume i visa južno od Rezonvila (skica 63).

Linija nemačkih pretstraža pružala se skoro neposredno preko puta, od useka Mans, popreko kroz Onjonsku Šumu, duž severne ivice Vionvilskog šumarka, zatim između Rezonvila s jedne strane i Flavinjija i Vionvila s druge strane do Tronvilskog šumarka koji je obuhvatala sa severa. Iza ovih pretstraža stajale su 25 divizija u Onjonskoj šumi, 16-ta na putu Gorz—Rezonvil, III korpus kod Vionvila i X kod Tronvila, sa pobočnicom prema Mars la Turu. Još u toku noći pokrenuti su IX korpus na vis zapadno od Gorza, XII korpus preko Tiokura i gardiski korpus preko Beneja, Sen Benoa (St. Benoit) i Šambleja u Mars la Tur. Neposredno iza IX korpusa trebalo je da dođu VII korpus prema Gravelotu i VIII prema Rezonvili, ostavljujući Gorz levo.

Bazen je verovao da je 16-og imao posla sa Prvom i Drugom armijom i bio je ubeden da će se 17-og tim protivnicima pridružiti i Treća armija. Ove prepostavke nisu se zasnivale na uobraženjima uma koji je sve video crno: tri nemačke armije mogle su vrlo lako da se spoje do tog dana između Mozela i Meze. Ali, ako bi uzeo u obzir samo neposredne činjenice, da se francuska armija povukla 6 avgusta, da se neprijatelj nalazio u blizini i da su se njegova pojačanja približavala od Mozela, Bazen je morao da veruje da se nalazi prema nadmoćnijoj snazi, ako ne po broju, a ono po mogućnosti delanja. Stoga je objašnjivo što nije htio da napada. To mu nije uspelo 16-og, i ne bi mu uspelo ni 17-og. On nije htio ni da ostane na mestu, jer je morao da očekuje da će biti obuhvaćen levo i desno i potisnut u severoistočnom pravcu. On nije mogao ni da naredi svojoj armiji „nadesno“ ili „nalevo“, da bi krenuo u predugoj koloni duž neprijateljskog fronta preko Konflana u Verden ili preko Gravelota u Mec. On bi uskoro bio zaustavljen i našao bi se u istoj situaciji kao i ranije.

Povoljniji uslovi za povlačenje bili su preko Brieja. Tim se putem udaljavao od neprijatelja skoro pod pravim uglom. Desno i levo od druma Gravelot — Briej mogla su se iskoristiti još dva puta preko Omkura (Homecourt) i Moanvila (Moineville), i time postići znatno skraćenje marševskih kolona. Ali one bi još uvek bile tolike da bi se moralo poći već 16-og uveče da bi se izbegli eventualni napadi neprijatelja. To, međutim, nije bilo moguće. Osim 4 korpusa, koji je unekoliko sačuvao svoju snagu, trupe su bile delimično skoro u rasulu, a delimično sasvim izmešane i nalazile su se u obeshrabrenom i potištenom raspoloženju tučene vojske. Bilo je nemoguće noću ili 17-og ujutru napraviti od nesređene gomile tri uzane marševske kolone za povlačenje preko Orne. A da se to izvrši tek tokom dana, došlo bi do gonjenja koje bi bilo usmereno, delom neposredno, a delom preko Konflana, na potiskivanje ka luksemburško-belgiskoj granici, koje je Moltke i želeo. Ali, i kada bi gonjenje počelo veoma dockan, ne bi moglo da se prode bez uzastopnih borbi zaštитnica; da li bi bilo od koristi da se već obeshrabrena i pokolebana armija sasvim upropasti povlačenjem sličnim bekstvu, da se uputi dalekim zaobilaznim putem u Šalon kako bi se tamo spojila sa ostacima Mak Maonove armije, dok je 450.000 Nemaca moglo kraćim putem da se pojavi tamo skoro u isto vreme. Takvi izgledi nisu bili primamljivi za Bazena. Bilo je bolje da se levo krilo iz obuhvata koji je pretio povuče od Rezonvila preko Gravelota iza useka Mans i izvrši povijanje borbenog rasporeda sa fronta Gravelot — Donkur unazad prema Mozelu. Na grebenu istočno od potoka Mans i zapadno od useka Monvo (Montveau) nalazila se jedna „position inexpugnable“*), na kojoj se bez ikakve opasnosti mogao sačekati i odbiti napad. Kada to bude izvršeno, mogao se ponovnim zaokretanjem unazad naći dobro zasluženi odmor iza utvrđenja Meca. Pokušaj da se dvostruko zaokretanje izvrši u jedan mah doveo bi verovatno do potpunog rasula vojske. Bilo je potrebno zastati na jakom položaju, uspostaviti red i tući bitku. To se kao minimum moralo zahtevati od armije koja je 16-og izvojevala sjajnu pobedu. Kratko povlačenje ubedljivo je objasnjeno potrebom popune municijom i hranom; sasvim ozbiljno je javljeno da će se preko odbijenog i uništenog neprijatelja krenuti u naređeni pohod ka Šalonu. Tako su glasile zvanične namere. Ustvari, povlačenje u Mec odlučeno je ako ne ranije, a ono 16-og uveče. Ovo povlačenje nije moralo bezuslovno da vodi u potpunu propast.

Pre više od 100 godina, 1757 god., austrijska armija princa Karla Lotrinškog odbačena je krvavom bitkom u Prag, pa je tamo opkoljena. Vest o tome izazvala je veliki užas u Beču. Međutim, posle bližeg ispitivanja okolnosti, priznalo se preim秉stvo ove blokade nad povlačenjem koje bi ličilo na bekstvo. Princu Karlu je naređeno da vrši pokušaje ispada, ali ne sa namerom da oni uspeju. Pošto se raspolagalo dovoljnim zalihama, trebalo je da princ ostane u Pragu i da se samo stara da pred tvrdavom veže što veći deo pruske armije. Nadali su se da će protiv malog ostatka Pruske armije podići novu

*) »neosvojiv položaj«. — Prim. prev.

armiju radi oslobođenja Praga. Bitka kod Kolina dokazala je tačnost ovog računa.

1870 god. stvari su, doduše, stajale nešto drukčije nego 1757 god. U Parizu se uopšte nije osećala energija jedne Marije Terezije, na čelu armije koja bi preduzela oslobođenje nije moglo da se oseti mudro proračunavanje grofa Dauna, a umesto malog broja pruskih bataljona koji su iskravili kod Kolina, ostaće i posle opkoljavanja Meca još uvek operativna nemačka vojska od 250.000 ljudi. Ali, kada je trebalo blokirati još jednu francusku armiju, nastale su prilike koje se nisu mnogo razlikovale od onih u junu 1757 god.; istina, za njihovo iskorisćenje protiv Moltkea nije bilo podesnih ljudi.

Mora se, dakle, dati za pravo kritici da bi za Bazena sigurno bilo najbolje da je sa svojih 160.000 ljudi jednostavno do nogu potukao 450.000 Nemaca. Ali, pošto je osećao da nije dorastao tom zadatku, i pošto nije želeo da bude odgurnut ka luksemburško-belgiskoj granici, niti da kao sasvim tučeni vojskovođa bude prihvaćen od strane takođe potpuno tučenog Mak Maona, moglo se povlačenje u Mec još uvek smatrati kao podnošljivo rešenje.

Ali, da li je još bilo moguće ostvariti to rešenje? Da li je francuska armija, od koje se nije moglo zahtevati otstupanje preko Brijeja, bila u stanju da izvrši povlačenje u onaj neosvojiv položaj? Jedva, ako bi neprijatelj nastupio narednog jutra. Nastala bi panika, naglo bekstvo, tako je mislio Bazen. Srećom, strašni neprijatelj nije se kretao celog 17-og i tako je bilo vremena da se „armija spase”.

Jedna gardiska divizija i 2 korpus upućeni su kroz Gravelot, pored nemačke 25 divizije, druga gardiska divizija i 3 korpus preko Malmezona i 4 korpus preko Vernvila na greben s one strane potoka Mans. 6 korpus trebalo je da krene za njima kao zaštitnica do Vernvila. Ali, pošto se tamo nije mogao naći podesan položaj, povučen je na desno krilo. Ceo pokret veoma je težak, pukovi se prvo moraju prikupiti u pukove, brigade u brigade, divizije u divizije. Pojedine marševske kolone ne mogu da izbegnu ukrštanje u najrazličitijim pravcima. Već je odavno bila nastala noć kada su poslednje trupe stigle do svoga cilja koji je udaljen najviše 10 km, a da nisu bile ometene neprijateljem ni na koji način (skica 65). Idućeg dana stajaće: 6 korpus na grebenu između Ronkura i kote 321, oko 1.000 m južno od s. Sen Priva; 4 korpus od vrha 322 severno od pruge do s. Montinji la Granž (Montigny la Grange); 3 korpus dalje levo, do okuke puta istočno od Sent Ibéra (St. Hubert); 2 korpus odatle do Rozerijela (Rozerieulles), Lapaseova brigada kod Žisija (Jussy) i Sent Rifine (St. Ruffine), a Garda kod Plapvila.

Bazen je uspeo, ne samo da izvuče svoju armiju iz krajnje opasne situacije, već i da je izvede na položaj na kome je mogao da postavi neprijatelja pred veoma težak zadatak.

Moltkeova prva misao posle prispeća vesti od 16-og bila je ponovljen napad i gonjenje. Trebalo je sa oba krila stići do sasvim bliske francuske otstupnice, bilo da ona vodi preko Konflana ka Verdenu ili preko Gravelota ka Mecu, i potisnuti pobeđenog neprijatelja ka Brieju ili Didenhofenu (Tionvilu); (skica 63). Međutim, u

tim namerama načelnik Generalštaba naišao je na odlučni otpor komande Druge armije, čija je preduzimljivost ionako bila smanjena sinoćnim frontalnim napadom koji nije bio na mestu. Teškoća situacije, rđavo stanje trupa koje su bile iznurenje dvanaestosavnom borbom, pretstavljene su mu u živim bojama. Slabi ostaci III i X korpusa nisu smeli da se približe daleko nadmoćnjem neprijatelju. Već je bilo opasno ako bi bili prisiljeni da pruže otpor. Trebalo je izbegavati sve što bi moglo da izazove neprijatelja na napad.

Teško da je ovo bilo i mišljenje generala fon Alvenslebena. Njemu je 16-og bilo stalo do toga da veže uhvaćenog neprijatelja sve dok drugi ne budu stigli da ga unište. Čak je bio pripravan na povlačenje korak po korak ka Verdenu. Ni 17-og nije zazirao od nekog povlačenja, ako bi bilo potrebno, jer je znao da se na jednoj strani približavaju gardiski i XII korpus, a na drugoj VII, VIII i IX korpus u cilju da se gonjenje brzo pretvori u uništenje.

Ali, takvi razlozi nisu uvaženi. Fantastična domišljanja te sede usijane glave nisu se mogla održati pred prigovorima komande armije i izlaganjima oprobanih i razboritih generala, kao što je bio Geben. Moltke je morao da gleda kako se njegov plan ruši, pošto oni koji bi morali da ga izvrše odbijaju svoje učešće, te je predložio kralju da odloži napad za 18-ti.

U 1.45 popodne izdaje se Jva zapovest: „Druga armija krenuće sutra, 18-og, u 5 časova i nastupaće u ešelonima sa levog krila između potoka Irona i potoka Gorza uglavnom između Vil sir Iron (Ville sur Yron) i Rekonvila (Reconville). VIII armiski korpus priključiće se ovom pokretu na desnom krilu Druge armije. VII armiski korpus imaće u prvo vreme zadatak da sva kretanja Druge armije obezbedi od eventualnih poduhvata sa pravca od Meca”.

Granice, potoci Iron i Gorz, koje su bile određene za nastupanje, bile su prema zapadu već prekoračene time što je levokrilni korpus Druge armije bio upućen ka Anonvilu (Hannoville). Bilo je preporučljivo da se zadrži ovo neznatno proširenje prostora koji je za šest korpusa bio veoma uzan i da naređeno ešeloniranje levo unapred otpočne već 17-og posle podne. Svaki vojskovođa, koji ima ozbiljnu nameru da pobedi, iskorišćuje prethodni dan, noć i jutro da bi se za bitku postavio u što povoljniji položaj. Međutim, Druga armija se neće nalaziti u povoljnem odnosu prema neprijatelju, ako se zadrži na liniji Gorz — Anonvil. Ona, naprimer, ne zna da li se neprijatelj od 17-og ujutru ne povlači sa 4 korpusom preko Brieja, a ako pomoću svoje konjice i sazna kuda je neprijatelj stigao u podne, ona je posle podne i uveče ipak, suviše daleko da bi 18-og mogla da iskoristi povoljnost situacije za potiskivanje neprijatelja ka luksemburško-belgiskoj granici, čemu je težio Moltke. Stoga je zaista bilo celishodno da se još 17-og sa šest korpusa krene do linije Konflan — Rezonvil. Tada bi 18-og desno krilo moglo neposredno da krene uzastopce za neprijateljem koji bi se povlačio preko Brieja, dok bi levo krilo uzelo obuhvatni pravac preko Longijona (Longuyon), Monmedija i Steneja.

Doduše, III i X korpus u rano jutro 17-og jedva da su bili u stanju da pređu u napad. Bilo je potrebno da se prvo urede jako proređene jedinice, da se doturi municija i popune zaprege baterija. Ali, oko podne, kada u pogledu neprijateljskog povlačenja više nije bilo sumnje, mogao se izvršiti kratak pokret unapred, ako ni zbog čega drugog, a ono da bi se trupe oslobostile utisaka bojnog polja i žednim pribavila voda koja je nedostajala na visoravni kod Vionvila i Brivila. Isto tako, i korpusima koji su pridolazili mogao je dnevni cilj da se pomeri više napred. Jer, svi napor, koji se danas zahtevaju od trupa, biće im sutra u bici od koristi. Bilo bi potpuno u granicama onoga što se moglo postići, da su 17-og stigli: gardiski korpus preko Anonvila u Konflan, XII preko Mars la Tura u Žarni (Jarny), X preko Tronvila u Brivil, III od Vionvila u Sen Marsel, IX od Gorza u Flavinji, VIII istočno od Gorza u Rezonvil, VII preko Arsa do severne ivice Onjonske Šume i šume Vo (Bois des Vaux), gardiska, 5, 6 i 12 konjička divizija ispred gardiskog i XII korpusa sa čelima u Brieju i Obueu (skica 64). Tada bi se saznalo da neprijatelj nije prešao Ornu, već stoji sa znatnim snagama iza useka Mansa i istočno od Gravelota. Ako sutra još pokuša da ode preko Brieja, naći će se između puteva Gravelot, Vernvil, Sent Mari, Obue i Sent Rifin, Amanviler, Sen Priva, Montua. Ako namerava da ide preko s. Sen Priva, Amanvilara, zamka Sen Žermen (Št. Germain) i Sent Rifine u Mec, nalaziće se sa celom armijom ili zaštitnicama između pomenutih puteva. Francuska armija će, dakle, bez obzira na to što je prvobitno nameravala, posesti položaj na grebenu između potoka Mans i useka Monvo, ili je taj položaj već posela. Njeno levo krilo drži visove Poan di Žur (Point du Jour) i Rozerijela. Dokle se pruža desno krilo, nepoznato je, pošto sve trupe do 17-og uveče nisu mogle da stignu na određena mesta, i jer je na jednom položaju bar jedna krilna tačka sasvim promenljiva veličina. Ko to još nije znao iz istorije ratova, mogao je to naučiti u bici 16 avgusta. Ujutru toga dana bilo je desno francusko krilo utvrđeno kod Rezonvila. Posle podne se pojavilo kod Mars la Tura, a sa konjicom još dalje prema istoku, s one strane potoka Iron. 18-og je desno francusko krilo stajalo kod Ronkura. Da bi se to sigurno saznalo, ne bi bilo dovoljno da se utvrdi da su Sen Priva i Ronkur posednuti. Trebalо bi i da se utvrди da Montua nije posednut i da se u Malankuru ne nalazi neki povučeni ešelon. Iako bi konjica sve to ustavnila ujutru 18-og, što ne bi bilo tako lako, morao bi joj se poveriti zadatak da ta sela obezbedi da ne budu posednuta tokom dana.

Da bi se bilo spremno za sve mogućnosti, moralo se na nemačkoj strani prepostaviti da cela francuska armija, 150.000 ljudi, rešena na upornu odbranu, stoji na visinskom položaju istočno od potoka Mansa, od Sent Rifine sve do Orne kod Montuaa. Ako u tome u nekom pogledu, postoji neko precenjivanje protivnika, biće ono od koristi za napadača. Pod tom prepostavkom nastupaće 18-og, shodno Moltkeovoj zapovesti: Garda od Konflana preko Brieja ka Moajevr la Grandu (Moyeuvre la Grande), XII korpus od Žarnija

duž Orne, preko Obua ka Montuau, X od Brivila, preko Žiromona (Giraumont) ka Sv. Mariji, III od Sen Marsela, preko Donkura, Žuavila, Batijija (Batilly), Sent Ela (St. Ail) i preko Abonvila (Habonville) ka Sen Privau, IX preko Kolra (Caulre) i Vernvila ka Amanvileru, VIII preko Malmezona i Gravelota ka majuru Moskva i Poan di Žuru.

Armija već nije mogla da se kreće u tešnjem, užem i zbijenjem rasporedu. Na svaki korpus dolazila je širina fronta od najviše 3 km, a ipak je ukupna širina armije bila tolika, a levokrilne kolone mogle su po potrebi lako da skrenu još dalje prema severu, da su bili obezbeđeni natkriljavanje i obuhvat neprijateljskog levog pa i desnog krila. Ovaj obuhvat trebalo je da upotpune još gardiska, 5, 6 i 12 konjička divizija, koje bi levo, na obe obale Orne, prestigle pešadiju, i 1 i 3 konjička divizija, koje bi zatvorile Mec i po potrebi uzele pod vatru drum za Verden kod Sent Rifine i Mulena.

U nastupanju morali bi korpsi da odustanu od marša u jednoj koloni. Ovaj poredak bio je potreban u nastupanju od Rajne do Sara i od Sara do Mozela zbog nedostatka puteva koji bi vodili do postavljenih marševskih ciljeva. Ali sada, u blizini neprijatelja, trebalo je, ukoliko bi to bilo moguće, ne samo da svaki korpus, već i svaka divizija, pa čak i svaka brigada, obrazuje zasebnu kolonu, koje bi i pored puteva nastupale preko otvorenog zemljišta jedna pored druge na većem ili manjem rastojanju, da bi se bez znatnog gubitka vremena prema potrebi mogle razviti za borbu.

Pošto je neprijatelj svoje desno krilo stvarno protegao samo do Ronkura, bio bi desno natkriljen od dva do tri korpusa. Ovi bi se kretali dalje: X preko s. Montuaa ka Marengu, XII preko Bronvoa (Bronvaux) i Maranža, Garda ka Semekuru (Semécourt) i konjica ka Voapiju.

Nije verovatno da bi neprijatelj branio ovaj „neosvojiv položaj” do poslednjeg čoveka kada bi se ispoljio ovaj obuhvat. On bi pokušao da izmakne preko Solnija (Saulny), Lorioja i zamka Sen Žermen. To bi mu bilo utoliko teže, ukoliko bi silovitije nadiralo ne samo levo nego i desno nemačko krilo.

Za izvršenje ovog plana bili bi potrebni znatni marševi. Oni bi se mogli uštedeti da je Prva armija mogla da se upotrebi za prelaz preko Mozela nizvodno od Meca. Ali, oni su i povećani time što Druga armija 17-og nije napredovala preko linije Anonvil — Gorz. I 18-og se ništa nije učinilo da bi se izgubljeno vreme nadoknadilo bar brzinom odluka i pokreta. Pet časova je bilo potrebno da se podigne, stane, razvije, kreće i stigne sa IX korpusom u Kolr, a sa XII u Žarni. A gardiski korpus, koji se, shodno armiskoj zapovesti, nalazio iza XII korpusa, još nije mogao da stigne u Donkur.

Sada je trebalo doneti odluku. Sigurna pobeda ležala je dotada u jakom levom krilu koje bi natkrililo neprijateljsko desno krilo, ma koliko se ono daleko protezalo. Tu sigurnu pobedu dovela je armiska komanda u pitanje time što je naredila da se III i X korpus, kao i

konjičke divizije, kreću kao rezerva po Napoleonovom uzoru iza sredine armije. Time ih je skoro isključila od svake korisne upotrebe i skratila za toliko korpusa levo krilo, koje je prema Moltkeovoj zapovesti trebalo da odigra rešavajuću ulogu. Da bi se umesto sigurnosti obezbedila bar verovatnost pobjede, morala su četiri korpusa: VIII, IX, gardiski i XII da ispune prostor između druma Mec — Verden i Orne, u nadi da se desno neprijateljsko krilo ne pruža do te reke. Pošto je VIII korpusu pripao pravac nastupanja Gravelot — Malmezon, nametalo se Drugoj armiji da nastupa sa IX korpusom od Kolra ka Vernvilu i Amanvileru, sa jednom gardiskom divizijom od Donkura preko Žoavila i Abonvila ka Sen Privau, a sa drugom preko Batijija i Sv. Marije ka Ronkuru, sa XII korpusom duž Orne preko Koenvila i Obua ka s. Montuau i Malankuru. Ovaj pokret odgovarao bi Moltkeovom zapoveštu predviđenom ešeloniranju ulevo i zaokretanju udesno, i izazvao bi u roku od dva do tri časa bar povlačenje francuskog desnog krila.

Na osnovu izveštaja, osmatranja i proračuna, Moltke je pogrešno zamišljao da se desno neprijateljsko krilo nalazi kod Montinji la Granža, a armiska komanda kod La Folija. Bilo je gotovo nemoguće da se armija od 150.000 ljudi postavi između Poan di Žura i La Folija. Na tako uzanom prostoru mogla se nalaziti samo zaštitnica. Da bi se ova odbacila, moglo se zadržati dotada nameravano nastupanje Druge armije. Međutim, ni Vrhovnoj komandi ni Komandi armije, izgleda, ne bi se isplatilo da zbog neke zaštitnice izvrše veliko zaokretanje udesno sa levim krilom na Orni. Stoga je naređeno VIII korpusu da napadne front Poan di Žur — La Foli, a IX i gardiskom korpusu da napadnu desni bok i da u tu svrhu krenu, jedan od Kolra, a drugi od Donkura, ka Vernvilu. Spojeni tamo na jednoj tački, bez mogućnosti da se razviju, trebalo je, verovatno, da u pretstojećem boju sa zaštitnicom „silinom svoje mase“ odigraju rešavajuću ulogu. Trebalo je da XII korpus kreće za njima prema s. Sv. Mariji. On je udario tim pravcem sa jednom divizijom, ali je sa drugom vrlo mudro ostao na desnoj obali Orne.

Komandant IX korpusa, general fon Manštajn, od prelaza preko Rajne morao je stalno da se kreće pozadi drugih korpusa i da s vremena na vreme zauzima neki rezervni položaj. Još 16-og potisnula ga je Prva armija od prelaza preko Mozela koji je bio određen za njega. Samo po čuvenju saznao je za pobjede koje su drugi daleko napred izvojevali. Sada, najzad, i on je izbio napred pun žudnje da doprinese svoj ideo u borbi i pobedi. I tada je komanda armije saopštila da je neprijatelj u povlačenju delom ka Mecu, delom prema severozapadu. Nije trebalo gubiti vreme. Kada je posle brzog jahanja bez daha stigao na vis zapadno od Vernvila i dogledom ugledao bele šatore francuskog logora kod Montinji la Granža (skica 65), užviknuo je sa zadovoljstvom: „Svi još nisu otisli; za ove put još nije slobodan, oni baš sada kuvaju ručak“. To je, dakle, bio neprijatelj koji je odlazio ka Brieju, ukoliko je uopšte još mogao stići. Ono što se nalazilo dalje prema severu, već se sklonilo od napada, u slučaju

ako gardiski i XII korpus ne krenu na vreme. IX korpus morao je, svakako, što je moguće brže, da napadne neprijatelja koji mu je pao u šake, da ga zadrži i uništi. Komandant korpusa ostavlja ova bataljona prethodnice 18 divizije na putu ka La Foliju, koji im je određen, a artiljeriju divizije i korpusa šalje po baterijama hitno napred na greben koji od Amanvilera pada ka Vernvilu; baterijama, čiji umorni konji ne galopiraju dosta brzo, podvikuje oštrom rečima. Na vatru neprijatelja kod Montinjija i južno ne mora se dugo čekati. To se moglo predvideti. Ali, sasvim ga je iznenadilo da su i francuske baterije jugozapadno od Amanvilera otvorile vatru, naponsetku čak i sa 600 m. Ne pomaže mnogo što se nemačke baterije na krajnjem levom krilu okreću na tu stranu. „Zasuta spreda, s leva i upola sleda, ne samo strašnom granatskom, šrapnelском i mitraljeskom vatrom, već i ubilačkom brzom paljbom mnogobrojnih streljačkih strojeva, artiljerija je od samog početka pretrpela ogromne gubitke”.

Oba bataljona prethodnice, pojačana sa tri čete, potpuno su bila angažovana kod Šantrena (Chantrenne) desnim krilom 3 francuskog korpusa; u nevolji, oni su artiljeriji mogli da pruže isto tako malo pomoći kao i šest bataljona koji su tek prilazili Vernvilu. Neznatnu podršku ukazala su tri bataljona koja su isturena u istočni deo šume Boa d la Kis (Bois de la Cusse). Izgledalo je da je potreban samo slab udarac unapred da bi se uništavajućom nadmoćnošću smrvile slabe nemačke snage. Međutim, komandant korpusa je htio da istraje, da vodi artiljerisku borbu kako je to bilo najbolje moguće sve dok se Garda ne pojavi levo od njega. Zatim je trebalo da se izvrši napad onako kako je to naredila komanda armije, samo što bi produženi front napao ne samo VIII korpus, već i 18 divizija, a bok 25 divizija, koja je privučena u rezervu u šumu Boa d la Kis, i gardiski korpus. Ali, ipak nije bilo moguće da artiljerija korpusa do izvršenja ovih namera vodi borbu sa neprijateljem koji ju je opkoljavao. Francuski streljački stroj koji je dosada bio sakriven iza jednog visa, nastupa. Četiri topa su izgubljena. Ostatak korpusne artiljerije spasava se uprkos gubicima u posluzi i zapregama, zahvaljujući požrtvovanju jednog bataljona. Ali, pošto Francuzi propuštaju da iskoriste svoj uspeh i ne produžuju nadiranje, u opštoj situaciji jedva da se šta menja. Jedanaest četa prethodnice kod Šantrena štite desni bok prema 1 diviziji (Montodona) 3 francuskog korpusa. Zapadno od Šampenoaza četiri baterije nastavljaju borbu protiv sedamnaest francuskih baterija kod Montinjija i Amanvilera. Levo, 25 divizija i tri bataljona 18 divizije drže šumu Boa d la Kis, koja odlično zadržava zrna. Hesenske baterije stoje severno od železničke pruge u borbi protiv artiljerije 1 francuske divizije (Siseja), desnokrilne divizije 4 korpusa. Visove na centru drži nekoliko četa. Otpriklike polovina pešadije angažovana je u prvoj liniji, a druga polovina stoji spremna, delom u šumi Boa d la Kis, delom kod Vernvila, da sa Gardom pređe u odlučan napad.

Na vest da desno neprijateljsko krilo ne стоји kod La Folija, već severno od Amanvilera Garda nije odmaršovala u Vernvil,

već je skrenula u Abonvil. Kada je 1 gardiska divizija stigla tamo, potvrđene su njenom komandantu, generalu fon Papeu, vesti koje su stigle već za vreme pokreta, da se neprijateljski front ne pruža do Amanvilera, već preko s. Sen Priva do s. Sv. Marije. Za diviziju bi bilo prirodno i preporučljivo da je produžila front IX korpusa, da se razvila između šume Boa d la Kis i Sent Ela (St. Ail) i da je neprijatelja, koji je stajao od Sen Priva do Sv. Marije, najpre napala artiljerijom. Tada bi 2 gardiska divizija mogla da skrene levo, da obuhvati s. Sv. Mariju sa zapada, a XII korpus bi mogao da se uputi ne ka tom selu, već ka Koenvilu i Obueu, da neprijatelju zađe sleda i da lako odluči bitku.

Ali je general fon Alvensleben pričao generalu fon Papeu da je dejstvo šaspoa i mitraljeza znatno potcenjeno. Rekao je da je napad na francuski front krajnje težak. Neophodno je potrebno da se manevruje. Ovaj dobar savet htio je general fon Pape izdašno da iskoristi, da zaobiđe Sv. Mariju, da produži pokret preko Montoa ka Malankuru i da napadne Francuze sleda.

On je stoga naredio da divizija skrene u uvalu koja se pruža severno od Abonvila prema Obueu, i htio je dalje da se okreće prema Montoau. Izgleda da Francuzi ovo nisu hteli da dozvole. Oni su streljačkim strojem nastupili iz rejona s. Sen Priva prema liniji Sent El — Abonvil. Da bi zaštitio svoj bok, general fon Pape isturio je prvo divizisku, a zatim i korpusnu artiljeriju između Abonvila i Sent Ela prema s. Sen Privau, i četiri bataljona svoje prethodnice preko Sent Ela prema s. Sv. Mariji koje je bilo samo slabo posednuto.

Devet gardiskih baterija bilo je sasvim doraslo francuskoj artilleriji južno od s. Sen Privaa. Ali, ispočetka bez ikakve podrške od strane pešadije, zatim samo sa potporom dva bataljona, one su se jedva odbranile od neprijateljskih strelaca koji su bili sakriveni u brazdama oranica. One su stoga ostale na velikom otstojanju i postigle u dugočasovnom gađanju samo to da je neprijatelj beskorisno trošio svoju i inače oskudnu municiju.

U međuvremenu je trebalo da 1 gardiska divizija nastavi obilaženje bar toliko da bi mogla da napadne s. Sv. Mariju sa zapada i severozapada, dok bi njen prethodnici napala sa juga. Kada bi to uspelo, stajala bi divizija spremna za dalji napad na desno krilo francuskog položaja između s. Ronkura i Sen Privaa, a 2 gardiska divizija, koja bi u međuvremenu stigla, za napad na liniju Sen Priva — železnička pruga severno od Amanvilera. Moglo bi da se napadne na čitav neprijateljski front između Ronkura i Montinji la Granža i XII korpus mogao bi neometano da izvrši odlučni obuhvat preko Koenvila i Obuea, Montoa i Malankura.

Ovaj jednostavni razvoj, koji bi odgovarao Moltkeovoj zapovesti, pokvarili su: komanda armije, koja je 3 gardisku pešadisku brigadu dodelila IX korpusu i time jako oslabila nameravani napad na front južno od Sen Privaa, komanda gardiskog korpusa, koja je zaobilazni pokret 1 gardiske divizije zaustavila već jugozapadno od s. Sv. Marije i general fon Pape, koji je za napad na s. Sv. Mariju iz „poli-

tičkih razloga" izmolio od 2 saksonske divizije Nerhofa potporu 47 brigade, iako je iza sebe imao dvanaest sopstvenih bataljona. Napad koji je poduzet sa juga i zapada i koji je bio pripremljen saksonskim i dvema gardiskim baterijama, uspeva u prvom naletu. Ali, celišodno razvijanje 1 gardiske divizije je sprečeno i desno krilo XII korpusa pomereno je za obuhvatanje suviše prema jugu.

Francuske bataljone koji su bačeni iz Sv. Marije pojačavaju trupe sa fronta Sen Priva — Ronkur, ali njihovo nadiranje odbijaju prethodnica 1 gardiske divizije (gardiski fiziliri i gardiski lovci) na istočnoj ivici s. Sv. Marije, 47 brigada i nekoliko saksonskih baterija u oblasti uvale koja pada ka Omkuru (Homecourt) i 45 brigada u šumarcima istočno od s. Obuea. Francuzi se povlače u pravcu glavnog položaja.

45 brigada u šumarcima istočno od s. Obuea čini, dakle, levo krilo, a 47 brigada, severoistočno od s. Sv. Marije, desno krilo XII korpusa. Između obe brigade prikupljaju se saksonske baterije; ostale dve brigade tek pristižu. Pešadija 1 gardiske divizije okupljena je u rejonu s. Sv. Marije, 4 gardiska brigada u s. Sent Elu. Gardiske baterije nalaze se na položaju između Sent Ela i Abonvila. One veruju da su učutkale francuske baterije. Ove su, međutim, samo obustavile vatru da bi svoju municiju, koja je na izmaku, štedele za otsudan trenutak.

Razvijanje se sasvim pomerilo. Pred frontom od kote 321 (1 km jugozapadno od s. Sen Priva) do Ronkura ne стоји više gardiski korpus i neprijateljski položaj neće natkriliti XII korpus, već se tri gardiske brigade i XII korpus prikupljaju za napad na jak front. Saksonski prestolonaslednik sam se uverava da je njegovo levo krilo (45 brigada) upravljeno sa zapada baš na Ronkur koji izgleda da je jako posednut. On hoće da popravi grešku i šalje 48 brigadi, koja dolazi od Batijija, naređenje da nastupa preko s. Obuea i Montoa ka Ronkuru. To neće mnogo koristiti. Armija od 150.000 ljudi, koja se nalazi na odbranbenom položaju, imaće još toliko rezervi da bi mogla da odbije napad jedne brigade na jednu krilnu tačku. Posada s. Ronkura, osim toga, okreće svoj front prema bočnom napadu koji se mora očekivati od s. Montoa. Ne treba mnogo pa da se zatvori i prostor između sela i Žomonskih kamenoloma. Efikasan bočni napad mora da zađe dalje, bar preko Malankura, i zahteva više trupa nego što je jedna brigada. Dakle, kako stvari stoje, gardiski korpus će napasti frontalno položaj kota 321 — Sen Priva, a XII korpus položaj između ovog mesta i Ronkura. Bilo je potrebno da se jedan vojskovoda umeša da bi popravio razvoj koji je bio poremećen.

Fridrik Veliki izvukao je u bici kod Praga, koja je bila organizovana sasvim slično, drugi ešelon levog krila, dodajući mu uz to još i Citena sa 50 eskadrona, i napadom potpuno natkrilio neprijatelja čime je odlučio bitku u svoju korist. Napoleon bi od s. Sv. Marije napravio Fircenhajligen,* izvukao bi desno i levo sve snage

*) Selo, žarište bitke kod Jene. — Prim. prev.

koje bi mogao da prikupi i nastupio levim krilom koje bi daleko sve obuhvatilo. Moltke, da je bio na licu mesta, naredio bi da se gardiski korpus postavi između Sent Ela i šumaraka kod s. Obuea, trupama X korpusa nadoknadio bi pešadiju, koja je nedostajala desno i artiljeriju koja je nedostajala levo, i uputio bi XII korpus opet na puteve ka s. Montoau i Malankuru koji su mu prvobitno bili dodeljeni. Sva trojica su pobeđivali ili su hteli da pobede natkriljavanjem.

Komanda Druge armije bila je do kraja ubedena da neprijatelj namerava da ode preko Brieja. Ono što se moglo videti kod s. Amanvilera, Sen Privaa i Ronkura, bili su očigledno ešeloni velike vojske u povlačenju, koji su se duže odmarali da prikupe nove snage za nastavak žurnog marša. Trebalo je, dakle, samo težiti da se spreče u izvršenju nameravanog pokreta. Nasuprot tome, jedva se uočavala potreba da se oni u rasulu i pometnji bace natrag u Mec ili da se sasvim otseku od tvrđave. Ako bi pojedini marševski ešeloni hteli da ostanu na svojim odmaralištima, to bi, kod njihove očigledne slabosti, frontalni napad bio dovoljan da se prisile da krenu. Opasne su izgledale samo glavne snage, na koje je po svoj prilici udario IX korpus i koje su bile dovoljno jake da izvrše probor. Tu je bila tačka gde je trebalo angažovati rezerve. Pozvani su 3 gardiska brigada i III korpus radi potpore i podrške. I X korpus treba da dođe na mesto velike odluke, ali je još zadržan pozadi. Na ove mere ograničila se delatnost voćstva komande armije, pošto se pokazalo da je bespredmetna namera da se silovitim, zbijenim napadom dva korpusa pogodi neprijateljski bok kod Folija. Šta bi trebalo učiniti na levom krilu, ostavljeno je nahodenju komandi korpusa, divizija, pa čak i brigada, koje će, bez saglasnosti u svrsi i cilju, više ometati nego potpomagati jedna drugu.

Za celu armiju proizići će, dakle, frontalni napad, za koji IX korpus treba da čeka na gardiski korpus, a ovaj na XII korpus. Pun nestripljenja, Manštajn gleda šta radi princ Virtemberški, a ovaj šta radi saksonski prestolonaslednik. Ovaj je saopštio da će u 5 časova posle podne otpočeti napad na Ronkur. Već je prošlo pola časa, a Saksonci se još ne vide kod s. Montoaa. Mora da se kreću skriveno, i oni će zauzeti Ronkur još pre nego što Garda krene. Krajnje je vreme da se napadne Sen Priv. Pa, francuska artiljerija je suzbijena, tako javlja princ Hoenloe. Tvrdi se da se vidi pešadija koja se kreće od s. Sen Privaa ka Amanvilera. Jasno je, Sen Priv, koji je i onako sam po sebi slab, već se napušta. Ako Garda uskoro ne pode da uzabere zreo plod, učiniće to Saksonci i osramotiće korpus koji je dužan da preuzme najteži zadatak. Zatražena je dozvola od komande armije da se odmah kreće u napad. 1-va divizija treba severno, a 2-ja južno od glavnog druma da nastupa pravo na s. Sen Priv.

2 gardiska divizija (pet bataljona 4 brigade) razvija se kod Sent Ela i polazi odmah. Taktika francuskih strelaca ide za tim da se drže izvan sfere dejstva iglenjače, da otstupe u slučaju nužde, a da nemačku pešadiju koja se približava zaspom brzom vatrom šaspoa sa velikim dometom. Plan im unekoliko kvari artiljerija 1 gardiske divizije koja, bar delimično, upravlja svoju vatru na neprijateljske

strelce, naročito kada ovi otstupaju. Ipak su prilično veliki gubici 4 brigade, koja u cilju vođenja uporne borbe nastupa u dubokom potretku, sa dva bataljona u prvom ešelonu. Prosti ljudi sa svojim ograničenim razumom neće da shvate da mogu da posluže kralju i otadžbini time što će biti ubijeni u drugom ili trećem ešelonu. Nemačkoj bi svakako bolje koristili ako obore nekoliko zakletih neprijatelja još pre nego što ih stigne poštena vojnička smrt.

Oni ne žele da umru uzaludno i žure napred da bi obrazovali jednu jedinu dugu liniju strelaca. Prostora ima dovoljno između druma i šume Boa d la Kis, a šaspo se brine da rasporedi tu ili tamo ne bude suviše gust. Oba bataljona određena za zaštitu artiljerije priključuju se desno. Severno od uvale, koja se pruža od s. Sent Ela ka s. Sen Privau, nastupaju Francova dva i po bataljona (2 gardiski grenadirski puk), a uvalom i južno od nje pola bataljona ovog puka i kraljičin puk (1 gardiski grenadirski puk). Grof Valderze, komandant kraljičinog puka, teži da sdesna obuhvati neprijatelja koji se zaustavio na glavnom položaju, na grebenu između s. Sen Privaa i kote 321. Napad uspeva uz pomoć artiljerije. Vis 321 zauzet je na juriš. Daleko nadmoćniji neprijatelj se povlači delimično ka s. Sen Privau, delimično u istočnom pravcu.

Ali, tamo je uskoro sve u pokretu. Rezerve pridolaze. I sa jugoistoka se približuju nove neprijateljske snage radi preduzimanja protivnapada. General Sise (1 divizija 4 körpusa) ostavio je samo svoju prednju liniju prema 25 diviziji i nastupa sa trupama pozadnjih ešelona prema visu 321. Ovim masama neće moći da odoli tanka linija strelaca koji su se, iznurenii, prilepili za zauzeto zemljište. Kapetan fon Pritvic penje se sa svojom baterijom po padini sve do streljačkog stroja; iako samo tri topa mogu da tuku na 600 m, ipak je dovoljno nekoliko dobrih pogodaka pa da neprijateljske kolone bar ustuknu. Zaostali topovi i ostale baterije 1 gardiske divizije žure na isti položaj i uspevaju svojom paljbom da nateraju rezerve i Sisejevu diviziju na povlačenje, jedne ka Marengu, a druge ka visu 322. Baterije i Aleksandrov bataljon stalno štite desni bok. Najveći deo kraljičinog puka okreće prema s. Sen Privau i, pomoću Francovog polubataljona odbacuje neprijatelja sa visa 328. Zauzeti s. Sen Priva sa juga, slabim snagama, nije moguće. One obuhvataju u polukrugu jugozapadnu padinu i vis 328.

Dva i po bataljona Francovog puka, koji čine levo krilo 4 gardiske brigade, dospeli su, nastupajući pravo na Sen Priva, u najjaču vatru iz sela koje je obavijeno u beli oblak barutnog dima. Oni traže zaštitu u dubokim jarcima i iza visokog drveća druma. Tu se gomilaju u znatnoj dubini. Samo jedan deo se razvio u liniju koja se proteže ka jugoistoku. Ali se samo toliko postiže: neprijatelj se povlači iza zidova s. Sen Privaa, gde mu pešadija ne može da nanosi gubitke.

General fon Pape bio je protivan da se 1 gardiska divizija upotrebni severno od druma. Divizija, rekao je, nema artiljerije, nijedan metak dosada nije opaljen na Sen Priva, a neprijatelj se ne može

tući samo sa iglenjačom i njenim kratkim dometom. Pukovnik fon der Beke, koji se slučajno nalazi na licu mesta, ponudio se da dovede za dvadeset minuta korpusnu artiljeriju X korpusa. Odgovoreno mu je da za to više nema vremena i da artiljerija i nije potrebna, da je korpusna artiljerija Garde od pre jednog časa učutkala neprijateljsku artiljeriju i da neprijatelj već napušta položaj. Princ Virtemberski poziva generala fon Papa da požuri sa napadom. „Njemu treba uvek mnogo vremena“. Načelnik Generalštaba, general fon Danenberg, označava mu kao cilj najviše kuće s. Sen Privaa: sasvim onako kao što se kod vežbanja u brigadi označava crkveni toranj Tempelhofa ili Brica za održavanje pravca. Ali, ovde nije bilo u pitanju vežbanje u brigadi, već napad na položaj Sen Priva — Ronkur, koji se morao napasti na celom frontu, ako se nije htio sačekati dolazak XII korpusa. Ako se napadne samo levokrilna tačka, desno neprijateljsko krilo poviće se uлево i zasuće kolonu napadača bočnom ili bar kosom vatrom, dok će frontalne vatre biti ionako već dovoljno.

Da bi se izvršio naređeni napad, biće najjednostavnije da se sa prethodnicom kao desnim krilom nastupi od s. Sv. Marije duž druma, da se 4 i 2 gardiski puk, koji stoje u selu i zapadno od njega, kao i 1-va gardiska pešadiska brigada, koja стоји jugozapadno, razviju levo i da se, ako zatreba, jedan deo kreće kao pozadni ešelon. I podrška artiljerije (korpusna artiljerija X korpusa, artiljerija 2-ge gardiske divizije i 47 brigade) takođe se mogla obezbediti, ne samo da bi stavila pod vatru s. Sen Priva, već i neprijateljski streljački stroj i da bi pomogla nastupanje pešadije preko celog prostora na kome će biti izložena vatri šaspoa a da pri tome sama neće moći iskoristiti iglenjaču. General fon Pape nije htio ni da čuje za takav razvoj snaga. Prethodnica je jednom određena da za svaki slučaj drži s. Sv. Mariju, a 4 i 2 gardiski puk trebalo je da budu rezerva. U tome se neće ništa menjati. Tako je ostala samo 1 brigada koja je imala da najbližim putem pređe preko druma i sasvim jednostavno nastupa prema najvišim kućama Sent Privaa.

Ona je ranije bila zaklonjena u uvali Omkura (Homecourt), ali je posle, da bi sve bilo lepo na okupu, izvedena na visove pod daljnju vatru šaspoa i topova. Ljudstvo se tu nalazilo u ležećem stavu i moglo je da sastavi lep spisak gubitaka. Kao oslobođenje iz nepodnošljive situacije primljene su posle dvočasovnog odmora komande za ustajanje, pokret i zaokretanje udesno. Radi pothranjivanja napada iz dubine nastupaju: tanka linija strelaca, četiri četne kolone, dva polubataljona, četiri polubataljona drugog i dva bataljona trećeg ešelona. Čim je dostignut istočni kraj s. Sv. Marije, pređeni su zaokretanjem polulevo, čak skoro uleva, duboki drumski jarnici i, da se ne bi došlo iza 4 brigade, nastavljen je pokret još neko vreme; zatim se po bataljonima i četama zaokrenulo udesno. Uskoro se pokazalo da najviše kuće s. Sen Privaa nisu dovoljne kao objekat napada. Brigada se mora razviti prema dugoj liniji belog dima, koja se od Sen Privaa pruža sve do Ronkura.

Gubici koji su za vreme dvočasovnog odmora bili još srazmerno mali, povećavaju se čim je brigada krenula, dostižu vrlo veliku visinu pri prelazu preko druma i jedva se smanjuju za vreme bočnog marša. Ogroman oblak prašine obavija gustu kolonu u koju sdesna pljušti neprekidna brza paljba i udaraju granate, dok beli oblačići ispražnjuju svoj sadržaj na paradne vojниke potsdamskog zabavnog parka koji, nimalo zbumjeni užasom koji se sručio na njih, nastavljaju sa „leva, desna“ pokret „u nogu“, nepromjenjenom brzinom. Samo da se u ovoj vatri, koja dolazi sa svih strana, izdrži dotle dok ne bude moguće da se otvori vatrica iglenjačom. „Napred, napred“, opominje stalno komandant brigade, general fon Kesel, „napred“ udaraju dobošari i sviraju trubači, i napred nastupaju grenadiri. Nezgodno je što stalnim padanjem ljudi jednakom dolazi do zastoja i što se jednakom mora hvatati potiljak prema novom vojniku prednje vrste. Najzad se stiže na puščani domet neprijatelja koji se nalazi na glavnom položaju. Može se otpočeti paljba, može se nastupati u skokovima.

Samo polovina, samo trećina, četvrtina brojnog stanja stigla je tako daleko. 2 grenadirski puk ušao je na najopasnije mesto, u međuprostor druma i desnog krila 1 brigade. 4 gardiski puk produžiće levo krilo. Jedan bataljon Aleksandrovog puka, kraljičin i Francov puk, 2, 3, 1 i 4 gardiski puk obrazovaće skoro neprekidan streljački stroj koji se pruža od levog krila 25 divizije sve do prema Ronkuru. To selo zauzeće krajnje levo krilo (dve čete 1 gardiskog puka, 1 četa gardiskih pionira, docnije još i polubataljon 3 gardiskog puka). Cela je linija od k. 321 do Ronkura u rukama Garde. Rasporед trupa nije u potpunom redu i besprekoran; jedinice su na mnogim mestima izmešane. U pozadini se nalazi samo malo rezervi.

Protivnik, pokoleban bitkom od 16-og, gubi poverenje u sebe i svoje starešine. Mudro izmišljeno sredstvo da se neprijatelj uništi neprekidnom brzom paljbom pre nego što može da se približi toliko da bi upotrebio svoje manje vredno oružje, nije uspelo. Sada je iglenjača ravnopravna šaspou, ona je u rukama dobro izvezbanih strelaca čak nadmoćnija. Ovome neprijatelju se ne može većito pružati otpor. Artiljeriji je, takoreći, nestala municija. I kod pešadije se pokazuju posledice neprekidne brze paljbe. Jedan vojnik za drugim troši svoju municiju i napušta streljački rov. Maršal Kanrober misli da pod ovim okolnostima više neće moći dugo da drži položaj: vest da nove mase nadolaze od s. Montoa i iz šumarka kod s. Obuea, ubrzava odluku. On naređuje povlačenje. Jaka zaštitnica treba da brani Sen Priva sa produženjem desno duž puta ka zamku Žomonu (Jaumont). Dva bataljona i jedna konjička brigada, koji su bili u Ronkuru, povlače se u Žomonsku šumu posle gubitka sela.

Gardiska pešadija nadire prema s. Sen Privau. Visoki spoljašnji zidovi od kamena, iza njih kuće sa zabakaridiranim prozorima, puškarnice i otvori na krovovima, niski zidovi između bašta i njiva, streljački rovovi u svim međuprostorima, čine tvrđavu koja se ne može napasti. Napadač se zaustavlja nekoliko stotina metara pred njom i vodi borbu vatrom u kojoj braniočevi strelci dejstvuju iza zaklona, dok se napadač nalazi na otvorenom zemljištu. Ali Sen

Priva će biti opkoljen čim nastupe oba nemačka krila. Međutim, posle strašnih gubitaka koje je pretrpela, Garda za to više nije sposobna. Ali, tu se nalaze obilna pojačanja. Levo nastupa XII korpus od s. Obuea, desno kod Sent Ela stoji spreman X korpus. Pred njime zjapi praznina u francuskom borbenom poretku, koja se stvorila povlačenjem jednog dela protivničkih snaga u Sen Priva i Marengo, a drugog prema k. 322 na železničkoj pruzi. Tu može da prodre X korpus, da odbaci jedan deo protivničkih snaga ka severu prema XII korpusu, a drugi ka jugu. Nažalost, X korpus je određen u rezervu. A rezerve se ne zadržavaju zato da bi pretvorile sumnjivu pobedu u stvarnost, već da bi se sačuvale nedirnute i neokrnjene kroz sve opasnosti i promene bitke! Tako se sva nuda morala polagati u XII korpus.

On je ispočetka sa nekoliko metaka potpomagao nastupanje 1 gardiske pešadijske brigade. Zatim je 47 brigada ušla u šumarke kod s. Obuea gde se već nalazila 45-ta; 46 brigada kretala se za njom. 48 brigada je sporo napredovala prašnjivim krečnjačkim drumom preko s. Obuea i Montoa. S one strane ovog sela brigada se razvija, hvata vezu sa već razvijenom 45 brigadom i otvara vatru na Ronkur koji je Garda već zauzela.

Jedan ordonans-oficir generala fon Pape-a dojaha je u susret XII korpusu i molio da se 1 gardiska brigada pomogne artiljeriskom vatrom. On je izdejstvovao na svoju ruku da se pet i po bataljona prvih brigada pošalje prema s. Sen Privau. Ostatak nastavlja marš ka Ronkuru. Ali i ostale brigade i glavnina artiljerije uzimaju postepeno pravac ka s. Sen Privau. Prema jednom prastarom zakonu, jedinice određene da samostalno dejstvuju na bok ali na bliskom otstojanju od glavnine, koja napada frontalno, skreću, ako je to moguće, prema glavnini, da bi se u naslonu na nju pridružile teškom frontalnom napadu. Tako i ovde. Veći deo XII korpusa gomila se sa Gardom pred jakim frontom s. Sen Privaa. Znatno manji deo ostaje za bočni napad na Ronkur, smenjuje tu posadu Garde i nalazi se, iznenaden, ne samo pred neprijateljem koji se razvio severno od puta Sen Priva — Žomon, već se i oseća ugrožen u svome levom boku od neprijateljskih snaga u šumi i Žomonskim kamenolomima. On ne dejstvuje bočno, već je sam poduhvaćen s boka; isuviše je slab da bi lako otklonio ovu opasnost po svoj sopstveni bok.

Dva fronta stoje jedan prema drugome od druma do Žomonske šume. Desno francusko krilo je istureno unapred, a levo povućeno unazad i drži južni deo s. Sen Privaa. Mali broj četa kraljičinog i Francovog puka ne mogu uspešno da se bore sa ovim protivnikom.

Korpusne artiljerije Garde i Saksonaca gađaju Sen Priva već prilično dugo. Na više mesta izbio je požar. Situacija pritešnjene posade (oko 14 bataljona) postaje nepodnošljiva. Mnogi ljudi napuštaju selo. Ono više neće moći dugo da se održi i, ako neprijatelj bude napredovao desno i levo, onda je posada izgubljena. Kanrober naređuje postupno povlačenje prvo sa južnog i zapadnog dela fronta. Plameni koji izbijaju visoko nad s. Sen Privaom deluju kao znak za juriš. Čete kraljičinog i Francovog puka prve se odazivaju ovom pozivu,

jure prema najmanje zaštićenoj strani i prodiru u selo. Bataljoni Francovog puka na drumu neće da zaostanu, prodiru sa zapada i šalju odrede do izlaza ka Marengu. Južni deo sela je u rukama Nemaca. Severni deo, odvojen drumom, neće moći sam da se dugo održi. Sada naređuje general fon Pape da se da znak „brzo napred“. Iza bregova leševa diže se ono malo zaostalih koje je zrno poštedelo. Svi, Prusi i Saksonci, jure napred. Zapadni front zauzet je skoro u prvom natetu. Protivu visokih zidova, jakih kuća, groblja na severoistočnom uglu i severnog fronta još se dugo vodi borba. Mnogi juriš biva odbijen. Baterije, u dobroj nameri ako mogu da pomognu, gađaju u gužvu, bez razlike, kako branioca tako i napadača. Tek kada su do kraja branjene kuće opkoljene sa svih strana, moraju uporni branici da odustanu od očajne borbe. Mnogo ih je zarobljeno. Ali, pod zaštitom ovih borbi, 6 korpus se povukao skoro neometen i neoštećen.

Sada izgleda da je došao trenutak da se zadržane rezerve bace u borbu. 20 divizija krenula je od Sent Ela. Neupoznata sa stanjem stvari, ona hoće da nastupa u severoistočnom pravcu da bi naknadno, preko Ronkura, izvršila otsudan udarac u bok i leđa. Činjenice opet odvode diviziju ka s. Sen Privau. Jedna brigada isturenja je kroz selo i u visini Marenga postavlja pretstraže prema neprijatelju koji se povukao. U međuvremenu prispeala je cela artiljerija. Desno od šume Boa d la Kis, severno od železničke pruge, stoje hesenske baterije. Zatim se priključuju sve gardiske baterije, pomešane sa nekoliko baterija X korpusa, na zauzetom „neosvojivom“ položaju južno od s. Sen Privaa. Severno od sela, sve do Žomonskih kamenoloma, stoji nekoliko pruskih i sve saksonske baterije. To je ogromna artiljeriska linija kojoj se ništa ne bi moglo odupreti da je ranije obrazovana. Sada nanosi štetu, manje neprijatelju, a više isturenju sopstvenoj pešadiji. Njoj efikasno odgovaraju francuske baterije armiske rezerve od Kamenoloma kod Amanvilera, koje nalaze zgodnu metu u zapaljenom i plamenom obasjanom Sen Privau.

Skoro 250 topova, koji dejstvuju u jednoj liniji, čine dostojnu završnu sliku za napad koji se mogao pretvoriti u uništenje, da je izvršen u bok i leđa sa raspoloživa tri armiska korpusa. Ali kako je izveden sa dve brigade (od kojih jedna bez artiljerije) čisto frontalno prema najjačoj tački jakog položaja, pored svih docnjih pojačanja doveo je samo do toga da je neprijatelj, dvanaest časova ranije, otpočeо povlačenje na koje se već bio odlučio. Takav uspeh kupljen je, dakako, suviše skupo ogromnim gubicima koji su samo kod pet gardiskih pukova, koji su najviše učestvovali, izneli prosečno po 35 oficira i 1.000 ljudi na puk. Ali, neuporediva hrabrost trupa, koja je dovela do cilja uprkos svim greškama i manama voćstva i uprkos početnoj nadmoćnosti neprijatelja u pogledu broja i oružja, izvojivala je ovde pobedu koja je za dugo vremena stavila nemačku vojsku na čelo svih evropskih vojski. To je najveći uspeh borbe za s. Sen Priva. Ne treba tako visoko ceniti onaj drugi uspeh kojim je ne samo 6 korpus, nego i cela francuska armija bila prisiljena na povlačenje sa svog „neosvojivog“ položaja.

Položaj IX korpusa bio je u 5 časova popodne uglavnom nepromjenjen u odnosu na raniji, iako je ovaj korpus pojačan korpusnom artiljerijom III korpusa. Na desnom krilu su četiri do pet bataljona i četiri baterije kod Šantrena osuđetile pokušaje obuhvata Montodonoće divizije (1 divizije 3 korpusa). Deset baterija sa malo pešadije držalo je greben u centru protiv Grenijeove i Loranseove divizije (2 i 3 divizija 4 korpusa). Kada se gardiski korpus krenuo na levom krilu bila je 25 divizija prikupljena u šumi Boa d la Kis sa zadatkom da krene u napad protiv Sisejeve divizije (1 divizije 4 korpusa). 25 divizija mnogo je izgubila od svoje udarne snage usled gubitaka od mnogočasovne neprijateljske artiljeriske vatre. Uprkos tome IX korpus nije morao da strepi od neprijatelja koji je dosada ostavio neiskorišćene sve prilike za ofanzivu ozbiljnijeg karaktera. Međutim, general fon Manštajn zamolio je za pojačanje. Ono mu je dato dodeljivanjem 3-će gardiske brigade, ali je time na opasan način oslabljena zaštita njegovog levog boka. Posle izdvajanja ove brigade, ostala je za napad na jak visinski položaj južno od s. Sen Privaa samo 4 gardiske brigade. Ako bi jedna i po divizija branioca odbila ovaj napad i zatim zajedno sa Sisejevom divizijom krenula u protivnapad, bio bi levi bok IX korpusa veoma ugrožen. Stoga bi bilo umesno da se 3 gardiske brigade ostavila na levom krilu. Kao što su pokazali donjni događaji, ona bi tada sa 25 divizijom verovatno tukla Sisejevu diviziju i bočnim dejstvom razbila 4 francuski korpus.

Ali, ovakve izveštačenosti nisu odgovarale shvatanju hrabrog generala fon Manštajna. On je pred svim ostalim taktičkim pokretnima dao prednost ubičajenom i oprobanom frontalnom napadu, bez obzira na to da li je ovaj uperen na slabog ili jakog neprijatelja, na slab ili jak položaj, i stavio je u zadatak 25 diviziji, uz dodeljivanje šest baterija, da napadne Sisejevu diviziju (1 diviziju 4 korpusa), a 3 gardiskoj brigadi, ali bez dodeljivanja artiljerije koja bi mogla da joj smeta, da napadne divizije Grenjea i Loransea na njihovom neobično jakom položaju zapadno od Amanvilera, koji je bio bogato protkan streljačkim rovovima. Napad nije otpočet prethodno razvijenim trupama, već je razvijanje vršeno tek u toku borbe. Gardiski streljački bataljon, koji se nalazio na čelu, izgubio je sve svoje oficire i više od polovine svog ljudstva; u poslednjoj fazi borbe vodio ga je jedan zastavnik koji je srećno ostao pošteđen. Gubici ostalih bataljona, dva bataljona Aleksandrovog puka (1 gardiski grenadirski puk) i tri bataljona Jelisavetinog puka (3 gardiski grenadirski puk), bili su, iako znatni, ipak nešto manji i opadali su prema desnom krilu u srazmeri pristizanja u domet brze vatre šaspoa. Međutim, tih šest bataljona održalo se pred neprijateljskom vatrenom linijom i pored svih gubitaka. Kada su po padu mraka krenuli napred, imali su zadovoljstvo da nađu napušten položaj. On se više nije mogao držati, pošto je francuski 6 korpus otstupio tako da je desni bok 4 korpusa bio ugrožen.

Prva armija tukla je svoju bitku samo u labavoj vezi sa Drugom armijom. Ona je imala zadatak da VIII korpusom napadne neprijateljski front između Folija i Poan di Žura, a VII korpusom njegov levi bok između Poan di Žura i Sen Rifine (skica 65). Ovaj drugi zada-

tak bio je olakšan uzvišenjima jugoistočno od kamenoloma kod Poan di Žura, a otežan šumom Vo koja se nalazila ispred boka koji je trebalо napasti. Samo nekoliko strmih i uzanih puteva vodilo je uz padinu i kroz gusto šiblje lisnate šume. Bilo je javljeno da pešadija može da koristi staze sumnjive prolaznosti samo u kolonama po jedan, a artiljerija nikako.

Da se komanda armije setila bitke kod Jene, načina kako je Landgrafenberg učinjen prolaznim i kako je Napoleon sa buktinjom u ruci sam upravljaо radovima, nemoguće bi postalo moguće. Vremena je bilo dovoljno da se premaše Napoleonova postignućа. Da je na ovaj način uspeло da se baterije dovedu kroz šumu na breg i da se uz njihovу potporu preduzme naređeni napad u bok, a u saglasnosti sa napadom na front, bila bi bitka na ovom krilu odlučena u relativno kratkom vremenu. Ali komanda armije uzdržavala se od takvih avanturističkih poduhvata. Pošto je napad u neprijateljski bok vezan sa isuviše mnogo teškoća, ona se ovde ograničila na odbranu koju je Moltke preporučio samo za početak. Šest bataljona, jedan eskadron i jedna baterija ostavljeni su kod Arsa da bi protivu nadiranja Francuza u dolini Mozela štitili nemačke komunikacije za vezu sa pozadinom, a pet i po bataljona istureno je do ivice šume Vo. Ostatak VII korpusa ostao je na desnoj obali Mansa, južno od Gravelota. On je odande mogao da sadejstvuje frontalnom napadu koji je VIII korpus trebalo da preduzme sa linije Gravelot — Malmezon kroz duboku uvalu, kroz šume Mans i Ženivo (Genivaux) uz padinu prema neprijateljskom položaju Poan di Žur — Lajpcig.

Da bi se oduprla takvom napadu, 1 divizija (Veržea) 2 korpusa iskopala je skoro neprekidan streljački rov duž velikog druma od južne okuke jugoistočno od kamenoloma Poan di Žura sve do istočno od Sent Ibera (St. Hubert) i jako ga posela. Iza nje stajala je 2 divizija (Bastul-a) istog korpusa, a desno su se priključile, sve do Lajpciga, divizije 3 korpusa: Emara (4-ta), Metmana (3-ća) i Nerala (2-ga). Pešadija je bila isturenа ispred položaja u šume s obe strane velikog druma za Sent Iber. Nisu nedostajali ni zakloni, ni brisani prostor, ni pešadija, a nebi nedostajalo ni artiljerije da nije vladalo načelo da se zadržavaju jake rezerve tog roda oružja. Tako je za artiljeriju VII korpusa južno i VIII korpusa severno od Gravelota bilo lako da učekuju francuske baterije i nateraju ih na otstupanje. Uputstvo Vrhovne komande glasilo je da se dejstvo ograniči na artiljeriju dok se severnije ne bude osetilo dejstvo IX korpusa. Ali, pošto su se francuski strelci skriveno približili i dosađivali baterijama svojom vatrom, moralo se, htelo ne htelo, preći u napad. Upućeni su jedan, dva, tri bataljona drumom i pored njega. Pojačanja su podržavala borbu koja se razvila i proširila su postupno front. Trupe su uspele da u žestokoj borbi prodru u šumu Mans, da sa velikim gubicima stignu do njene istočne ivice i da se tamo učvrste, desno do kamenoloma kod Poan di Žura, a levo do mesta koje je oko 1.000 m udaljeno od velikog druma. U daljem toku borbe ove jedinice su uspele da zauzmu Sent Iber koji je ležao neposredno pred položajem.

Ako se sada „udari bočno“ iz šume Vo, greben je naš, rezonovao je komandant brigade koji je komandovao na desnom krilu. Takve ideje izgledale su generalu fon Štajnmecu sasvim neosnovane. Po njegovom mišljenju bila je ne samo artiljerija suzbijena i zauzet Sent Iber, već i cela neprijateljska snaga tučena i prisiljena na povlačenje. Ostao je još samo zadatak gonjenja. Da bi se izvršio, trebalo je da jedna pešadijska brigada, artiljerija VII korpusa i 1 konjička divizija, koja je stajala jugozapadno od Malmezona, nastupaju kroz uvalu Mans i da bace neprijatelja koji beži u uvalu kod zamka Sen Žermen. Kroz gužvu trupa koje su se tiskale na drumu samo su četiri baterije stigle do suprotne ivice uvale. Dve ne stižu ni da skinu topove sa prednjaka i opet nestaju. Samo Haseova i Gnigova baterija uspevaju da otvore vatru i da dejstvuju efikasno čak i protiv mitraljeza koji se pojavljuju. Ali Haseova konjička baterija ima velike gubitke. Na posletku ostaje samo jedan top čiju poslužu dopunjuje komandir baterije i jedini preostali oficir. Kada su ispražnjeni svi prednjaci, baterija dobija od Gravelota naređenje da se vрати. Ali, to je nemoguće. Jer, svi konji leže na zemlji. Komandant diviziona dovodi nove zaprege; polazi za rukom da se topovi i prednjaci, sa ranjenim ljudima na njima, korakom povuku kroz uvalu. Gnigova baterija, zaklonjena iza baštenskih zidova Sent Ibera, mogla je da se održi duže.

Od konjičke divizije uspeva samo 4 ulanski puk, koji se nalazio na čelu, da stigne do suprotne ivice uvale i da se тамо razvije. Juriš na streljačke rovove koji su bljuvali vatru izgledao je isključen. Pošto je pretrpeo prilične gubitke na položaju koji je bio slabo zaklonjen, puk se povukao strmom šumskom stazom i, delom uveče, delom tek noću, priključio diviziji kod Mogadora. Pešadijska brigada nije uspela ni da se pravilno razvije. Pojedine čete, vodovi, čak i desetine, žurile su pravcem gde su se nadale da će naći mesta u prednjoj liniji, jurnule su na svoju ruku prema neprijateljskoj vatrenoj liniji, bile su odbijene, ali su ipak stigle prilično daleko od ivice šume i mogle da se na nekim 300 do 400 m pred neprijateljskim rovovima bace na zemlju. Ovim je došlo do zastoja u borbi.

Kako da se obnovi i nastavi borba! Jedna brigada VIII korpusa stajala je još u rezervi kod Gravelota. On je, međutim, morala da izdvoji jedan puk radi obezbeđenja protivu francuskog 3 korpusa koji je kroz šumu Ženivo ugrožavao desni bok IX i levi bok VIII korpusa. Sa poslednjim pukom krenuo je general fon Geben sve do Sent Ibera. Nije se, međutim, moglo očekivati da će se time izazvati preokret u situaciji. Olakšanje je moglo doći samo sa boka. General fon der Golec je, doduše, na krajnjem desnom krilu nastupao od Arsa sa 26 pešadijskom brigadom, zauzeo je Žisi (Jussy), ali nije mogao da nastupa dalje protivu jakog položaja Sent Rifi — Rozrijel, iako je na desnoj obali Mozela jedna brigada I korpusa isturila svoje strelce do Crvene kuće preko puta Mulena. Iako su se time obe brigade sasvim približile glavnoj otstupnici ka Mecu, one ipak nisu imale nikakav uticaj na događaje kod majura Moskva (Moscou) i Poan di Žura. Da bi ovde došlo do nekog rešenja, generalu fon Štajnmecu izgledalo je da ne preostaje ništa drugo nego da baci u borbu II kor-

pus koji je u 2 časa ujutru krenuo iz Pont a Musona i u 5 časova posle podne sa 3 divizijom stigao u Rezonvil.

Pre nego što je ova mogla da krene, usledio je francuski protiv-napad. Započele su ga baterije koje su dovedene iz rezerve; zatim je nastupila pešadija. Ištorene nemačke jedinice su bačene natrag, ali napadač se uskoro zaustavio u vatri koja je dolazila sa ivice šume i zidova Sent Ibera. Međutim, iza nemačkog fronta, u svima jedinicama i kod pojedinih vojnika, koji su se bez starešina nalazili dalje pozadi, čim su čuli izdaleka iznenadnu pojačanu huku bitke, nastala je panika. Uplašena gomila gurala se u neredu ka Gravelotu. Tek što je ova gomila stigla u selo, koje joj je pružalo zaštitu, i tek što su se Francuzi vratili u svoje streljačke rovove, pojavila se 3 divizija i krenula kroz gužvu ljudi, konja i kola. Prethodnica (2 lovački bataljon, 54 puk), izbivši na greben, napredovala je još nešto dalje preko ranije linije i stigla sa malim odeljenjima u sredini neposredno na okuku puta istočno od Sent Ibera, a desno do kamenoloma kod Poan di Žura, na 150 m od neprijateljskih streljačkih rovova. Levo prema majuru Moskva prešlo se preko baštenskih zidova Sent Ibera. Glavnina 3 divizije ugurala se u tu liniju i u prostor iza nje. Ona se uskoro rastrojila u svoje najsitnije jedinice i pomešala sa već izmešanim jedinicama VIII korpusa. U međuvremenu je nastupio potpun mrak. Neprijateljske položaje ocrtavali su samo majuri Poan di Žur i Moskva koji su goreli. Ni Francuzi nisu mogli da vide svoje protivnike; oni su mogli samo da ih čuju. Čim bi se sa nemačke strane čulo neko kretanje, vatrica branioca bi se rasplamtelila; na nju su odgovarale ne samo prednje jedinice napadača, već, na njihovu osetnu štetu i sa skoro još većom revnošću, i pozadnji njegovi delovi.

Da bi se bar donekle zaveo red, povučene su trupe VIII korpusa u Gravelot, a kada darmar time nije bio otklonjen, palo je nekom na um da još i 3 diviziju smeni 4-tom. Paljba koju su izazvali ovi pokreti stišala se tek posle prilično dugog vremena. Postavljene su prestraže čija se linija pružala od Žisija na severnoj ivici šume Boa di Vo do jugozapadnog ugla kamenoloma i zatim na kratkom otstojanju duž puta, da bi se severno oko Sent Ibera savila unazad prema južnom delu šume Boa di Ženivo.

Pošto nisu primljene vesti o situaciji kod Druge armije, stanje stvari kod Prve armije izazvalo je u Vrhovnoj komandi prilične brige. Opšte raspoloženje bilo je da 19-og treba na jakom položaju kod Gravelota odlučno sačekati neprijateljski napad koji se predviđao. Ali, Moltke je uspeo da ubedi kralja da bi bilo bolje ponoviti napad, ako bi se borba uopšte još pokazala potrebnom. On je pravilno gledao na stanje stvari.

Na francuskoj strani razvijao se sličan proces kao i na nemačkoj. Kao što su se ovde VIII korpus i 3 divizija vratili u Gravelot, tako su tamо borci, koji su tako dugo branili streljačke rovove kod Poan di Žura i majura Moskva, posle smrkavanja napustili svoja mesta, prvo pojedinačno, a zatim u grupama i u sve jačim delovima. Oni su zamjenjeni novim trupama koje su, kao 4 divizija prema njima, očekivale obnavljanje borbe. One nisu morale dugo da čekaju.

Bazen se već bio vratio u svoj stan, kada mu je jedan Kanroberov adutant javio o povlačenju 6 korpusa. On je utešio očajnog vesnika nesreće uveravajući ga da nedaća njegovog prepostavljenog samo za dvanaest časova ubrzava povlačenje armije koje je već odlučeno. Zapovesti, koje je Generalštab ujutru spremio i držao u pripravnosti, izdate su bez odlaganja. One su određivale da se armija odvede na „drugi položaj”, i to: 2 korpus u Lonžvil između Sen Kanten (St. Quentin) i r. Mozela, 3-ći u Si (Scy), Lesi (Lessy) i Lori (Lorry), 4-ti u Plapvil i Le Sansone (Le Sansonnet), 6-ti odatle pa sve do fora Mozel, a Garda, konjica i artiljeriska rezerva u tesan prostor koji su opkoljavali ovi korpsi. Prilaz ka Mecu bio je otvoren. S one strane samo je I korpus zatvarao put u slobodu. Kako je mislio general fon Geben, nije moralo biti teško da se ova prepreka pregazi. Ali, kad se iza sebe ima cela nemačka vojska, uključujući i Treću armiju, probaj u slobodu odveo bi samo do opkoljavanja, najdocijene na Rajni.

2 i 3 korpus povukli su se još u toku noći. Kada je svanulo, preostale su samo slabe jedinice. Između njih i nemačkih pretstraža došlo je do kratkih borbi vatrom kod Poan di Žura i kod kamenoloma.

U jednoj od najkrvavijih borbi ubrzano je, dakle, samo za dvanaest časova povlačenje koje je već bilo odlučeno. A da je do njega uopšte došlo, ranije ili docnije, imalo se zahvaliti samo ubedjenju Bazena, njegovih generala i njegovoј armiji da se ni na „neosvojivom položaju” ne može pružati trajan otpor „brutalnoj ofanzivi” ovog protivnika.

Generacija 1870 god. živila je u Napoleonovskim tradicijama. Ali, ono što je kao strategisko blago sačuvala iz vojni velikog majstora ratova, nije poticalo iz perioda njegovih velikih pobjeda od Marenga do Fridlanda, već iz vremena posleruskog opadanja. Ostalo je nezapaženo da je Ulm izvojevan veličanstvenim zaobilazeњem, Jena širokim obuhvatnim krilima, Austerlic i Fridland napadima u jedan, Marengo u oba boka. Nasuprot tome, na uobrazilju Francuza moćno su uticali džinovski napad na neprijateljski centar kod Lajpciga 16. oktobra i ponovljeni pokušaji kod Vaterloa da se probije engleski front. Da baš ovi napadi nisu uspeli i da su prouzrokovali tragičan kraj korzikanskog junaka, zaboravljen je zbog njihove veličanstvenosti. Otada je stvaranje masa pred bitku važilo kao neophodan uslov pobjede. Trebalo je da se kreće u dubokim, zbijenim kolonama i da se armija koncentriše u uzanim, dubokim masama.

Ono što je učinjeno u tom pogledu 1870 god. vredno je divljenja i naišlo je već tada na priznanje jednog Gebena. Osam korpusa Prve i Druge armije, četvrt miliona vojnika, nastupaju na uzanom frontu, tesno zbijeni prema r. Saru. Izgledalo je da koraci i tutnjava ove ogromne falange moraju da smrve sve što bi se usudilo da joj se suprotstavi.

Bez obzira na to, jedan francuski korpus zadržava se na visovima leve obale. Da bi kaznila ovu drskost, prethodnica Prve armije napada. Položaj je suviše jak, brza vatra koja nije otuda suviše je ubitačna da bi napad mogao da uspe. Treba pozvati pojačanja. Ali, sa

uzanog fronta mase može se otkinuti samo nekoliko odlomaka koji, postepeno povedeni u frontalni napad, ne mogu mnogo da olakšaju zadatku. Komandanti korpusa preuzimaju jedan za drugim komandu nad trupama, ali svaki se oseća nemoćan pred ovim problemom. Tek dockan uveče pojavljuje se, vođena više slučajem nego namerom, jedna divizija na boku i za leđima neprijatelja i nesvesno pokazuje okupljenim vojskovodama kako su od dana Leonide osvajani jaki položaji. Svaki koji je htio mogao je da uvidi: stvaranje mase dovodi samo do napada na front sa nedovoljnim snagama, do uzastopnih, sve slabijih udaraca, koji ostaju skoro bez dejstva.

Posle pobede kod Špiherna trebalo je goniti. Međutim, potrebna su četiri puna dana da bi se unekoliko odmotalo ogromno klupče i obe armije prebacile preko r. Sara. Neprijatelj, koji je potisnut i rasturen, imao je dотле vremena da se prikupi i u sređenom povlačenju skloni pred sporim goniocem. Kod daljeg nastupanja nešto je, doduše, smanjena preteranost u stvaranju masa, ali je zadržan sistem uzanog fronta, dubokog rasporeda i korpusa iza korpusa. Tom sistemu se mora, uglavnom, pripisati čudovišnost da je 16 avgusta protiv glavne neprijateljske armije poslat samo jedan od deset korpusa i da je 18-og armija od pet korpusa preduzela odlučan napad na neosvojiv položaj samo sa tri brigade.

Moltke se već davno pre 1866 god. izrazio protiv ovakvog načina vođenja rata. On je dokazao da se zbijene mase, koje treba da donesu pobedu, ne mogu ni smestiti, ni hraniti, ni, što je najgore, kretati. On je proračunao dužinu marševske kolone jedne divizije i jednog korpusa i našao da bi korpusu za dolazak na bojno polje i za razvijanje bio potreban skoro ceo dan da bi mogao da bude uveden u borbu samo postepeno, a nikad sa svom svojom snagom i da se istog dana više ne može računati sa korpusom koji bi se kretnao pozadi čelnog. Stoga je za svaki korpus zahtevao bar jedan zaseban put.

Korpsi ne treba da se kreću jedan za drugim na jednom ili na malo puteva, već treba da se kreću naporedno na više ili bar po istom tolikom broju puteva, koji vode približno paralelno. Veličina razmaka između paralelnih puteva zavisi od osobina putne mreže i iznosi, prema iskustvu u kultivisanim zemljama, na većim rastojanjima prosečno 7 do 8 km. Armija od, naprimjer, šest korpusa nastupaće, dakle, u najmanje šest kolona sa međuprostorima od 7 do 8 km i u frontu širokom 50 km. Razvijen korpus sadašnjeg sastava i sadašnje opreme municijom, pod pretpostavkom da je front širok 6 km, daće vatrenu snagu čije bi povećanje bilo nekorisno.

Međutim, kao što je Moltke izračunao, marševske kolone su još uvek suviše duge za brzo razvijanje, a sada, posle znatnog povećanja korpusa, biće preterano duge. One se ne mogu skratiti za vreme dugog nastupanja. Ali, kod približavanja neprijatelju one se moraju podeliti na divizije i brigade, u dve ili, po mogućству, četiri kolone koje koriste sporedne puteve ili, gde takvih nema, teže da nastupaju preko polja.

Moltke je htio da sa takvom armijom od šest korpusa otpočne rat 1870 god., da u sedam kolona i u frontu širokom 50 km pređe r.

Sar između Merciga i Sargeminda i da potraži i tuče neprijatelja za koga je pretpostavlja da je slabiji. Kada je ustanovljeno da se francuska vojska može koncentrisati u Lorenu u većoj jačini i u kraćem vremenu nego što se pretpostavlja, Moltke je sačekao završetak koncentracije da bi nastupio tek sa osam ili deset korpusa i sebi obezbedio nadmoćnost, a većim protezanjem po širini osigurao obuhvatanje neprijateljskih bokova. Jer se pobjeda, koju je htio da izvojuje, morala, da bi bila uništavajuća, postići ne samo napadom na front nego, pre svega, kao kod Kenigreca, napadom na oba boka. Ovi bočni napadi su olakšani kada se neprijatelj postavi u uzanom, dubokom i zbijenom poretku, spremam za upornu borbu. Ali, u osnovi, ipak odlučuje širi front koji dozvoljava natkriljavanje; preduslov za to je, naravno, veća i mnogobrojnija vojska.

Zato je prvi zadatak vojskovođe da se pobrine za veću armiju. Da reši ovaj zadatak, bilo je lako Napoleonu I., pošto je kao najmoćniji vladar svoga doba mogao da digne najveću vojsku. Kada bi tokom dužeg pohoda izgubio potpunu nadmoćnost, Napoleon je prekidao operacije, kao posle Pruskog Ojlaura ili Asperna, da bi svoje ubojne snage opet doveo na normalnu jačinu i nastavio na uobičajeni način rat protiv prevarenih protivnika. Moltke nije raspolagao tako bogatim izvorima sredstava, ali je snage, koje je imao, držao prikupljene, i uprkos svim protivnim savetima i nastojanjima, sproveo je da se ne ostavlja operacione armije ni 1866 god. na Rajni ni 1870 god. u Šleskoj, nego da se rat ograniči na neprijatelje koji su stvarno postojali, a ne da se proširi još i na one koji su mogli postati neprijatelji. To je već samo po sebi bilo delo koje je bitno doprinelo uspehu. Jer Bazen se 16 avgusta verovatno ne bi povukao da nije svakog časa očekivao ili morao da očekuje pojavu očigledno velike nemačke nadmoćnosti. Dakle, srazmerno je lako da se sa većom i jačom vojskom neprijatelj napadne frontalno i na bokovima. Ali, mogu promašiti sva nastojanja da se ova veća vojska razvije i koncentriše na jednom ratištu. Tada se vojskovođa nalazi pred nadmoćnjim neprijateljem i mora, tako glasi jednostavan savet, da bude jači bar na presudnom mestu.

Kada je Napoleon, u jesen 1813 god., raspolagao slabijim snagama, on je kao presudno mesto odredio front i prikupio je tamo sve svoje snage koje ipak nisu bile neznatne. Trebalo je izvršiti jučački, natčovečanski napad, uništavajući probaj. Od njega zavisi budućnost, on treba da reši da li „*le monde va tourner encore une fois*.“*) Ogroman napad je propao kao što je propalo i toliko ranijih. I tada se desilo neizbežno. Čoveka koji nije htio da obuhvata, obuhvatili su sa obe strane, stisnuli, opkolili i uništili bi ga da strah prema strašnom čoveku nije otvorio zadnja vrata. Toliko je sigurno: onaj koji — bilo da je jači ili slabiji — ne želi da obuhvati oba boka, biće obuhvaćen ili može da bude obuhvaćen sa oba boka, i ko hoće da se ograniči na napad u jedan bok, izlaže se opasnosti da bude obu-

*) Da li će se »svet još jednom preokrenuti«. — Prim. prev.

hvaćen na drugoj strani.*.) Stoga Hanibal kod Kane nije pojačao front, već ga je oslabio do jedne trećine protivničke snage. To je, doduše, imalo za posledicu da je taj slabi front potisnut prevelikim pritiskom neprijateljske mase. Ali, utoliko je lakše bilo dugim kartaginskim krilima da nastupaju, da zaokrenu protiv otvorenih rimskih bokova i da brzo zaustave povlačenje.

Fridrih Veliki našao se sa svojom malom vojskom pred jakim i širokim frontovima. Napad na njih doneo bi mu poraz još sigurnije nego Napoleonu. On je zaobišao položaj da bi se okrenuo protiv boka ili čak leđa neprijatelja. Ovaj je težio da razvije svoje snage na ugroženom pravcu. Kralj se našao, kada je srećno izvršio zaobilazeњe, pred novim položajem čiji je front kod Kolina bio suviše širok, kod Kunersdorfa suviše jak, a čiji se bokovi, kako ovde tako i tamo, nisu mogli napasti. I kod Lojtena zaobilazeњe je odvelo pred novi front, ali ovaj je bio tako uzan i dubok da se mogao obuhvatiti sa obe strane, iako samo sa velikim naprezanjem. Kod Corndorfa su Rusi, ugroženi s leđa, jednostavno načinili „na levo krug” i suprostavili napadaču isto tako širok front kao i pre toga. Fridrih je morao da zahvali, uglavnom, konjici što je mogao da napadne front, pa prvo jedan, a zatim i drugi bok i da potisne upornog neprijatelja u mučnoj, dugoj borbi. Odlučnija je bila bitka kod Praga u kojoj je izvojevana pobeda uglavnom na taj način što je leva polovina bojnog poretku razvučena do krajnje istanjenosti da bi se omogućio obuhvat.

Za milionsku vojsku bilo bi teško da podražava primer Lojtena i Corndorfa. Nije to tako jednostavno krenuti nekog maglovitog decembarskog jutra i sa nekih dvadeset korpusa obići neprijateljsko krilo. Ali, slabiji može da se ugleda na Kanu i Prag kada hoće da opovrgne Napoleonovu izreku „jači pobeđuje” i kada hoće da uništi protivnika i pored njegove nadmoćnosti.

I danas je još moguće da se, kao kod Kane, centar istanji u liniju sa malo rezervi — iako sa mnogo metaka — a ipak da se napada, kao što je to sa tako velikim uspehom učinila 4 gardiska brigada 18 avgusta; i danas mogu krila, kao kod Praga, da se produže radi obuhvata u cilju uništenja, i još uvek se može desiti da će se protivnik grupisati u veću ili manju masu kao Terencije Varon kod Kane, Napoleon kod Lajpciga i Benedek kod Kenigreca.

Istina, u tom pogledu se ne treba zavaravati: neprijatelj će preduzeti protivmere protiv takvih obuhvata i bočnih napada. Time će savremena bitka još više nego ranije postati borba za bokove. Kod Kenigreca su oba korpusa desnog austriskog krila htela da napadnu levi bok Prve pruske armije. Oni su naišli na otpor Franseckove divizije. Još pre nego što su ga savladali, Druga pruska armija ugrozila je njih same na desnom boku. Oni su se povukli da bi zaštitili bok svoje armije. Ovaj defanzivni bok potisnula je 1 gardiska divizija koja je sa svoje strane morala da popusti pred obuhvatnim udarom austrijske rezerve, dok nije prihvaćena od prethodnice I korpusa, i

*) Jedan neprijateljski bok može da bude sigurno naslonjen i nepodesan za napad. Napadač mora, i pored toga, da preduzme mere protiv opasnosti napada sa te strane.

tada je pružila otpor frontalno; u međuvremenu okrenuo se VI korpus protiv desnog boka Austrijanaca koji su nadirali. U borbama pri povlačenju učestvovala je zatim još i Prva armija bočno sa svog dotadašnjeg položaja. Slični događaji odigrali su se i na južnom krilu.

16 avgusta III korpus odbija 2 francuski korpus napadom na front i u bok. Francuski korpus prihvataju Garda i deo 6 korpusa. Drugi deo 6-tog korpusa, dve divizije 3-ćeg i 4 korpus nastupaju u ešelonima prema levom nemačkom boku. Lemanova polubrigada, 20 divizija i Švarckopenova divizija prinuđavaju ih, jednog za drugim, na povlačenje. 18 avgust bi pokazao sličnu sliku, da su Francuzi na desnom krilu sa svojim rezervama prešli u ofanzivu. Tako se obuhvatanje i protivobuhvatanje ograničilo na flankiranje krajnjeg saksonskog krila od strane francuskih jedinica u Žomonskoj šumi.

U toj borbi za bokove pobeđuje onaj čija se poslednja rezerva ne nalazi iza sredine fronta, već na krajnjem krilu. Tamo se ona ne može dovesti tek onda kada orlovo oko vojskovođe u metežu bitke koji obuhvata mnoge kvadratne milje upozna tačku gde će pasti odluka, već se tamo mora voditi još prilikom približavanja bojnom polju, pri nastupanju od stanica iskrčavanja, pa čak i samim transportovanjem železnicom.

Nije se moglo predvideti da li će se baš kod Kenigreca tući velika bitka opkoljavanja. Ali, da će VIII korpus desno, a VI korpus levo doneti odluku, moglo se nazreti već onda kada je prvi prešao saksonsку granicu, a drugi vršio demonstraciju u pravcu Moravske.

Tvrdi se da ne mora ni doći do takvih obuhvata i do takvih borbi za bokove. Neprijatelj će, kažu, prikupiti svoje rezerve, probića sa tom masom istanjeni front i tako brzo dovesti do uspeha. To bi bio plan Terencija Varona sa kojim je prošao tako zlo.

Da zamislimo opet situaciju kod Kenigreca. Tamo, svakako, nije bilo potrebno da se najveći deo Prve armije prikupi u masi pred sredinom austrijskog položaja i ponudi neprijateljskoj artiljeriji kao meta. A nije bilo opravdano ni da se još i jedan deo Elbske armije upotrebi frontalno. Dva korpusa Prve armije bila bi sasvim dovoljna da se zaštiti ceo front na Bistrici i dalje preko Benateka. Preostali korpus mogao se dodeliti Elbskoj armiji. Da je Benedek tada zbilja preduzeo svoj nameravani masovni napad prema Bistrici i odbacio oba pruska korpusa, četiri korpusa, dovedena u njegov bok sa severa, a tri sa juga, donela bi neizbežnu katastrofu još ranije i efikasnije nego što se stvarno desilo.

Nemci su sa napoleonovskom taktikom masa nastupali ka r. Saru i Mozelu. Trebalo je da u istrajnoj i uzastopnoj borbi, udarac po udarac, pregaze neprijateljski položaj. Oni su pokušali da to izvedu kod Gravelota i pretrpeli su potpun neuspeh. A kod Sen Privaa duboke kolone vide pred sobom duge linije kojima ne mogu da pridru. Za najkraće vreme ponovo se uspostavlja, iako u sirovom obliku, linearna taktika pešadije i artiljerije koja je osuđena još od Jene. Linija se bori protiv linijske, i u toj borbi pobeđuje ona koja kao duža može da obuhvati neprijateljski bok. Instinktivno, Nemci

su se vratili ka starom načinu borbe koji je preporučio Fridrik Veliki rečima: „Napadajte ih hrabro sa našim teškim topovima, gađajte ih kartečom, pa im zatim zadite u bok”.

BOJ KOD BOMONA I BITKA KOD SEDANA

16 i 18 avgust nisu doneli Nemcima potpun uspeh. Bazen nije, kao što je to Moltke htio, potisnut ka luksemburško-belgiskoj granici, gde je trebalo da bude uništen, već samo u Mec. 170.000 ljudi koji su se spasli u tvrđavi moglo se, doduše, smatrati kao izbačeno iz rata na otvorenom polju, ali, kako se smatralo da je za njihovu blokadu potrebno 200.000 ljudi, račun se — što se tiče broja — nije završavao baš povoljno za Nemce.

Ono što im je preostalo, Treća armija sa pet i po korpusa (V, VI, XI, Ib, IIb, virtemberška divizija) i dve konjičke divizije (2-ga, 4-ta) u okolini Nansijsa, kao i novoobrazovana Maska armija sa tri korpusa (gardiski, IV, XII) i četiri konjičke divizije (gardiska, 5-ta, 6-ta, 12-ta) zapadno od Meca, svega oko 240.000 ljudi, trebalo je da nastavi pokret prema Parizu (skica 67). Mak Maon je na tom putu skupljao novu armiju od oko 150.000 ljudi od trupa koje su ili pre četrnaest dana pretrpele težak poraz, ili su bile pokolebane brzim povlačenjem ili, najzad, prikupljene sa svih strana. Ova armija nije u stanju da se uspešno odupre nemačkoj vojsci koja nastupa, niti da prokrči sebi put do kapija Meca radi oslobođenja Bazena. Izgledalo je da preostaje samo otstupanje radi odbrane prestonice. Mak Maon je mogao da spreči opkoljavanje ovog velikog uporišta ili bar da ga odloži za dugo vremena, ne toliko pojačanjem posade koliko ugrožavanjem neprijateljskih bokova. On je htio pre početka povlačenja samo da utvrdi da li je Bazenu pošlo za rukom da raskine obruč koji ga je opkoljavao. Ako bi to uspelo, htio je po svaku cenu da požuri u pomoć pritešnjem drugu.

Na nemačkoj strani smatralo se za potrebno da se Šalonskoj armiji spreči povlačenje ka Parizu i da se ona potisne u severnom pravcu. Za to je trebalo da Maska armija desnim krilom (XII korpus) nastupa duž puta Eten (Etain) — Verden prema Šalonu (Chalons) i da 26-og stigne u Sent Menhuld (St. Menehould), a Treća armija da isturenim levim krilom stigne istoga dana u Vitri. Sa linije Sent Menhuld — Vitri nameravan je onda napad na front i desni bok neprijateljskog položaja koji se zamišljaо u logoru kod Šalona.

Nemačke kolone bile su još daleko od ovog cilja kada je 21-og Mak Maon krenuo u Rems (Reims). On je verovao da odande može i da požuri u pomoć Baženu, i da stigne na vreme u Pariz, a da nije, kao kod Šalona, isuviše rano izložen napadu nadmoćnijih snaga. Međutim, maršal kao i car Napoleon, koji se nalazio u Glavnom stanu, izgubili su slobodu odlučivanja. Vrhovno voćstvo rata predato je već odavno javnom mnjenju. Njegovi zaključci koje bi stampa predložila, a zatim i izrazila, jednostavno su od Skupštine, Ministarskog saveta i carice-namesnice dostavljeni Napoleonu, Mak Maonu ili Baženu. Tako je pre desetak dana naređeno da Rajnska armija

ostane kod Meca i brani bastion na istočnoj granici. Sada je Mak Maonu dat zadatak da brzo oslobodi Rajnsku armiju koja je bila opkoljena u tom bastionu.

Maršal se uporno suprotstavljao pretdsedniku Senata Rue-u (Rouher), koji je lično preneo ovaj najnoviji izraz narodne volje. Nastupanje prema istoku, rekao je, mora da odvede armiju u neminovnu nesreću, pošto o Bazenovim namerama i planovima ništa nije poznato. On će, rekao je dalje, 23-eg krenuti za Pariz, ako donde od Bazea ne bude primio druga uputstva. Rue se vratio u Pariz sa naivnom namerom da proklamacijom privoli narod za Mak Maonovo povlačenje. Tek što je on oputovao, a stigao je Bazenov telegram od 19-og, dakle od dana njegovog povlačenja u Mec, u kome je na kraju bilo rečeno: „Računam još uvek sa tim da će uzeti pravac prema severu i da će se probiti preko Monmedija putem preko Sen Menhulda u Šalon, ako ga ne drže jake neprijateljske snage. U tom slučaju ići će ka Sedanu, pa čak i u Mezijer da bih stigao u Šalon”. Posle ovoga saopštenja koje se nije moglo shvatiti ozbiljno, Mak Maon je verovao da se Bazen već nalazi na putu za Monmedi i, hteo — nehteo, odlučio se da mu podje u susret prema Steneju (Stenay). Uskoro je iz Pariza prispeo telegram pretdsednika ministrastva koji je zahtevao spajanje sa Rajnskom armijom kao neophodno potrebno.

23-eg krenula je francuska armija od Remsa prema r. Svipu (Suisse) između Dontrijena i Sen Mam-a (St. Masmes).

Obe nemačke armije, koje su toga dana desnim krilom stigle na prostoriju istočno od Verdена, a levim u Sen Dizije (St. Dizier), saznale su najzad da je neprijatelj napustio logor kod Šalona, da je krenuo u Rems i da je tamo poseo položaj. 25-og je najzad prispeo pariski telegram koji je poslat preko Londona i sadržavao reči: „Mak Maon teži da se spoji sa Bazenom”, i koji je time potvrdio glasove, uhvaćena pisma i novinske vesti.

Da bi se susreo neprijatelj, za koga se moralo pretpostaviti da se od Remsa kreće ka Mecu preko Vuzijea (Vouziers) i Steneja, Atinjija (Attigny), Le Šena (Le Chesne) i Bomona (Beaumont), možda i preko Retela (Rethel), Turterona (Tourteron) i Muzona (Mouzon), pokret se nije smeo nastaviti dotadašnjim pravcем, već je trebalo izvršiti zaokretanje udesno. Maska armija je 25-og stigla desnim krilom (XII korpus) u Dombal (Dombasle), a Treća armija levim krilom (XI korpus) skoro u Vitri (skica 67). Obe su, dakle, mogle da izvrše zaokretanje udesno pod veoma povoljnim okolnostima, da su čelima svojih kolona zadržale otprilike liniju Dombal — Vitri i dodelile svakom korpusu zaseban put. XII korpus, koji je pretdstavljaо pivo, mogao je 26-og da se pomeri u Šarni, dok su ostali korpsi mogli da stignu približno na liniju Dombal — Sent Menhuld — Šalon.

Nemačka konjica utvrdila je istog dana, kako je izgledalo, da se desno francusko krilo nalazi kod Vuzijea i Bizansija (Buzancy). Neprijatelj je narednih dana mogao da nastavi odande pokret preko Meze (Meuse — Maas) ka Mecu, da se okrene prema Nemcima koji

su se približavali ili, najzad, da povlačenjem izbegne sudar sa nadmoćnim protivnikom.

Nemci su se mogli pripremiti na sve te mogućnosti time što bi dva korpusa opsadne armije nastupila od Brieja i Konflana ka Longijonu i Marvilu, XII korpus od Šarnija ka Žamecu (Jametz), gardiski korpus desnom obalom Meze, IV korpus i dva korpusa Treće armije između Meze i Ene (Aisne), ostala tri i po korpusa zapadno od ove reke i konjičke divizije pred celim frontom, a naročito pred levim krilom. I, ako bi neprijatelj krenuo u pravcu Meca ili pošao u napad između Meze i Ene ili, pak, tamo na povoljnem položaju sačekivao napad, uvek bi bio napadnut frontalno i na jednom ili oba boka i potisnut prema belgiskoj granici. Nezgodno bi bilo samo francusko povlačenje koje bi otpočelo tako rano da levo nemačko krilo ne bi moglo da stigne pre neprijatelja u Mezijer. Nemci bi tada morali da teže da povijanjem ulevo ili okretom nalevo spreče odlazak prema jugu.

Nastupanje, kako je pretstavljeno u skici 68 i izvršeno do 29 avgusta, tj. do predvečerja boja kod Bomona, odgovara uputstvu, koje je Moltke dao drugom prilikom, „da se potraži neprijatelj i tuče”. Moltke je ovde odustao od takvog postupka, pošto mu je, pre svega, bilo stalo do toga da baci u susret neprijateljskim snagama koje su nastojale da oslobođe Mec što veći broj korpusa. Da bi se to postiglo, trebalo je da obe armije sa linije Dombal — Vitri (skica 67) skrenu u uzan front prema severu. Zaokretanje prema severu nije se moglo izvršiti bez mnogih ukrštanja i bez nagomilavanja tri i po korpusa na jednom putu. Komore su se najvećim delom morale ostaviti, i to baš u trenutku kada je brdovito zemljište, kroz koje se moralo proći, nametalo korišćenje zaliha profijantskih kolona.

XII korpus krenuo je 26-og u Varen (Varennes) radi obezbeđenja zaokretanja i prihvatanja konjice koja je bila isturena prema Vuzijeu, Gran Preu (Grand Pré) i Bizansiju. Iza njega su gardiski, IV i oba bavarska korpusa uzeli pravac na Dombal, Niksvil (Nixeville), Verden. Ostali korpsi Treće armije pripremili su se da na rednog dana krenu u severozapadnom ili severnom pravcu. Ako bi neprijatelj nastavio pokret prema istoku, jedva bi se mogao stići sa nadmoćnim snagama zapadno od Meze. On je za dva dana mogao da pređe na desnu obalu. Moralo se pokušati da se tamo stigne. Prema Moltkeovom planu trebalo je da se do 28-og koncentrišu u okolini Damvilera (Damvillers) 12 korpus preko Dena (Dun), gardiski korpus preko Monfokona (Monfaucon) i Konsanvuaa (Consenvoye), IV korpus preko Šarnija, da se dva korpusa opsadne armije privuku preko Etena (Etain) i Brieja na desno krilo i da oba bavarska korpusa krenu kao drugi ešelon prema Azanu (Azannes). Neprijateljska armija, mogla je posle prelaska preko Meze da skrene ka Damvileru ili da nastavi pokret prema Longijonu, ali je uvek postojala mogućnost da će je sedam nemačkih korpusa potisnuti prema belgiskoj granici.

Međutim, izveštaji, koje je dostavila konjica, pokazali su da je Mak Maonovo kretanje prema Mecu zaustavljen. Sedam nemačkih

korpusa kod Damvilera neće 28-og imati neprijatelja pred sobom. Trebalо je, dakle, pokušati da se na levoj obali Meze prikupe nadmoćne snage za bitku uništenja (skica 69). U tu svrhu su 27-og krenuli korpsi prednje linije do linije Stenej — Den — Monfokon — Klermon (Clermont) — Sent Menhuld, a 28-og do linije Stenej — Den — Bantvil (Bantheville) — Varen — Vijen-l-Šato (Vienne le Château) — Serne (Cernay). Zamalo se nije desilo pa da i armija koncentrisana na liniji Stenej — Serne, nema neprijatelja pred sobom.

Isto onako kao što je nemačka vojska 26-og otpočela zaokretanje prema severu protivu neprijatelja za koga još nije bilo utvrđeno gde se nalazi (skica 67), francuska armija se instinktivno okrenula prema jugu protivu protivnika koji se približavao. General Due (Douay) rasporedio je 7 korpus istočno od Vuzijea frontom prema istoku i istorio po polovinu brigade u Gran Pre i Bizansi. 5 korpus (Faji) krenuo je 26-og u Le Šen, 1-vi (Dikro) u Semiji (Semuy) i Atinji, 12-ti (Lebren) u Turteron. Zbog nemačke konjice, koja se tokom dana pojavila pred Bizansijem, Grand Preom i Vuzijem, general Due je pretpostavio da uskoro pretstoji napad. On je odlučio da pruži otpor kod Vuzijea i Bizansija (skica 69). Mak Maon je, da bi mu pružio podršku, 27-og krenuo ka toj oblasti sa celom ostalom armijom, ali se opet vratio kada se neprijatelj, osim konjice, nije pojavio.

Naknadno je Mak Maonu preporučeno da preduzme energičnu ofanzivu i da bočnim udarom razbije isturenu Masku armiju. Takva ofanziva ne bi mogla da se preduzme pre 28-og a toga dana bi naišla na XII korpus kod Dena, na gardiski korpus kod Bantvila, na IV korpus koji bi od Monfokona stigao u Sijerž (Cierges), na I bavarski korpus severno od Varena, a dalje prema istoku našla bi posednute sve puteve. Narednog dana zadržalo bi se nemačko desno krilo na mestu, dok bi levo nastupalo. U tom slučaju potpuno opkoljavanje francuske armije moglo bi da usledi već ovde, a ne tek kod Sedana.

Iako Mak Maon, uprkos dobrim izveštajima, nije mogao da ima pregled ovih okolnosti, smatrao je, s obzirom na veliku nemačku nadmoćnost, da nema svrhe ni čekati napad niti ga sam preduzeti. Još manje je očekivao od nastavka pokreta ka Mecu, jer se od Bazona nisu mogle dobiti nikakve vesti. On je predviđao da će mu jedan deo opsadne armije poći u susret, a da će ga glavnina obe nemačke armije napasti u bok i leđa. Ako nije htio da dozvoli da mu armija bude uništena, preostalo mu je samo povlačenje, za prvi mah ka Mezijeru. Pošto su Nemci svoje levo krilo držali povućeno unazad i nisu isturili konjicu na levu obalu Ene, i pošto se raspolagalo dovoljnim brojem puteva, moglo se povlačenje, koje bi bilo naređeno 27-og uveče, izvršiti verovatno bez smetnji. Nemačko povijanje udesno bio bi udarac u vetrar, i Nemcima bi pretstojala prilično teška operacija prema Parizu.

U savladivanju toga kritičnog trenutka pomogao je Nemcima francuski ministar rata grof Palikao. Odgovarajući na Mak Maonov izveštaj o njegovoj odluci da se povuče, on je depeširao, noću

uoči 28-og: „Ako ostavite Bazena na cedilu, izbiće revolucija u Parizu... Vaše brzo spajanje sa Bazenom izgleda hitno potrebno.“ Drugi telegram sadržavao je određeni zahtev Ministarskog saveta da požuri u pomoć Bazenu. Sada više nije mogao da bira. Mak Maon se odlučio da nastavi pokret koji je prekinuo malopre i da ga produži sve dok u njegovom izvršenju ne bude sprečen nadmoćnim neprijateljskim snagama. Bilo mu je jasno da će se ovo sprečavanje verovatno izjednačiti sa njegovim potpunim uništenjem. On je uputio oficire u sve pravce da bi zapovestima za pokret kojima su trupe krenute prema zapadu dali suprotni pravac — prema istoku. Neki korpusi su stignuti kad su već krenuli. Okretanje i skretanje dugih kolona i neizbežno ukrštanje sa drugim kolonama prouzrokovali su poremećaje koji su se osećali dvostrukog teže zbog rđavog vremena i puteva koji su usled kiše bili u rđavom stanju. Poslednje trupe stigle su na prenoćišta tek dockan noću uoči 29-og. Na putu Atinji — Vonk (Voncq) — Bomon stigli su: 1 korpus u Le Šen, 12-ti u La Bezas (La Besace) i njegova konjica u Bomon. 7 korpus skrenuo je od Katr Šama (Quatre Champs) kod s. Bult-o-Boaa (Boult aux Bois) na put Vuzije — Stenej. General Faji, koji zbog nemačke konjice nije smeо da nastavi pokret sa 5 korpusom preko Bara ka Bizansiju, skrenuo je preko Somota (Sommauthe) i zanoćio kod Belvala i Boa de Dama (Bois des Dames).

Iz izveštaja, koji su tokom 28-og stigli u nemačku Vrhovnu komandu, moglo se najpre zaključiti da neprijatelj otstupa u severozapadnom pravcu (skica 70). Stoga je u 7 časova uveče naređeno zaočetanje obe armije, koje su bile koncentrisane između Dena i Serneja, u liniju Nuar (Nouart) — Vuzije. Ali, novi izveštaji koji su stigli u večernjim časovima ubedili su Moltkea da neprijatelj nije odustao od svoga plana da osloboди Mec i da namerava da pređe preko Meze kod Steneja i nizvodno. Međutim, Stenej će naći posednut, pa će biti prinuđen da se okreće protiv Maski armije koja se nalazila na njenom desnom boku. Dok se ne prikupe dovoljne snage, bilo bi dobro da Maski armija na podesnom položaju, možda između Enkrevila (Aincreville) i Landra (Landres), sačeka neprijateljski napad i pojačanja, koja bi se uskoro pojavila na njenom levom krilu i koja bi dobila naređenje da nastupaju: I bavarski korpus od Varena u Sen Živen (St. Juvin), II bavarski korpus od Vijen le Šatoa u Kornej (Cornay), V korpus i Virtemberška divizija od Serneja u Gran Pre. Sa ova tri i po korpusa i tri korpusa Maski armije, iza kojih bi se levo unazad kretali XI korpus prema s. Montoau (Monthois) i VI ka Vijen le Šatou, nameravalo se zatim nastupati prema putu Bizansi — Stenej.

Ovaj Moltkeov proračun bio bi bez greške kod svakog drugog protivnika, samo ne kod Mak Maona kome je javno mišljenje natuljilo pravac dejstva i koji je pod svim okolnostima morao da učini pokušaj da pređe preko r. Meze, a koji je ipak htio da, po mogućству, izbegne bitku sa nadmoćnim neprijateljem.

Primivši izveštaj da Stenej drži snaga od 15.000 Nemaca, Mak Maon je odustao od prelaska i naredio je da 29-og krenu 12 korpus

u Muzon (Mouzon), 1-vi u Bokur, 5-ti u Bomon, 7-mi u La Bezias, 12 i 1-vi korpus sa Margeritovom i Bonmenovom konjičkom divizijom izvršili su ovo naređenje, i prvi je isturio prethodnice na putevima ka Karinjanu (Carignan) i Steneju do Inora. 7 korpus, koji je nekim lažnim izveštajima doveden u zabludu, stigao je od s. Bult-o-Boa samo do Oša (Oches) i Sen Pjermona (St. Pierremont). Pošto je oficir 5 korpusa, koji je prenosio zapovest, uhvaćen od jedne nemačke ulanske patrole, general Faji odveo je svoje dve i po divizije, shodno ranijem uputstvu, u Bofor (Beaufort) i Bokler (Beauclair) da bi тамо sačekao Mak Maonove zapovesti za napad na Stenej.

Na nemačkoj strani, XII korpus prešao je preko Meze 29-og ujutru kod Dena i rasporedio se između ovoga grada i Enkrvila. Iz izveštaja koji su stigli nije se, međutim, moglo zaključiti da pretstoji napad, već da se neprijatelj povlači. Izgledalo je potrebno da se dođe u dodir sa njim, i to utoliko pre, što je u kraljevoj zapovesti od prethodne večeri bilo rečeno: „Producenje ofanzive prema putu Vuzije — Bizansi — Stenej odlaže se, ali se ne isključuje da Maska armija uskoro izbije na taj put, ako bi prema njoj stajale samo slabije neprijateljske snage”. Pošto je prema svima primljenim izveštajima izgledalo da je ovaj uslov ispunjen, saksonski prestolonaslednik*) je naredio da nastupe: 1-va divizija gardiskog korpusa u Bizansi, 2-ga u Tenorg (Thenorgues), XII korpus od Enkrvila u Nuar i IV korpus u Remonvil. Neprijatelj je izmakao pred gardiskim korpusom ka Šen Pjermonu, dok je prethodnica XII korpusa kod Nuara naišla na 5 korpus. Boj, do koga je tu došlo, prekinuli su Saksonci da bi izbegli izolovanu borbu, pošto je utvrđeno prisustvo jačih neprijateljskih snaga. Kada su se Saksonci povukli na vis između Nuara i Tajia (Tailly), povukao se i francuski korpus u suprotnom pravcu, pošto je najzad primio armisku zapovest. Dve brigade, koje su ostale kao zaštitnica, maskirale su ovaj odlazak. Tek podnoć mogle su patrole 12 konjičke divizije da jave povlačenje celoga korpusa u pravcu Bomona. Međutim, gardiska konjica utvrdila je da je zaštitnica 7 korpusa ostala kod Pjermona i za vreme noći.

U nemačkoj Vrhovnoj komandi primljeni su još i neki drugi izveštaji koji su odaslati u jutarnjim i prepodnevним časovima. Nije se uvek moglo utvrditi da li ti izveštaji još važe ili su ih događaji već prestigli. Ali je Moltke pretpostavio da se Francuzi nalaze u pokretu prema Mezi na dva puta, preko Vonka, Le Šena, Stona, La Bezasa i Bomona, kao i preko Vuzijea, Bizansija i Nuara (skica 71). Oni, s obzirom na blizinu Maske armije, ne mogu više da koriste južni put i skrenuli su sa njega ka severnom putu. Ali na njemu se pokret neće moći nastaviti. Stoga je verovatno da će se Francuzi ovde između krajnjih tačaka, Le Šen i Bomon, za koje je javljeno da su posednute, zaustaviti na dobrom položaju za bitku. Deo tog položaja istočno od puta Bizansi — Rokur imaće da napadne Maska armija koju će podržavati oba bavarska korpusa.

*) Komandant Maske armije. — Prim. red.

Deo zapadno od navedenog puta do Le Šena pripada Trećoj armiji. Na koji bi se način napad imao da izvede, ostavljeno je, razume se, komandama armija. Ali, pošto se za napad na front La Bezas — Bomon moglo korisno da upotrebi jedva tri korpusa, računajući tu i ova bavarska, bilo je preporučljivo da se dva korpusa Maska armije upute desnom obalom reke radi obuhvatanja francuskog levog boka. Da je na sličan način i levo krilo Treće armije prošireno na onu stranu Ene, obe bi armije izvele kretanja koja su pokazana na skici 71. Tada bi bilo u izgledu da se neprijatelj potisne ka belgiskoj granici, bez obzira na to da li se zaustavio između Le Šena i Bomona, ili se povlačio, ili se pomerao ulevo ili udesno.

Obe armije su, međutim, smatrali korisnjim da ne obuhvataju neprijatelja, već da ga odvojenim, zasebnim napadima primoraju na povlačenje koje je već bilo u njegovoј nameri. Prvo obaveštenje koje im je poslala Vrhovna komanda, da se neprijatelj nalazi i z med u Le Šena i Bomona, preveli su u: „Neprijatelj se nalazi kod Le Šena i kod Bomona” (skica 72). Prema ovom tumačenju, Maska armija, zamišljajući da je neprijatelj kod Bomona, htela je da ga napadne sa XII, IV i I bavarskim korpusom u prvom, a gardiskim i II bavarskim korpusom u drugom ešelonu; Treća armija, sa XI korpusom i Virtemberškom divizijom u prvom, a sa VI korpusom u drugom ešelonu, imala je nameru da napadne neprijatelja kod Le Šena, koji tu nije postojao. Za neprijatelja, koji je bio utvrđen između Sen Pjernona i Oša, smatralo se da ne postoji. V korpus, koji je preko ovih mesta upućen prema Stonu, trebalo je samo da održava vezu između obe armije i da se prema potrebi okreće prema Le Šenu gde nije bilo nikog, ili da pojača suvišak snaga koje su upućene na Bomon. Ali fikcija da na putu preko Stona nema neprijatelja nije se mogla održati dugo vremena, kao ni ona da Le Šen drže jake neprijateljske snage. Uskoro se ispostavilo da se u Le Šenu ne nalazi nijedan čovek, da se neprijatelj, za koga je bilo javljeno da se nalazi kod Oša, povukao ka Stonu i da drži jak položaj bar sa zaštitnicom. Zato je Komanda armije odlučila da privuče XI korpus i Virtemberšku diviziju u La Berlijer. Prema tome, 30-og posle podne moralо se очekivati da će tri korpusa napasti neprijatelja kod Bomona, a dva i po korpusa kod Stona. Tri korpusa ostaće netaknuta kao rezerva.

Za onaj prvi napad naređeno je da nastupaju: XII korpus jednom divizijom drumom preko Lanevila (Laneuville), a drugom divizijom kroz šumu, IV korpus zapadno na dva šumska puta, a I bavarski korpus drumom preko Somota (Saumauthe). Svih pet kolona imalo je pravac na Bomon. Gardiski korpus trebalo je da ostane u rezervi kod Fosea (Fossé), a II bavarski kod Somota. Od tri šumska puta koji su bili određeni za nastupanje, oba istočna su se približavala neposredno drumu već pred Bomonom, tako da su se, ustvari, kod toga grada sticala samo tri puta za nastupanje: drum Stenej — Bomon, kojim su se kretali 7-ma divizija i XII korpus, i drum preko Somota, kojim se kretao I bavarski korpus; šumski put između njih ostao je 8 diviziji. Inače, marševska zapovest, koju je Maska armija izdala za 30 avgust, bila je besprekorna, uzimajući u obzir tadašnja

shvatanja i načela. Pred Bomonom bilo je moguće da se na najužem frontu obrazuje duboko raspoređena masa od tri korpusa. Ali, mnogo slabiji neprijatelj bio je u stanju, ako bi se rasporedio na širokom frontu, da razvije istu, ako ne i jaču vatrenu snagu. Ako bi, najzad, otstupio, bilo je moguće da se pokret za njim vrši samo slabim snagama tako da je povlačenje mogao da izvrši bez smetnji ako je pri-premio dovoljno prelaza preko Meze. Jaka, netaknuta rezerva od dva korpusa slabo je mogla da nadoknadi ove mane napada. Svakako, izgledalo je potrebno da se izmene data naređenja, kada je dockan uveče konjica, koja je poslata preko Meze, javila da je neprijatelj stigao od Muzona do Inora i time potvrdila sve vesti o pokretima neprijatelja koje su iz uhvaćene francuske armiske zapovesti već bile poznate. Očigledno je bilo da više ne postoji pretpostavka po kojoj se Moltke upravljao pri izradi zapovesti za 30 avgust. Neprijatelj, očigledno, ne želi da primi bitku u prostoru između Bomona i Le Šena, nego je jednim delom svojih snaga već prešao preko Meze i produžiće verovatno narednog dana sa ostatkom prelaz na desnu obalu. Moltke je za ovaj slučaj, takođe ranije, predvideo prelaz preko Meze. Stoga je bilo preporučljivo da se od suviška snaga koje su Maskoj armiji stajale na raspoloženju bar dva korpusa pošalju na desnu obalu r. Meze da bi se sa njima na uzanom prostoru između Meze i belgijske granice zaustavilo nadiranje neprijatelja i ovaj doveo u situaciju koja bi bila povoljna za napad sa zapada i uništenje. Ali, Komanda armije nije htela da bude ometana u svojim već izdatim naređenjima. Ceo aparat od oko 150.000 ljudi stavljen je u pokret na način koji je već naređen u cilju da se, eventualno, još nanesu gubici jednom korpusu koji se povlačio.

Naređenje je izdato tako da je iznenadni napad na Bomon mogao uslediti odmah posle podne. Neprijatelj se u to vreme zatekao na toj prostoriji samo zahvaljujući patroli koja je Mak Maonovom generalštabnom oficiru oduzela zapovest namenjenu 5 korpusu. Ova nedaća bila je povod da korpus nije krenuo 29-og ujutru već uveče, da je stigao u Bomon tek noću i da pre podne 30 avgusta nije iskoristio za produženje marša, već za oporavljanje istrošenih snaga.

Oficiri i vojnici sedeli su za ručkom u logoru južno od Bomona između druma za Stenej i puta za Bosežur (Beauséjour), kada je prethodnica 8 divizije (4 lovački bataljon) izšla iz šume između ciglane (Tuilerie) i majura Bel Vole (Belle Volée); (skica 73). Postojala je namera da se bezazleni ratnici ne uzneniravaju, već da se divizija razvije prikriveno iza visa. Ali, kada je neki seljak iz najbližih majura doviknuo u francuski logor „Neprijatelj je tu”, i kada su Francuzi žurno napustili kazane, komandant divizije, general fon Šeler, ipak je smatrao da mora iskoristiti trenutnu nesposobnost neprijatelja za borbu otvarajući vatru iz obe prethodničke baterije koje su baš prispele. Nekoliko plotuna, upravljenih u gustu gomilu, imali su dejstva. Ali, Francuzi su uskoro obrazovali strelički stroj koji je u brzoj paljbi iskoristio preim秉stvo puške sa velikim dometom i naneo tako znatne gubitke ne samo lovačkom bataljonu nego i baterijama, da je posluživanje topova skoro dovedeno u pitanje.

Situacija se promenila kada su Francuzi, prešavši u napad gustim streljačkim linijama i masama iza njih, došli u efikasnu vatru lovaca. Oni su odbijeni jakim vatreñim dejstvom.

Drugi francuski napad bio je upravljen protiv 66 puka koji je — podržavan od četiri baterije — na čelu 7 divizije nastupao preko Bel Tura (Belle Tour) u pravcu Bomona. I taj je napad odbijen. U međuvremenu je razvijanje 8 divizije na visu kod majura Petit Fore (ferme de Petite Forêt) vrlo slabo napredovalo. Pošto je komandant prethodnice ove divizije zadržao na svom raspoloženju jednu četu, svaki komandant puka po jedan bataljon, komandant brigade dva bataljona, i pošto su za artiljeriju bila potrebna obezbeđenja, a za svaki major posade, preostala su, mada je pešadija skoro potpuno izšla iz šume, samo još tri i po bataljona i četiri baterije, da bi u zajednici sa tri bataljona i četiri baterije 7 divizije sa juga i jugoistoka krenuli u napad na francuski logor; posle kratke borbe u kojoj je Šaspoova puška prouzrokovala mnoge gubitke, Francuzi su napustili logor, ostavljajući zarobljenike i topove.

7 divizija nalazila se za vreme napada južno od puta Stenej — Bomon. Ni 66-ti, ni 26-ti puk, koji se kretao pozadi njega kao drugi ešelon, nisu obratili pažnju na vis jugoistočno od Bomona koji je dominirao logorom, gradom i otstupnicom prema severu. Posledica je bila da se neprijatelj, koji se tamo rasporedio ili povukao, ugnjezdio u jarku drumskog nasipa i otvorio paljbu u bok 66 puka. Nekoliko četa moralо je da skrene udesno i da u teškoj borbi otera dobro zaklonjenog neprijatelja koji se najzad povukao ka Letanu gonjen slabim trupama.

Pozadi 66 puka kretao se od Bel Tura u Bomon 26 puk, a iza ovoga 14 brigada. Tamo su preko Petit Forea pošli i najveći deo 16 brigade i 31 puk. Samo jedan do dva bataljona 16 brigade i 71 puk uzeli su pravac na vis zapadno od Bomona. Nemcima se svuda isprečila artiljeriska linija koja se severno od Bomona pružala levo i desno. Da bi sa njom stupile u borbu, 14 baterija IV korpusa izšlo je na položaje južno od grada sa desnim krilom na visu južno od Letana, a sa levom polovinom s one strane druma za Somot. Tu liniju produžila je desno 23 divizija, koja je sa šest bataljona i deset baterija prešla preko potoka Vam (Wamme) delom kod Boljea (Beaulieu), a delom kod Vama, i pošla na vis jugoistočno od Bomona. Levo krilo produžile su tri baterije koje je I bavarski korpus uputio napred. Međutim, vatra 25 baterija nije postigla nikakav drugi uspeh sem što se neprijateljska artiljerija, obezbedivši u dovoljnoj meri otstupanje pešadije, povlačila sa položaja na položaj i što je najzad nestala uglavnom iza šume Boa de Živodo (Bois de Givodeau). Za vreme ove artiljeriske borbe, bataljoni i 4 baterije IV korpusa sredili su se u Bomonu i južno od njega; XII korpus prikupio se levo od potoka Vam, osim šest bataljona i deset baterija koji su se nalazili na visu južno od Letana.

Čuvši topovsku paljbu, I bavarski korpus ubrzao je svoj marš. Komandantu čelne, 2 divizije, generalu Šumaheru, koji je bio požurio na bojno polje, predložio je jedan generalštabni oficir IV korpusa

da uzme pravac na majur La Tibodina (La Thibaudine ferme), pošto se odande na najefikasniji način može flankirati neprijatelj koji se povlači od Bomona.

General je drage volje pristao na ovaj predlog. Ali je njegova konjica, koju je poslao napred, dobila vatru iz šumarka južno od majura La Arnoteri (La Harnoterie ferme), a pri povlačenju i od La Tibodine. Prva je poticala od jednog odreda 5 francuskog korpusa koji se od Bomona povukao ka La Arnoteri, a druga od divizije Konseja Dimenila (Conseil Dumesnil), koja je bila u pokretu od Oša preko La Bezasa i La Tibodine u Muzon, dok je general Due sa obe ostale divizije 7 korpusa oprezno udario putem preko Stona i Rokura ka Remijiju (Remilly).

Kada se 4 brigada, koja se nalazila na čelu 2 bavarske divizije, razvila i krenula ka La Tibodini, dobila je vatru od Le Gran Dielea (Le Grand Dieulet). Ona je delom morala da skrene ulevo. Drugi deo produžio je marš ka La Tibodini i odande oterao neprijatelja; ali se ovaj opet ugnjezdio u šumarcima istočno od potoka Jonk (Yoncq), severno od puta La Bezas — Bomon. Posle kratke borbe vatrom, Francuzi su, severno i južno od glavnog druma, u odlučnom naletu oterani u Varnifore (Warniforêt), i to tako brzo da je 3 brigada, koja je sa juga pošla da izvrši bočni napad kroz Le Gran Diele, naišla samo na pojedine rasturene Francuze. Jedan lovački bataljon je u međuvremenu štitio desni bok prema La Arnoteri. On je, zajedno sa jednim bataljom 86 puka, koji je prišao jarugom koja se od Bomona penje ka La Arnoteri, a uz podršku dve pruske i jedne bavarske baterije, oterao i ovoga neprijatelja.

2 bataljon 86 puka bio je na levom krilu prethodnica IV korpusa koji je posle dvočasovnog odmora, tj. u 3 časa produžio pokret od Bomona.

7 divizija u dubokom rasporedu sa svega dva bataljona u prvom borbenom redu nastupala je istočno, a 8 divizija zapadno od puta za Muzon. I bavarskom korpusu naredila je komanda Treće armije da nastupa sa što jačom snagom prema La Bezasu da bi „popunio prazan međuprostor koji je još postojao na frontu dve armije između Bomona i Stona”. Stoga je na levom krilu IV korpusa ostavljen samo jedan odred od četiri bataljona i dve baterije pod pukovnikom Šuhom. Ostatak 2-ge divizeje kretao se od Varniforeja za neprijateljem koji je otstupao prema severu, dok je 1-va divizija upućena putem prema La Bezasu. Tako je nastupanje na levom krilu dovedeno u celishodniji oblik. I na desnom krilu bilo bi posle zauzeća Bomona još uvek vremena da se XII korpus kod Pujija (Pouilly) i gardiski korpus kod Steneja upute preko Meze da bi se bar sa onim prvim, postigao neki uspeh kod Muzona. Ali je Komanda armije ostala pri tome da se XII korpus kreće iza desnog krila i da gardiski korpus pode šumskim putem kojim se ranije kretao IV korpus.

Dva bataljona 13 brigade na čelu 7 divizije, nastupajući po uzanom planinskom grebenu između glavnog druma i Meze, protezala su neprijateljsku zaštitnicu iz La Sartela i šume Boa de Živodo, ali su na severnoj ivici šume naišla na jak položaj.

Dvočasovni prekid koji je nastao prikupljanjem IV korpusa, njegovo koncentrisanje na nazužem prostoru u Bomonu i njegovoj blizini, ponovno sređivanje trupa i jedinica radi daljeg nastupanja, omogućili bi Fajiu da izmakne tako daleko da bi sa neznatnim zaštitničkim borbama mogao na više mostova da pređe na drugu obalu Meze. Ali, pošto on nije mogao da računa sa tako dugim prekidom i nije htio da bude bačen preko reke u neredu, on je poseo položaj na visovima kod Vilmontrija (Villemontry) i na brdu Mon de Brin (Mont de Brune) koji je morao da drži do pada mraka da bi se zatim neprimećeno povukao preko pripremljenih prelaza. General Lebren poslao je preko Muzona jednu pešadisku i jednu konjičku brigadu 12 korpusa i naredio diviziji Lakretela da posedne visoku desnu obalu Meze između Varmonterna i majura Alma. Time je levo krilo francuskog položaja dobilo vanrednu jačinu koja je povećana još i time što artiljerija kroz gustu šumu Živodo uopšte nije mogla da prođe, a pešadija samo u prilično neuređenom stanju.

Komandant armije je nameravao da omogući dalje napredovanje obuhvatom neprijateljskog levog krila iz doline Meze. U tom cilju on naređuje 45 brigadi da nastupa putem koji vodi samom obalom. Ona je, pritešnjena na nazužem prostoru, zasuta topovskom, mitraljeskom i puščanom vatrom od Lakretelove divizije. Sa neprijateljem za leđima bilo je nemoguće jurišati na dobro posednute visove kod Vilmontrija. Odustalo se od plana obuhvata i brigada se povukla u La Sartel. Samo dve čete, koje su uspele da posednu severoistočni ugao šume Živodo, ostavljene su tamo.

Sada se postavilo pitanje da li treba, kao kod Gravelota, povesti iz šume u upornoj borbi bataljon za bataljom, puk za pukom, brigadu za brigadom, i to u nesređenoj gomili protiv francuskih baterija i francuske brze paljbe, da li treba prouzrokovati velike gubitke, rastrojavanje svih sastava i beskrajni darmar, ili, po primeru Sadove i šume Boa de la Kis,obilne rezerve upotrebiti kao pogodnu metu za neprijateljsku artiljeriju. Ni jedno ni drugo nije izgledalo primamljivo. Nasuprot tome, neki, a svakako oni u komandi korpusa, počeli su da slute: XII korpus ne treba da se nalazi na levoj, već na desnoj obali Meze. Tamo bi mogao da otera neprijatelja koji gađa naš bok i da prepreči otstupnicu preko Muzona onom drugom neprijatelju koji pred našim frontom drži položaj koji se ne može zauzeti. Za izvođenje tako lepih zamisli izgledao je put suviše dalek i doba dana odveć odmaklo. Trebalо je podneti posledice armske zapovesti koja je prema tadašnjem shvatanju bila uzorna i sačekati da li će doći pomoć sa neke druge strane.

U vreme kada je 13 brigada nastupala prema šumi Živodo, komandant IV korpusa, general fon Alvensleben, došao je do ubedjenja da je k. 918 zapadno od šume posednuta jakom snagom. On je naredio da se 14 brigada, koja se kretala iza 13-te, pomeri levo od glavnog druma, da bi u zajednici sa 8 divizijom zauzela zamišljeni glavni bastion neprijatelja. Kada je brigada prešla preko druma, ispunila je sav prostor između njega i potoka Jonk i bila je sama sa dodeljenim baterijama u stanju da napadom sa juga i jugozapada zauzme

vis koji je držala samo zaštitnica. 8 divizija, koja je bila nešto zastala, osetila se time odgurnuta iz zone nastupanja i odlučila je da svojim najvećim delom i sa odredom pukovnika Šuha pređe u dolinu Jonka i na njegovu drugu obalu, dok bi se manji deo uvukao između 13 i 14 brigade. Tako je IV korpus dobio veće, iako još uvek skromno protezanje po širini, u kome su njegove snage bar unekoliko mogle da dođu do izražaja. Tada počinje nastupanje otprilike u ovom redu s desna na levo: četiri bataljona 8 divizije, 14 brigada, osam bataljona 8 divizije i četiri bataljona pukovnika Šuha. Napadima na front i u desni bok zauzet je Mon de Brin, posednut je, potpuno zaobilazeći krilo, vis severno od Purona (Pourron) i produženo levo krilo do Otrkura (Autrecourt). Pod zaštitom baterija na visovima, pešadija se spustila u dolinu reke, zauzela predgrađe Muzona i potisnula neprijatelja na Mezu; kolone koje su se povlačile na drugoj obali u severnom pravcu zasute su vatrom. Francuzi su preduzimali protivnapade i konjičke juriše — kao što se to preporučuje u takvim situacijama. Oni su samo pogoršavali poraz. Sada neprijatelj više nije mogao ni da drži položaj kod Vilmontrija protiv napada 13 i 45 brigade. On je najvećim delom potisnut prema Mezi. Nisu svi stigli na drugu obalu, neki su se udavili u talasima, drugi su zarobljeni, a neki su se sakrili u žbunju na obali pošto je već bio pao mrak. Muzon i most preko Meze ostali su u rukama Francuza. Pokušaj da se zauzme grad pošto je pao mrak, nije uspeo. Nemci su se morali zadovoljiti posedanjem predgrada. Iza njega se ulogorio IV korpus. XII korpus je zanoćio severno od Bomona, a gardiski južno.

1-va bavarska divizija napredovala je u međuvremenu od Somota u La Bezas i dalje pravcem ka Rokuru. Ovo nastupanje pobudilo je francusku zaštitnicu kod Stona da se blagovremeno povuče. Ali, Nemci su je stigli severno od Rokura i posle žestoke borbe odbacili ka Remijiju. Posle dalekog marša od Sen Živena*) do Rokura i nekoliko zaobilaženja i borbi, mrak je učinio da se obustavi gonjenje. I divizija se ulogorila.

Topovska paljba od Bomona i Muzona privukla je V korpus i 4 konjičku diviziju prema putu Bizansi — Rokur, tako da su uveče stajali: 1 bavarska divizija kod Rokura, 4 konjička divizija oko Flabe, 2 bavarska divizija severno od La Bezasa, V korpus južno od ovog mesta, a II bavarski korpus kod Somota. XI korpus pomerio se u Ston, 2 konjička divizija u Oš i Virtemberška divizija u Verijer (Verrières). Sasvim odvojeno od armije, kao zaboravljeni, stajali su VI korpus kod Vuzijea, a 5 i 6 konjička divizija kod Turterona i Le Sena (skica 74).

Sa 1.800 mrtvih i ranjenih kod Francuza i 3.500 kod Nemaca, boj kod Bomona za Francuze ne bi izgledao veoma nepovoljan da uz ovo nije došao i gubitak 3.000 nestalih, među njima 2.000 nerađenih zarobljenika, i 42 topa, kao i novo, znatno obeshrabrenje cele već obeshrabrene armije. Međutim, Francuzi su ipak još dobro prošli. Bitka koju je Mak Maon htio da izbegava što je moguće

*) Vidi skicu 72.

duže, ali koju nije mogao da izbegne, odigrala se, ali nije bila bitka uništenja kao što se moralo pribojavati. Ona bi bila takva da su komande armija imale manje korpusa u rezervi, a više korpusa u prvoj liniji, da su svoje armije manje zbijale prema sredini, a više širile prema krilima i da oni korpsi koji nisu naišli na neprijatelja nisu stali već brzo napredovali. Tada bi bitka 30 avgusta i kratko gonjenje 31-og doveli do potpunog opkoljavanja francuske armije. Takav uništavajući ishod srećno je izbegnut, ali se ujedno došlo do ubedjenja da je nemoguće produžiti poduhvat u cilju oslobođenja Bazena. Ako se nije želelo neizostavno uništenje, moralo se neodložno pristupiti povlačenju. Za to su bila otvorena dva puta u zapadnom i dva u južnom pravcu za po jedan korpus: od Remijija na levoj obali Meze preko Donšerija i Fliza, od Muzona preko Sedana i Mezijera, od Steneja duž Meze preko Verdена i od Karinjana preko Monmedija i Frena.

Takvim povlačenjem, upravljenim u dva suprotna pravca, armija bi, doduše, bila pocepana u dva dela i bila bi onesposobljena da primi bitku. Ali, baš je trebalo izbeći bitku, a to se najsigurnije moglo postići povlačenjem na što više puteva i u raznim pravcima. Da je pokret započet još uveče 30-og i noću nastavljen toliko da bi se izišlo iz dodira sa neprijateljem, povlačenje bi uspelo isto tako dobro kao posle Verta i Špiherna; Dikro, Faji, Lebren i Due, služeći se železnicom, prikupili bi se u Parizu isto tako lepo, kao što su se nekoliko dana ranije Mak Maon, Faji i Due prikupili u Šalonu. A ako je trebalo da se armija drži prikupljena, povlačenje, ili ako se hoće nastavak nastupanja u južnom pravcu, pružalo je bolje izglede i veću slobodu kretanja nego odlazak prema zapadu. Ali, Mak Maon nije htio da iskoristi izlaz koji mu je iznenada ostavljen, već je ostao kod već nameravanog povlačenja preko Mezijera.

Iako su trupe bile obeshrabrene i krajnje iznurene naporima i oskudicom u hrani, ipak se noćni marš u Sedan izvršio u srazmerno dobrom redu (skice 74 i 76). 5 korpus stigao je na čelu preko Duzija (Douzy) i Bazeja (Bazeilles) u Fon de Živon (Fond de Givonne) i na severnu glasiju tvrđave. Tri divizije 12 korpusa sledile su u razmacima od jednog i po časa i posele su desnu obalu reke Živon od Bazeja do Denjija (Daigny). Na začelju su se nalazile dve divizije 1 korpusa koje su istočno od Duzija štitile povlačenje, a zatim produžile levo krilo 12 korpusa do Živona. 7 korpus*) je sa manjim delovima već ranije bio prešao preko Meze kod Muzona, a sa ostalim većim delovima predveče kod Remijija i ugurao se u marševske kolone ostalih korpusa. Kada su rezervne baterije i poslednja divizija Liebera htele takođe da pređu preko r. Meze kod Remijija, most se srušio. General Due morao je da ostane na levoj obali sa ostatkom svoga korpusa. Umesto da se raduje što ima na raspoloženju zaseban marševski put i da ga koristi bar do Donšerija, on je kod Sedana skrenuo na jedini put koji je bio određen za čitavu armiju. Na njemu je dospeo do Floana (Floing), gde su tokom 31-og stigli i ostali delovi njegovog

*) Vidi skicu 73.

korpusa. Armija je ujutru toga dana bila okupljena kod Sedana. Samo general Dikro sa dve divizije 1 korpusa i Margeritovom konjičkom divizijom stajao je još jugoistočno od Karinjana kod Blagnija (Blagny) i stigao tek posle podne na položaj na Živoni.

Nije bilo potrebno čekati njega da bi se nastavilo povlačenje. Ako bi prethodnica krenula 31-og ujutru i korpus sledio za korpusom, Dikro bi još uvek stigao na vreme da se priključi marševskoj koloni kao zaštitnica. Ali, trupe su bile isuviše umorne usled marševa 30-og i do duboko u noć uoči 31-og i oskudevale su već isuviše dugo u svakoj vrsti hrane da bi mogle da nastave povlačenje već ujutru. Bio je neophodan odmor bar do podne, a izgledalo je da nema opasnosti.

Okupljena na uzanom prostoru i oslonjena neposredno na Sedan, francuska armija mogla se smatrati sigurnom. Prema jugu i istoku, odakle se mogao očekivati neprijatelj, ona je zaštićena Mezom i Živonom. Na severu leži Belgija koja se ne sme dirnuti. Sa te strane ne mora se očekivati napad, a od napada sa oba druga pravca može se lako odbraniti. Smatralo se da nije ugroženo ni povlačenje prema zapadu, preko Mezijera.

Doduše, put koji vodi tamo provlači se između Sen Manža (St. Menges) i Vrinj o Boaa (Vrigne aux Bois) uzanim nasipom i tesnim mostom oivičenim s jedne strane okukom Meze kod Iža (Iges), a s druge strane teško pristupačnim usekom istočno od šume Boa de la Falizet (Bois de la Falisette). 140.000 ljudi sa konjima, topovima, kolima i komorom treba da prođu kroz ovaj tesnac da bi kod Mezijera prešli preko Meze i dospeli u slobodu. Da onostrani izlaz neće biti zatvoren za ogromnu kolonu, za to garantuje sklonost obe nemачke armije da obrazuju mase, da stavljaju korpus iza korpusa i da se zbijaju sa leva i desna ka centru. One neće produžiti svoje levo krilo do Mezijera, a da ih suvišak snage ne bi naterao na takvo protezanje, otposlat je VI korpus u Atinji radi obezbeđenja pozadinskih komunikacija. Mak Maon može, dakle, da bude potpuno miran u pogledu Mezijera, iako general Vinoa ne bi stigao tamo noću uoči 31 avgusta sa jednim delom 13 korpusa.

On se isto tako malo brine i za prelaze preko Meze između Frenoaa (Frenois) i Mezijera, naročito na delu reke između Donšerija i Fliza. On ne veruje da su Nemci sposobni za takvo zamašno zaobilaznje. Ali, u tom pogledu, on je ipak znatno potcenio protivnika. Bok na Mezi trebalo je osigurati na svaki način. Nije bilo dovoljno porušiti mostove koji su postojali. Još važnije je bilo sprečiti da se oni oprave, da se podignu novi i budu iskorišćeni od neprijatelja. Čim su se trupe unekoliko oporavile od velikih napora prethodnog dana, morao je 7 korpus da krene u Donšeri i preuzme odbranu otseka r. Meze, Freno — Fliz (skica 75). 13 korpus (Vinoa), koji je 30-og uveče stigao do Mezijera, trebalo je da zauzme položaj na otseku Bulzikur (Boulzicourt)—Poa (Poix). Sporedne puteve severno od glavnog druma trebalo je spojiti kratkim kolonskim putevima i mostovima u drugi marševski put koji bi izbio kod Šarlivila (Charleville). Tada bi dva korpusa mogla da krenu u isto vreme. Tre-

či bi držao položaj na Živoni i iza prva dva korpusa krenuo po oba puta. U istoj visini sa njim, posle rušenja mostova na Mezi, otstupao bi 7 korpus od Donšerija preko mosta kod Lez Evela (Les Ayvelles) u pravcu Varnekura, a poslednji bi se povukao 13 korpus. Povlačenje bi moglo da se izvrši u četiri uporedne kolone. Ako se ne bi znatno prekoračilo vreme od 31 avgusta u podne do 1 septembra ujutru, neko veće ometanje bilo bi isključeno. Ali, nisu napravljeni nikakvi kolonski putevi. 7 korpus ne kreće u Donšeri, a 13-ti ostaje kod Mezijera. Samo je izdato naređenje da se poruše mostovi između Sedana i Mezijera. To se naređenje tačno izvršuje u pogledu mostova u blizini Mezijera koji su još mogli da budu od koristi. Za rušenje najvažnijeg mosta kod Donšerija određena je jedna inžinjeriska četa iz Sedana i transportovana tamo jednim železničkim vozom. Ona se sretno iskricala. Ali mašinovođa, koji se bio uplašio zbog moguće blizine neprijatelja, nastavio je vožnju još pre nego što su se mogle iskrati bačve sa barutom i potreban alat. Četa nije smatrala za potrebno da potraži druga sredstva za rušenje važnog mosta.

Ali se povlačenje moglo izvršiti i pored neporušenog mosta kod Donšerija, samo da je na vreme započeto. Međutim, 31 avgust prolazi, a nikakvo naređenje nije izdato.

Kritika kaže da Mak Maon nije jasno uvideo ozbiljnost svoje situacije. Ona mu je bila isuviše jasna. Ona mu je bila potpuno jasna kada je 23-ćeg krenuo od Remsa, i ona mu je bila potpuno jasna kada je 28-og, primivši iz Pariza izričitu zapovest, nastavio pokret da bi „sprečio izbijanje revolucije”. Posle boja od 30-og on je verovao da može odustati od plana koji bi mu doneo propast i da može otpočeti povlačenje. Da su kako treba opisane požrtvovana borba, junačka hrabrost svih trupa i popuštanje pred grubom silom nadmoćnijih neprijateljskih snaga, javno mnjenje bi, verovatno, ipak imalo toliku uviđavnost da odobri odluku za povlačenje i da još za neko vreme odloži izbijanje revolucije. Na svoju nesreću, car Napoleon nije uviđeo dar sreće koji mu je doneo boj kod Bomona. Za vreme duge vladavine bio je naviknut da ulepšava svaku nezgodu i nedaću i da najcrnje prikazuje u najlepšoj svetlosti, pa mu nije ni pala na um misao da bi moglo biti zgodno da se jednom kaže istina u celishodnom obliku; on je samo znao da u jednom telegramu, upućenom carici, priča o „sasvim beznačajnom okršaju”. Ali, „beznačajni okršaj” ne sme da natera Mak Maona da odustane od izvršenja veoma važnog zadatka koji mu je postavio ceo narod. Već i sama činjenica da se povukao do Sedana može se protumačiti kao izdaja. On sme da nastavi povlačenje samo pod pritiskom sile protivu koje ne može da se bori usled nedovoljnih snaga. Nova bitka mora da se tuče. Situacija još nije bila sasvim očajna. Iza Živone bilo je moguće braniti se dugo i slavno, kao što se to i pokazalo, a zatim se moglo sa čašću otstupiti zbog „oskudice u municipiji i hrani”. Bilo je samo potrebno da se osigura deo Meze između Sedana i Mezijera. Ali apatija, iznurenost i predavanje neizbežnom uzeli su isuviše maha da bi se tu preduzele ozbiljne i temeljne mere. Protezanje svog položaja duž Živone i Meze sve do Mezijera izgledalo je Mak Maonu vero-

vatno isuviše razvučeno (skica 76). On je htio da drži svoje borbene snage prikupljene. Položaj koji je izabrao bio je sasvim podesan za odbranu. Front je činila r. Meza sa tvrđavskim forovima Sedana. Levi bok na duboko usećenoj Živoni od Bazeja sve do severno od Živona braniće 12 i 1 korpus, a desni bok i leđa 7 korpus na potoku Floen (Floing). 5 korpus ostaće kao opšta rezerva u blizini tvrđave. Tako su stvorena tri fronta koji se teško mogu napasti. Njihova slabost leži u tome što napad na jedan front postaje više ili manje napad u bok i leđa drugog fronta.

Trebalo je da Nemci 30-og natkrile slabog neprijatelja, da ga obuhvate i zdrobe (skica 74). Oni su mislili da će ovaj zadatak najbolje izvršiti ako se što više zbiju. Onda, kada je trebalo na širokom frontu potpuno opkoliti neprijatelja koji se povlačio, oni su se postavili kao da je trebalo izvršiti udarac u srce ili proboj kroz metalni zid. Moltke je težio da što pre popravi propušteno. 31-og treba „nastaviti napad obuhvatom oba krila“. Maskoj armiji se naređuje da spreči francusko levo krilo da izmakne u istočnom pravcu, i da u tu svrhu nastupa sa dva korpusa na istočnoj obali Meze. Treća armija dobija naređenje da se okrene protiv fronta i desnog boka neprijatelja.

Izvršujući ove zapovesti, gardiski korpus Maske armije prelazi Mezu kod Pujija (Pouilly), a XII kod Letana (Létanne). Prvi je izbio na put preko Karinjana i stigao do Puri o Boaa (Pouru aux Bois) i Puri Sen Remija (Pouru St. Rémy), a drugi je ostao na levoj obali Šijera (Chiers) i smestio se u Tetenju (Tétaigne), Breviliju, Duziju (Douzy), Meriju (Mairy) i Amblimonu (Amblimont). IV korpus ostao je kod Muzona na levoj obali Meze. Od Treće armije I bavarski korpus upućen je ka Remijiju, XI preko Šemerija (Chemery) ka Donšeriju, Virtemberška divizija preko Vandresa (Vendresse) ka Butokuru (Boutaucourt), a u drugoj liniji II bavarski korpus ka Rokuru i V ka Šemeriju. Moltke je pretpostavio da će prelazi preko Meze biti porušeni i branjeni, i stoga je preporučio samo da se pride do reke i da se stave pod artiljerisku vatru logori trupa u dolini. Ali, kada se prethodnica XI korpusa pojavila pred Donšerijem, našla je most neoštećen, a mesto neposednuto; 4 konjička divizija ugledala je sa visa kod Frenua bele šatore logora severno od Sedana.

Francuzi stoje, dakle, još kod Sedana. Ali, mora se pretpostaviti da će se najdalje sutra ujutru pod okriljem zaštitnice na Živoni povući u Mezijer. Da im se kod toga grada prepreči put, izgleda da nije potrebno. Treća armija preći će kod Donšerija i na drugim mestima preko Meze na mostovima koji će se još podići, sprečiće neprijatelja u daljem pokretu, nateraće ga da se okrene prema njoj i da primi bitku i odbaciće ga prema belgiskoj granici. Za danas će prethodnica XI korpusa zauzeti Donšeri, a jednim bočnim odredom Freno, glavnina će se pomeriti do Ševeža (Cheveuges), a V korpus nastupaće do Šeherija (Chéhéry) i Omikura (Omicourt). Virtemberška divizija, dolazeći od Vandresa, našla je kod Butokura na konjicu, a kod Fliza i na pešadiju i odbacila ih je u pravcu Mezijera.

Ona postavlja pretstraže prema Šalandriju (Chalandry), prethodnica poseda Fliz, a glavnina divizije Butokur.

Ovi mali okršaji sami po sebi nisu od značaja, ali oni pokazuju da kod Mezijera stoji neprijatelj koji može da napadne levi bok Nemaca, da privuče snage na sebe i oslabi Treću armiju uoči otsudne bitke. Ta je armija mogla biti jača da VI korpus i 5 konjička divizija nisu ostavljeni kod Atinjija. Oni su mogli, tako se izlaže u delu Generalštaba o ratu, da na vreme suzbiju sve poduhvate neprijatelja u pozadini armije i da francuskim trupama kod Mezijera prepreče otstupnicu u Rems i Pariz. Korpus ni na koji način nije ispunio nijedan od ova dva zadatka. Niti je na vreme suzbio 13 francuski korpus koji je ugrožavao pozadinu Treće armije, niti je docnije, kod Mezijera, preprečio francuskim trupama put za povlačenje ka Remsu i Parizu. Međutim, on bi oba zadatka ispunio bez velikog truda da je pratio nastupanje Nemaca na levom krilu u pravcu Mezijera.

I bavarski korpus na desnom krilu Treće armije našao je kod Remijija porušen most, ali je na drugoj obali video francuske kolone u pokretu prema Bazeju (skica 76). Razvila se artiljeriska borba preko reke. Prema tome kako je pristizala pozvana artiljerija, bavarska artiljeriska linija produžavala se prema Le Pon Možiju (Le Pont Maugy). Francuski strelići, koji su došli do Meze i prodrli preko železničkog mosta, dosađivali su poslugama topova. Jedna četa 9 lovačkog bataljona odbacila je Francuze sa leve obale, a četa 4 lovačkog bataljona oterala je radnike koji su hteli da miniraju stubove mosta. Obe su, uprkos najjače vatre, jurišale preko mosta, prosule u Mezu barut iz bačvi i zauzele železnički nasip na drugoj strani. Pošto je privučena još jedna četa, oterani su neprijateljski strelići južno od Bazeja i mesto je zauzeto, a lovci su prodrli do severne ivice. Francuzi su u međuvremenu prekinuli artiljerisku borbu i povukli se prema severu. Oni su se delimično opet vratili da bi ponovo zauzeli izgubljeno selo. Dva sata su se lovci pod majorom Rašrajerom, pojačani na pet četa, odupirali nadiranju nadmoćnijeg neprijatelja. Ali, pošto je general fon der Tan hteo da izbegne pojedinačne borbe i pošto je zabranio odašiljanje pojačanja na desnu obalu Meze, major je bio prinuđen na povlačenje koje je izvršeno u redu. U međuvremenu je privučen pontonski tren i podignut most kod Ejikura (Aillicourt). Ovaj je, kao i železnički most, obezbeđen pešadijom i artiljerijom na levoj obali Meze, a ostale trupe ulogorile su se iza nje.

Prema zapovesti koja je izdata 31-og uveče, trebalo je da XI i V korpus 1 septembra u rano jutro nastupaju preko Donšerija ka Vrinj o Boau, a Virtemberška divizija da kod Dom le Menila (Dom le Mesnil) podigne most, da pređe preko Meze i da se tako postavi da može okrenuti ili prema Mezijeru ili da posluži kao rezerva za oba korpusa (skica 75). II bavarskom korpusu naređeno je da jednom divizijom posedne visove preko puta Donšerija, a drugom visove između Frenuaa i Vadelenkura (Wadelincourt). Sem toga, dat je nalog da budu spremne 6 konjička divizija kod Fliza, 2-га kod Butokura i 4-ta južno od Frenuaa. Maskoj armiji ostao je zadatak

koji joj je dat već dan ranije „da spreči neprijatelja da izmakne u istočnom pravcu”. Komanda Maske armije mislila je da je ovaj zadatak ispunila nastupanjem gardiskog korpusa do Puri o Boaa i Puri Sen Remija, a XII korpusa do Duzija i postavljanjem IV korpusa kod Muzona. Stoga je za 1 septembar predviđen odmor, mada je trupama bilo naređeno da za svaki slučaj budu spremne od 7 časova.

Nasuprot tome, komanda Treće armije delila je mišljenje koje je vladalo u Vrhovnoj komandi da će neprijatelj već u toku noći otpočeti povlačenje prema Mezijeru. Stoga bi Treća armija, kada sutra ujutru sa dva i po korpusa kod Donšerija i Dom le Menila bude prelazila preko Meze, mogla da nađe pred sobom već znatne snage na putu Sen Manž — Mezijer. Napad na njih nikako ne bi bio olakšan zemljишtem. Zato bi bilo poželjno da se onaj deo neprijatelja koji je još ostao kod Sedana tamo veže i spreči da pojača delove koji su već u pokretu. Stoga je naređeno I bavarskom korpusu da „veže deo neprijateljske vojske koji se nalazi pred njim”. Komandi susedne armije javljeno je o svim izdatim zapovestima, sa napomenom da bi se očekivani uspeh zнатно povećao kada bi se angažovala i Maska armija. Saksonski prestolonaslednik je uvideo da bi napad više odgovarao zadatku vezivanja neprijatelja nego sedenje u kantonmanima, i odlučio je ne samo da veže neprijatelja za koga se pretpostavljalo da se nalazi iza Živone, već i da mu spreči povlačenje u Belgiju: to je zahtevalo napad na front i obuhvatanje levog krila.

Iz izveštaja konjice bilo je poznato da je Viler Serne (Villers Cernay) 31-og bio posednut od jake zaštitnice. Stoga se moralo pretpostaviti da se neprijateljsko krilo nalazi najmanje kod mesta Živon, ako ne i dalje prema severu. Da bi se obuhvatilo i presekao glavni put u Belgiju, morao se desnoj nemačkoj krilnoj koloni dati pravac na La Šapel (La Chapelle) i dalje ka Iliju (Iilly). Prema tome, I bavarski korpus morao je da napada južnu stranu Bazeja kao i front položaja na Živoni, otprilike do La Ramorija (1 km severno od Bazeja). XII korpus morao je da nastupa od Duzija preko Ribekura (Rubécourt) sa jednom divizijom prema Denjiju (Daigny), a drugom preko Viler Serneja ka Živonu. Gardiski korpus trebalo je da krene od Puri o Boaa pravo, a od Puri Sen Remija preko Franšvala u Viler Sernej i odande zasebnim putem preko La Šapela ka Iliju, ne ukrštajući se sa XII korpusom. IV korpus bi sa jednom divizijom krenuo za I bavarskim, a sa drugom za gardiskim korpusom. Time bi se neprijatelj, ukoliko se još nalazio severno od Sedana, ako ne odbacio, a ono bar zadržao i otsekao od Belgije (skica 76). Ali ovaj bitačni front dugačak 11 kilometara, morao je u doba stvaranja masa da izgleda isuviše dug za četiri korpusa. Armija se zadovoljila sa manje nego polovinom. Ustvari, četiri korpusa stisnuta su na širinu fronta od 5, a od toga tri i po korpusa čak na širinu od 3 km. I uprkos ovog malog protezanja bojnog polja, voćstvo nimalo nije bilo jedinstveno. To je proizшло već otuda što je I bavarski korpus već u 3 časa ujutru krenuo u Bazej, koji je ležao skoro neposredno pred

njim, i što su korpsi Maske armije, koji su delimično stajali pričinio daleko, krenuli tek u 5 časova u pravcu donje Živone.

General fon der Tan se nadao da će noću i u magli lako opet moći da zauzme Bazej koji je dan ranije već imao u svojim rukama. Ali, Francuzi su u međuvremenu poseli mesto jednom brigadom Vasoanjove (Vassaigne) divizije i utvrdili ga za upornu odbranu. Velike masivne zgrade, visoki zidovi i nekoliko rukavaca Živone olakšavali su odbranu kompleksa kuća i vrtova koji se u severozapadnom pravcu pružao sa vilom Berman (Beurmann) do blizu Ballana, a prema istoku bio skoro bez prekida povezan preko zamka Dorivala i zamka Monvilera sa La Monselom (La Moncelle). Sva snaga napada upravljenja je protiv neprijatelja u Bazeju koji je mogao da nanese najmanje štete i koji je bio najudaljeniji od presudne tačke Sen Manž, koja uopšte nije uzeta u obzir.

Četiri bataljona 2-ge bavarske brigade prešla su preko železničkog mosta. Čelnici lovački bataljon, prikriven gustom maglom, prodrio je u 4 časa u Bazej sa juga, ali se uskoro našao u frontalnoj vatri sa jedne ulične barikade i bočnoj sa dvospratnih kuća te ulice. Lovci su potražili zaklon u jednoj sporednoj ulici, ali su i nju našli zatvorenju. Za lovačkim bataljonom polaze još tri bataljona, a zatim još četiri. Razvija se borba po ulicama i kućama, u kojoj učestvuju i stanovnici, sa svima njoj svojstvenim promenama, uspesima, neu-spesima i gubicima. Posle dužeg vremena, preko pontonskih mostova, pristižu Bavarcima pojačanja, koja se postepeno razvijaju prema Dorivalu i Monvileru sve do La Monsela. Na taj način, tri brigade potpuno su angažovane, četvrta je još zadržana na rezervnom položaju južno od Bazeja. Na neprijateljskoj strani privučene su u Bazej: 2 brigada Vasoanjove divizije, jedna brigada 1 korpusa i delovi Gozove (Goze) divizije 5 korpusa; Lankretelova (Lancrétel) divizija 12 korpusa, Lartigova (Lartigue) i Volfova divizija 1 korpusa — u prvoj liniji, a pola divizije Lerilea (L'Heriller) i Peleova (Pellé) divizija istog korpusa — u drugoj, razvile su se na visovima na desnoj obali Živone i isturenim odredima posele sva mesta u dolini reke od La Monsela pa sve do Lamoara (Laminoir).

Maska armija ne uzima u obzir da je, kao što se moglo pretpostaviti iz izveštaja konjice, u pitanju napad na front položaja dugog oko 7 km i da Bazej i La Monsel sačinjavaju samo njegovo desno krilo. Ona se drži čvrsto pretpostavke: neprijatelj se povlači ka Mezijeru i ostavio je zaštitnicu kod Bazeja i La Monsela. Da bi se protivu ove postigao veliki uspeh, upućeni su XII korpus i 7-ma divizija preko Duzija i Lamekura (Lamécourt) na La Monsel, a 8-ma divizija preko Remijija prema Bazeju. Sa po tri divizije na oba ova mesta moći će se zdrobiti zaštitnica koja nije mogla biti suviše jaka. Gardiski korpus, koji nema mesta ni na jednom od dva puta u dolini Meze, pomeren je prema Franšvalu i Viler Serneu. On se svojim desnim krilom neće nalaziti ni prema levom krilu neprijatelja, a kamoli da ga natkrili. Odluka se, dakle, ovde teško može postići.

Kada je prethodnica 24 divizije (šest bataljona i jedna baterija) u 6 časova došla do pred La Monsel, ona je uprkos magle, mogla da

uoči artiljeriju i pešadiju na visovima s one strane reke. Jedna saksonska baterija otvara vatru i održava je protivu velike neprijateljske vatrene nadmoćnosti, dok joj se, posle jednog časa, levo od nje ne pridružuju dve bavarske baterije. Dva bataljona zauzimaju La Monsel ne naišavši na znatniji otpor. Neprijatelj izmiče na visove i delimično traži zaklon u dvema kućama na padini. Dve saksonske čete jure za njime, zauzimaju kuće i rešene su da ih zadrže. Deset četa poseda La Monsel i stupa u vezu sa bavarskim trupama koje su se proširile do najjužnijih kuća sela. Pre nego što mogu da pristignu dalja pojačanja, javlja se da neprijatelj nastupa od Denjija (Daigny). General Dikro (1 korpus) veruje, naime, da je most u Deniju među svima mostovima na Živoni jedini upotrebljiv za neprijateljsku artiljeriju, te smatra za potrebljivo da ga zaštiti položajem na istočnoj obali i naređuje Lartigovoj diviziji da posedne šumu Boa Ševalije (Bois Chevalier).

105 puk, koji pripada saksonskoj prethodnici, poslat joj je u susret. Glavnina 24 divizije još nije prispela, ali diviziska i korpusna artiljerija pozvane su da krenu napred ubrzanim maršem. U 8.50 časova deset baterija vode borbu vatrom na položajima između drama Lamekur — La Monsel i puta Ribekur — Denji.

Na francuskoj strani je glavnokomandujući već dva puta menjan. Mak Maon je na visovima istočno od La Monsela ranjen parčetom granate i predao je komandu generalu Dikrou. Ovaj pogrešno veruje da Maska armija može da obuhvati severno položaj na Živoni i da onemogući držanje položaja, i veruje, isto tako pogrešno, da su preduzete dovoljne mere za obezbeđenje Meze na delu Sedan — Mezijer, te odlučuje da ostupi na položaj na visoravni kod Ilija koji se desno oslanja na Sedan, a levo na nepristupačnu Ardensku Goru. Pod zaštitom ovog položaja, kojim se teško može ovladati, armija treba da se povuče preko Mezijera. Plan bi bio odličan, da kolone Treće armije kod Donšerijsa nisu već prešle preko Meze.

Ova okolnost je poznata generalu Vimpfenu koji je, kao spasilac u nuždi, tek 30-og stigao preko Pariza iz Afrike i koji u svome džepu nosi dva ukaza ministra rata. Jedan ga postavlja na Fajovo mesto za komandanta 5 korpusa, a drugi ga određuje za glavnokomandujućeg, ako bi se Mak Maonu nešto desilo. On se prema prvom ukazu već stavio na čelo 5 korpusa, a drugi je ukaz zadržao kod sebe, čak i kada je čuo da je Mak Maon ranjen i da je Dikrou povratio da ga zastupa. Međutim, kada je video da se ovaj spremi, polazeći od pogrešnih pretpostavki, da povede armiju u propast, on se koristi svojim pravom, zahteva komandu nad svim trupama koja mu se rado prepusta, i rešava da se ne povuče u Mezijer, već napred u Karinjan i da propast koju hoće da izbegne u prvom pravcu potraži u drugom. Divizije, koje je Dikro već krenuo, dobijaju suprotnu zapovest. Tek napušteno stanje opet se uspostavlja. Treba izvršiti moćan probaj. Snažan udarac izvršiće Vasoanjova divizija preko Bazeja i Lakretelova preko La Monsela. Strašna artillerijska paljba sa visova istočno od Balana otpočinje oko 9 časova otsudnu borbu. Pešadija nastupa do Živone, odbacuje deset sakson-

skih četa i zasipa brzom vatrom saksonsku korpusnu artiljeriju koja se bila približila na 300 koraka do reke. Ona mora da se povuče i postavi dalje pozadi ako ne želi da bude uništena vatrom skrivenih strelaca. Ali, kada su ovi radi napada izašli na otvoreno polje, dočekani su na efikasnem otstojanju pešadiskom i artiljeriskom vatrom i prisiljeni na brzo povlačenje. Između ulica, kuća i vrtova Bazeja poduhvat je još manje mogao da uspe. Samo se ulična borba, koja se nešto bila stišala, rasplamtelna novom žestinom. Pokušaj proboga nije uspeo. Na nemačkoj strani se ubrzava marš trupa koje se još nalaze pozadi, da bi bile spremne u slučaju da se ponovi tek preživelu opasnost. 23 divizija ne kreće za 24-om preko Lamekura, već ostaje na pravom putu za Bazej, učestvuje jednom brigadom u borbi Bavaraca kod Monvilera i zadržava drugu brigadu u rezervi kod Le Rila (Le Rulle). Zato se 4 bavarska brigada pomera u La Monsel. I bavarski i XII korpus prikljenjeni su na donjoj Živoni, IV korpus kreće za njima sa 7 divizijom desnom, a 8 levom obalom Meze i oko 10 časova stiže sa prvom u Lamekur, a sa drugom na železničku stanicu Bazeja.

105 puk krenuo je radi suzbijanja napada Lartigove divizije od zapadne ivice šume Boa Ševalije do puta Ribekur — Danji gde je poseo položaj jednim bataljonom u jednoj šumici, a sa ostala dva bataljona levo i desno od toga mesta da bi sačekao približavanje neprijatelja koji je nastupao uzanim frontom. Nekoliko napada je odbijeno, ali su sveže trupe jednako ponavljaše napad. Neko vreme je desno krilo artiljeriske linije podržavalo puk. Ali, kada je ova prisiljena od neprijateljskih strelaca da se povuče nešto prema jugu, tri bataljona su opet ostala bez podrške i došla u veoma kritičnu situaciju, pošto je municija počela da nestaje. Opasnost je već bila velika kada je jedan lovački bataljon prispeo u pomoć. Međutim, kako se ovaj morao boriti protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja, nastupila je uskoro i kod njega oskudica u municiji. Tek kada su prispeti još jedan lovački bataljon i najzad jedan pešadiski puk 24 divizije, prešlo se, uz podršku artiljerije, u obuhvatni napad na jačeg, ali dublje postrojenog neprijatelja, koji, pritešnjen sa dve strane, nije mogao dovoljno brzo da stigne u Denji, na most i na visove na suprotnoj obali, te je morao da ostavi šest topova Saksoncima. Dalja borba ograničila se i ovde na stalnu uzajamnu artiljerisku vatru; u pogledu nje Francuzi su bili u preimcuštvu, jer je desna obala bila viša, a na njoj su se nalazili i bolji zakloni.

Gardiski korpus prispeo je u međuvremenu, delom od s. Puri o Boaa, a delom od Puri Sen Remija preko Franšvala, u Viler Sernej. Radi podrške Saksonaca, poslana je 2 gardiska divizija napred do severnog vrha šume Boa Ševalije, a njena 4 gardiska brigada još dalje u pravcu Denjija. 1 gardiska divizija posela je svojim delovima Živon i Eb (Haybes) i pomerila se u šumu istočno od Živona. Gardiska konjička divizija štitila je desni bok severno od šume, a gardiski husarski puk prema La Šapel. Ovako postavljen korpus daleko je natkriljavalo neprijateljsko levo krilo. Međutim, na obuhvatanje ovog krila nije se moglo misliti. Nasuprot tome, bilo je

moguće da će Francuzi, privukavši svoje rezerve, obuhvatiti desno nemačko krilo kroz šumu Le Peti Term (Le petit Terme) i preko La Šapela. Ako se uporede oba protivnika, Nemci su ovde bili više ugroženi nego Francuzi. Duž ostalog toka reke oni su stajali jedni prema drugima i stalno dejstvovali vatrom. Nije se moglo predviđeti kako bi se postiglo rešenje koje bi bilo povoljno za Nemce. Tada je preduzimljivost nižih komandanata donela iznenadni preokret.

One dve saksonske čete održale su se tri časa u obe usamljene kuće na putu za Balan za vreme svih promena — nastupanja i otstupanja Francuza. Da bi ih oslobodile iz njihove pritešnjenosti, bavarske, a zatim i saksonske čete, krenule su od La Monsela i južnije. Posade obe kuće su oslobođene. Sve ostale trupe, koje se bore u toj dolini, priključuju se pokretu. Visovi su napadnuti i iz parka zamka Monvilera. Svi jure napred do usećenog puta koji od Bazeja preko k. 635 vodi u Denji. Francuzi napuštaju položaj posle žestokog otpora i moraju da ostave Nemcima tri topa i nekoliko zarobljenika.

Zauzimanje grebena južno od puta La Monsel — Balan uzne-mirilo je branioce Bazeja koji se osećaju ugroženi s leđa. Ionako pritešnjeni sa juga i istoka I korpusom, a zatim i 5 brigadom II bavarskog korpusa, koja je poslata u pomoć sa leve obale Meze, oni otpočinju povlačenje u pravcu Balana. Posle sedmočasovne žestoke borbe Bazej, u kome gori na sve strane, potpuno je u posedu Bavaraca.

Moralo se očekivati da će Nemci svuda poći za nastupajućim delom borbenog poretku. Ali, trupe su se u mnogočasovnoj uličnoj borbi isuviše izmešale. Ceo I bavarski korpus povučen je unazad da bi se opet sredio. Samo nekoliko četa za kojima je sledila 5 brigada prodrlo je za neprijateljem kroz Balan i na visove severno od tога sela. Pobednici su se zadovoljili zauzetim položajem na čije je levo krilo, u blizini poplavljениh lugova, došla 6 brigada.

Komanda Maske armije sa jednog visa južno od Merija posmatrala je već od ranog jutra tok borbe na onoj strani doline Meze. Ona je još uvek bila mišljenja da je kod Bazeja i La Monsela u pitanju samo zaštitnica neprijatelja čije su se glavne snage okrenule protiv Treće armije. Bilo je potrebno da se ovoj pomogne što pre. Stoga je Komanda armije, već pre nekoliko časova, naredila da gardiski korpus odmah posle zauzimanja otseka na Živoni krene u Flenje (Fleigneux), a XII preko Ilija na visove istočno od Sen Manža da bi se spojili sa Trećom armijom. Od I bavarskog korpusa za traženo je da štiti odlazak Maske armije u desno prema Sedanu. General fon der Tan je izjavio da pod postojećim okolnostima sa svojim korpusom ne može udovoljiti ovom zahtevu, ali je zamolio 8 diviziju da preuzme njemu dodeljeni zadatak. Divizija, koja se već bila približila i koja je sa nekoliko četa učestvovala u borbama, bila je spremna da u zajednici sa 3 bavarskom divizijom (5 i 6 brigadom) preuzme zadatak koji je postavljen korpusu. Tako je izgledalo da je zaštita prema Sedanu obezbedena. Teže je bilo sa nastupanjem

gardiskog i XII korpusa. Jer, na Živoni nije bio zauzet ceo otsek, već samo njegov najjužniji deo. Moralo se pretpostaviti da se glavna masa neprijatelja nalazi iznad Denjija i odande prema Balanu. XII korpus će naići na nju ako bude nadirao od La Monsela preko Ilija na visove jugoistočno od Sen Manža, a isto tako i gardiski korpus ako kreće od Živona prema Flenje-u. Stoga je ovaj korpus htio prvo da otera neprijatelja koji se nalazio prema njemu na visokom položaju zapadno od Živona; on je pripremio napad artiljerijom i poslao samo gardisku konjičku diviziju dolinom Živone uzvodno duž neprijateljskog fronta najkraćim putem za Flenje. Isto tako mogao je XII korpus da otera neprijatelja koji je još stajao južno od puta Fon de Živon (Fond de Givonne) — Eb, a zatim da nastupa pravo na Ili. Napadom ovog korpusa sa juga, gardiskog korpusa sa istoka i Treće armije sa severa i zapada neprijatelj bi bio potpuno zgnječen. Ali, XII korpus hoće da stigne u Ili maršem duž Živone i povlači svoje trupe sa položaja zapadno od La Monsela. 8-ma divizija stupa na njihovo mesto. Deset pruskih i bavarskih baterija izlazi na položaj u luku sa obe strane puta La Monsel — Balan i kotu 635. Desno krilo pruske pešadije pruža se do jedne tačke preko puta od Peti Monsela. Iza levog krila, južno od Balana, стоји 6 bavarska brigada; 5 brigada je prodrla u selo i imaće još da izdrži teške borbe za park zamka pre nego što će moći da isturi svoje strelce na glasiju Sedana. Desno, na visovima južno od Fon de Živona, stoje samo pojedine čete. Francuske baterije, koje pokušavaju da štite povlačenje, uskoro će se izgubiti iza kote 656, oterane vatrom tih četa i nemačke artiljerije.

Dok se francuski 12 korpus povlači iz ugla između Balana i Fon de Živona, desno krilo 1 korpusa стоји na putu koji od Bazeja vodi preko k. 635 prema severu i još uvek vodi borbu sa onih sedam bataljona 24 divizije koji su posle žestoke borbe zauzeli Denji. U jednoj liniji, jedni pored drugih, razdvojeni samo k. 705, stoje u borbi Nemci frontom prema zapadu, a Francuzi frontom prema istoku. Ovo stanje krajnje bezazlenosti moralo je da se pokvari kada je 23 divizija, oko 1 časa, od Monvilera krenula preko La Monsela sa 45 brigadom (devet bataljona i četiri baterije) zapadnim i 46 brigadom (šest bataljona), prvo iza nje, a zatim istočnim dolinskim putem. Prethodnička četa 45 brigade iznenada nailazi na neprijatelja u šumarku zapadno od Denjija. Šest četa izdvaja se i upućuje ulevo i pokret se nastavlja pod njihovom zaštitom. Puščana paljba, koja postaje sve žešća, daje povoda komandantu divizije, generalu Monbeu, da zaustavi čelo leve kolone kod Eba, da pošalje još šest četa levo na vis, a da se sa ostalih šest bataljona i četiri baterije razvije na istočnoj ivici doline. Onih sedam bataljona 24 divizije trebalo je da drže Denji. Trinaest bataljona i četiri baterije određeno je u rezervu, a samo tri bataljona za napad. Njima se srećom priključuju dva bataljona puka cara Franca*). Oni kreću za neprijateljem koji je isteran iz šumarka i, zapadno, penju se četama i polučetama na

*) Oni su na čelu 2 gardiske divizije poslati skoro do Denjija.

visove. Kada su stigli na gornju ivicu doline, pojavljuju se, dolazeći im u susret, francuski bataljoni i baterije u zbijenim porecima.

General Vimpfen odlučio se oko 1 časa za novi pokušaj probaja. On smatra izvodljivim da se Bavarci, koji su prema njegovom mišljenju već prilično iznurenji, potisnu prema Mezi i da se tako otvoriti put ka Karinjanu. Odbijena i svakako iznurenja Vasoanjova divizija, pojačana sa nekoliko pešadijskih pukova i zuavskih bataljona, treba da nastupa kroz Bazej. Za pomoći napad u pravcu Denjija određena je Gozova, a iza nje, kao levi ešelon, Granšanova (Grandchamp) divizija. Car Napoleon je pozvan da učestvuje u poduhvatu da bi na čelu svojih vernih trupa kao prvi stigao u slobodu. Dok Vimpfen u blizini starog logora*) još čeka da se pojavi car, Goz kreće i nedaleko pred svojim ciljem nailazi na onih pet saksonske i pruskih bataljona, koji su se radi obezbeđenja levog boka Montbea bili popeli na ivicu doline između Denjija i Eba. Duboke kolone jure napred trčećim korakom, sa puškama na gotov, neprestano gađajući. Međutim, granate brze paljbe nemačke artiljerije rasturaju masovne kolone i nanose im velike gubitke. Samo se pojedini streljački strojevi izdvajaju i jurišaju i dalje gađajući. Ali, vatra ležećih nemačkih strelaca koji mirno dejstvuju vatrom toliko ih rastrojava da do nemačkih linija stižu samo hrabri koji su tu pobijeni ili zarobljeni. Dve čete 101 puka, jedan bataljon streljačkog puka i oba bataljona puka cara Franca gone ostatke neprijatelja u pravcu Fon de Živona. Čim je greben sa obe strane puta Fon de Živon — Eb pao potpuno sigurno u ruke Saksonaca, prevučena je korpusna artiljerija preko La Monsela i još neupotrebljeni delovi 45 brigade, kao i diviziska artiljerija preko Živona; 46 brigada poslana je takođe u tom pravcu, dok se prikupljena 24 divizija raspoređuje kao rezerva istočno od Denjija.

Tako je posle 3 časa po podne uspelo Maskoj armiji i trima bavarskim divizijama da čvrsto stanu na visinski greben desne obale Živone između Bazeja i Eba. Jedna bavarska divizija bila je isturena kroz Balan prema Sedanu. 1 gardiska divizija posela je desno s. Živon, dok je deset baterija izišlo na položaj na visove istočno od ovog sela. Komanda armije htela je da se zadovolji ovim rezultatima i da ostalo prepusti Trećoj armiji koja je već znatno doprinela dotadašnjim uspesima.

Ova je armija još u noći podigla dva mosta nizvodno od stalnog mosta kod Donšerija i isturila odrede preko Meze radi obezbeđenja ovih prelaza. Prešavši u rano jutro preko reke, a očekujući bitku sa neprijateljem za koga se mislilo da se povlači od Sen Manža ka Mezijeru nastupali su: XI korpus u tri kolone preko Montimona, Brijankura i Marankura prema s. Vrinj o Boau i V korpus u jednoj koloni prema s. Vivije o Kuru (Vivier au Court). Virtemberška divizija podigla je most kod Dom le Menila i pratila oba korpusa kao levi ešelon. Pošto se za vreme nastupanja nije pojavila nijedna neprijateljska patrola, Komanda armije je naredila da se

*) Na skici Vieux Camp.

okrene prema Sen Manžu. Izvođenje naređenja nije bilo bez opasnosti. Moralo se, naime, očekivati da će tesnac kod Falizeta biti hermetički zatvoren i računati sa tim da će Vinua nastupati od Mezijera u leđa kolona koje bi skrenule udesno. Ali, general Vinua se ograničio na neznatne poduhvate prema prelazima na Mezi, koje je Virtemberška divizija mogla da odbije bez teškoća, a ustanovljeno je da tesnac kod Falizeta nije bio posednut. Čelo je naišlo na neprijatelja tek kod Sen Manža. Selo je zauzeto, zatim je jedna četa upućena na k. 812, koja leži južno, a dve čete u Floen. Ove uspevaju da ovladaju severnim delom sela dejstvujući protiv nadmoćnijeg neprijatelja koji drži južnu polovicu i vis iza sela; prva četa zauzima šumicu koja je ograđena zidom. Docnije, pojačana sa nekoliko četa, ona obrazuje zaštitu za četrnaest baterija XI korpusa koje u kasu prestižu marševsku kolonu, tesno zbijene izlaze na položaj na vis između Sen Manža i Floena i stupaju u borbu sa francuskom artiljerijom koja se nalazi na mnogo povoljnijem položaju na južnom grebenu između Kalver d Ilija (Calvaire d'Illy) i Floena.

U međuvremenu je pešadija 21 divizije isturena severno od levog krila artiljeriskog položaja prema Flenjeu i Oliju (Olly) u gornjem delu doline Živone. Pod njenom zaštitom izlazi dvanaest baterija V korpusa na položaj na grebenu između Flenjea i Ilija. Radi dopunjavanja razvijanja, 43 brigada skreće od Sen Albera prema Floenu, dok se 10 divizija postavlja između Sen Manža i Flenjea, a 9-ta na polju Šan de la Granž (Champ de la Grange). Neprijatelj je zatvoren sa severne strane. Suzbijeni su ili zarobljeni ne samo kola nego čak i konjica i artiljerija, koji su u poslednjem trenutku, preko Olijia ili Flenjea, pokušali da izmaknu iz obruča. Sada je potrebno da se neprijatelj zbije sa severa prema Sedanu i prema Maskoj armiji.

General Vimpfen je borbe kod Sen Manža prvo smatrao za prividan napad kojim je trebalo da se spriči potpomaganje trupa na donjoj Živoni. Ali ga je topovska paljba na severozapadu, koja se stalno pojačavala, nateralala da se lično obavesti o stanju borbe kod 7 korpusa.

Pošto je komandant korpusa Due predložio pojačanje posade Kalver d Ilija i šume Boa de la Garen (Bois de la Garenne), general Vimpfen je naredio da se privuku obe divizije, Lerilea i Pelea, 1 korpusa, koje su se nalazile u rezervi, a zatim se hitno vratio kod 12 korpusa. On ga je našao u punom povlačenju, te je generalu Dueu uputio naređenje da radi podrške pošalje sve trupe koje može staviti na raspoloženje. Ovaj je prvo naredio da u pravcu Bazeja krene Mosionova brigada 5 korpusa koja mu je bila dodeljena, a zatim, na ponovljen zahtev, poslao je još jednu diviziju svoga vlastitog korpusa. Trupe 1 korpusa, koje treba da podržavaju 7 korpus, i trupe 7 korpusa, koje treba da pomognu 12 korpusu, još su u pokretu kroz šumu Boa de la Garen, prve prema severu, a druge prema jugu, kada 26 baterija na visijama južno od Sen Manža i Flenjea koncentrišu svu svoju snagu na neprijateljski položaj, naročito na Kalver d Ili. Njih efikasno podržavaju gardiske baterije

istočno od Živone. Pod unakrsnom vatrom te dve artiljeriske grupe razbijeno je ili učutkano, time što je pobijena posluga, veoma mnogo francuskih topova, veliki broj muničiskih kara bačen je u vazduh, a nagomilane trupe prisiljene su da se povuku u šumu Boa de la Garen. Ali, pojedine baterije i topovi drže se još uvek i zajedno sa pešadijom koja je ostala onemogućuju juriš. Sedam četa 82 i 87 puka prodiru samo do Ilija i posedaju južnu ivicu. Pod njihovom paljbom i vatrom obeju artiljeriskih linija sve se više smanjuje broj branilaca isturenog bastiona. Gardiska konjička divizija, koja je u svom pokretu uzvodno uz Živonu stigla do La Fulerija, upućuje na vis dva voda 3 gardiskog ulanskog puka, a za njima još jedan eskadron. Oni prodiru u baterije, zauzimaju jedan top, ali moraju da se vrate zbog brze paljbe iz šume Boa de la Garen. Međutim, smeo podvig toliko je ubrzao povlačenje branilaca da jedna četa iz Ilija skoro bez gubitaka može da stigne na Kalver, da ga posedne i otvori paljbu na severnu ivicu šume koja je dobro branjena.

General Due brzo prikuplja nekoliko bataljona i juriša više puta na izgubljeni vis. Ali, ma koliko ga puta osvojio, on uvek mora opet da ga napusti zbog puščane paljbe od Ilija i topovske vatre u front, bok i leđa. 82, 86 i 80 puk uspevaju najzad da se održe na Kalver d Iliju i liniji preko kote 920 do Živone kod La Fulèrija (La Foulerie). Neprijatelj drži prema njima ivicu šume.

Još veću muku nego Kalver d Ili zadala je napadaču druga krilna tačka francuskog severnog fronta. Dve čete koje su prodrle u severni deo Floena održale su se tamo dva časa bez ikakve podrške. Ali, postepeno, uprkos žestoke topovske vatre, poslane su im u pomoć čete za četom sa pozadnjeg glavnog položaja. Kada su bile prikupljene dovoljne snage, preduzet je obuhvatni napad na južni deo sela; neprijatelj je odbačen u krvavoj borbi i posednuta je donja padina visa pred jugoistočnom ivicom sela. Ali, borbom oslabljene čete 83, 87 i 46 puka nisu bile sposobne da zauzmu i strmu visiju koja je ležala jugoistočno od njih; još manje je Lieberova (Liébert) divizija verovala da može pobediocima opet oteti selo za koje se tako dugo vodila borba. Ona je očekivala napad na prividno neosvojivom položaju.

Da bi ovaj napad omogućila, 43 brigada je skrenula od Sen Albera (St. Albert) prema Floenu, zaobišla ovo selo zapadno i razvila se prema liniji Golije (Gaulier) — La Maladri. Ona nastupa desnim krilom neposredno uz reku Mezu prema južnom kraju Kazala (Cazal), a levim krilom pravo uz padinu. Čim je brigada otpočela pokret, diže se i posada Floena da prati napad sa linije: La Maladri — groblje. Pod vatrom i protivudarcima protivnika vrlo je teško peti se uz strmu padinu, od otseka do otseka, od žbuna do žbuna. Napadači su više puta bačeni natrag u Floen. Poručniku fon Bardelebenu polazi za rukom da sa k. 312 dovede osam topova istočno od Floena na položaj blizu padine. Artiljeriska vatra sa severa i istoka nanosi braniocima uzane visije velike gubitke. Zaobljaženje iz pravca od Golije još više je uzdrmalo njihovu nepokolebljivost. Na taj način Nemci uspevaju da zauzmu vis. Baš kada su se

streljačke linije popele uz strme padine i stigle na ivicu grebena, u susret im dolazi francuska konjica. Margeritova divizija pošla je od šume Boa de la Garen da bi bici dala drugi obrt. Već na putu u Floen dovedene su konjičke mase u nered bočnom vatrom pruskih baterija i mnogim preprekama na zemljištu. Napad se ipak vrši sa žestinom i punom predanošću. Napadači uspevaju da u prvom naletu na više mesta projure kroz tanke streljačke linije. Oni prodiru čak i u bateriju. Nekoliko jedinica juri do Floena, pa čak i do Sen Albera, i stvara pometnju među komorom i kolima. Na mnogim mestima dolazi do borbe prsa u prsa. Nožem, sabljom i alatom moraju Nemci da se brane od besnih napada francuskih konjanika. Međutim, mirna paljba strelaca koji ne popuštaju lomi, najzad, silu snažnog naleta. Ponovljeni napadi nailaze na još jači otpor, pošto je pešadija u većem broju već stigla na ivicu visoravni i tamo se ugnezdila u napuštenim streljačkim rovovima i drugim zaklonima.

43 brigada kreće za neprijateljem koji otstupa i prodire sve do istočne ivice Kazala. Tu, na 300 koraka od glasija tvrđave, gorenje se zaustavlja. 17-ta brigada šalje se za njom kao podrška. Rani posada Floena nastupa pravcem duž puta ka majuru Kerimon (Querimont ferme) i tu nailazi na levi bok onih delova Lieberove divizije koji teže da do kraja održe centar francuskog položaja. General fon Kirhbah uputio je protivu njih 19 brigadu (četiri bataljona) od Flenjea nizvodno niz istoimeni potok. Njoj se priključilo nekoliko četa XI korpusa, koje su ranije bile određene kao zaštita artiljerije, posada sela, itd. Oni prolaze sa znatnim gubicima dolinu potoka Ili, penju se na severni greben između Kalver d Ilijia i Floena, proteruju odande isturene trupe i, najzad, uz pomoć četa koje dolaze od Floena, i nekoliko baterija koje su ih pratile, na juriš zauzimaju južni greben visije. Neprijatelj je oteran u Boa de la Garen. Od Meze, na istočnoj ivici Kazala i zapadnoj ivici šume sve do Kalver d Ilijia, a odande do La Fulerije, Nemci su zatvorili neprijatelja prema zapadu i severu.

U šumu Boa de la Garen, koja se uzdiže u sredini bojnog polja između Meze, Živone i linije Sen Manž — Flenje, i znatno nadvišava ostale visove, skupljaju se bez ikakvog reda, tražeći zaštitu: najveći deo 1 i 7 korpusa i pojačanja koja su im upućena sa juga, pešadija, konjica i artiljerija. Protiv ovih masa dejstvuje nemačka artiljerija sa severa, severozapada i istoka. Naročito gardiska artiljerija, koja se pomerila bliže Živoni, baterijama i topovima sistematski pročešljava parcele šume istočno od puta Sedan — Ili. Kada je izgledalo da su topovi dovoljno dejstvovali, prethodnica i 1-va brigada garde nadiru sa severoistoka u pravcu Kerimona, a 45 brigada u jugoistočni deo šume. Pružajući otpor, francuske trupe povlače se u potpunom neredu prema Sedanu. Oni usput, zapadno od druma, nailaze na čete XI i V korpusa, a istočno na I bataljon streljačkog puka i oba grenadirска bataljona puka cara Franca koji su prodrli sve do kamenoloma severno od Fon de la Živona.

Pošto je car Napoleon otkazao učestvovanje u „nekorisnom poduhvatu”, Vimpfen je na svoju ruku morao da preduzme pokušaj

proboja prema Bazeju. Njemu je uspelo da svojom nadmoćnošću u obuhvatnom napadu postepeno potisne kroz Balan slabu 5 bavarsku brigadu i pojačanja koja joj je uputila 6 brigada. Ali, trupe koje su dovedene kroz Bazej i La Monsel, i bavarske i pruske baterije koje su se nalazile na koti 635 konačno su zaustavile napad. Ponovljene zapovesti cara da stupi u pregovore sa neprijateljem ubrzale su odluku za povlačenje. Bilo je krajnje vreme da se borba završi. Već su baterije II bavarskog korpusa, koje su stajale na levoj obali Meze, i baterije Virtemberške divizije otvorile vatru na sam Sedan i već je saksonski prestolonaslednik naredio XII i gardiskom korpusu da sa svojim baterijama priđu tvrđavi na najefikasniji domet.

Međutim, pregovori koji su započeli dockan uveče, doveli su tek narednog dana u 11 časova pre podne do predaje 118.000 ljudi, među njima 14.000 ranjenih, i 549 topova.

Najzad je tučena jedna bitka kod Kane, najzad je postignuto potpuno opkoljavanje neprijatelja. Nijedan od velikih vojskovođa poslednjih stoljeća nije poznavao tok bitke na Aufidu, ali pred svima je više ili manje lebdeло kao cilj kome treba težiti ono što je tom bitkom postignuto. Kralj Fridrih, kada su mu početkom Sedmogodišnjeg rata stajale na raspoloženju unekoliko dovoljne snage, opkolio je Saksonce kod Pirne i Austrijance kod Praga. Ali, time su njegova sredstva najvećim delom bila iscrpljena. Sa onim što mu je preostalo, on se nije osećao dovoljno jakim da napadne sa svih strana novu austrijsku armiju koja se približavala radi oslobođenja blokiranih Austrijanaca kod Praga, pa kod Kolina namerava da se ograniči na vezivanje fronta, a da uništavajući udarac upravi u desni boķ. Međutim, prusko krilo, koje je upućeno da napadne taj boķ, udara na austrijski front koji je u međuvremenu produžen. Frontalnom napadu na jak položaj nije bila doraslja slaba pruska vojska; ona je sama bila obuhvaćena sa obe strane i pretrpela je potpun poraz. Poučen ovim, Fridrih ostavlja kod Lojtena austrijski front neangažovan, sa 35.000 ljudi zaobilazi 65.000 ljudi princa Karla Lotrinškog i okreće se prema njegovom levom boku. Austrijanci prenagljeno zaokreću prema ugroženom pravcu u uzanu duboku masu, protiv koje se moglo dejstvovati kombinovanim napadom na front i obuhvatom oba krila. Oni su tučeni, a promenom fronta, na koju su bili prisiljeni obilaskom Prusa, primorani su na povlačenje u pravcu svog boka usled čega su pretrpeli mnogo gubitaka. Kod Corndorfa zaobilazeњe se produžuje do takve mere da se pruska armija najzad našla za leđima ruske armije koja mora užurbano da se okrene „na levo krug“. Obuhvatnim napadima prvo desnog, a zatim i levog krila, Rusi su najzad potisnuti prema Odri. Oni su gotovo opkoljeni. Još jedan napad i oni bi bili uništeni. Ali, takav poslednji napad iznurenih Prusi, mada pobednici, jedva da bi preživeli kod velike otpornosti Rusa. Oni bi bili skoro satrveni i nesposobni da nastave rat. Rusima je otvorena kapija kroz koju mogu da izmaknu. Oni nisu uništeni, ali su eliminisani iz tog ratnog po-

hoda. Kada su naredne godine opet došli, Fridrih je nameravao da ih napadne kod Kunersdorfa sa četiri strane i da ih konačno uništi i pored njihove brojne nadmoćnosti. Napad nije uspeo zbog preterano jakog neprijateljskog položaja i pretvorio se u odlučan poraz. Ali, ovim neuspelim Kanama se ipak postiglo to da se Rusi, iako nastavljaju da pustoše pruske zemlje, da pale i ruše, ni pod kojim uslovom ne upuštaju u bitku sa Fridrihom. Oni se sklanjaju već i na samu vest da „kralj dolazi“.

Fridrih silom prilika odustaje od napada na četiri strane i kod Torgaua pokušava napad na front i u leđa. Juriš je ovde-onde odbijen. Ali, vatra u leđa pokazuje se kao neizdržljiva. Austrijanci odlaze noću u pravcu slobodnog boka. Tek pošto je zaključen mir sa Rusijom i mir pretvoren u savez, Fridrih prelazi kod Burkersdorfa na normalan napad na front, oba boka i leđa. Ali, Austrijanci uspevaju na vreme da se izvuku iz obruča, pošto Rusi, koji imaju zadatku da izvrše napad na front, odnosno da vežu front, veruju da se moraju ograničiti na običnu demonstraciju.

I Napoleon priprema svoje bitke uništenja zaobilažnjima, ali ova se ne vrše kao Fridrihova, slabijom snagom u neposrednoj blizini bojnoga polja, već nadmoćnjom masom koja se, posle nekoliko dana i nedelja, u dalekom luku, dovodi neprijatelju iza leđa. Tek tada on napada neprijatelja, obuhvatajući oba krila, ili još bolje, pušta prvo slabijeg neprijatelja da ga napadne, da bi, kad se ovaj iscrpe, sam prešao u uništavajući protivnapad. Odlučan Hazdrubalov napad u leđa neprijatelja izvodi se kao u vreme Fridriha kod Condorfa i Torgaua od samog početka kao glavni napad, tj. neprijatelj se napada s leđa i u oba boka, a front Austrijanaca i Prusa koji je okrenut prema Francuskoj uopšte nije angažovan. Neka idu tamо, nadmoćnije snage poći će za njima. To kod Marenga i Ulma dovodi do neposrednog uništenja neprijatelja. Kod Jene se ovo mora postići tek dugotrajnim gonjenjem. Bitka, koja je počela napadom na Fircenhajligen, dovodi se do tragičnog kraja tek kod Prenclaua i Ratkaua. Isto tako, tek Berezina utiskuje pohodu na Moskvu žig najstrašnije Kane, a proboj kod Hanaua sačinjava završni akt džinovske borbe 1813 godine.

U operaciji kod Pruskog Ojlaua zaobilaženje ne vodi u leđa, već samo u bok neprijatelja koji ume da izbegne uništavajući napad malim zaokretanjem. Napoleon stoji tačno prema slabijem neprijatelju. Masovni napad na front, slab napad u bok i jake zadržane rezerve treba da donesu rešenje jednostavne situacije. Ali, protivnik rešava situaciju u protivnom smislu, obuhvatajući sa svoje strane napadačev slab bočni napad. Fridrihu Velikom poneka bitka uništenja nije uspela, pošto su njegove borbene snage bile suviše slabe i pošto se uprkos toga usudio težiti da postigne ono najviše, da tuče bitku uništenja. Napoleon kod Pruskog Ojlaua nije uspeo, pošto je suviše mnogo utrošio na neplođan frontalni napad, suviše mnogo zadržao u rezervi za svaki slučaj i suviše malo smeo da upotrebi za presudan bočni napad.

Naime, u svakom obuhvatu i zaobilaženju leži rizik. To su morali da uvide i protivnici kako Fridriha, tako i Napoleona. I oni su hteli jednom da biju bitku uništenja, da sa nadmoćnim snagama zaobiđu protivnika i da ga napadnu s boka ili leđa. Plan nije uspeo kod Rosbaha, Lignica i Austerlica, pošto se zaobiđeni sa svoje strane sa nadmoćnim snagama bacio na čelo zaobilaznih kolona.

Napoleon je još jednom tukao skoro bitku uništenja. Neprijatelj se kod Fridlanda sam stavlja u situaciju koja je veoma povoljna za njegovo uništenje. On se postavlja ledima prema reci Ale, frontom prema protivniku dvostruko jačem i, osim toga, spaljuje most, koji mu, kako izgleda, jedino još pruža mogućnost povlačenja. Uništenje ipak ne uspeva sasvim, pošto se Napoleon ograničava da napadne samo front i jedan bok, a drugi bok ostavlja slobodan da bi za svaki slučaj sačuvao što jače rezerve. Ove jake rezerve ubuduće neće odlučivati njegove bitke, već će umanjiti njegove pobeđe.

Prema osnovnom obliku bitke kod Kane široki borbeni poređak nastupa protiv užeg, najčešće dubljeg borbenog poretka. Krila, koja natkriljavaju, zaokreću prema bokovima, a isturena konjica udara u leđa. Ako su krila zbog nečega odvojena od centra, nije potrebno da mu budu privučena da bi zajedno krenula u obuhvatni napad; ona se najkraćim putem mogu voditi neposredno u bokove ili leđa. To je ono što Moltke zove „spajanje razdvojenih delova na bojnom polju“ i oglašava za najviše što vojskovoda može postići. To je i najefikasnije, ali, istina, kako se tvrdi, i najriskantnije. Većina vojskovođa i skoro svi niži komandanti izbegavaju opasnost da delovi budu tučeni pre sjedinjavanja, i teže revnosno da sjedinjavanje razdvojenih delova ne izvrše na bojnom polju već što je moguće ranije pre bitke. Time ispuštaju iz ruku odlučan uspeh i moraju se zadovoljiti manjim uspehom, a možda i nikakvim. Prvo se desilo Napoleonu kod Regensburga, a drugo, na spas čovečanstva, kod Gros Geršena. Ovo poslednje bi i Moltke iskusio da je postupio po savetima savremenika ili kako je naknadna kritika preporučivala, i da je kod Kenigreca prvo ujedinio sve tri armije na polaznoj osnovici. Postoji, doduše, opasnost da će jedan deo biti tučen pojedinačno ili bar potisnut. To pokazuje sama Kana, to pokazuju u jesen 1813 god. Bliher kod Levenberga i Švarcenberga kod Drezdена, i to bi možda pokazala i Prva pruska armija kod Kenigreca da je Benedek 3. jula u rano jutro napao princa Fridriha Karla celom svojom snagom. Posledice u svim tim slučajevima svodile su se, a i svele bi se na to da pobedilac vrlo brzo mora da se okane pobedenog kako bi se okrenuo protiv jednog od neprijatelja koji ugrožavaju njegove bokove, da bi se tada potisnuti neprijatelj opet okrenuo protiv njega, i da bi se prvidnom pobedom znatno olakšalo, ako ne i omogućilo konačno opkoljavanje i uništenje. Tome uče jesenja vojna 1813 god. i ratovi 1815 i 1866 god. Da bi se odvojeni neprijatelj mogao tući ujedinjenim snagama, ostali neprijatelji moraju, kao 1757 god. kod Praga, da budu toliko udaljeni da ne mogu da ometaju to uništenje. Ako se, pak, približe, mora se ujedinjena snaga podeliti radi odbrane. Delovi se bore protiv delova. Slabiji protivnik koji stoji

u sredini ne može više da postane nadmoćan i on je izgubljen, ako, kao kod Lajpciga, Vaterloa i Kenigreca, delovima jačeg protivnika koji stoje unaokolo uspe da se spoje na bojnom polju. I slabiji protivnik Fridrih bio bi izgubljen kod Buncelvica da Rusi i Austrijanci, zastrašeni ranijim iskustvima, nisu odustali od napada, koji je i pod takvim uslovima težák.

Razume se da za svaku vrstu Kane treba težiti da se obezbede brojno nadmoćnije snage. Moltke je 1870 god. ovu nadmoćnost morao tek da stvari. Postojala je opasnost da će se protiv Nemačke stvoriti velika, nadmoćna koalicija. Moltke se držao načela koje je sproveo već 1866 god: nikakvi opservacioni korpsi, nikakve armije tamo gde još nema protivnika. Svi 16 korpusa koncentrisano je protiv Francuske. Francuska vojska skupljala se u Lorenu i Alzasu da bi prešla Rajnu južno od Karlsruha i upala u Južnu Nemačku. Za Nemce je bilo prirodno da se suprotstave struji invazije. Ali, isto onako kao što je Napoleon 1806 god. u brzim marševima udesno zaobišao front pruske armije, koja se bila okupila severno od Tirinške Gore, Moltke je zaobišao železničkim transportima front na gornjoj Rajni i pojavio se na srednjem toku reke na otseku Karlsruhe i Koblenca. Napoleonovo zaobilaznje privuklo je Pruse na Salu, Moltkeovo zaobilaznje privuklo je Francuze na Sar i Lauter. Obe zaobiđene vojske hteli su posle izvršenog zaokretanja da se, kao kod Rosbaha, bace u susret kolonama koje su ih obilazile. Ova smela namera, koja je loše izvedena, žalosno se završila 1806 god. kod Salfelda i dovela bi 1870 god. do toga da bi francuska vojska, koja bi nastupala opštим pravcem Majnc — Manhajm, bila napadnuta sa svih strana i da bi se jedva vratila preko r. Sara. Međutim, slutnja o tome šta bi se moglo desiti zadržala je Napoleona III. Tako su nemačke armije mogle da nastupaju do r. Sara i Lautera. Napoleonovoj strategiji od 1806 god. odgovaralo bi da su Nemci prešli isturenim desnim krilom preko Mozela i potisnuli Francuze u južnom pravcu do Rajne i švajcarske granice, bez obzira na to da li su primili bitku ili ne. Međutim, nesavršena železnička mreža od pre četrdeset godina nije omogućavala takav pokret. Levo krilo moralo se silom prilikom učiniti vrlo jakim na uštrb desnog, pa je trebalo da donese i odluku. Trebalo je da Treća armija krene dva dana ranije, da odbaci neprijatelja koji se priključio u Alzasu i da, zaokrenuvši udesno, napadne francusku glavnu vojsku u bok i sa leđa, dok bi Prva i Druga armija nastupale prema njenom frontu. Plan nije uspeo pošto su Prva i Druga armija otpočele napad isuviše rano, a Treća armija isuviše dockan. Francuska armija u Alzasu tučena je potpuno, a ona u Lorenu mogla je, neznatno oslabljena, da se povuče prema Mecu. Kod velike nadmoćnosti Nemaca bilo je najjednostavnije da se krene za neprijateljem i da se oba duža krila poviju u njegove bokove, pošto bi jaka konjica, koja bi požurila unapred, zaustavila otstupanje. Oprema i naoružanje konjičkih divizija tada, kako izgleda, nisu dozvoljavale ovakav postupak, iako je 5 konjička divizija 15 i 16 avgusta stvarno sprečila delove francuske armije kod Vionvila da produže pokret, pa ih je

čak naterala i na povlačenje. Konjica bi svakako mogla da izvrši zadatak koji je general fon Alvensleben 16 avgusta uzeo na sebe, tj. za III armiski korpus, naime, da zaustavi neprijateljsku armiju, povlačeći se po potrebi i do Verdena, kako bi se dobilo u vremenu i omogućilo nemačkim korpusima da se približe sa dve ili bar sa jedne strane i završe Kanu. Ali takvi neuobičajeni poduhvati konjice nisu se mogli predvideti. Zato se Moltke odlučio da neprijatelja, koji je otstupao prema Mecu, sa juga zaobide sa sve tri armije, da ga, ako je to potrebno, prati u paralelnom gonjenju, da zaokrene udesno u povoljnem trenutku u cilju njegovog potiskivanja ka luksemburško-belgiskoj granici i da na taj način omogući potpuno opkoljavanje. Plan je potpomoglo zadržavanje francuskog povlačenja koje su prouzrokovali tvrđava Mec i bitka kod Kolombeja, ali je i ometen sporoču i neodlučnošću kretanja obe nemačke armije, malim brojem mostova preko Mozela, nepovoljnom mrežom puteva na levoj obali i, i to ne najmanje, opreznim Bazenovim oklevanjem da napusti vezu sa tvrđavom koja ga je štitila. Maršal je bio ubeden, ne bez razloga, da će biti napadnut sa svih strana i uništen ako sasvim napusti Mec i stigne u slobodno polje. Moltkeova namera bi se ipak ispunila da je 16 avgusta dozvoljeno generalu fon Barnekovu da nastupa kroz šumu Boa dez Onjon i 25 diviziji da kroz šumu Boa de Vo nadire prema drumu Rezonvil — Poan di Žur. Bazen bi se jedva usudio da za povlačenje upotrebi put koji je, iako ga neprijatelj nije držao, ipak ležao pod njegovom vatrom. On bi otstupio u severnom pravcu, tj. tamo kuda je to želeo Moltke. Ali, pošto je Barnekov, po starom običaju, istrošen za neplodne frontalne napade i pošto je 25 divizija tek dockan mogla da ga smeni, najglavnija otstupnica Francuza ostala je slobodna. Nemci su morali privremeno da odustanu od uništenja neprijatelja i da se zadovolje njegovim opkoljavanjem u Mecu, dakle, nadama na budućnost.

I Mak Maona je trebalo napadom na front i u desni bok potisnuti prema belgiskoj granici i uništiti. Ali, pošto ni položaj kod Šalonskog logora ni položaj kod Remsa nisu pružali odbrani dovoljno preim秉stva, htio je Mak Maon da se povuče u Pariz još pre nego što je bio ozbiljno ugrožen. Za Nemce se teška situacija iz osnova promenila u njihovu korist kada je Mak Maon prisiljen da od Remsa krene preko Steneja ka Mecu. Za Nemce je iz toga proizšao zadatak da obuhvatno napadnu sa juga srazmerno slabu armiju koja se nalazi u bočnom maršu sa zapada prema istoku i da je potisnu prema belgiskoj granici. Pošto su se mogla privući još dva korpusa opsadne armije, koja su stajala u rezervi, mogli su se vrlo brzo zatvoriti svi putevi koji su vodili prema istoku i jugu. Samo se otstupnica prema zapadu morala ispočetka ostaviti još otvorena. Mak Maon je htio da upotrebi ovaj jedini izlaz kada je saznao za približavanje Nemaca, ali iz Pariza su ga odmah opet natjerali u očiglednu propast. Da su deset i po nemačkih korpusa nastupili desnim krilom preko Longijona duž belgiske granice, a levim krilom preko Retela na svim mogućim putevima u jednoj liniji,

četiri francuska korpusa bila bi sa sigurnošću postepeno potisnuta ka belgiskoj granici, bez obzira da li bi se kretala napred ili nazad, udesno ili ulevo. Ako bi napali ili se oduprli na ovom ili onom putu, oni nemački korpsi koji koriste iste puteve u suprotnom pravcu stupili bi sa njima u borbu. Ostali korpsi nastavili bi kretanje u prvobitnom pravcu, ako ni zbog čeg drugog, a ono da bi se uverili da li imaju neprijatelja pred sobom, pa bi samim nastupanjem došli neprijatelju u bok i mogli susednom korpusu, koji se nalazi u borbi, da pruže efikasnu pomoć.

Maska armija nije nameravala da na tako jednostavan način reši zadatak koji joj je postavljen za 30 avgust. Ona je imala pred sobom tri neprijateljske grupe na putu Somot — La Bezas, kod Bomona, na putu Muzon — Stenej, a verovatno i kod Karinjana. Da su ova bavarska korpusa ostavljena na prvom putu i da je Maska armija uputila IV korpus ka Bomonu a gardiski i XII korpus kre-nula na desnu obalu Meze, terala bi pred sobom one tri do četiri neprijateljske grupe, i — što je bilo još važnije — onemogućila bi im svaki pokret prema jugu i istoku. Ali, Komanda armije nije htela da rastura svoje snage, već je htela da prikupi pred Bomonom svih pet korpusa, tri u prvom i dva u drugom ešelonu. Usled toga su bar dve neprijateljske grupe dobile operativnu slobodu i one su, bez ikakve zle namere, merama i propuštima Nemaca, bile formalno prisiljene da napadnu Nemce na njihovim bokovima i bar da pokažu šta se moglo desiti da su na njihovom mestu bili jaki, odlučni i preduzimljivi neprijatelji. Pošto se napad na neprijatelja kod Bomona nije mogao izvršiti snagom od dvadeset brigada, kao što se name-ravalo, već se zbog nedostatka prostora morao izvesti samo sa jednom do dve brigade, bila je borba od pet prema jedan veoma nepovoljna i možda bi se završila žalosno da jedan komandant divizije, u težnji da dođe do neprijatelja, nije produžio front, naterao nat-kriljenog neprijatelja na otstupanje i time malo ubrzao izvršenje francuskog povlačenja koje je inače bilo u planu. Na to ubrzavanje ograničio se uspeh koji je postignut uz srazmerno visoke gubitke. Inače je neprijatelj, koga je trebalo bez milosti opkoliti, bio spasen propasti i mogao se mirno i neugroženo udaljiti u dva pravca. Srećom, on se odrekao preim秉tava koja mu je pružio velikodušni protivnik i posle kratkog marša opet se zaustavio da bi se, pomiren sa svojom sudbinom, odupro uništavajućem udarcu; srećom, Moltke je bio tu da razmrši unekoliko ogromnu masu u koju su se obe nemačke armije bile skupile i da omogući napad sa tri i naponsetku sa četiri strane.

Nadmoćnost Nemaca bila je tako velika da su mogli izvršiti potpuno okružavanje, a da pri tome na istočnom frontu ipak po volji gomilaju mase na nazužem prostoru. Takvo rasipanje ne bi bilo na mestu da se protivnik proširio nešto više i naročito da je poseo deo Meze između Sedana i Mezijera. Tada bi bilo potrebno produženje nemačkog levog krila sve do preko Mezijera. Raspoložive snage još uvek su bile dovoljne da se pri izvršenju nastupanja stavi na svaki put po jedan korpus i tako postigne prosečna

mera koju je Moltke, prema iskustvima 1870 god., htio dati marševskim kolonama kako bi omogućio pravovremeno razvijanje. Moramo ostaviti otvoreno pitanje da li bi se još držao ove norme da je dužina marševske kolone jednog korpusa bez komora narasla od 15 na 29 km.

U istoriji ratova vrlo se retko nailazi na potpunu bitku kod Kane. Za nju je na jednoj strani potreban jedan Hanibal, a na drugoj jedan Terencije Varon, koji, da bi se postigao veliki cilj, sadejstvuju svaki na svoj način.

Hanibal mora da ima brojnu nadmoćnost ili bar da je ume razviti. Za to je poželjan vojskovođa koji u sebi ima nešto od Šarnhorsta ili Fridriha Viljema I ili Viljema I, koji će izgraditi čvrstu vojsku, nešto od Moltkea koji će je sjediniti samo protivu glavnog neprijatelja, nešto od Fridriha Velikog koji će staviti sve topove i puške u dejstvo, nešto od Fridriha Velikog ili Napoleona koji će glavni napad povesti u bok ili leđa, nešto od Fridriha Velikog ili Moltkea koji će Hazdrubala, koga nema, nadoknaditi prirodnom preprekom ili granicom neutralne države.

Terencije Varon ima veliku vojsku, ali on ne čini krajnje napore da bi je uvećao i celishodno obučio. On svoje snage ne prikuplja protivu glavnog protivnika. On ne želi da pobedi pomoću nadmoćnosti vatre sa više strana, već silinom mase koja, postrojena uzano i duboko, bira za napad neprijateljski front kao najotporniju stranu.

Svi ovi poželjni preduslovi neće se naći ujedinjeni ni na jednoj ni na drugoj strani. Neke Hanibalove osobine i neka sredstva kojima je raspolagao imale su, istina, i druge vojskovođe. I Terencije Varon, na drugoj strani, imao je u svim vremenima svoje sledbenike. Tako je došlo da, izuzimajući Sedan, nije tučena nijedna savršena bitka kod Kane, ali je zato tučen čitav niz približnih bitaka uništenja koje se mogu naći baš na prekretnicama istorije.

Vojskovoda¹

Na čelo jedne vojske, jedne armije, postavlja se glavnokomandujući (glavni komandant — generalissimus — *général en chef*). Suveren ili šef države, koji vrši naimenovanje, veruje da postavljeni ima osobine vojskovođe. Često će on uvideti da se prevario. Jer, za vojskovođu ne može da se bude postavljen, već rođen ili predodređen. Mladog, smeđeg pastira Davida, koji je trebalo da pobedi Filistince, Samuel je miropomazao za kralja, tj. za vojskovođu. Desetogodišnji Hanibal, koga su hvalili da je večiti neprijatelj Rimljana, pred oltarom Bala posvećen je za vojskovođu. Napoleonu nije došao nikakav prvosveštenik. On nije stajao ni pred oltarom Bala. A ipak ga je još kao korzikanskog dečaka prožimala „*feu sacre*”²). Izgleda da je sin revolucije, drugi Prometej, sa neba ukrao tu vatru.

Zadatak vojskovođe je da neprijatelja, čak i jačeg, za koga on ne zna gde se nalazi, kuda ide, šta namerava, uništi ili potpuno potuče. On mora uporno da ide putem koji je izabrao da bi postigao svoj cilj, mora energično da savlada sve teškoće koje mu se suprotstavljaju, da brzo nađe izlaz iz nezgoda, da do krajnjih granica teži uspehu i da nepokolebljivo podnosi udarce sudbine. Da bi to ostvario, on mora da bude prožet nečim nadljudskim, nadzemaljskim, svejedno kako se to zove, genije ili nekako drukčije. On mora da je svestan potpore i zaštite jedne više sile. Cezar, kada u malom čamcu i pri oluji prelazi iz Brindizije u Drač i dovikuje obeshrabenim lađarima „*Quid times, Caesarem vehis?*”³), siguran je u tu potporu. Aleksandar smatra da je sin Jupitera. Konstantin pobeđuje „*in hoc signo*”⁴). Kromvel veruje da on pretstavlja izabrano oružje. Valenštajn ispituje nebo da li su mu zvezde naklonjene. Kod Borodina, kad se austričko sunce probilo kroz oblake, Napoleon je bio siguran u svoju pobedu. Čak se i Fridrik Veliki nada da će ga njegovi grenadiri uz pesmu „Daj, da marljivo činim ono što mi je

¹⁾ Prvi put objavljeno u »Priručniku za vojsku i flotu« koji je izdavao poč. G. fon Alten, general-lajtnant na raspoloženju, a nastavio fon Albert, kapetan u penziji. Nemački izdavač Bong & Co.

²⁾ »Sveta vatra. — Prim. prev.

³⁾ »Šta se plašiš ideš sa Cezarom. — Prim. prev.

⁴⁾ »U tom znaku. — Prim. prev.

naloženo" dovesti do jedva mogućeg uspeha. Viljem I u najsajnijoj pobedi svetske istorije vidi „preokret izvršen božjom voljom”.

Ako se mladi vojskovođa oslanja samo na svoju božansku misiju, svoj genije, na potporu i zaštitu neke više sile, njegova pobjeda biće sumnjiva. Napornim radom on mora da se pripremi za svoj visoki poziv i da svoje duhovne snage i snage razuma prožme jasnoćom. Aleksandar ukroćuje Bukefala i vežba se u igri oružjem, ali i sedi uz noge Aristotelu. Cezar je bio filozof, govornik i istoričar. Još i danas nijedan gimnazijalac ne može ništa da postigne ako ne proradi nekoliko knjiga iz Galskog rata. Gustaf Adolf je govorio sedam jezika. Fridrik Veliki je vladao svim oblastima znanja, izuzimajući ortografiju i nemački jezik. Izgleda da je Napoleon kao učenik u Brijenu bio slab iz latinskog; ali on je imao „*du feu pour l'algèbre*”⁵⁾). Moltke su, da bi bio naučnik i po zvanju, nedostajale jedino akademske godine i titula doktora i profesora.

Ali, koliko se znanja zahteva od jednog vojskovođe! On ne treba da zna samo kako se vojska vodi u pobjedu; on mora i da je stvori, naoruža, snabde, obuči, odeva i hrani. Možda se mogu naći drugi koji će te zadatke preuzeti od njega. Ali oni ga nikad neće moći zadovoljiti. Vojskovođa ne može da se stavi na čelo proizvoljnih trupa. On mora da ima svoju sopstvenu vojsku. Napoleonovu izreku „ljudi nisu ništa; jedan čovek je sve”, svakako treba protumačiti tako da jedan čovek treba svojim duhom da prožme, ljude tj. svoje vojnike.

„Wer hat uns so zusammengeschmiedet,
Dass ihr uns nimmer unterschiedet?
Kein anderer sonst als der Wallenstein”⁶⁾)

kaže vodnik u „Valenštajnovom logoru”.

Na Graniku nije tukla Persijance makedonska, već Alekandrova falanga. Preko Rubikona nisu prešle rimske, već Cezareve legije. Kod Nezbija su pobedili Kromvelovi „pobožni dragoni”. U Rusiju su pošli Napoleonovi grenadiri. Lojten je osvojila na juriš Fridrihova potsdamska straža. Armije boluju, stare i umiru sa svojim vojskovođom. Kad je filozof iz Sansusija*) nestao, uvenula je i njegova armija. Napoleonova armija nije preživela Vaterlo. Ona nije propala kod Sedana. Ni armiju Fridriha Velikog nije vojvoda od Braunšvajga doveo do Jene.

Ali, sama vojska, pa bila ona i najbolja, nije dovoljna za vođenje rata. Rat je samo sredstvo politike. Da se ono učini efikasnim, potrebna je priprema od strane državnika. Niko to bolje nije razumeo od Napoleona. 1806 on je pobedio Pruse još pre nego što su prve pretstraže opalile i jedan metak. „Sire, vi ćete biti tučeni”,

⁵⁾ »Smisla za algebru«. — Prim. prev.

⁶⁾ »Ko nas je tako zajedno skovao — da nas nikad ne možete razdvojiti? —

— Niko drugi nego sam Valenštajn«. Šiler; »Valenštajnov logor«. — Prim. prev.

*) Fridrik Veliki. — Prim. prev.

pisao je 12 oktobra pruskom kralju. To je onaj kome je pismo bilo upućeno znao isto tako dobro kao i pisac pisma. Bitka kod Jene bila je samo formalnost, koja se zbog časti nije mogla izbeći. Vojskovoda mora, dakle, da bude i sjajan državnik i diplomat. Sem toga, on mora da pribavi i ogromne sume koje guta rat.

Jedino kralj, koji raspolaže svim sredstvima države, može da odgovori svim ovim zahtevima. Prema tome, vojskovođa mora da bude kralj. U nizu velikih vojskovođa, Aleksandar i Karlo Veliki, Gustav Adolf, Karlo XII i Fridrik Veliki bili su kraljevi po rođenju. Kromvel i Napoleon, pošto su pokazali svoje sposobnosti za vojskovođe, proglašili su se za kraljeve. Cezar i Valenštajn bi isto učinili da ih nije sprečio Kaskasov nož i Deveruova partizanka. Kad bi stari Rim dospeo u opasnost, Senat je imenovao diktatora sa kraljevskim pravima i time mu davao mogućnost da bude vojskovođa i da tuče neprijatelja. Hanibal nije bio kralj. Zbog toga nedostatka je i propao vojskovođa Kartaginske republike.

Doklegod je prastaro podudaranje pojmova kralja i vođe u ratu bilo na snazi, nije nedostajalo materijala iz koga bi proizašle vojskovođe. Ali kada su oni koji se nalaze na prestolima naslednih monarhija počeli smatrati da nisu podesni ili pozvani da stanu na čelo vojske, a ipak su hteli ili morali da vode ratove, počelo se oskudevati u vojskovođama. Oni su bili prinuđeni da najvažnije od svojih kraljevskih prerogativa povere nekom generalu. A to nije bilo bez opasnosti. General je trebalo da pobedi. Ali, ako je isuviše često pobedivao i pokazao se kao vojskovođa, kraljevstvo je dolazilo u opasnost. Ne treba odmah pomisliti na Mekbeta i Valenštajna. Ali, već i poklik oduševljenja: „Saul je ubio njih hiljadu, a David, deset hiljada”, ne može da prija nijednom kraljevskom uhu. Da bi izbegao najgore, kralj je vođenje rata zadržao u svojim rukama. Armije su vodene iz bečkog i versajskog kabineta. Generali su dobijali samo uske i ograničene zadatke. Oni su imali da opsednu neku tvrđavu, da razore neki grad, da zauzmu neku provinciju, a s vremena na vreme da tuku neku bitku. Odlučnu bitku, gonjenje, trebalo je brižljivo izbegavati. U tom konvencionalnom vođenju rata takvi, kao što su Konde, Tiren i Evgenije Savojski, dotali su do velikog savršenstva. Oni nisu smeli postati vojskovođe. Jer, vojskovođa je kraljev prirodni suparnik. To opasno suparništvo utisnulo je nekada Saulu kopljje u ruku da bi svog takmaka pribio uza zid. Belizar je bio затvoren, oslepljen i morao je, da bi produžio svoj život, kroz uzani prozor tamnice, od prolaznika da isprosi poneki obol. A zašto je i pobedio Gote i dvaput spasao carstvo! Jedan francuski general koji nije pobedivao, bio je opozvan, drugome, kome je sreća isuviše bila naklonjena, bilo je naređeno da se povuče na svoje dobro. Austrijski generali koji su u turskim ratovima trpeli poraze otišli su na izdržavanje kazne u tvrdave, a pobednik kod Asperna u privatani život. Jedan ruski general, koji se sa jednog ratnog pohoda kroz Istočnu Prusku, Pomeraniju i Nojmark vratio natrag sa polovinom armije, do kraja nije bio načistio da li će odmah otpotovati dalje za

Sibir ili će dobiti orden sv. Andreje Prvozvanog i prostrane zemlje sa mnogo hiljada duša.

U Pruskoj je bilo drukčije. Naslednici Fridrihove slave smatrali su za neizbežno da sa svojim armijama krenu u ratne pohode. Ali, pošto ni Fridrih Viljem II, ni Fridrih Viljem III nisu u sebi osećali nimalo dara za nekog vojskovođu, postavili su za glavnog komandanta vojvodu fon Braunšvajga. Stvorena su dva glavna stana, kraljevski i vojvodski, koji su se radi održavanja ratnih saveta često sastajali. Konačnu odluku donosio je, naravno, kralj. Vojvodi je ostavljeni da izvede ono što on nije htio i što nije odobravao. Na to učmalo voćstvo vojske udario je Napoleon. Osetni porazi koje je on naneo evropskim silama nisu doneli nikakvo znatno poboljšanje. Istaklo se nekoliko sposobnih generala, ali nijedan vojskovođa. Još 1813 titулarni glavni komandant stajao je pod dva savetodavna kolegija, od kojih se jedan sastojao od careva i kraljeva, a drugi od nezaposlenih i neodgovornih generala. Srećom, na čelu jedne od savezničkih armija nalazio se jedan čovek, koji, doduše, nije sedeо kod Aristotelovih nogu, niti je u sebi osećao „*feu pour l'algèbre*”, ali je ipak imao neke osobine vojskovođe, a svojim načelnikom generalštaba umeo je da zameni one osobine koje su mu nedostajale. Ovaj duumvirat vojskovođa*) učinio je sebe samostalnim, povukao je ostale vođe armija za sobom i omogućio da se sruši nepobedivi osvajač sveta, koji je već počeo da stari.

Otkriće načelnika generalštaba ponovo je dovelo do uspostavljanja pravila „kralj je rukovodilac u ratu”. Suveren više ne polazi u ratni pohod kao posmatrač, koji generala postavljenog za glavnog komandanta ometa u radu, već on sam preuzima ulogu vojskovođe i uz sebe ima načelnika generalštaba koji mu referiše o stanju stvari i o onome šta treba da se uradi. Ovaj metod uspeo je u ratu koji je Napoleon III vodio protiv Austrije, ali nije uspeo kod njegovog protivnika, kao i kod njega samog u početku rata 1870; naime, naimenovanje načelnika generalštaba nije bilo dovoljno; nosilac te titule morao je ipak da ima u sebi nešto od vojskovođe. Stoga su se oba protivnika iz 1859, jedan u 1866, a drugi u toku rata 1870, ponovo vratile na raniji metod. Naimenovali su glavne komandante sa neograničenom vlašću, ali su zadržali pravo da se mešaju u njihove poslove. Osećajući da nisu dorasli, ni Benedek ni Bazen se nisu nametali da postanu vojskovođe. Tek kada su bili na to prinuđeni, preuzele su komandnu palicu. Povinjavajući se pritudi, oni su bili voljni da pobede, samo da su znali kako to mogu da učine. Pošto, ispoljavajući neposlušnost i samovolju nisu pobedili, bili su po zasluzi osuđeni, jedan na moralnu, a drugi na fizičku smrt.

U Pruskoj je najzad rešen problem vojskovođe. 1866 sam kralj stupa na čelo sopstvene vojske koju je sam stvorio. Uz njega staje državnik i načelnik generalštaba. Nijedan od trojice ne ispunjava sve uslove koje mora da ima vojskovođa, ali svaki poseduje u većoj ili manjoj meri osobine koje čine vojskovođu i međusobno se dopu-

*) Bliher i Gnajzenau. — Prim. prev.

njuju. Prvi zadatak tog kraljevskog vojskovode i njegova dva do glavnika bio je da u što povoljnijem odnosu snaga suprotstave svoju vojsku protivniku. Taj zadatak je najčešće ostvarivan zadobijanjem saveznika i stvaranjem koalicije, saveza ili antante. Ali, zbog težnje svakog člana da drugom poturi lavovski deo posla, a za sebe da zadrži dobiti, takvi savezi pružali su srazmerno malo. Blagodareći takvom stanju stvari, Fridrik Veliki je uništio koaliciju koja je bila obrazovana protiv njega time što je napao jednog od saveznika još pre nego što su mu drugi mogli pružiti potporu, a zatim se okrenuo levo i desno prema protivnicima koji su pridolazili. Od 1805 do 1807 Napoleon je tukao prvo Austrijance, zatim Austrijance i Ruse, pa onda Pruse, najzad opet Ruse. Mada su protivnici, ukupno uzevši, po broju bili daleko nadmoćniji, ipak mu je uspevalo da se najčešće bori protiv izrazite manjine. Saveznike je cenio samo utoliko ukoliko su istovremeno bili i njegovi vazali. Težio je da druge sile drži po strani, brinuo se da međusobno budu zaposlene ili ih je navodio da deo njemu namenjenih neprijateljskih snaga privuku na sebe.

Slično je postupao Bizmark. Njemu je izgledalo povoljnije da Italija vezuje tri austrijska korpusa, nego da se dvostrukim brojem bori uz Pruse. Francuska i Rusija bile su sklone da se isprva zadovolje ulogom posmatrača. Od manjeg bi značaja bilo da te sile pomazu Prusku; važnije je bilo da ne pomažu Austriju. Tri divizije pod generalom fon Falkenštajnom, koje su upale u Hesen i Hanover, izbacile su iz rata Srednjenečke države. Odoljeno je svim drugim iskušenjima da se pomoći specijalnih korpusa zaštite udaljene provincije. Sudbinu čitave zemlje trebalo je rešiti na glavnom vojištu. Tamo se nalazilo sedam austrijskih i jedan saksonski korpus. Po broju, oni su bili otprilike jednaki sa devet pruskih korpusa, ali su po naoružanju zaostajali. Na taj način, Prusi su od samog početka imali preim秉tvo. Istina, moglo se pretpostaviti da će se i 1866, u slučaju da se rat isuviše otegne ili da uzme nepovoljan tok za jednog od protivnika, jedna ili druga neutralna sila umešati, kao što su to učinile Pruska 1805, Rusija 1806, Austrija i Švedska 1813. Evropa može sa zadovoljstvom da posmatra kako dve ratujuće sile uzajamno slabe jedna drugu, ali ne može da trpi da jedna od njih, zadobivši višak snage i jačine, postaje opasna po ostale. Mudro predviđajući to, Francuska je nameravala da na vreme istupi kao pobornik mira i da pokupi potpuno zaslужenu posredničku zaradu. Da bi to sprečio, Moltke je težio da bitkom uništenja brzo okonča rat i da tom svršenom činjenicom preseče sve ostalo.

Ko želi da uništi neprijatelja, mora, pre svega, da zna gde se on nalazi. To će obično moći da se sazna, naročito sada kada je koncentracija armija bitno uslovljena železničkom mrežom. Teže je sazнати kuda će neprijatelj poći sa svoje koncentracione prostorije. Ono što o tome mogu javiti konjica i vazdušne lađe, obično stiže isuviše dockan. Vojskovoda mora da pogodi ili da proračuna namere neprijatelja. Napoleon je često pribegavao tome da krene prema neprijateljskoj prestonici, znajući dobro da će na tom putu sigurno naći onoga koga traži. 1806 Šarnhorst je htio da napadne Napoleona

na njegovom razvučenom položaju, pretpostavljajući da će ga tamo naći i posle 20 dana. Neprijatelj je međutim nestao još pre nego što je završena polovina koncentracije. Nasuprot tome, Moltke je naredio da odvojene armije nastupaju tamo gde su, prema njegovom proračunu, Austrijanci morali da stignu posle deset dana.

Da bi uništio pronađenog neprijatelja, Napoleon je, uglavnom, težio da mu zađe u bok i da ga prisili na bitku obrnutim frontom. 1806 on je, na taj način, postigao da je pruska armija bila prisiljena da se povlači u najnepovoljnijem pravcu prema zapadu, odakle je tek u velikom luku uspela da dođe iza Odre. Moltkeov plan iz 1866 bio je usmeren ne na povlačenje neprijatelja u nepovoljnem pravcu, već na njegovo opkoljavanje i potpuno uništenje. On nije uspeo, ali ne zato što je Moltke pogrešno računao, niti zato što nije imao upornosti i energije, već zbog toga što je komandantima armija i korpusa nedostajala izvežbanost i disciplina i zato što je jedna armija pošla u rešavajući napad suviše sporo i samo jednim delom svojih snaga. Neprijatelj je imao vremena da izbegne opkoljavanje. Nije postignuto uništenje, već je neprijatelj, kao i 1806, prinuđen na povlačenje u nepovoljnem pravcu. Ali, za sprovođenje gonjenja nemačkim komandantima armija i korpusa nedostajala je Napoleonova energija. Istina, neprijatelj je bio prisiljen da velikim obilaznim putem potraži zaštitu Dunava. Međutim, dok je 1806 pruska armija bila razbijena još sa ove strane Odre, 1866 godine, uz pomoć železnica, austrijska armija je izbegla gonioci i dospela je iza Dunava, mada u vrlo rđavom stanju. Tako je omogućeno da se na desnoj obali Dunava prikupi vojska koja je po broju bila nadmoćnija od pruske koja je stajala na suprotnoj obali. Pruska stvar je stajala utoliko gore što se Francuska, kao i Rusija 1806, već umešala. Tada (1806 g.) je Pruska imala iza Visle još jedan korpus u rezervi. Sa ovim se sjedinila jedna ruska armija da bi zaustavila Napoleona u njegovom daljem nadiranju. Doduše, ovo nije uspelo, ali tek posle dugotrajnog, kravog i mučnog pohoda, koji je prvi put poljuljao ponosnu Napoleonovu građevinu. Međutim, štetu je morala da podnese samo Pruska; Rusija je imala čak i koristi. Na isti način mislila je 1866 da postupi i Francuska i već je smatrala da će dobiti levu obalu Rajne i da će se tako naći na čelu novog Rajnskog saveza. Ali, do svog cilja ona nije htela da dođe bitkama kao što su to činili Rusi 1807 kod Pruskog Ojlaua i Fridlanda, već samo diplomatskim ratom. Međutim, na tom polju Napoleon III nije bio dorastao Bizmarku. Posle nekoliko uzludnih napora morao je da se povuče. Austrija, upućena na samu sebe i ugrožena Mađarskom, a pošto su njeni generali izjavili da armija više nije u stanju da napada, morala je da pristane na mir.

Teško je ne uočiti postojanje izvesnih zakona u modernim ratovima, izvesnu podudarnost u zadacima vojskovođa. I 1870 planirana je koalicija protiv Nemačke. Do nje bi i došlo da su, kao i 1866, vođeni dugački pregovori. Rat je izbio još pre nego što su ugovori mogli da budu zaključeni. Grmljavina topova sa Verta oduzela je svaku volju da se propušteno nadoknadi. Ovoga puta bitke uništenja su uspevale, jer su potčinjeni, bar delom, stekli izvesno razumevanje

za Moltkeove namere. Mec i Sedan bila su tako sjajna dela, da su neutralne sile odolele svakom iskušenju da se umešaju u spor suda. Strah od sličnih katastrofa nalagao im je uzdržavanje. Ali se zato pojavio jedan novi moment: ostaci Francuske armije i ono što bi se kao nova snaga moglo organizovati, pobeglo je u Pariz. Borba za tvrđave, koja je u stara vremena pretstavljala srž rata, a koja je od pre 100 godina, kako izgleda, bačena u zapećak, iznenada je došla do izražaja. Za opsedanje takve džinovske tvrđave nije bilo, takoreći, ništa pripremljeno. Sa malo udaraca trebalo je završiti rat. Sada se on otegao. Neprijatelj je dobio vremena da organizuje nove armije, a sile koje su na sve to popreko gledale mogle su da dođu k sebi i da počnu sa razmatranjem da li se ipak ne bi mogla suzbiti nova sila koja se uzdiže. Normalni drugi deo svakog rata, koji je Napoleon prkosnim mirovnim ugovorima u Šenbrunu i Bratislavi (Presburgu) izbegao 1805, koji je morao da prihvati 1807, kome je podlegao 1813 i koji je Bizmarkova odlučnost otklonila 1866, morao se ovde sproveсти u vidu veličanstvene opsade i pri tome je trebalo prebroditi sve opasnosti koje ona donosi, s jedne strane, zbog nedovoljnih sredstava, a s druge, zbog ispada i pokušaja oslobođenja opsednute tvrđave. Jedino Moltkeova mirna jasnoća mogla je da dovede do kraja i ovaj drugi deo vojne, istina za mnogo duže vreme, ali jedva manje sjajno nego prvi.

Ne izgleda verovatno da će borba za tvrđave ponova biti izbrisana iz budućih ratnih programa. O njoj će vojskovođa morati da vodi računa. Međutim, u svima našim velikim bitkama, Kenigrecu, Gravelotu, Sedanu, Parizu, neprijateljske tvrđave su za Prusku i Nemačku odigrale pomoćnu ulogu. One i nehotice privlače protivnika koji nije rešen da napada, navode ga da stane i omogućavaju ili olakšavaju njegovo opkoljavanje. Prema tome, teško da postoji razlog da se zaželi rušenje nasipa i rovova, oklopnih kula i betonskih blokova. Napadač se od njih neće zaplašiti, već će iz njih izvući korist. Doduše, teškoće koje prouzrokuju novine i mnoštvo tvrđava mogu da zapanje. Ali one se mogu savladati, ako se ima na umu cilj da neprijatelja ne treba potisnuti, već uništiti. Međutim, za uspeh je, u sadašnjim kao i ranijim uslovima, naravno, potreban pravi vojskovođa. 1866 i 1870 pošlo je za rukom da se vojskovođa zameni triumviratom, ali to ne mora uvek da uspe. Bar jedan od članova komiteta koji danas zamenjuje vojskovođu morao bi da primi malo Samuilovog „miropomazanja“.

Rat u sadašnjici*

F rankfurtski mir samo je prividno učinio kraj borbi između Nemačke i Francuske. Ako je oružje i bilo odloženo, latentni rat trajao je i dalje.

Kada bi jedan od protivnika pronašao pušku kojom se može brže pucati, top sa većim dometom, efikasnija zrna nego što su dotada bila u upotrebi, on je mogao da bude siguran da će drugi za kratko vreme proizvesti pušku kojom se može pucati još brže, top sa još većim dometom i još efikasniji metak. Time što su oba neprestano težila da prevaziđu jedan drugoga, oni su na kraju došli do skoro istovetnog oružja koje se teško moglo još usavršiti. Njihovo revnosno nastojanje išlo je za tim da se u pretstojecem osvetničkom ratu nad nadmudrenim neprijateljem, uz pomoć pušaka i topova, unapred zadobije neko preimućstvo. Svaki je težio da uspostavi slično stanje kao što je bilo 1866 kada je jedan protivnik stupio u arenu naoružan iglenjačama, dok je drugi imao samo puške sprednjjače. U toku godina bilo je trenutaka kada je jedan ili drugi verovao da je postigao cilj i kada je izgledalo da se radi samo još o tome da se iskoristi pogodan trenutak pa da se objava rata pošalje u protivnički logor. Međutim, poverenje u novo oružje do koga se došlo uz najveće napore nikada nije bilo dovoljno da potisne sva druga dvoumljenja i sumnje. Oklevanjem se davalo protivniku vremena da nadoknadi izgubljeno preimućstvo, pa čak i da zadobije neko novo.

Ostale sile nisu mogle ravnodušno da posmatraju ovu utakmicu. Ko je htio da se njegova reč još čuje, kako u Evropi tako i u celom svetu, nije smeо da u pogledu naoružanja svojih vojnika isuviše zaostane za državama koje su vodile prvu reč. Nije bilo potrebno učestvovati u svakoj pojedinoj fazi borbe. Bilo je dovoljno iskoristiti najbitnija iskustva i sa manje napora i izdataka dospeti do istog cilja kao i oni.

Po isteku nekoliko decenija nemačko-francuska prepirka imala je za posledicu, a do krajnosti potstrekavani tehničari i doveli su je

*) Prvi put objavljeno u »Nemačkoj reviji« (Deutsche Revue), januara 1909. Nemački izdavački zavod, Stuttgart-Lajpcig.

dotle, da skoro sve armije, ne samo u Evropi nego i na Dalekom Istoku i Žapadu, raspolažu oružjem prilično jednake vrednosti.

Puške i topovi su laki i spretni, lako se pune, brzo gađaju, imaju veliki i siguran domet, gospodare širokim prostorom. Novi barut ne izdaje ni strelca ni top daleko vidljivim dimom. Zrno minimalnog prečnika i težine dozvoljava da se nose velike količine municije i omogućava da se iskoristi brzina paljbe. Izgleda da je beskorisno i dalje povećavati ostvarenja i stavljati pred pronalazače nove zadatke. Sve što se može zamisliti, ostvareno je. Tek što je jedno zrno napustilo cev, već može drugo da sledi za njim. Ako je samo ruka sigurna i oko oštros, biće pogoden i najdalji cilj. Pogonska snaga je tako velika da vlada skoro celim prostorom od otvora cevi do cilja. Puščano zrno ne može više da bude smanjeno. Ono je taman toliko da jednog evropskog kulturnog čoveka, ali ne i sina prirode tuđih delova sveta, sa izvesnom sigurnošću izbaci iz stroja.

Nijedna trupa u smaknutom poretku, nijedan čovek koji stoji slobodno i uspravno ne sme da se izloži kiši zrna. Već kod Mars la Tura izgubio je jedan pruski puk, koji je napadao u smaknutom poretku, od nesavršenog i danas zastarelog oružja, u roku od jedva pola sata 68 procenata svog brojnog stanja. Pre tri godine platila je japanska brigada „Nambu“ svoje smelo nastupanje u mnogo kraćem vremenu gubitkom od 90 procenata. Jedan zaklonjen strelac mogao je u južnoj Africi sa lakoćom da obori četrnaest napadača koji su jurišali na njega.

Tehnika naoružanja slavi svoje najveličanstvenije trijumfe. Međutim, ono čemu su težili i Nemačka i Francuska, a što su želete i sve ostale sile, naime, olakšanje u borbi i nadmoćnost nad neprijateljem, nije ona donela nikome. Time što je svoje skupocene darovе podelila ravnomođno i nepristrasno među svima, pričinila im je svima najveće teškoće i donela znatne nedostatke. Nije bilo teško reći kako ovim efikasnim oružjem neprijatelj može da se obori i uništi. Ali kako da se pri tome izbegne sopstveno uništenje, bio je problem koji se nije mogao tako lako rešiti. Ukažala se potreba za potpunom promenom taktike. Više nije moguće, kao u XVIII stoljeću, razviti se u dve linije, jedna prema drugoj, i sa ne suviše velikog otstojanja ispaliti plotune na neprijatelja. Za nekoliko minuta bile bi obe armije satrte brzom paljbom. Isključeno je jurišati na neprijateljske položaje sa napoleonovskim kolonama koje su isto toliko duboke koliko i široke. Grad šrapnela bi ih razbio. Isto tako nije podesno, a to se još pre kratkog vremena nameravalo, da se neprijatelj savlada vatrom gustih streljačkih linija. Streljačke linije bile bi brzo pokošene. Samo uz iskorišćavanje zaklona, drveća i kuća, zidova i rovova, uzvišica i udolina, biće jedan pešak u stanju da se neprijatelju približi, da pokuša, čas ležeći, čas klečeći, čas stojeći, a da se ne vidi, da pogodi one male i neznatne ciljeve koji mu se možda pružaju, da svojom vatrom učutka vatru protivnika, da onda brzo zauzme novi zaklon ispred sebe i da odatle opet primi borbu. Ma koliko raznolike zaklone pružalo bojno polje, pred neprijateljem će se ranije ili kasnije ipak prostirati slobodan prostor koji ne pruža

nikakvu zaštitu. Ako je taj prostor uzan, tada će napadač u brzom naletu da se baci na branioca koji je zastrašen neprekidnom vatrom. Ako je prostor širok, neće mu preostati ništa drugo nego da uz pomoć ašova stvori sebi zaklone i da, kao u tvrđavskom ratu, nastupa od rova do rova, ako je potrebno i uz korišćenje noći.

Pri ovakovom nastupanju pešadije, artiljerija treba da joj se nađe pri ruci i da joj pomogne. Svojom vatrom ona treba da drži neprijateljsku artiljeriju na otstojanju od sopstvene pešadije koja se mučno bori u prvim redovima, da svojim zrnima pronade neprijateljsku pešadiju u njenim zaklonima i da poruši zaklone iza kojih se ona zavukla. Da bi mogla uspešno da dejstvuje, artiljerija mora da se zaštići od uništavajuće vatre. Ali, pošto top ne može tako lako da se učini nevidljivim kao čovek, vraćamo se zaštitnom oružju ranijih vremena i pokušavamo da se čeličnim štitovima odbranimo bar od puščanih i šrapnelских pogodaka.

Da bi mogao da nade dovoljan zaklon, da bi mogao da opali metak u slabo vidljiv cilj i da bi u brzom trku mogao da napreduje, pešak mora da ima slobodu kretanja. Pešadija može uspešno da se bori samo u rastresitoj, a ne u neprekidnoj liniji, otprilike jedan čovek po metru, samo u jednom, a ne u više gusto zbijenih redova. Zadnji redovi nastupaju samo na većim otstojanjima. Oni mogu da se skupe u gušće poretkе ako to dozvoljavaju postojeći zakloni. Oni treba da nadoknađuju gubitke, da popunjavaju praznine, da budu spremni na neočekivane događaje, da služe kao rezerva. Ako nećemo da se broj boraca prema ranijem broju smanji, to rastresitiji stroj vodi proširenju fronta. Njegovo proširenje će se još više povećati ako se bude težilo da se što više pušaka stavi u dejstvo. Ovo će biti moguće bez štete za napadačku i odbrambenu moć trupa, pošto sad malo strelaca može da učini više nego ranije veliki broj. Tek u završnom napadu bajonetom moraju u prednji rastresiti stroj da stupe i rezerve koje se stalno kreću za njim.

Neposredna posledica poboljšanog vatrengog oružja jeste, dakle, veća širina borbenog fronta. Dok se u bitkama dva poslednja stoljeća, uključujući tu i sve rodove oružja i rezerve, u celini računalo na 10 do 15 ljudi po metru borbene linije, i dok je još pre 40 godina kao norma važilo 10 ljudi na korak, bila su u istočno-aziskom ratu 1904—1905 uobičajena 3 čoveka po metru, pa se po potrebi išlo i ispod te mere. Ni jedan ni drugi protivnik nije u rat ušao sa nekim utvrđenim principom u pogledu širine borbenih frontova, niti se trudio da primeni svoje teorije do kojih je došao u miru. Široke borbene frontove proizvela je sila okolnosti, prirodna težnja da se čovek zakloni, a da pri tome odlično oružje ipak dođe do izražaja. Stoga ne treba sumnjati da se pojave koje su na Dalekom Istoku izbile na videlo neće ponoviti i u nekom evropskom ratu. Bojna polja budućnosti imaće i moraće, dakle, da imaju sasvim drugčije prostranstvo nego što ga pozajmemo iz prošlosti. Armije koje će imati brojnu jačinu armija iz vremena Kenigreca i Sen Priva — Gravelota obuhvatice četiri, pa i više puta veći prostor nego u ono vreme. A šta pret-

stavlja 220.000 ljudi Kenigreca i 186.000 ljudi Gravelota prema onim masama koje će se pojaviti u budućem ratu.

Još pre 40 godina opšta vojna obaveza pretstavljala je isključivu svojinu Prusa, na kojoj niko nije zavideo toj uskogrudoj militariističkoj državi. Od 1866 i 1870 požurile su se skoro sve sile da i one usvoje tu tajnu pobede. Odonda, sve što je zdravo i snažno šalje se u kasarnu. Da bi se mase pridobile, rok službe pod zastavom skraćen je što se više moglo, a vojna obaveza u ratu proširena do krajnjih granica mogućnosti. Nijedna sila nije mogla da se osloboди težnje za stvaranjem maksimalnog broja bataljona. Ko bi zaostao, morao je da se plasi da će biti zgažen.

Pošto Nemačka od 62 miliona stanovnika uzima u vojsku 250.000 regruta godišnje sa 19-godišnjom vojnom obavezom, a Francuska od 40 miliona stanovnika 220.000 regruta sa 25-godišnjom obavezom službe, to će prva dobiti za rat 4,750.000 ljudi, a druga čak 5,500.000! Ovi brojevi su, ne uzimajući u obzir manjak koji bi tokom dugih godina nastao, više ili manje imaginarni. Čovek, koji je iz kasarne otpušten u fabriku ili rudnik kamenog uglja, ne može posle 15 godina da se seti taktike kojoj su ga učili na vežbalištu njegovog garnizona. Puška, iz koje je domobranac kao regrut gadao na strelištu, davno je prodata nekom crnom ratniku kolonijalnih oblasti. Novo oružje koje im se stavlja u ruke posmatraju oni sa istim nepoverenjem sa kojim bi i grenadir starog Desauera prišao iglenjači. Fabrički radnik, koji je navikao da svakog jutra ide biciklom na mesto rada, a uveče kući, teško će, natovaren oružjem, municijom i rancem, moći da prevali dnevno 30 do 40 km. Drugi poziv i poslednja odbrana, teritorijalna vojska i njena rezerva samo će u vrlo ograničenoj i uslovnoj meri moći da budu uračunati u naoružani narod. Od toga što preostaje moraće još mnogo da bude ostavljeno kao posada tvrđava i dopunska trupa. Ako radi poređenja uzmememo okolnosti iz 1870 godine, kada poslednja odbrana uopšte nije uzeta u obzir, a drugi poziv samo u vrlo nezнатnoj meri, i kada je ipak od 1,200.000 ljudi ukupne snage operativnu vojsku obrazovalo samo 500.000, to će u sadašnje doba ona biti verovatno jača, ali ne mnogo više, od jednog miliona. Ipak, ovakva je vojska velika u odnosu na vojske ranijih vremena, a velika i za onog koji treba da je vodi i pokreće; nasuprot tome, ona je i mala, jer joj nad neprijateljem nije osigurana ni nadmoćnost oružja kao 1866, niti brojna nadmoćnost kao 1870. Ona će biti samo dovoljno jaka ako pode za rukom da se te mase drže uskupno i upute da zajednički dejstvuju na jedan cilj. Čak ako to i uspe, još uvek nije potrebno da se cela snaga skupi na jednom bojnom polju koje bi bilo dvadeset puta veće od bojnog polja Kenigreca. Zar se već mala bitka kod Drezdена nije sastojala iz dva zasebna dela, zar se 16. oktobra kod Lajpciga nisu tukle tri različite bitke, zar se još Le Mans nije raspašao u čitavo mnoštvo odvojenih borbi! Da bi se na jednom bojištu moglo boriti za ostvarenje pobjede na nekom drugom bojištu, nije bitan mesni dodir već unutrašnja povezanost. Jedno je sigurno, da će kako celokupne, tako i delimične bitke, kako podvojene, tako i povezane borbe, da se odigravaju na

poljima i prostorijama koje će mnogo prevazilaziti pozornice ranije ratničke delatnosti.

Ali, ma koliko bila velika bojišta, ona će oku pružati vrlo malo. Na širokom, pustom prostoru ne vidi se ništa. I kada grmljavina topova ne bi zaglušivala uši, prisustvo artiljerije odavali bi samo slabi blesci. Ne bi se ni znalo odakle dolazi tutnjava pešadiške vatre, kada, s vremena na vreme, čas ovde čas onde, jedna tanka linija za trenutak ne bi učinila skok unapred da bi istom brzinom opet nestala. Nijedan se jahač ne vidi. Konjica mora svoje zadatke da traži izvan pozornice dejstava dva ostala roda vojske. Nikakav Napoleon, opkoljen blistavom pratnjom, ne nalazi se ni na jednoj uzvišici. Ni sa najboljim dogledom on ne bi mogao mnogo da vidi. Njegov belac bio bi cilj koji bi bezbrojne baterije lako mogle da pogode. Vojskovođa se nalazi daleko pozadi u nekoj kući sa prostranim sobama za rad, gde mu se pri ruci nalaze telegraf sa žicom i bez žice, telefonski i signalni aparati, a na naređenje nestrpljivo čekaju gomile automobila i motocikla, opremljenih za duže vožnje. Tamo, na udobnoj stolici pred širokim stolom, na jednoj karti, moderni Aleksandar ima pred sobom celokupno polje bitke, odatle on telefonira plamene reči, tamo prima obaveštenja komandanata armija i korpusa, vezanih balona i diržabla koji duž cele linije osmatraju pokrete neprijatelja i motre na njegove položaje.

Ova obaveštenja razlikovaće se od obaveštenja iz ranijih vremena, uglavnom, veličinom brojeva, a manje svojim sadržajem. Ona će se dosta podudarati i glasiće, kao što su već stolećima glasila, da se neprijatelj neprekidno ojačava, da artiljerija trpi velike gubitke, da pešadija ne može da napreduje i da je pojačanje hitno potrebno. Vojskovođa neće moći da udovolji svim ovim željama. Ako je i zadržao jaku rezervu, ona bi bila brzo utrošena kada bi on na sve strane i na otstojanjima od mnogih milja i dnevnih marševa hteo da udovolji svima pozivima za pomoć koji izgledaju opravdani. Pošto borba ipak može da se vodi samo sa srazmerno malim brojem ljudstva, to bi odašiljanje jakih pojačanja, koja radi nedostatka prostora ne bi našla zaklone, samo umnožila gubitke. Osnovni zadatak onoga koji upravlja bitkom biće ispunjen time što će on, još pre nego što može doći do sudara sa neprijateljem, svima armijama i korpusima naznačiti drumove, puteve i pravce kojima treba da nastupaju i odrediti približne dnevne ciljeve. Nastupanje za bitku počinje čim trupe napuste železnički voz. Od krajnijih železničkih stanica korpsi i divizije će težiti, jedni ubrzanim, a drugi usporenim maršem, da dostignu mesto koje im je u borbenom poretku naznačeno. Pošto se borbeni frontovi proširuju, to će i kolone koje teže da stignu na polje bitke moći da maršuju bar u istoj širini koju treba da zauzmu u borbi. Prikupljanje za bitku izgubiće od svog značaja. Oni korpsi koji udare na neprijatelja, moraće da vode borbu ne računajući na dalju podršku. Sa 144 odlična topa, namesto ranijih 84 topa slabije vrednosti, i sa 25.000 odličnih pušaka, moći će svaki korpus da postigne deset puta veći zadatak od onog iz vremena spreda punećeg oružja. Ako jedan korpus danas zauzima tri puta veću širinu od

širine pre 40 godina, to ne pretstavlja rasturanje, već pojačanje nekadašnjih snaga. Sa takvim borbenim frontom lako je da se napada, da se zadrži ono što je osvojeno, da se nadoknade gubici od 50 procenata, a da ipak preostane rezerve za završni juriš.

Istina, to napredovanje od zaklona do zaklona, to puzanje ka neprijatelju, to danonoćno naprezanje i stalna spremnost da se odbije protivnapad, zahtevaće mnogo vremena i stajaće mnogo truda.

Svi korporusi neće još prvog dana stupiti u borbu. Kod Lajpciga je već bilo nastupilo veče trećeg dana kada se poslednji korpus saveznika pojavio u blizini bojnog polja. Višednevne bitke bile su pravilo u drugoj polovini rata 1870/71, naprimer kod Orleansa, Le Mansa, itd. I bitke budućnosti iziskivaće, s obzirom na velike mase koje se moraju upotrebiti na velikim prostorijama, odgovarajući veći broj dana, ako ne i 14 dana kao kod Mugdena. Svakog novog dana vojskovođa će od armija i korpusa, koji se već nalaze u borbi, zahtevati nova naprezanja, a od onih koji se još ne bore da ostanu na svojim marševskim pravcima, ili će im u slučaju promene položaja naznačiti nove pravce.

Te dugotrajne bitke ni u kom slučaju neće biti krvavije od ranijih. Dnevni gubici u borbi iznosili su u Rusko-japanskom ratu samo 2 do 3 procenta, prema 40 do 50 procenata u vreme Napoleona i Fridriha. 14 dana kod Mugdena stajalo je Ruse i Japance manje nego Nemce i Francuze nekoliko časova kod Mars la Tura.

Rusko-japanski rat je dokazao da običan napad na neprijateljski front, i pored svih teškoća, može vrlo dobro da uspe. Ali, uspeh jednog ovakvog napada, čak i u najpovoljnijem slučaju, samo je nezнатан. Neprijatelj će, naravno, biti potisnut, ali će posle izvesnog vremena, na drugom mestu, ponoviti privremeno napušteni otpor. Rat se razvlači. Međutim, takvi ratovi nisu mogući u vreme kada je postojanje nacija zasnovano na neprekidnom razvoju trgovine i industrije i kada mehanizam koji je zaustavljen mora brzom odlukom opet da se stavi u pokret. Strategija iznuravanja ne može da se sprovodi kada izdržavanje miliona zahteva utrošak milijardi. Međutim, da bi se mogao postići odlučan i razoran uspeh, potreban je napad sa dve ili tri strane, dakle, na front i u jedan ili oba boka. Ovakav napad može srazmerno lako da izvede onaj koji raspolaze nadmoćnjim snagama. Ali na takvu nadmoćnost može se pod današnjim uslovima teško računati. Sredstva koja su potrebna za jak napad na bokove mogu se dobiti samo tako, ako se snage, koje će biti upotrebljene protiv neprijateljskog fronta, što više oslabi. Usto, ma koliko bile slabe, one ne smeju da se ograniče na to da, ostajući u zaklonu, izdaleka otvaraju vatru na protivnika da bi ga „zaposlike” ili samo „vezale”. Front se mora „napasti” pod svim okolnostima; i protiv fronta mora da se ide „napred”. Pa zato je i pronađena puška-brzometka, puška sa velikim dometom, da bi mogla da zameni mnoga pušaka ranijih vremena i da bi mogla da udovolji svim zahtevima, samo ako na raspoloženju stoji potrebna municija. Mesto da se iza fronta gomilaju rezerve, koje moraju da ostanu neupotrebljene, a koje nedostaju na odlučujućem mestu, bolje je brinuti se

za doturanje obilnih količina municije. Dovoljna municija dovezena automobilima pretstavlja najbolju i najpouzdaniju rezervu. Sve trupe, koje bi inače bile zadržane, u cilju da izbore rešenje bitke, moraju sada još ispočetka da budu povedene u bočni napad. Ukoliko su jače snage koje za ovu svrhu mogu da budu privučene, utoliko će napad biti odlučniji.

Ali, da bismo napali neprijateljski bok, moramo da znamo gde se on nalazi. Da to ustanovi, obično je dosada stavljanu u dužnost konjici. Nadamo se da će ovaj zadatak u budućnosti pripasti floti vazdušnih lađa, koje iz visine mogu da imaju bolji pregled nego konjica čiji je vidik ograničen brdima, šumama i naseljima. Ali, isto tako kao što je ova, pre nego što je mogla da izvrši svoj izviđački nalog, prvo morala da otera neprijateljsku konjicu, moraće i vazdušne lađe da se pripreme za borbu na visini sa sebi ravnim protivnikom. Srećan će tada biti onaj jaki aerostat kome uspe da se popne više nego njegovi protivnici, da baci uništavajuće razorno zrno na neprijatelja koji je ostao niže i da se onda što brže ukloni da ne bi bio zahvaćen plameñom koji liže daleko uvis.

Konjica, uglavnom oslobođena svoje izviđačke dužnosti, pokušaće da vatru, koju poseduje u svojoj artiljeriji, mitraljezima i karabinima sa velikim dometom, prenese neprijatelju u leđa. Ona će i dalje na ovom putu da nailazi na neprijateljsku konjicu i moraće prvo nju da savlada pre nego što bude mogla da ispuni svoj sopstveni zadatak. Jer, u tom pogledu, u budućnosti se neće ništa izmeniti: prvo će morati, u manjoj ili većoj meri, da se okrenu artiljerija protiv artiljerije, konjica protiv konjice, vazdušne lađe protiv vazdušnih lađa, pre nego što svi zajedno budu mogli da potpomognu pešadiju u izvojevanju konačne pobede.

Pa ipak, bitke budućnosti neće teći tako jednostavno. Po završenom ratu 1870/71 godine, da bi se zaštitile, s jedne strane, od nove invazije, a sa druge, od osvetničkog pohoda, podigle su Francuska i Nemačka tvrđave na novoj zajedničkoj granici. Nemačka se ograničila na izgradnju novoosvojenih gradova Štrasburga i Meca, a Francuska je duž gornjeg Mozela i Meze izgradila skoro neprekidnu barijeru, koja treba da zaštitи skoro celu njenu granicu između Švajcarske i Belgije. Protivnik je bio doveden u težak položaj. Ako i nije imao nikakvih osvajačkih namera, on ipak nije mogao mirno da gleda kako osvetoljubivi neprijatelj u sigurnom skrovištu očekuje najpogodniji trenutak za napad. Najbolja odbrana je napad. Nemačka je morala da raspolaže sredstvom za napad da bi ga u slučaju potrebe mogla upotrebiti. Stoga ona i nije, prema utvrđenoj liniji postavila drugu utvrđenu liniju, kako je to bilo predlagano, već je pokusala da izgradi sebi novo oruđe za napad. Teška artiljerija snabdevana je razornim zrnom dotada nepoznatog dejstva kome nije mogao da odoli nijedan zid i nijedan svod. Tajna nije dugo ostala sačuvana. Na protivničkoj strani pronađeni su slični razorni projektili. Odonda je na ovoj i na onoj strani izbila duga, ogorčena i još niukoliko završena borba između inžinjera i artiljerca. Jedan pronalazi sve novije, veće i sigurnije topove i efikasnija zrna, a

drugi gradi sve otpornija utvrđenja. Ova borba, isto kao i borba za puške i poljske topove, nije mogla da ostavi nedirnute susedne zemlje. Svuda je važilo kao svršena stvar da miroljubiva Nemačka neprestano misli na pljačkaške pohode u cvetna polja Sene i Loare. Pošto joj je direktni put onamo bio zatvoren, moglo se pretpostaviti da će ona pokušati da tu neprijatnu prepreku zaobiđe kroz Švajcarsku ili Belgiju. Da bi na desnom krilu preduhitrila takav udarac, Francuska je na vreme zatvorila utvrđenjima sve prelaze preko Jure. Levo joj je došla u pomoć Belgija. Ona je betonskim masama i oklopnim tornjevima presekla veliki međunarodni put duž Meze i Sambre, a iza toga izgradila Antverpen u neosvojivu tvrđavu. Hollandija je težila da prema svojim snagama potpomogne nastojanja suseda i da se sama, kao i Francuska, zaštiti od nemačkih napada. Ali, ni to nije bilo dovoljno. Italija je, ne tako davno, morala da ustupi Francuskoj nekoliko provincija. Smatralo se da će Italija iskoristiti upad Nemačke u Francusku da bi povratila ono što je izgubila. Svi putevi i staze koji vode preko visokih planina na granici morali su zato da budu zatvoreni. Italija u francuskim tvrđavama nije videla samo odbranu, već i pretnju i požurila je da nasuprot svakom foru, svakoj bateriji i svakom šancu postavi isti takav, i da celokupnom sistemu tvrđava na zapadnoj strani Alpa suprotstavi sistem tvrđava na istočnoj strani. Tek su bile protekle dve decenije od Nemačko-francuskog rata, a već je od Zojderskog Jezera do Sredozemnog Mora bio položen kineski zid koji je trebalo da predupredi svako ponavljanje one kobne invazije.

Još se moglo zamisliti da bi Italijani sa ove strane kineskog zida mogli da se ujedine sa nemačkim saveznicima sa one strane Alpa i da bi ujedinjene mase, kao nabujala reka koja je izašla iz svoga korita, preko tvrđava i milionskih vojski mogle da se probiju u zemlju kojoj su zavidele. U toj krajnjoj opasnosti Švajcarska nije oklevala da pruži pomoć. Prelazi Gotharda, prilazi kroz doline Rone i Rajne, sve staze između nepristupačnih glečera i planinskih neboderskih džinova, zabarikadirani su utvrđenjima, a sve forove koji leže u većitom snegu drže odgovarajuće posade. Nabedjeni osvačački prohtevi, kojima se sa jedne strane uspešno stalo na put, nužno su morali da nađu oduške na drugoj strani. Ako je Nemačka bila sprečena da kreće na Pariz, to je ona očigledno bila prinuđena da udari putem ka Moskvi. Time se i Rusija osetila primorana da i ona izgradi utvrđenja prema Nemačkoj. Reke, rečice i baruštine olakšale su sprovođenje zamisli. Nemačke provincije sa one strane Visle su, takoreći, opkoljene širokim i močvarnim prokopom čiji je mali broj prelaza zaštićen nasipima i topovima. Razume se samo po sebi da su slične odbrane mere preduzete i od Austrije koja se nalazila u savezu sa Nemačkom. Zemlje Trojnog saveza bile su zapadnom i istočnom linijom odvojene od ostale Evrope. Na severu je Danska pretvorila Kopenhagen u veliki vojni placdar i uzela u svoje ruke prilaze Baltičkom Moru. Engleska ima moćnu plovnu tvrđavu koju u svakom trenutku može da podigne u Severnom Moru, iz koga je sebi već osigurala ispadna vrata prema Šlezvigу.

iz jednog jutlandskog pristaništa. Izgradnja tolikih pograničnih utvrđenja dejstvovala je tako zarazno da se na kraju i Italija utvrdila prema savezničkoj Austriji, a ova prema Italiji. Gvozdeni prsten oko Nemačke i Austrije ostao je isuviše otvoren još samo prema Balkanu. I ova šupljina ispunjena je sada od strane Turske, Srbije i Crne Gore, dok su Bugarska i Rumunija potisnute u austrijski tabor.

Time je izložena vojna situacija Evrope. U sredini stoje nezaštićene Nemačka i Austrija, a svuda unaokolo, iza nasipa i rovova, ostale sile. Vojnom položaju odgovara i politička situacija. Između opkoljavajućih i opkoljenih sila postoje suprotnosti koje se teško mogu ukloniti. Francuska nije odustala od osvete na koju se zaklela 1871 godine. Kaо što je celu Evropu stavila pod oružje, ideja revanša je isto tako pretstavljala i stožer celokupne politike. Moćni polet industrije i trgovine doneo je Nemačkoj još jednog nepomirljivog neprijatelja. Mržnja prema ranije prezrenom konkurentu ne može ni da se ublaži uveravanjem u iskreno priateljstvo i srdačne simpatije, ni da se zaoštiri izazivačkim rečima. Veličinu mržnje ne određuju osećanja, već dugovanje i potraživanje. Rusija ostaje čvrsto uz starog saveznika, kako zbog nasleđene antipatije Slovaca prema Germanima i tradicionalnih simpatija prema Romanima, tako i zbog potrebe za zajmovima; ona se sada baca u naručje onoj sili koja može najviše da joj naškodi. Italija, koja je sprečena u svakom proširenju na zapad, smatra da potiskivanje stranaca, koji su se preko Alpa spustili nekad u plodna polja Lombardije, još nije završeno. Ona neće da ih trpi ni na južnim padinama planina, niti pak na obalama Jadranskog Mora.

Još nije rešeno da li će se te strasti i požude pretvoriti u nasilno delanje. Ali postoji revnosno nastojanje da se sve te sile sjedine u zajednički napad na centar. Datog trenutka kapije treba da se otvore, mostovi da se spuste i milionske vojske, pustošeći i uništavajući, treba da prodru preko Vogeza, Meze, Kenigsaua, Njemena, Buga, pa čak i preko Soče i Tirolskih Alpa. Izgleda da je opasnost neminovna. Ona se malo smanjuje ako joj pristupimo bliže.

Engleska ne može da uništi nemačku trgovinu, a da pri tome ozbiljno ne ošteti i svoju. Njena korist, koju ona dobro shvata, zahteva da ostavi u životu prezrenog konkurenta koji je ujedno i najbolji kupac. Pre nego što bude izvela najavljeno iskrcavanje u jednom jutlandskom pristaništu, pričekaće ona prvo telegrame iz Afrike, Indije, Istočne Azije i Amerike. Kada bude zapalila svet, imaće ona pametnijeg posla nego da dozvoli da joj vojska bude u Šlezvigу zatvorena po Bizmarkovom receptu. Rusija, u punoj snazi i moći, oduprla se svima nagovaranjima svoga saveznika za napad. Mora se primiti sa sumnjom da joj sada, pošto se upoznala sa suštinom modernog rata, taj napad izgleda primamljiviji. Francuska namerava da samo u društvu dobrih prijatelja uživa u osveti koja se već ohladila. Svi se nalaze u nedoumici prema neizmernim troškovima, mogućim velikim gubicima, kao i crvenoj aveti koja se pomalja iz pozadine. Opšta vojna obaveza, koja, kao podjednako vredeću topovsku

hranu, hoće da upotrebi sve, veliko i malo, bogato i siromašno, ublažila je žudnju za borbom. Tvrđave, za koje se smatra da su neosvojive, i iza kojih se čovek oseća u sigurnosti, čine da ne izgleda tako primamljivo jurnuti iz njih i u borbi rashladiti grudi. Fabrike oružja, livnice topova i parni čekići kojima se kale oklopni tornjevi, proizveli su više prijateljskih lica i ljubazne predusretljivosti nego što su to mogli da postignu svi kongresi mira. Svaki se isto toliko dvoumi da napadne mnogobrojnog i dobro naoružanog protivnika koliko se i plavi da primeni sopstveno ubitačno oruđe koje je jedva stvorio, ali za koje stvarno još i ne zna sigurno da li će njime umeti da rukuje. I kada su sva dvoumljenja otstranjena, sve teškoće uklonjene, odluka sazrela i kada sa svih strana treba da se razvije jaka ofanziva, mora u grudima svakog pojedinca da se začuje bojažljivo pitanje: da li će „i drugi“ doći, da li će i udaljeni saveznici blagovremeno da se pojave, da neću ja sam i napušten da budem izložen udarcu nadmoćnjega? Ove sumnje nagone da se ostane na miru, da se pričeka, da se osveta odloži i već izvučen mač pusti da ponovo padne u korice.

„Koalicija je gotova“ dovikuje se sa one strane Kanala. Ali da će ona da pređe u ratno dejstvo, ipak je sasvim sumnjivo, a zasada i sasvim nepotrebno. Položaji, koje su savezničke sile zauzele, tako su povoljni da već samo time što postoje pretstavljaju jednu stalnu pretnju i sami sobom utiču na nemački živčani sistem koji je već ionako potresen privrednom borbom i poslovnim krizama. Da bi se taj pritisak izbegao, treba pasti u iskušenje i popustiti, povinovati se zahtevima i iz ruku ispuštati jedno preim秉stvo za drugim.

Dok borba teče na ovaj način, slika se iznenada menja. Najnovijim događajima na Balkanskom Poluostrvu našla se Austrija za dugo vremena vezana na toj strani. Ona zahteva od svog saveznika podršku, a sama ne može da mu je pruži. Protivničkoj taktici je uspelo da svakoga od oba saveznika uputi na zasebnu ratnu pozornicu, da ih spreči da ujedinjenom, uništavajućom nadmoćnošću obore prvo jednog pa onda i drugog protivnika. Austrija mora da zauzme front prema jugu, Nemačka prema zapadu. Rusija zadržava za sebe pravo da punom snagom ovde ili onde doneše odluku.

I pored toliko povoljnog položaja, okolni neprijatelji izgleda da još uvek neće da se prihvate oružja. Mnoga dvoumljenja još nisu otstranjena. I posle razdvajanja, Nemačka i Austrija su još uvek suviše jake. One prvo treba da budu oslabljene unutrašnjim razdrom. U Austriji se nacionalne razmirice marljivo potstiću neprijateljskim prigovorima diplomatije, izaslanstvima koja ohrabruju za bitku i pozivima štampe u borbu. Tek nedavno se pokazalo kako se u Nemačkoj isti cilj može postići kratkim novinskim člankom sa podmuklo sastavljenim zastarelim optužbama. Pa ipak je za budući rat, bio on vođen sa oružjem u ruci ili nekim drugim sredstvima, bar prema inostranstvu, potreban „složan narod“, kao i velika, jaka i moćna armija, koja će biti vođena čvrstom rukom i biti ispunjena bezuslovnim poverenjem.

O milionskim vojskama*

Milionske vojske^a nisu neko moderno otkriće nego su se odavno istoriski razvijale. Fridrih Veliki pristupio je preobražavanju Nemačke sa vojskom od jedva sto hiljada, ali, u odnosu na dva i po miliona stanovnika ondašnje Pruske, ona je znatno prevazilazila nebrojene mase koje će se od 65 miliona Nemaca sada odazvati pozivu na oružje. Još mnogobrojniji su bili obveznici poslednje odbrane koje je potpuno iznudrena i nemoćna Pruska 1813 ipak još bila u stanju da pošalje u rat, da bi zbacila jaram koji je ležao na njoj i Nemačkoj. Od te neuređene gomile stvorio je Viljem I armiju koja je, iznutra jaka, još uvek bila mnogobrojnija nego vojske mnogo većih i jačih suseda. Sa njom je dobio Kenigrec, i od nje je stvorio nemačku milionsku vojsku koja je oborila Francusku. Samo velikim sredstvima i uz velike napore mogu da se izvrše velike stvari i ostvare velike ideje; i Nemačko Carstvo stvoreno je samo uz pomoć vojski za koje je izgledalo da će svojom veličinom progutati snage naroda.

Pobeđeni su kasno uvideli šta im je nedostajalo i na kakvu su se neravnu borbu usudili. Sada su sve sile evropskog kontinenta uvele opštu vojnu obavezu da bi na taj način došle do milionskih vojski, uklonile Nemačko Carstvo i uspostavile ranije stanje. Do milionskih vojski su i došle. Ali, nade koje su u njih bile polagane nisu se ispunile. Tobože opšta ljubav prema miru bila je isuviše velika da bi moglo da dođe do rata. Ustvari, tokom poslednjih četrdeset godina sve su evropske zemlje ratovale, mada samo sa slabijim, slabije naoružanim i nedovoljno obučenim narodima. Dakle, nije ih ljubav prema miru uzdržala da i u Evropi ne zapale požar rata. S jedne strane, one su se plašile da upotrebe moćno oružje, kojim se nisu usudile da rukuju. Dalje, njima se nije dopao rat u kome i veliko i malo, i bogati i siromašni, bez razlike, treba da budu izloženi kartečnoj vatri. One su se plašile da će saveznici izostati, da će omrznuti neprijatelj biti jači, da će se rat otegnuti u nedogled i da će imati nezgodne posledice. Baš ono veliko, moćno i neizmerno uvek upućuje na mir. Stoga niko nema manje povoda od Nemačke da smanji svoju vojsku. Jer, od straha koji ta vojska uliva zavisi i mir

*) Prvi put objavljeno u »Nemačkoj reviji« (Deutsche Revue), juna 1911. Nemačko izdavačko preduzeće, Stuttgart—Lajpcig.

u Evropi. Usto, milionska vojska 65 miliona Nemaca nije znatno jača nego, naprimjer, vojska 40 miliona Francuza. Bolja obuka i voćstvo moraju nužno doprineti da Nemačka armija zadrži svoj ugled. Tvrdi se da je vođenje milionske armije problem koji se jedva može rešiti. Tačno je, međutim, da je vođenje jedne vojske, bilo velike ili male, oduvek prestatvljalo majstorsko delo. Ali, teško je dokazati da u istoj meri u kojoj raste jačina vojski rastu i teškoće da se to majstorsko delo izvede. Bilo je generala koji su potpuno propali sa 300.000 ljudi. Međutim, time nije rečeno da bi oni 100.000 ili 50.000 ljudi doveli do pobeđe. Jedno je sigurno: od svih vojskovođa još se nijedan nije požalio da mu je poveren isuviše veliki broj trupa, ali su se svi bez izuzetka tužili na suviše slabe snage.

Hanibal*

Hanibal, najstariji sin Hamilkara Barke, najveći kartaginski vojskovođa i jedan od najvećih vojskovođa svih vremena, rođio se u leto 247 godine pre n. e. Njegova mladost pada u ono vreme kada je iz Hajrkte i Erikса na Siciliji njegov otac, kao nesavladljivi protivnik, uspešno pružao otpor Rimljanim i posle toga pobedosno odrbrano rodno mesto od pobunjenih najamnika i Libijaca. Tako je već dečakova duša bila ispunjena mišlju o ratnoj slavi i ogorčenjem prema zakletom rimskom neprijatelju. U svojoj devetoj godini, pred odlazak svoga oca u Španiju, sa oduševljenjem se pred žrtvenikom svećano zavetovao na večno neprijateljstvo prema Rimu. U svojoj 23 godini on je pošao u Španiju i tamo, pod svojim zetom Hazdrubalom, odlikovao se svim vojničkim vrlinama, a naročito plahovitom hrabrošću, povezanom sa jasnom promišljenošću, neumornošću, upornošću prema naporima i lišavanjima koja zahteva ratna služba u toj meri, da ga je vojska posle smrti Hazdrubala sa oduševljenjem izabrala za vrhovnog komandanta. On je tada došao u godine u kojima su i Fridrik Veliki i Napoleon počeli svoju karijeru vojskovođe. Koliko mi možemo da čitamo između redova predanja, koja delimično potiču sa protivničke strane, a delimično su nepotpuna, izgleda da se Hanibal starao da srca svojih ratnika ispuni bezuslovnom verom u svoje voćstvo; on je isto tako posedovao sposobnost da u teškim danima ubedljivim govorima oživi srčanost svojih ljudi i da ih povuče za sobom. Osim toga, on se trudio da se pripremi za zahteve vođenja rata. On se, naprimjer, nije samo pomoću uhoda obaveštavao o stanju i jačini protivnika, i o političkom stavu i karakteru vodećih ličnosti, nego je u svoj krug uvlačio i grčke naučnike da bi njihovom pomoću studirao istoriju ratova Aleksandra i Pira. Zahvaljujući svome položaju guvernera Španske provincije i kao glavni komandanat celokupne kartaginske vojne sile, on je u svako vreme bio u stanju da sproveđe svoje političke namere, utoliko pre što je svojim jakim uticajem na narodnu stranku uspeo da se suprotstavi trgovačkom plemstvu koje mu se opiralo.

*) Prvi put objavljeno u »Priručniku za vojsku i flotu« (Handbuch für Heer und Flotte), koji je izdavao G. fon Alten, general-lajtnant u penziji, a izdavanje nastavio kapetan fon Albert. — Nemački izdavački zavod Bong & Co.

U više dalekih vojnih pohoda (221 do 219) pokorio je Istočnu i Srednju Španiju sve do Ebra, koji je sporazumom između Hazdru-bala i Rimljana bio utvrđen kao granica kartaginske interesne sfere. Naposletku je napao grad Sagunt koji se oslanjao na Rim. Jer, njemu je bilo jasno da će tim, ustvari opravdanim korakom, usled velike zategnutosti, verovatno izbiti rat. Hanibalova ratna sredstva sastojala su se iz znatnog ratnog fonda, koji je stvorio iskorišćenjem španskih rudnika, i suvozemne vojske od ukupno 102.000 ljudi obučenih najamničkih trupa. Kartaginska ratna flota, istina, nije bila bezznačajna, ali se nije vodilo računa o njenoj spremnosti za rat. Samo 37 pentera*) na španskoj obali imalo je potpunu posadu. Jer, u Prvom punskom ratu Kartagina je podlegla Rimu manje na kopnu a više na vodi. Pošto je Rim pokorio celu Italiju i povezao Siciliju sa poluostrovom, te je veliki broj trgovачkih gradova i pristaništa dospeo u rimske posed, ponovno osvajanje prevlasti na moru izgledalo je isprva beznadežno. Ako je Kartagina htela da rat prenese u neprijateljsku zemlju, to raspoložive lađe nisu bile dovoljne niti za transport niti za osiguranje morskog puta. Tako je preostao samo put suvim. Međutim, na ovom je trebalo savladati dva planinska masiva, Pireneje i Alpe, a između njih i silovitu reku Ronu. Samo jedno preim秉tvo opravdavalo je ovaj put, naime, da su se tu, među narodima koje su Rimljani nedavno pokorili, mogli da nađu prirodni saveznici. Rimska Republika je vladala celom Srednjom i Južnom Italijom i ostrvima i raspolagala skoro neiscrpnim izvorima ljudstva. Ali Kartaginci su imali prednost pred svojim starim protivnicima u tome što je njihov vojskovođa stvorio u Španiji dobro izvežbanu vojsku, dok su rimske legije, istina, pokorile varvarske narode, ali su u svojoj unutrašnjoj strukturi postigle samo neznatan vojnički napredak. Rimljani su kao pojedinačni ratnici bili hrabri i izvrsni vojnici, ali u pogledu taktike i obuke oni nisu bili dorasli kartaginskim trupama. Njihovi konzuli, koji su se menjali svake godine i jedva imali vremena da savladaju ono što je najosnovnije, nisu mogli da se mere sa sposobnostima vojskovoda iz porodice Barka.

Još pre početka neprijateljstava Hanibal je novcem odobrovaljio galska plemena između Pireneja i Alpa, kao i u području Poa, za kartaginsku stvar i izvideo planinske puteve. Nespretnost rimske diplomacije išla mu je na ruku tim što ga je oslobođila muke da traži pogodan razlog za objavu rata. Jer, u proleće 218, zbog razaranja Sagunta, Rimska vlada je u Kartagini zatražila da joj Hanibal bude predat, a kada je to odbijeno, ona je bez predomišljanja objavila rat. Hanibal je sada ujedinio svoju vojnu silu u okolini Nove Kartagine, ukoliko nije bila određena za osiguranje Severne Afrike i Španije. Ipak je ostao u toj oblasti još nekoliko meseci, delom da bi sačekao što će Rimljani da preduzmu, a delom zato što mu se na osnovu sopstvenih strategiskih rasuđivanja činilo da je kasniji polazak u Italiju pogodniji. Kada se pri kraju proleća Rimljani još

*) Pentera je bila veliki bojni brod ratnih flota docnjeg Starog veka i imala je oko 300 vesala u pet redova jedan iznad drugog. — Prim. prev.

uvek nisu usudili da otpočnu napad, on se odlučio da pođe u napad i izvede ratni plan koji je već odavno bio brižljivo smislio. Njegov cilj je bio razaranje Rimske Republike rušenjem Italskog saveza. Za to je morao da potraži protivnika u njegovoј sopstvenoj zemlji i zadobije taktičko preim秉stvo, utoliko pre što je protivnik u pogledu broja i pouzdanosti vojnih snaga bio znatno nadmoćniji. Neodoljiva silina rimske manipularne falange morala je da bude paralisana jakom konjicom, sposobnom za manevrisanje. Pešadija je mogla postepeno da se popunjava pojačanjima iz Italije. Prva baza, koja je Hanibalu bila potrebna na italijanskom tlu, bila je galska zemlja na r. Pou. Ako je htio da je osvoji, morao je da izvede teško i daleko nastupanje iz Španije tako iznenadno da Rim ne bude u mogućnosti da mu se u podnožju Alpa suprotstavi vojnom snagom. Da bi veliko otstojanje sa njegovim prirodnim preprekama mogao da prođe što je moguće brže, morao je da se krene bez komore i da se zadovolji jedva dovoljnim snagama. Dalje, on nije smeо da dospe u Italiju u leto, zato što bi onda Rimljani još uvek mogli da bace protiv njega jake mase vojske pre nego što bi uspeo da ovlada osnovicom, već u što je moguće kasnije godišnje doba, ali ipak pre nego što u visokim planinama počne da pada sneg. Na osnovu tih rasuđivanja krenuo je on tek početkom leta iz Nove Kartagine sa 50.000 pešaka i 9.000 konjanika; ipak, on je sa tim borbenim snagama ostao prvo više meseci u oblasti između Ebra i Pireneja, kao da je cilj bojnog pohoda te godine bio jedino potčinjavanje španske severne provincije. Onda je početkom septembra, sa oko 25.000 pešaka, 7.000 konjanika i 37 slonova, neočekivano prešao Pireneje i, sa malo prtljaga, bezobzirnim usiljenim marševima, pohitao preko Rone i Alpa u Italiju, čvrsto rešen da se odrekne svake mogućnosti za otstupanje i da se ugnezdi na severnoj ivici neprijateljskog područja. On se pouzdano nadao da će sa svojim taktički školovanim trupama iskoristiti slabost bokova i leđa rimske falange. Smeli poduhvat je uspeo, mada je sa vojskom morao da prođe kroz neprohodan predeo, mada se već dva dana kasnije na ušću Rone pojavila neprijateljska vojska i mada je u Alpima već bio počeo da pada sneg. Potpuno iznuren i u tom trenutku skoro nesposobna za borbu kartaginska vojska, koja je još imala 20.000 pešaka i 6.000 konjanika, stigla je u ravnicu r. Poa, a na izlazu iz planinske doline nije bila napadnuta od rimskih snaga. Istina, trebalo je još izdržati tešku borbu sa rimskim legionima na Trebiji, ali se Hanibalova taktika odmah osvedočila na sjajan način, i time je bio osiguran cilj prve godine rata, sticanje operacijske osnovice u Severnoj Italiji.

Utirući put ostvarenju sledećih ciljeva, Hanibal je otpuštanjem zarobljenih Italaca pokušao da poljulja savez italskih država. Jer, u njegovom planu je bilo da za sebe zadobije što veći broj italskih naroda i gradova i da osigura za sebe njihovu podršku pre nego što krene na sam Rim. Dok su mu se istočno i zapadno od Apenina, kod Ariminijuma (Rimini) i Arecijuma (Arezzo) suprotstavile dve rimske vojske, on je otpočeo napad na rimsku Italiju prekidajući svake veze sa svojom bazom i jedino tražeći otsudnu bitku, imajući poverenje

u sposobnost i taktičku obuku svojih trupa. Smelom odlukom on je izabrao neprijatelja bližeg Rimu i, bez obzira na žestoko i bolno zapaljenje očiju koje ga je snašlo i koje se za vreme marša kroz močvarnu oblast pogoršalo te je imalo za posledicu oslepljenje jednog oka, on je prešao Apenine na mestu koje je bilo teško, ali je u pogledu na iznenađenje bilo pogodno. On je pravilno ocenio karakter neprijateljskog vođe koji je stajao nasuprot njemu. On je zaobišao Gaja Flaminija u pravcu prema Rimu i primorao ga na borbu pre nego što je pristigla vojska iz Ariminijuma. Genijalnim prepadom, time što je svoju celokupnu vojsku postavio u zasedu — to je, valjda, najveličanstveniji primer ove vrste u celokupnoj istoriji ratova — satro je on na Trazimenskom Jezeru celu neprijateljsku vojsku.

Svoj idući cilj, otcepljenje italskih plemena od Rima, on nije postigao, iako je zarobljene Italce opet otpustio bez otkupnine, a njihovim narodima otkrio primamljive izglede u slučaju prelaska na njegovu stranu. Za nasilne mere, naročito opsade, nedostajala su mu odgovarajuća sredstva. Tako se Hanibal, dok su trajale najveće vrućine, odmarao u Picenumu i provinciji Ankoni da bi se njegova vojska, napadnuta epidemijama, oporavila. Kada se jesen približila, on je duž Jadranskog Mora krenuo na jug. U međuvremenu mu se suprostavio A. Fabije Maksim, koji je bio naimenovan za diktatora i koji je u brzini uspeo da sakupi slabu vojsku; izbegavajući svaku borbu, presecanjem dovoza, zaobilazeњem i položajima koji se nisu mogli napasti on je težio da zavarava pobedonosnog protivnika. Hanibal je uzalud pokušavao da ga izazove na borbu; bez rezultata je ostao čak i ispad prema Kampaniji. Hanibal se u svom zimskom rasporedu nalazio u prilično pritešnjrenom položaju, pošto se, izuzev Gala, još nijedan jedini narod nije izjasnio za njega, a on na podršku iz Kartagine jedva da je mogao da računa.

Ali, u proleće 216 uspelo mu je da rimsку vojsku privuče u Apuliju i da joj onda južno od linije Aufidusa (Ofanto) iznenadnim prepadom kod Kane otme bazu za snabdevanje, čime je primorao Senat i nove konzule da se sa pojačanim snagama odvaze na veliku bitku. Sa 40.000 pešaka i 10.000 konjanika, bez ikakvog drugog uporišta, izuzev svog vojnog logora, izveo je on svoje taktičko remekdelo, a istovremeno i najsajniju probu osnovnih načela svoga načina borbe: skoro dvostruko jaču rimsku vojsku, koju je pokretao onaj isti demokratski instinkt koji je došao do izražaja i u Severnoameričkom ratu za nezavisnost i u ratovima Francuske revolucije, a koja se nadala da će znatnom primenom kolonske taktike moći da izvojuje pobedu, on je skoro potpuno satro time što se usudio da je opkoli istovremeno sa svih strana. Kartaginski vojskovoda se, doduše, i ovoga puta potrudio da predusređljivim postupkom prema zarobljenim Italcima privuče na svoju stranu podanike Rimske Republike, međutim, i pored potresne siline udarca kod Kane očekivani uspeh je izostao. Kažu da je komandant konjice Maharbal predložio da se sada, kada na putu nije stajala više nijedna neprijateljska vojska, bez oklevanja krene na Rim, da se zauzme grad i time postavi temelj

svetskog gospodstva Kartagine. Misao da osvoji Rim svakako da nije bila daleko od Hanibala. Ona ga je pratila otkako je napustio Novu Kartaginu, prešao Pirineje i Alpe i pobedio Rimljane u četiri krvave bitke. I pored svih tih nečuvenih uspeha, on se prevario u računu. On se nadao da će narodima koje su Rimljani podjarmili, a koje će on oslobođiti, moći da popuni borbene snage koje su mu nedostajale. U tom očekivanju on se prevario; prišli su mu samo cisalpiski Gali. Italci, ukoliko je dotada prošao njihovu zemlju, držali su se, ako ne neprijateljski, a ono na otstojanju. Tako se njegova vojska istopila. Sa 30.000 ljudi, koliko mu je otprilike ostalo posle bitke kod Kane, on nije mogao grad na sedam brežuljaka, čija su jaka utvrđenja dopirala do mora, ni da zauzme jurišem, ni da ga opkoljavanjem izmori glađu. U Rimu nimalo nisu bili izgubili hrabrost.

Ustvari, Hanibal je pobedom kod Kane dostigao već vrhunac svoje pobedonosne karijere. Dosadašnji osvajački rat nije uspeo. Da bi se preduzeo novi rat, morala je vojska znatno da se pojača i da se zauzme zemlja u kojoj bi moglo da se izvede ponovno formiranje, a iz koje bi mogao da se preduzme marš na Rim. Otuda je za Hanibala bilo povoljno što se nekoliko južnoitalskih naroda dobrovoljno, a nekoliko drugih više na silu, priključilo pobedniku kod Kane, te je mogao da osnuje neku vrstu države koja je obuhvatala Južnu Italiju sve do severnih granica Kampanije, prelazila preko moreuza na Siciliju i imala oslonac u Sirakuzi. Od štete je u toj državi bilo to što je neratoborno stanovništvo Velike Grčke moglo dati samo malo dobrih vojnika i što su na velikom delu zemlje bile rasturene rimske kolonije, tj. manje ili veće rimske tvrdave koje su se uporno branile.

Izraz napora Rima pretstavljala je moćna borbena snaga koja je bila daleko nadmoćnija od istopljene Hanibalove vojske i koja je sa svih strana pokušavala da ga napadne. Tome je on mogao da se odupre samo svojim majstorstvom u bici. Otuda se Rimljani, i pored svoje nadmoćnosti, ispočetka nisu usudivali da mu pridru na otvorenom polju i tražili su spas u tvrđavskom i poziciskom ratu. Pošto je Hanibal morao da uvidi da njegovo taktičko preim秉stvo nad rimskom vojskom nije dovoljno da bi dospeo do cilja, on je počeo da privlači saveznike i izvan Italije i stupio je u vezu sa Makedonijom. On je, istina, stalno vladao bojištem; ali, Rimljani mu više nisu dali priliku ni za kakvu bitku kod Kane, već su, štaviše, žilavom borbom otigli Sirakuzu, Kapuu i Tarent, pa su i u unutrašnjosti osvajali jedan grad za drugim i sve više ga potiskivali. Kraj je već mogao da se sagleda. Ali, kartaginski junak odolevac je neustrašivom hrabrošću, doklegod su mu se otvarali izgledi na uspeh. On je očekivao pomoć od svoga brata Hazdrubala iz Španije i nadao se da će onda moći da pridobije srednja italska plemena koja su se usled ogromnih ratnih tereta sve više kolebala u svojoj vernosti prema Rimu. Kada je i ta nada propala usled Hazdrubalovog poraza 207 godine na Metatu, ostao je on i dalje čvrsto pri svome planu. Doduše, on se odonda ograničio na to da zadrži Brucijum, utoliko pre što su njegove borbene snage iz godine u godinu sve više opadale, a osim toga, ne samo što je Makedonija istupila iz rata, već je i Španija, izvor moći

Kartagine, pripala Rimljanima (206—205 godine). Ipak ga je održava-la nada da će njegovom najmlademu bratu uspeti da opet prihvati Haz-drubalov plan. On je morao da regrutuje i snabdeva vojsku na naj-južnijem krajičku Italije i da vezuje Rimljane, da bi ih zadržao od Afrike, dok je živeo među narodima koje je usled svojih ogromnih potraživanja bacio u očajanje. To mu je sve uspeло, a nije došlo ni do pomisli na pobunu ili nasilje protiv njega. Ali, on svoju vojsku nije mogao ni da plaća ni da hrani i ona je trpela od gladi i bolesti. Tek kada Mago (205—203 godine) nije uspeo da ravnici Poa učini bazom i kada je sama Kartagina usled smelog napada Scipiona bila u tolikoj meri ugrožena da se partija trgovaca upravo spremala da prihvati mir koji je diktirao rimski vojskovođa, priklonio se nje-gov duh jarmu gorke nužde: u jesen 203 godine, razočaran, ali ne i očajan, napustio je, posle petnaestogodišnje borbe, tle Italije za koje se žarko borio.

Međutim, u Africi je morao, isto kao i Napoleon u vojni od 1815, da uvidi da je njegov protivnik napustio svoju bazu sa smelom rešenošću da se spoji sa svojim saveznikom i da utoliko sigurnije iz-vajuje odlučujuću pobedu. Kod N a r a g a r e u Numidiji (oko 100 km zapadno od Numidske Zame, na granici između Alžira i Tunisa) potukao ga je genijalni Scipion koji je dokučio tajnu njegovih pobeda. Jer, on je savezom sa numidskim kraljem Masinisom stvorio moćniju konjicu, dok su njegove legije već bile izvežbane u taktici borbenih redova. Prvi put u svojoj karijeri vojskovode Hanibal je pretrpeo težak poraz na bojnom polju. I pored toga, on nije izgubio pouzdanje i jasno je video šta se može postići sa onim sredstvima koja su još preostala. Zasada je smatrao da je dalji otpor beskoristan i sam je bio za mir.

Po odluci magistrature, on je izabran za vrhovnog magistrata Kartagine. Na tome položaju on se trudio, i to sa uspehom koji je iznenadio Rimsku vladu, da poboljša finansije, upravu i ustav, da bi time pomogao svojoj državi da opet ojača. Jer, njegov plan je bio da uz pomoć helenskih velikih sila ponova otpočne borbu protiv Rimske Republike. Pošto se partija trgovaca opirala toj politici rata i pošto je brzo podizanje kartaginske moći uznemiravalo Rimljane, Hanibal je bio prinuđen da 196 godine pobegne iz svoga rodnog mesta. On se preko Tira uputio u Efez siriskom kralju Antiohu, koji se već nosio mišju o borbi protiv Rima. Ratni plan koji je on podneo siriskom kralju svedoči o dubokim strategiskim pogledima i odlučnosti. Jer, on je naglašavao da je rat sa Rimom izvan Italije u svakom slučaju beskoristan. On je tvrdio da rat protiv italske velike sile mora da se vodi na tlu same Italije i da mora da bude usmeren na otcepljivanje Italaca od rimske države. Stoga Antioh, u savezu sa Makedonijom i Kartaginom, treba da ujedini svoju celokupnu snagu prema Brindi-zijumu, da bi tamо, stalnim ugrožavanjem Italije vezao što je moguće jače snage neprijatelja. U međuvremenu, Hanibal je sam htio da preduzme napad iz Severne Italije, ako bi mu bilo stavljeno na raspo-loženje 100 ratnih lađa, 10.000 pešaka i 1.000 konjanika.

Siriski kralj je, doduše, uviđao veličanstvenost i korisnost toga plana, ali nije umeo da se odluči na potrebno naprezanje snaga. Hanibal je morao da gleda kako propada i ova prilika da svojoj otadžbini pruži uspešnu uslugu i imao je samo tužno zadovoljenje da su se, jedna za drugom, vrlo brzo pokazale posledice odbijanja njegovog plana. I posle toga, on nije klonuo, već se trudio da za Antioha spase ono što se još moglo spasti. Njegov pokušaj da privuče jednu eskadru iz Fenikije u Jegejsko More propao je kod Sida na maloazijskoj južnoj obali, gde je on sam, doduše, sa uspehom operisao u pomorskoj bici, ali je bio uvučen u poraz svog druga u komandovanju. Posle pobeđe Rimljana kod Magnezije na Sipilusu (190 godine), Antioh više nije mogao da mu pruži azil i stranac bez otadžbine morao je da potraži novo sklonište, prvo na Kritu, a uskoro zatim kod Pruzijasa u Bitiniji. Međutim, tamo ga je stigla osveta Rimljana 185 (ili 182) godine. Pošto ga kralj više nije mogao da štiti protiv pretećih mera rimske diplomacije, a da bi izbegao poniženje rimskog ropstva, nije mu preostalo ništa drugo nego da se u Libisi na Mramornom Moru pomoću otrova oslobođi mržnje Rima. Ta besna mržnja ugasila se tek posle stoljeća, kada je njegov zemljak, rimski car Septimiye Sever (193 — 211 godine n.e.), naredio da mu se sagradi dostojan grob. Tako mošti tog velikog čoveka, čiji je duh potresao ceo sredozemni svet, počivaju pod ruševinama starog obalskog grada preko kojih sada prugom anatolske železnice bruji međunarodni saobraćaj između Azije i Evrope.

Hanibal je, svakako, bio genijalan vojskovođa prvoga reda i vatreći patriota, najsjajniji pretstavnik semitskog ratništva. Njegova zla sudbina budi u nama saosećanje prema njegovoj ličnosti. I pored krajnog neuspeha, njegova dela su ogromna. Njegova zla kob je bila da njegova otadžbina nije mogla da mu pruži sredstva koja su mu bila potrebna za njegove zadatke i da je sam potcenio otpornu moć rimske države. Stoga mu sud istorije sveta nije mogao da odobri pogebu; njegova presuda bila je teška prema junaku dostojnog divljenja, ali i pravična prema potomcima njegove države. Jer, Kartagina se borila uz pomoć najamnika, dok je u Rimu građanstvo do poslednjeg čoveka žrtvovalo za otadžbinu i imanje i krv; punska država služila je samo materijalnim interesima svog trgovачkog stanovništva i nije negovala nikakva kulturna dobra, dok se Rim posvetio velikom istoriskom zadatku da grčku kulturu učini opštim dobrom evropskih naroda.

Bizmark*

Bizmark se rodio 1 aprila 1815 na porodičnom imanju Šenhauzen, srez Jerihov II, kao sin Karla Vilhelma Ferdinanda fon Bizmarka, konjičkog kapetana u ostavci i Lujze Vilhelmine, rođene Menken.

Pošto je kroz školu i univerzitet dospeo do položaja referenta pri vlasti u Potsdamu, stupio je 25 marta 1838 godine u jednogodišnju službu u gardiski lovački bataljon. Oktobra iste godine bio je po svojoj molbi premešten u 2 lovački bataljon u Grajfsvaldu da bi posred službe mogao da sluša predavanja na Poljoprivrednoj akademiji u Eldeni. 12 avgusta 1841 godine Bizmark, koji je u međuvremenu postao vlasnik plemićkih dobara Kniphof i Jarhelin (srez Naugard), unapređen je u čin pešadiskog potporučnika prvog poziva u 1 bataljonu (Štargard) 9 domobranskog puka. Posle jedne vežbe, juna 1842 godine, u eskadronu tog puka, preveden je za konjičkog oficira prvog poziva. U to vreme dobio je i Medalju za spasavanje zato što je jednog konjušara spasao od davljenja u jezeru Vendel kod Lipene.

Posle toga, u proleće 1843 godine privremeno je bio u službi u 4 ulanskom puku u Treptovu i Grajfenbergu, zatim na vežbama eskadrona Zemaljske odbrane jula 1844 i oktobra 1845 godine. 1846 godine, pošto je preuzeo očinsko imanje Šenhauzen, Bizmark je premešten u 1 bataljon (Stendal) 26 domobranskog puka. Iduće godine juncker Stare Marke, posednik plemićkog dobra, glavni nadzornik nasipa i domobranski poručnik, stupio je kao zastupnik poslanika za Jerihov u Ujedinjenu zemaljsku skupštinu. Tada počinje jedna nova karijera.

On je, istina, pripadao vojsci još pola stoljeća, sve do svoje smrti. U njoj se od stepena do stepena uspeo sve do general-pukovnika u rangu general-feldmaršala. Dobio je najviša ratna odlikovanja, postao je grof, knez i hercog. Ali, ta unapređenja i odlikovanja nisu se odnosila na poručnika zemaljske odbrane koji se uzdigao po stepenicama vojne hijerarhije. Ona su pripadala pohvalama i priznanjima koja su dodeljena diplomati i državniku, ali, naravno, diplomati

*) Prvi put objavljeno u »Priručniku za vojsku i flotu« (Handbuch für Heer und Flotte), koji je izdavao G. fon Alten, general-lajtnant u penziji, a izdavanje nastavio kapetan fon Albert. Nemačko izdavačko preduzeće Bong & Co.

krvi i gvožđa i državniku koji je političko klupče presekao mačem na bojnom polju. Pozivač na megdan u sukobima, moćni gorostas, koji je snažnim glasom raspalio sinove Nemačke za borbu protiv neprijatelja slobode i veličine otadžbine, bio je vojnik, mada je Armiji pripadao samo formalno. Njegov lik prenet je potomstvu samo u odelu vojnika, sa rukom na maču.

Osobine vojnika, ratnika i vojskovođe mogle su kod domobran-skog poručnika prvog poziva, za vreme tihih mirnodopskih vežbi, da se ispolje samo u neznatnoj meri. One su izbile kod rodoljubivog junkera, kada je svet napustio svoj ravnomerni hod i našao se u kolebanju. Martovskih dana 1848 godine, kada se na tornjevima sviju gradova Stare Marke vila crno-crveno-žuta zastava, Bizmark je u Šenhouzenu istakao crno-belu. On je pozvao seljake pod oružje. Sa njima je htio da krene protiv prestonice, da rastera Berlince i da osloboди kralja. Kao kod Ferbelina i kao 1813 godine trebalo je da „seljaci sa neznatnim posedom” svojom krvlju spasu presto koji se nalazio u opasnosti. Međutim, posle bližeg razmatranja probudila se sumnja da li je šačica ljudi sa zardalim lovačkim puškama bila doraska tom zadatku i da bi kralj, koji se „nikada nije osećao slobodnije i sigurnije nego pod zaštitom svojih građana”, upotrebio trupe, koje u Berlinu nije htio da koristi, da protera svoje oslobođioce. Stoga je Bizmark otišao u Potsdam da bi generala fon Pritvica, koji je komandovao gardiskim korpusom, privoleo za marš na Berlin. General je pokazao svoju pripravnost, ali ako bi sa njime krenuli i njegovi susedi Vrangel u Štetinu i Hedeman u Magdeburgu. On nije htio da „uz nepokoravanje unese u vojsku još i razdor”. Vrangel je odmah pristao. Međutim, Hedeman je pripretil da će Bizmarka uhapsiti kao veleizdajnika. Bizmark je morao najhitnije da napusti Magdeburg. Njegov ratni plan je propao. Bolje su mu uspele mere koje su preduzete za zaštitu Brandenburgovog ministarstva kada je ono, na sednici od 10 novembra 1848 godine, odložilo zasedanje skupštine.

Ovi mali pokušaji ukazuju na ratnički smisao, hrabrost i energiju koji su se krili u glavnom nadzorniku nasipa i posedniku plemićkog poseda Šenhouzen. Njegova stvarna ratnička delatnost započinje tek sa onim danom kada ga je, septembra 1862 godine, kralj Viljem I naimenovao za pretdsednika ministarskog saveta.

Istorija stoleća je učila, a događaji iz 1848 godine to su još jednom potvrdili, da težnja i zahtevi za jedinstvenom Nemačkom ne mogu da se ostvare pregovorima, savetovanjima, govorima, udruženjima, svečanostima, pesmama i zdravicama, već samo „*ferro et igni*”*). Neizbežan rat morao je da pokaže da li Nemačko Carstvo treba da se stvari u austrijskom smislu — pokoravanjem Pruske, ili u pruskom smislu — isključenjem Austrije. Takav rat mogla je da vodi samo volja vladara, vojnički kralj, a ne odluka većine u parlamentu. Međutim, u trenutku kada se Bizmark pojavio na pozornici, kraljevsko dostojanstvo dospelo je u najveću opasnost. „Akt o abdikaciji” ležao je na stolu u Babelsbergu. Bio je potreban samo

*.) »Gvožđem i vatrom«. — Prim. prev.

još jedan potez pera, i ne samo da bi kralj položio svoju krunu, već bi i prusko kraljevstvo bilo predano u ruke jedne parlamentarne vlade. Najbliži zadatak novog pretdsednika vlade bio je da spase ugroženu krunu Hoencolerna i da se prihvati borbe protiv parlamentarizma.

Razmirice su nastale zbog zahteva koji su od strane vlade bili postavljeni za reorganizovanu vojsku, a za čije su odobravanje bili vezani neispunjivi uslovi. Popuštanje je bilo isto tako malo moguće, kao što je nemoguće bio i povratak na staru vojsku koja nije mogla da predupredi odlazak u Olomouc i čije je nedostatke mobilizacija od 1859 godine ponova iznela na svetlost dana. Novostvoreno, neizbežno oruđe za ujedinjenje Nemačke moralo je da bude sačuvano. Ratu, čija je nužnost bila priznata, morala je da prethodi žestoka, teška, četvorogodišnja borba za armiju i kraljevstvo. Ona je bila olakšana srećnim iskorišćenjem Šlezvig-holštajnskih razmirica. Rat 1864 godine podigao je samopouzdanje armije, ojačao je ugled krune i moći Pruske, upravio je nade, bar jednog dela nacije, u onoga koji je tako muški držao krmu u rukama, sprečio bolešljivo izumiranje duhovnog pokreta i ubrzao krajnje rešenje.

Iz rata protiv Danske morao je, ranije ili kasnije, da se razvije rat protiv Austrije. Ta sila nije smela da se potcenjuje. Ako je Pruska i uvećala svoju vojsku, ona još ni u kom slučaju nije brojno prevazišla vojsku protivnika. Ova je, osim toga, ako ne formalno, a ono na osnovu duboko ukorenjenog osećanja, bila u savezu sa svima nemačkim srednjim državama. Unaokolo su stajale evropske velike sile, od kojih, u suštini, nijedna nije bila voljna da dozvoli ujedinjenje Nemačke. Prema osnovnom načelu strategije — kod velikog broja protivnika treba što veći broj njih da bude vezan, zaposlen i razdvojen, da bi se onda sa nadmoćnošću bacilo na jednog — morale su prvo te velike sile da se otstrane sa poprišta rata.

U svađi drugih, Engleska je nalazila samo koristi za svoju trgovinu. Ona, dakle, privremeno nije osećala potrebu da se umeša u svađu na neki drugi način izuzev rečima. Rusija se opredelila za ulogu posmatrača, manjim delom zbog osećanja neke zahvalnosti prema Pruskoj za učinjene usluge za vreme poljskog ustanka, a većim delom zbog osećanja mržnje prema nezahvalnoj Austriji. Francuska se prokrijumčarila na položaj evropskog arbitražnog sudije. Napoleon III je smerao da ostavi oba suparnika da istroše svoje snage u dugotrajnoj borbi, da bi onda posredovao u sklapanju iščekivanog mira i „doveo do ispunjenja san veličanstvenosti Nemačkog Carstva osvajanjem granica na Rajni i ponovnim uspostavljanjem Rajnskog saveza”.

Tri velike sile odustale su privremeno od toga da se umešaju u borbu koja je pretila. Četvrta sila, Italija, bila je čak nadom na dobitak privućena na stranu Pruske. U prvom delu vojne ona je na taj način oslobođila svoga saveznika od tri slaba austrijska korpusa. Toliko je uradio strateg Bizmark da bi situaciju učinio povoljnom. Borbu sa Austrijom, koja se nalazila u savezu sa srednjim državama, morao je da preuzme strateg Moltke.

Na njega su sa svih strana navaljivali da podeli svoje snage. Trebalo je da odredi jednu armiju protiv Južne Nemačke, drugu za zaštitu Berlina, treću za obezbeđenje Šleske. Zahtevani su i osmatački korpsi prema istoku, zapadu i severu. On nije mogao da izbegne sve te zahteve. Međutim, on je ipak omogućio da se protiv srednjih država upotrebi samo višak armije, a da se sa devet kompletnih armiskih korpusa (tada ih Pruska nije imala više) pojavi na odlučujućem polju bitke i da na njemu boljim oružjem nadoknadi manjak u broju.

Nad Austrijom je izvojavana potpuna pobeda. Međutim, Kengrec je i u Francuskoj primljen kao poraz. Napoleon je verovao da će se rat u Nemačkoj voditi isto onako kako je on vodio ratove na Krimu i u Severnoj Italiji. Bitka kod Solferina pretstavljala je u njegovoj mašti najveći podvig. On nije ni slutio da se pojavi čovek koji bi mogao da nadmaši udarce koje je zadavao njegov korzikanski predak. On je bio pripravan za rat koji bi trajao mesecima i godinama, ali ne i za rat od sedam dana. On je, ipak, pokušao da sproveđe svoj rđavo proračunati plan i kao ideo u plenu zatražio je levu obalu Rajne.

Tu je, opet, nastupio strateg Bizmark i odgovorio francuskom poslaniku: „Mi ne samo da ćemo podići celokupnu nemačku naciju, već ćemo odmah, pod svakim uslovom, sklopiti mir sa Austrijom, prepustićemo joj celu Južnu Nemačku, pristaćemo čak i na Savezno veće. Ali, onda ćemo ujedinjeni sa 800.000 ljudi da pređemo preko Rajne i oduzećemo vam Alzas. Obe naše vojske su mobilne. Vaše nisu. Posledice zamislite sami”. Kada se poslanik sa ublaženim zahtevima opet pojavio, bili su preliminari mira već potpisani.

Bizmark nije bio Napoleon I koji rat vodi radi rata i koji je težio svome cilju bez obzira na rane koje je zadavao tuđem i svom sopstvenom narodu i bez obzira na broj palih i ranjenih. Naprotiv, „ogromni gubici, jad i beda hiljadu porodica, beda zemalja iscrpljenih ratom, bol udovica i siročadi, sve je to bilo za Bizmarka tako strašno da je sa svoje strane samo u slučaju krajnje nužde htio opet da stupi sredstvu rata”. Ali rat sa Francuskom nije se mogao izbeći. Jednom je moralo da dođe do obračuna između dve nacije. Sve dok je Francuska stajala na čelu naroda i polagala pravo na mešanje u nemačke stvari, Nemačka, posle duge rascepkanosti, nikako nije mogla da izvojuje svoje jedinstvo, posle dugog ponižavanja — položaj koji joj dolikuje i posle mnogih napora — potrebne granice koje joj pripadaju. Pruskim pobedama francuski narod se survao sa visine svoga ugleda. On je tražio osvetu za Sadovu, i tu osvetu car je morao da mu pruži, ako zajedno sa svojom dinastijom nije htio da izgubi uzurpirani presto.

Možda je bio slučaj što je rat izbio 1870 godine, ali, svakako, bilo je nužno da on uopšte izbije. Borbene snage i borbena sredstva Francuske nisu se pokazali tako strašni kako bi na osnovu njenog pretendovanja na veličinu i vlast moralno da se pretpostavi. Ali, iza Francuske stajale su velike sile koje su se delimično mnogo manje uzdržavale nego pre četiri godine. Protiv takve nadmoćnosti moglo je da pomogne samo brzo delanje. Čim je Bizmark uvideo neizbež-

nost rata, on nije oklevao da ga prihvati i nije htio da ga zadrži nikakvim pregovorima.

Već bitka kod Verta, ma koliko ona srazmerno bila po obimu mala, učinila je da se i najratobornije velike sile oprezno uzdrže. Rat se ograničio. Moltke je imao posla samo sa jednom silom. Tok i svršetak rata doveli su Francusku dotle da je morala odustati da samostalno obnovi borbu. Ona je pokušala da se utvrđenjima odvoji od Nemačke i zaštiti od nove invazije. Ona neće da bude napadnuta, ali neće ni da napadne ako ne bude efikasno potpomognuta od strane neke druge sile.

Da će joj takva podrška jednom biti pružena, dugo vremena je izgledalo sasvim verovatno. Austrija se još ni u kom slučaju nije pomirila sa stanjem stvari, a Rusija i Engleska se uopšte još nisu merile sa pobednikom, ali su se u pogledu svoje moći osetile pogodene ujedinjenjem Nemačkog Carstva.

Zbog uspeha omalovažavane Pruske naročito su se uzbudile narodne strasti u Rusiji. Iza težnje za pokoravanjem i oslobođenjem slovenske braće krila se nada da će jednim ratom doći do prevrata u unutrašnjosti. Samodržac nije mogao da se odupre opštem pozivu na oružje. Međutim, dobit koja je proizišla iz dugotrajnog i mučnog bojnog pohoda protiv Turske, koji osim toga nije bio bez nedaća, nimalo nije odgovarala neizmernim nadama uzbuđenih masa. Razočarenje je moralno da nađe sebi oduške u prebacivanjima, ali ne protiv sopstvenih mera, već protiv Nemačke, koja je sada, tobože, loše nagradila zaslужno nemešanje Rusije za vreme ranijih ratova. Došlo je do pretnji. Izgledalo je da će Nemačko Carstvo, isto tako kao što je na zapadu moralno da potvrdi svoje pravo opstanka, morati to da uradi i prema velikom susedu na istoku. Rešenje novog zadatka pričinilo bi veće teškoće nego raniji zadatak. Ma kakav stav zauzele prema sukobu ostale velike sile, Francuska bi, i bez nekog ugovora ili saveza, ranije ili docnije, uzela učešća u borbi. „Šaspovke^{*}) bi same od sebe opalile”.

Ali, baš neprijateljsko držanje Rusije omogućilo je Bizmarku zaključenje davno priželjkivanog saveza sa Austrijom, koja je isto tako bila ugrožena. Oba stogodišnja protivnika, pošto je predmet stare svađe bio uklonjen, našla su se jedan s drugim prema zajedničkoj opasnosti.

Prilaskom Italije, koja se u svojim zahtevima u Sredozemlju osećala ugrožena od Francuske, tome savezu, došlo je do udruživanja tri sile, koje nisu bile razdvojene nikakvim suprotnim interesima, ali su bile upućene jedna na drugu suprotnostima između Italije i Francuske, Austrije i Rusije, i Nemačke s jedne, a Rusije i Francuske s druge strane. Slabost tog trojnog saveza sastojala se u tome što se Austrija obavezala samo za rat protiv jedne strane, dok je Italija zbog svog geografskog položaja mogla da uzme učešća u ratu samo sa jednim delom svojih borbenih snaga. Ova slabost bi se pokazala kada bi se Rusija i Francuska, i pored suprot-

^{*}) Puška-ostraguša, nazvana po svom pronalazaču Šaspou. — Prim prev.

nosti koje među njima postoje, udružile protiv tri sile. Opasnost takvog saveza otstranio je Bizmark zaključenjem ugovora sa Rusijom, koji je tu silu zaštitio od austrijskog napada, isto kao što je Austrija već bila zaštićena od ruskog napada, a koji je, u slučaju rata sa Francuskom, Nemačkoj istovremeno štitio i leđa.

Time je mir na kontinentu bio osiguran na svima stranama. Sa trojnim savezom mogla je da bude zadovoljna i Engleska, jer je vezivao oba prirodna neprijatelja ostrvskog carstva.

Prošlo je 20 godina otkada je Bizmark glasno i razgovetno proglašio svoju politiku krvi i gvožđa. Tom politikom bile su sve sile uzdrmane, pokrenute i uzbudene. Sada je vinovnik velikog rata svuda doveo rat do završetka.

Pruska više nije bila poslednja, zaboravljena i prezrena, nego se Nemačka nalazila na čelu ponova umirene Evrope.

Bizmarkov rat je, istina, trajao dosta dugo. Međutim, u svojim pojedinim otsečcima on se odlikuje brzim i odlučnim udarcima i kratkim bojnim pohodima. U pogledu završetka ratne epohe na Bizmarkov lični račun dolazi uglavnom ugovor sa Austrijom od 1879 godine, dok Kenigrec, Mec i Sedan stoje na računu slave jednog drugog čoveka. Međutim, brzi završetak rata 1866 god. opet je zasluga velikog državnika koji se odrekao svih malih sporednih uspeha, pošto je osigurao glavnu stvar. Rat 1870/71 godine, trajao je za njega isuviše dugo. Svakim danom opsade Pariza rasla je opasnost da će se i druge velike sile umešati i da će veliki uspeh biti osuđen evropskim kongresom. Sigurno je da bi došlo do mešanja sa svima njegovim posledicama, kao i u otegnutom Rusko-turskom ratu, da odlučni udarci kod Meca i Sedana nisu potresli sve kabinete i državne kancelarije i ukočili preduzimljivost čak i najhrabrijih.

Gnajzenau*

Avgust Vilhelm Anton Najdhard grof fon Gnajzenau, kraljevsko-pruski general-feldmaršal, gospodar Zomeršenburga, rodio se u Šildi 27. oktobra 1760. godine.

Kažu da su Najdhardi, poreklom iz Ulma, odavno došli u Austriju i da su tamo stekli dvorac Gnajzenau. Usled verskih progona porodica se podelila. Jedni, koji su ostali verni propisima crkve, ostali su kao gospodari zamka u Gnajzenau. Drugi, sa malo putnog troška u džepu, latili su se hodočasničke palice. Od njih potiče i Gnajzenauov otac. Kao oficir, čas ovog čas onog kontingenta, pripadao je armiji carstva (Rajha), koja je svojom borbom protiv Fridriha Velikog stekla stalno mesto u svetskoj istoriji i narodnoj pesmi.

Lep i inteligentan ali siromašan poručnik stekao je za vreme zimovanja u Vircburgu ljubav kćeri imućnog i uglednog pukovnika Milera i oženio se njome i pored protivljenja celokupne porodice. Mlada žena otišla je sa svojim izabranikom na bojno polje u Saksionsku, gde je armija carstva bila pobedonosno prodrla, dok se Fridrik u Šleskoj i Marku tukao sa Austrijancima i Rusima. Tamo, u osvojenoj zemlji, usrećila se supruga fon Gnajzenau 27. oktobra 1760. godine muškim detetom.

Neposredno posle tog radosnog događaja moralо je da se izvrši najhitnije povlačenje, jer se Fridrik približavao. Porodilja je morala da beži noću, u otvorenim seljačkim kolima, u dugoj koloni trupa i prtljaga. Potpuno iznemogla, ona je zaspala. Dete se iskliznulo iz njenih nemoćnih ruku i palo na ulicu, pored koloseka, ali ga je jedan vojnik podigao i idućeg dana vratio neutešnoj majci. Međutim, ona tu strašnu noć nije dugo nadživila. Uskoro je našla nepoznati grob. Udovac nije imao stalnog boravišta, morao je da kreće sa armijom carstva u njenim pohodima i predao je sina siromašnim ljudima, navodno u Šildi, na hranu i vaspitanje. Do devete godine dete je tamo živelo u nemaštini, bosonogo čuvalo guske i posećivalo školu. Iz majčinog molitvenika, jedinog dečakovog nasledja, saznao je jedan sused — krojač — poreklo dečaka i obavestio

*) Prvi put objavljeno u skraćenom obliku u »Priručniku za vojsku i flotu« (Handbuch für Heer und Flotte), koji je izdavao general Alten, a docnije kapetan Albert. — Deutsches Verlagshaus Bong & Co.

je njegovog dedu i babu. Posle kratkog vremena pojavljuju se u sporednoj ulici Šilde kola sa kočijašem i slugom. Bosonogog dečka odvode sa opštinske utrine i stavljaju na svilene jastuke svečanih kola; kočijaš diže bić, drugi uniformisani penje se na zadnju dasku i svi odlaze Milerovima u Vircburg. Tamo on nalazi „nežne ruke i saosećajna srca“, a naravno i par čizama, uči kod jezuita i franciskanaca stare i moderne jezike, istoriju i geografiju, i napreduje duhom i telom.

Ovaj divan život traje samo oko četiri godine. Tada umiru deda i baba. Trinaestogodišnjeg dečka šalju njegovom ocu koji je u Erfurtu našao nameštenje kao građevinski inspektor Majnca, a osim toga i ženu i decu. Novi porodični život malo ga je potsećao na zavičaj. Gnajzenau je bio srećan kad je savladao trgovačku školu i opštinsku gimnaziju, dobio svedočanstvo zrelosti i mogao da napusti džandrljivu mačehu, izmučenog oca i nevašpitani polubraću; on je iznajmio sopstveni stan i počeo da pohađa univerzitet. Zlatnu slobodu iskoristio je da studira matematiku i vojnu građevinsku veština, ali i da potroši svoje malo dedovsko nasleđe. Da bi se spašao bede, on je postao carski oficir kod vurmskih husara. Kao takav je učestvovao u bavarskom ratu oko nasleđa, ali je posle Tešenskog mira, zbog jednog dvoboja, napustio službu i stupio 1781 godine kao kadet u ansbahski lovački puk. Time je završena njegova mlađost puna promena.

„Kako sam uvek umeo srećno da se spasem iz svih grešaka, ili bolje, kako sam uvek nekom višom silom bio spasen, sve mi to liči na čudo“. Ma u čemu da su se te greške sastojale, on se ipak dokopao prilično bogatog znanja, naučio je da misli i stekao je interes za mnoge stvari. On je bio krupan i gospodstven, naviknut na sve telesne vežbe, bio je prijatan i omiljen drug. 3 marta 1782 godine bio je unapređen u potporučnika.

Ansbahski markgraf nalazio se u materijalnim teškoćama zbog velikih dugova koje je nasledio od svojih prethodnika na vlasti. Da bi sebi olakšao, on je, po primeru drugih nemačkih kneževa, sa vladom u Vestminsteru zaključio ugovor za isporuku 1.300 zdravih i snažnih stanovnika Ansbara za rat koji je izbio između Engleske i njenih severnoameričkih kolonija. Trupa koja se od 1777 godine borila sa one strane Okeana morala je po ugovoru da se stalno održava na istoj brojnoj jačini. Ispunjene tog uslova zahtevalo je odašiljanje godišnje dopune. Dopuna 1782 godine morala je da bude naročito jaka zato što je kapitulacijom Jorktauna bio izgubljen veliki broj markgrafovih ljudi. Između dvadeset i pet oficira koji su se sa transportom ukrcali u Bremerlehu nalazio se kao najmladi potporučnik i Gnajzenau. Prilikom iskrcavanja u Halifaksu on je saznao da se rat primiče kraju i da njegovož žudnji za delanjem tu više nema mesta. Ansbahski contingent ostao je ipak još punu godinu dana u Americi i Gnajzenau je imao vremena da proči način i vođenje Osmogodišnjeg rata koji se upravo završio. On je stekao ubedljenje da engleske trupe nisu bile toliko tučene na bojnom polju koliko su bile zamorene narodnim ratom koji je bio

potpomognut prirodnom zemlje i ljudima i povećanom primenom rastresite borbe, te da su stoga bile primorane na popuštanje. Obe pouke o narodnom ratu i o rastresitoj borbi pratile su mладог oficira u njegovoj daljoj karijeri i imale su odlučujući značaj za njegove dognije planove, predloge i mere. Sa gubitkom od 2.000 ljudi i zaradom od pola miliona talira vratile su se ansbahske trupe 1783 godine u otadžbinu.

Dugogodišnja i besadržajna mirnodopska služba u toj maloj zemlji nije mogla Gnajzenauovoj snazi da pruži odgovarajuće polje dejstva i zadovoljavajući položaj u svetu. Priliku da stupi u holandsku službu on nije iskoristio zato što nije imao sklonosti da svoj život proda na ubistvenoj Javi. On je učinio ono što mu je bilo bliže i zamolio je pruskog kralja za mesto, i to u njegovoj pravnji, tj. kvartirmajsterštabu ili po sadašnjim pojmovima u generalštabu. Dekretom od 1 januara 1786 godine postavljen je za poručnika. Međutim, on nije dugo ostao u „kraljevoj pravnji“. Posle smrti Fridriha Velikog bio je premešten u jedan od dobrovoljačkih pukova koji su proizišli iz ranijih dobrovoljačkih korpusa, i koje je uskoro trebalo pretvoriti u fizilirske bataljone. Bataljon u koji je stigao Gnajzenau nosio je broj 15 i bio je smešten u Levenbergu. Bila je njegova sreća da je tim premeštajem izvučen iz kvartirmajsterštaba i spasen maštarija jednog Rihela i Masenbaha i da je ostao zdrav, tako da je studijom mogao da se pripremi za poziv vojskovođe. Vreme koje mu je ostajalo od službe u trupi on je iskorišćavao da se i dalje obrazuje u vojnom i opštenaučnom pogledu i da se održi na visini ratne veštine koja je stalno napredovala. Pri tome, on nimalo nije zanemarivao svoje službene dužnosti. Prema propisima svojih pravila službe fiziliri su morali „da nauče da dobro i tačno gađaju“, „da se izgrade za patrolnu službu na šumovitom i brežuljkastom terenu“, „da se služe preimućtvima drveta, jarka, grma ili nečeg sličnog u cilju prikrivanja, da se prikradaju od jednog drveta ili zaklona do drugog, da se sami pojedinačno brane, kao i da potpomažu svoje drugove“.

„Oni moraju“, tako je glasilo pravilo, „da budu naviknuti da se veru uz najstrmije stene... da na taj način osvajaju prolaze kroz koje treba da prođe bataljon ili kroz koje bi mogao da pride neprijatelj“. Strelići koji su istureni pred front bataljona u napadu treba da „nanesu neprijatelju gubitke svojom vatrom i da ga dovedu u pometnju pre nego što pristigne bataljon“. Isto tako treba „strelići koji stoje na zgodnim mestima pred frontom bataljona na položaju“ da zadrže neprijateljski napad i da umeju da sami prisile protivnika „da odustanu od napada“. Na takvoj dužnosti, koja je potpuno odgovarala njegovim naklonostima, Gnajzenau je proživeo čitav niz mirnodopskih godina u zgodnoj, maloj garnizonskoj varoši, družeći se sa drugovima koji su poticali iz svih mogućih zemalja i imućnim posednicima iz okoline.

1790 godine Gnajzenau je naimenovan za štabnog kapetana, dakle, za komandira čete, a 1795 godine za kapetana i komandira

čete u jednom drugom, 13 streljačkom bataljonu, koji je bio smešten u Jaueru. Time je sa 35 godina i platom od 6.000 maraka postao svršen čovek. On se čak osetio u mogućnosti da potpomaže svoju polubraću i oca koji je kao građevinski inspektor teško živeo u Brigu, a da pri tome ipak, kako su ga hvalili, „u punom smislu reči postane otac svojih vojnika i dobrotvor njihovih porodica i siročadi“. Uskoro je rešio da osnuje svoje sopstveno ognjište i oženio se 1796 godine čerkom posednika plemićkog imanja fon Kotvica u Volmsdorfu kod Bolkenhajma. Sedam godina kasnije kupio je imetkom svoje žene plemićki posed Mitel-Kaufung koji je već i ranije pripadao njegovom pokojnom tatu.

Pored svoje ljubljene žene, okružen naprednom decom, on bi tu rado proživeo jednu idilu. Ali ni finansijske prilike ni politički događaji nisu dozvolili ispunjenje te želje. Rat između Pruske i Francuske, koji je izbio 1791 godine, ostavio je, istina, 13 fizilirski bataljon na miru. Ali, od 1793 do 1795 godine on je pripao okupacijskoj armiji koja je pod feldmaršalom fon Melendorfom osiguravala novostečene dobiti u Poljskoj. Tu on nije mogao da bere lovorike, ali je zato morao da trpi oskudice, bolesti i neprijatnosti svake vrste. I Gnajzenau se razboleo; oporavio se opet tek na zavičajnom tlu. Od 1796 godine bilo je interesovanje svih pruskih oficira potstaknuto delima Bonaparte, ali se kod mnogih to ispoljavalo samo prostim oduševljavanjem. Naprimjer, dva oficira iz žandarmerije molila su 1804 godine da odu na otsustvo u Pariz. „U kome cilju?“ — „Mi hoćemo da vidimo jednog junaka na prestolu“. Kažnjeni su zatvorenim, ali nisu dobili otsustvo. Drugi, kao Šarnhorst, Masenbah itd., bacili su se vatrenom revnošću na proučavanje vojnih pohoda velikog majstora. U ratu koji se sve više širio, Pruska je težila da sačuva neutralnost za sebe i Severnu Nemačku. To se pokazalo kao nemoguće. Strane koje su vodile rat isuviše su se približile krvudavoj i dugačkoj pruskoj granici da bi mogle da je poštede, a da pri tome same ne dođu u slabiji položaj prema neprijatelju. Da bi obezbeđila najkraći put za podršku austrijskog saveznika, Rusija je htela da pređe preko Južne Pruske i Šleske. Pruska je stavila svoju armiju u pokret da bi sprečila ili kaznila prekršaj mira. Pokret prema istoku još nije bio ni izведен, a na zapadu su prolazile francuske kolone kroz pruski Ansbah da bi potukle Austriju dok se Rusija još nije približila. Evropa je već sačinjavala porodicu i teško je bilo za jednog člana da se pri kućevnim zađevicama ne opredeli, naročito kada mu se stan nalazi u sredini kuće. Pruska je bila primorana da dozvoli Rusiji prolaz njene armije i, kada je posle četiri nedelje bila skupila vojsku od 180.000 ljudi, pozvala je Francusku da se mane svog pobedonosnog pohoda. Pre isteka roka došlo je do Austerlica. Austrija se pokorila. Rusija je otišla svojim putem. Pruska se našla sama prema Francuskoj. Ona je morala da odustanе od toga da bude sudija i preuzele je ulogu molioca.

U Napoleonovom programu osvajanja u prvom redu stajalo je zauzimanje Severne Nemačke, sve do Elbe, dakle, jednog područja koje je jednim delom pripadalo Pruskoj, a na čiji drugi deo

ona polaže pravo. On, dakle, i pored najbolje volje, može da ispuní prusku molbu za mir samo dotle dok se ne uveri da ova u pretstojeoj borbi neće biti podržana ni od jedne druge sile. Ako ona bude potpuno usamljena, onda će on već umeti da miroljubivu silu primora na rat. Ti događaji i mahinacije sveli su se za Gnajzenaua na naporne marševe koje je sa svojim bataljonom izvršio 1805 godine odlaskom u Poljsku i Franačku, u proleće 1806 godine, vraćanjem u šleski garnizon, a u pozno leto iste godine u Tiringiju radi učeštvovanja u otsudnoj bici. Priželjkivani rat on nije mogao da očekuje sa velikim poverenjem i čvrstim pouzdanjem. On je smatrao da je duh oficira dobar; bio je ubeden da će se vojnici dobro tući. Međutim, u pogledu obuke, snabdevanja i svih priprema za rat bilo je mnogo štošta propušteno. Čim je vojska krenula u rat, nedostaci su se osetili na svim stranama. Ali, naročito je politika u poslednje vreme bila isuviše nesigurna i promenljiva da bi moglo da se očekuje čvrsto i samouvereno vođenje rata. A ipak je samo visoki stepen svesne volje, delatnosti i ofanzivnog duha mogao da odnese pobedu nad vojskom, čija se snaga prema sopstvenoj snazi odnosila kao 3 : 2, i koju je vodio prvi vojskovođa sveta.

Gnajzenau je bio jedan od prvih koji je stupio u borbu. Čim su Prusi uvideli da Francuzi nameravaju da nastupaju desnom obalom Sale, odlučeno je da se u okolini Vajmara pređe preko reke i tamo suprotstavi neprijatelju. Armija kneza Hoenloea htela je 9. oktobra u više kolona da izbije na Salu na raznim mestima prelaza i da 10.-og nastupa dalje desnom obalom. Nepotpuna naređenja omela su prispeće većine kolona do mostova i vojvoda od Braunsavjaga sprečio je 10.-og njihov prelaz preko reke. Samo desna kolona princa Luja Ferdinanda, kojoj je pripadao i Gnajzenauov bataljon, stigla je 9.-og u Rudolfštat, nije primila nikakvu izmenu zapovesti i 10. oktobra nastavila je marš. Namera da se reka Sala pređe kod Rudolfštata, da se kreće duž desne obale i na taj način reka dovede između sebe i neprijatelja, nije bila ostvarljiva zato što putevi na desnoj obali nisu bili upotrebljivi za artiljeriju i vozila. Princ ostaje na levoj obali i namerava da pređe reku tek kod Salfelda. Međutim, on svojim prednjim delom još nije ni dostigao ovu varošicu kada se Lanov francuski korpus spustio sa planina na zapadu. Princ mora da pređe u odbranu iz duboke kolone ledima okrenutim reci i da se bori protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja koji se nalazi na dominirajućem zemljištu. On pokušava da napadom odbaci neprijatelja koji nadire. Međutim, to mu uspeva samo za kratko vreme. Napadnuti sa fronta i u bok, Prusi bivaju potisnuti prema reci. Gnajzenau i njegova četa moraju da se spasavaju preko Sale na desnu obalu da bi preko Rudolfštata i Ornamindea stigli do armije.

14.-og ujutru Gnajzenau dobija nalog od kneza Hoenloea da sproveđe vojvodi od Braunsavjaga jednog francuskog oficira, koji je zarobljen dan ranije i koji ima da preda kralju jedno carevo pismo. Usput nailazi na Rihela koji je u nastupanju, moli ga da prenese na nekog drugog oficira njegovu misiju, a on, Gnajzenau,

prati generala u KAPELENDORF u herojskom napadu nepunih 16 bataljona na 79 francuskih, u krvavom boju, u strahovitom porazu i užasnom bekstvu. „Hiljadu puta je bolje umreti nego to ponova doživeti“. Pošto je njegov bataljon potpuno uništen, on sudeluje sa štabom kneza Hoenloea u povlačenju preko Harca u Magdeburg gde dobija zadatak da obezbedi snabdevanje. Mere koje je on preduzeo, ma koliko da su bile na mestu, ostaju bez korisnog efekta, pošto armija na Masenbahovo navaljivanje stalno nepotrebno skreće od dodeljenog marševskog pravca, ostavlja po strani brižljivo nago-milane zalihe i prepusta ih posle neprijatelju koji je goni. Pošto se Gnajzenau stalno nalazio ispred armije da bi nabavio hranu, on je izbegao katastrofu kod PRENCLOUA. Preko Štetina i Danciga dospeo je u Graudenc koji je bio određen za zborni mesto svih oficira i sveg ljudstva koje je moglo da umakne preko Odre. Iz Graudenca on je bio odaslat u Kenigsberg sa jednim rezervnim bataljom koji je bio formiran od novoregrutovanih stanovnika i rasturenih vojnika. Tamo je 17 decembra na Rihelov predlog unapređen u čin majora.

Kraljeva okolina bila je jako zbumjena u pogledu toga šta treba da se radi. Gnajzenau je predložio da se iskoriste preim秉stva pre-komorske veze, da se sa pruskim, engleskim, švedskim i ruskim trupama izvrši desant u Severnoj Nemačkoj, da se, oslanjajući se na još nepokorenje tvrđave, zadobije nadmoćnost, primoraju na povratak Francuzi koji su prodrli preko Odre i da se sa rusko-pruskom vojskom, okupljenom na Visli, gone u stopu. Za izvođenje toga plana bilo je potrebno organizovati nove jedinice, za koje, međutim, ministar inostranih poslova fon Castrovi nije htio ni da čuje. Da bi se oslobodili nezgodnog savetodavca, poslali su Gnajzenaua kao brigadira sa četiri rezervna bataljona u Novu Istočnu Prusku. Po najvećoj hladnoći krenuo je on sa svojim većinom bosim ljudima, obučenim u platno, preko Stalupenena u Aleksoten na Njemu. Posle četvrt godine naporne obuke i vežbe bio je sa svoja dva bataljona pozvat u Dancig radi pojačanja posade. 31 marta on je stigao do određenog mesta, ali već jedanaest dana kasnije naime-novan je za komandanta Kolberga.

Posle uvođenja bombardovanja jako je opala otporna moć tvrđava, naročito malih. Slabo sagrađene kuće, nagomilane i zbijene na uskom prostoru i stegnute nasipima i rovovima pretstavljale su vrlo zahvalan cilj za bombardovanje. Sa nekoliko zrna bilo je moguće zapaliti celo gnezdo. U vreme Šleskih ratova varošani su ravno-dušno podnosili takvu sudbinu gradova. Kistrin su Rusi 1758 godine pretvorili u gomilu pepela, a od građanstva se nije čula nijedna reč žalbe. Jednom primernom građaninu priličilo je da mirno primi ono što se ne može izbeći. Francuska revolucija unela je u takve poglede korenitu promenu.

Male francuske granične tvrđave brzo su i sasvim podlegle bombardovanju u toku revolucionarnih ratova. Dve haubice i četiri merzera bili su 1792 godine dovoljni da Longvi u toku jedne noći dovedu do pada. Kapitulacija Verdена izazvana je sa osam merzera i osam haubica u nešto dužem vremenu. Uvaženi građani, čiji su

životi bili ugroženi, a kuće i imanja izgoreli, naterali su komandanta da preda tvrđavu. Nekad je taj zadatak preuzimala na sebe i sama posada. Jedan dan posle otvaranja vatre, komandant Landresija odgovara 1794 godine na poziv za predaju: „Des républicains qui ont juré de vaincre ou de mourir ne sont jamais des parjures: Nous réiterons tous en ce moment le serment de nous ensevelir sous nos remparts ou de vaincre. Voilà notre capitulation“.*.) Dva dana docnije garnizon zahteva predaju, a komandant je odobrava posle nepunih 24 časa. Obrana jedne tvrđave zavisila je, dakle, manje od otpornosti utvrđenja nego od otpornosti komandanta. Već Fridrik Veliki je kazao „Choisir les officiers auxquels on confie la défense ce qui est plus difficile qu'on ne pense. En général ni les fortifications ni le nombre des soldats ne défendent une ville mais tout dépend de la tête plus ou moins forte de celui qui y commande“.**)

Ovaj sud važio je i u ono vreme kada se stanovništvo tvrđave ni na koji način nije mešalo u mere koje je preduzimao komandant. Ali, on je dobio još veći značaj kada su iskustva revolucionarnih ratova razjasnila i nemačkom građaninu da male tvrđave moraju da podlegnu bombardovanju i da beskrajne nedaće takvog bombardovanja mogu da se izbegnu blagovremenom kapitulacijom. To mišljenje, izgleda, delila je i vlada. Ona je, izgleda, primila prihvatljivu parolu: „pravi štit zemlje je vojska“, i pustila je nasipe i zidove da propadnu kao nešto nepotrebno. Komandante tvrđava, koji se po Fridrihu Velikom teško mogu naći, vlada je tražila među oficirima koji više nisu bili sposobni za službu na bojnom polju, kojima je na kraju dužeg službovanja trebalo pružiti obezbeđenje, ali koji se nimalo nisu razumevali u odbrani rđavo održavane tvrđave i upotrebi nedovoljne posade. Nalazeći se pred ogromnim, njima potpuno stranim zadatkom, komandanti su 1806 godine u svojoj bespomoćnosti dozvolili da ih na kraju ubede uvaženi građani i visoki i razboriti kraljevski činovnici u „beskorisnost, čak i nepravdu otpora usled koga bi hiljade bile baćene u nesreću, a da za celinu ne bi bila izvojavana ni najmanja korist“. Krivica za mnoge kapitulacije bila je, naravno, do komandanata. Međutim, ta krivica bila je podupirana nehatnošću vlade, duhom humanosti koji se razvio iz revolucije i nedostatkom svesti o dužnosti.

U Kolbergu su stvari stojale bolje nego u najvećem delu ostalih malih pruskih tvrđava. Tamo, u Istočnoj Pomeraniji, daleko od mesta u kojima se uzdizala kultura i centara moćnog duhovnog pokreta, držali su se prostodušni malograđani čvrsto svojih zastarelih pogleda. Oni su zahtevali opsadu, bombardovanje i odbranu do poslednjeg čoveka kao svoje pravo koje su im svojom krvlju stekli

*.) »Republikanci koji su se zakleli da će pobediti ili umreti nikada se nisu pokazali kao krivokletnici: Mi u ovom trenutku ponavljamo zakletvu da se ili zakopamo pod našim bedemima ili da pobedimo. Eto naše kapitulacije«.

**) »Izabratи oficire kojima treba poveriti odbranu mnogo je teže nego što se misli. Obično jedan grad ne brane ni utvrđenja ni broj vojnika, već sve zavisi od veće ili manje odlučnosti i upornosti onoga koji komanduje«.

njihovi očevi dvema slavnim odbranama protiv Rusa za vreme Sedmogodišnjeg rata. Ispočetka je izgledalo da Francuzi neće ni da se osvrnu na to malo gnezdo. Ono je ležalo isuviše daleko od vojnog puta koji vodi od Poznanja ka Visli te nije bilo vredno da bude zbrisano sa zemljine površine. Tako je komandant imao vremena da dovede tvrđavu u stanje unekoliko sposobno za odbranu, da pojača posadu i da morskim putem doveze topove i municiju. Pri tome on nije smeо da se ograniči samo na to. Kolberg je smatrao da mu je dužnost da na sebe privuče što jače neprijateljske snage i da na taj način olakša pobedu Prusima i Rusima koji su hteli da se spoje. Izgledalo je kao sreća da je poručnik fon Šil, koji je bio ranjen kod Aueršteta umakao u Kolberg i tamo, čim je ozdravio, ponudio svoje usluge komandantu fon Likadu. Sa malom trupom on je vršio prepade na neprijateljska odeljenja i straže, prikupljaо je kraljevsku svojinu, ratni materijal i namirnice, konfiskovao blagajne, dovukao mnogo-brojne rasturene vojнике i stvorio jezgro smelog i poduhvatnog odreda koji je svoje pohode proširio na veliki deo provincije i koji je trebalo da posluži za raspaljivanje opштег ustanka za ledima francuske vojske. Opūnomoćen od kralja da obrazuje jedan partizanski korpus, on je u Grajfenbergu formirao dva bataljona, jedan eskadron, jednu četu lovaca i jednu bateriju. Francuzi nisu smeli da trpe takve ispade. Oni su morali da se okrenu ne samo protiv Šila, koji im je stalno izmicao iz ruku, nego i protiv Kolberga, ognjišta iz koga je potekao plamen. Generalu Viktoru dat je naloz da uništi buntovnički grad. Pre nego što je uspeo da preduzme svoj poduhvat iz Štetina, on je bio zarobljen od Šila. Došlo je do odugovlačenja sve dok general Tulen sa 5.000 ljudi uz stalne borbe nije uspeo sredinom marta da se utvrdi pred Kolbergom, na obe strane Perzante, i da jednim mostom spoji razdvojene odrede. Posle nekoliko poduhvata komandanta, Šil je 14 aprila ispadom iz Majkulea oslobođio zapadnu stranu tvrđave. Iskorišćenje toga uspeha sprečio je komandant. Pošto su francuskoj strani prispeta pojačanja pod Mortijeom, komandant je nameravao da ograniči odbranu na zidove i nasipe. Na taj način brzo bi došlo do kraja. Tome se usprotivio zdravi razum stanovništva i pomeranskih staleža. Njihove preklinjuće molbe za valjanu i razumnu odbranu omekšale su kraljevo srce. Posledica toga bilo je naimenovanje Gnajzenau i njegov dolazak u Kolberg 29 aprila.

Sada počinje nova vrsta odbrane. Gnajzenau je opet proširio odbranbeni sistem tvrđave iskorišćenjem predterena do na 1.150 m od tvrđave, pri čemu je naročitu ulogu odigralo utvrđivanje Wolfsberga karaulama. Posle sedmonedeljnih borbi za predteren, napadač je 20 maja postavio prvu paralelu (tranšeju) na 550 m ispred šanca na Wolfsbergu, a 9 juna drugu na 270 m. Posle žestoke vatre iz 34 oruđa, ali i posle stalnih ispada i 24 dana formalne opsade, Wolfsberg pada u ruke neprijatelja. 24 juna postavlja se prva paralela protiv tvrđave na 900 m. Primirje, koje je sutradan zaključeno u Tilzitu, trebalo je da učini kraj borbi. Međutim, francuski komandant Loazon prikrio

je vest u nadi da će varoš moći brzo da savlada. 1 jula u 3 časa ujutru otpočelo je bombardovanje koje je trajalo 36 sati, dok su istovremeno jurišne kolone napredovalle sa svih strana prema gradu. Šančevi kod Majkule bili su, istina, izgubljeni, ali je na svima drugim tačkama napad odbijen i bombardovanje nastavljeno sa još većom žestinom. U varoši su na sve strane izbili požari za čije gašenje nije bilo dovoljno snaga. U podne 2 jula ponova su počeli juriši. Jedna jaka kolona prodrla je od Volfsberga sve do Cigelšance, ali je odbijena i pomoću rezervi koje su držane u pripremi odbačena sve do Volfsberga. Najzad, oko tri časa popodne umukla je vatra i bela zastava se pojavila iznad neprijateljskih rovova. Loazon je uvideo da nije u mogućnosti da uzme grad i propustio je najzad oficira koji je trebalo da predvesti zaključenju primirja, a koji je nepravedno bio zadržan. Kolberg je bio spasen. Izvršeno je junačko delo. Komandant, posada i stanovništvo su dokazali: pruski narod i pruska vojska još se nisu izrodili. Njima je potreban samo vođa pa da opet izvojuju pobeđe koje su ranije zadobijali.

Gnjzenau, unapređen u potpukovnika, pozvan je u Memel u vojno-reorganizacijsku komisiju, koja je 27. jula 1807 godine osnovana pod predsedništvom Šarnhorsta. Pruska armija bila je skoro uništena, trebalo je formirati novu i bolju. Pre nego što se pristupi delu, bilo je korisno razjasniti uzroke koji su doveli do besprimernog poraza.

Osnovni stav Napoleonove ratne veštine glasi: pobeđuje jači, ako svoje snage upotrebljava razumno. Cela njegova politika posle Austrijske bila je usmerena na to da u borbi protiv Pruske bude jači. Budući protivnik je izolovan politički kako bi postao zreo za poraz. Tako je Napoleon mogao da krene u rat sa 160.000 ljudi protiv 128.000. Za Pruse je važilo osnovno načelo: broj nije važan, već dobro voćstvo. Tako su se već od početka lišili broja, a pri tome nisu ni najmanje dobili u dobrom voćstvu. 128.000 ljudi bilo im je još uvek mnogo. Princ od Virtemberga bio je određen da spreči zaobilazeњe kroz Donju Saksonsku kod Magdeburga. Viking da zaštitи desni bok, a vojvoda od Vajmara odaslan je radi uznemiravanja neprijateljske otstupnice. Kada je došlo do sudara, za borbu protiv 180.000, nije bilo više od 100.000 ljudi, a i taj mali broj bio je podeljen. Princ od Braunšvajga kreće ka Naumburgu, princ Hoenloe ostaje kod Jene, a Rihel kod Vajmara kao rezerva za obojicu. I Napoleon, prevaren pogrešnim obaveštenjima, nije držao na okupu sve snage. Međutim, kada je saznao da neprijatelj stoji kod Jene, on privlači sve snage do kojih je mogao doći, maršuje i dan i noć, i posle proterivanja jedne pobočnice pod Tauencinom stiže na visoravan zapadno od Jene sa snagom koja je bila dva puta veća od neprijateljske, ali koju postepeno povećava tako da postaje pet puta veća. Prusi bi morali biti tučeni ako bi se oduprli. Međutim, oni su još uvek mogli da budu samo potisnuti da su za sobom imali svoje prirodne veze. Ali, Napoleon ih je zaobišao, a oni su verovali da će vrlo pametno učiniti ako se tom obilasku suprotstave zauzimanjem bočnog položaja iza r. Sale. Prema njihovom planu Napoleon je trebalo da prođe pored njihovog

bočnog položaja, a oni bi ga onda udarili s leđa. Međutim, Napoleon nije primio ulogu koja mu je dodeljena, već je krenuo protiv Hoenloea iza Sale. Dolazi do bitke sa obrnutim frontom, isprva sa odnosom snaga 2:1, a onda 5:1. „Velikom ličnom hrabrošću“, piše Gnajzenau, „koju Francuzi sami sebi pripisuju, odlikuje se samo malo njih, ali oni su dobro vođeni. Oni ne izlažu velikoj opasnosti ni svoju linisku pešadiju ni konjicu; prva, već prema prirodi tla, stoji u liniji ili koloni iza međa ili uzvišica, u usećenim putevima, itd., iskorišćujući uvek zemljiste predmete koji mogu da služe kao zaklon; poslednja je van dometa topova, uvek ujedinjena u velikim masama; njihove baterije su na zgodnim položajima; između i ispred njih nalazi se linija strelaca i voltižera koji održavaju jaku vatru na naše zbijene mase; usled svog otstojanja oni gađaju sa krivom putanjom i bez one tačnosti koja im se pripisuje, ali ipak mnoge ranjavaju; oni se približavaju najviše na 300 koraka i povlače se čim im se pode u susret, pri čemu započinje dobro vođena kartečna vatra iz njihovih baterija, vatra koja je dobro upravljenata na naše linije, dok naše baterije nemaju cilja na koji bi mogle da uprave svoju vatru. Njihove linije nisu nigde povezane pa su usled toga manje izložene neredu. Sposobnost njihovih generala omogućava im da se bore u odvojenim odredima, a njihova nadmoćnost, da stalno produžavaju svoja krila i vrše koncentrična opkoljavanja. Tako je došlo do toga da su oni, u tim nesrećnim danima, izgubili nesrazmerno manje ljudi nego mi, ma koliko mi nastojali da se tešimo suprotnim pričama. Način na koji oni upotrebljavaju svoju konjicu je odličan; čim neprijatelj počinje da uzmiče, ona se pojavljuje u dugim linijama i širi strah i pometnju. Međutim, tamo gde se usudila da se u istom broju pojavi protiv naše konjice ili da se upusti sa njom u pojedinačan okršaj, bila je zato kažnjena“. Za Napoleona je, dakle, najbitnije da bude jači. Za bitku treba da se dovuku sve snage. Jedan bataljon može da odluči. Pre nego što se i taj poslednji bataljon doveđe na lice mesta, neprijatelj se ne napada, već se samo prima njegov napad. U tom cilju trupe se postavljaju što je moguće skrivenje. Neprijatelj se zadržava isturenim tankim linijama strelaca, ali ako se približi na domet zrna, dočekuje se uništavajućom vatrom, naročito artiljeriskom. Kada neprijatelj pretrpi osetne gubitke i kada prispeju sve trupe, prelazi se u obuhvatni napad sa krilima što je moguće više produženim. Na kraju se baca u borbu i konjica u masama. Ali, odlučujuću ulogu igraju vatre i obuhvat. Od manjeg su značaja strelnici za koje se često smatra da su glavna stvar. Njihova je dužnost, kako se Napoleon izrazio, samo „amuser l'ennemi“ (zanimati neprijatelja) ili, kako mi to kažemo, da vežu i zavaraju neprijatelja. Ako se obe strane razviju u strelce, dolazi do onih borbi sa sporim tokom koje Klauzevic upoređuje sa sagorevanjem mokrog baruta.

Pruska je težila baš suprotnom. Napoleon je težio da zadobije premoć broja, a Pruska je bezbrižno jedan deo svojih trupa ostavila kod kuće. Napoleon je težio da dejstvuje zbijenom masom, a Prusi su bez cilja izdvajali trupe na ovu ili onu stranu. Napoleon je težio da svoje snage održi na okupu, a Pruska je u otsudnom trenutku i

ono šta joj je od trupa preostalo podelila na tri dela, koja međusobno nisu mogla da se pomažu; a kada je deljenjem, smanjivanjem i slabljenjem došla dote da se našla pred neprijateljem pet puta jačim, ona se postavila leđima prema Parizu, a licem prema Berlinu i izazvala nadmoćnog neprijatelja da potera pobeđenog, radi uništenja, prema Rajni i Francuskoj. Prema tom obilju sudbonosnih pogrešaka, nedostaci u organizaciji, snabdevanju, odeći, naoružanju, pa čak i taktici, jedva mogu i da se uzmu u obzir. Da su Hoenloe i Gravert, prilikom napada na Fircenhajligen, isturili strelce, oni bi, možda, za izvesno vreme odložili, ali ne i otklonili poraz; a da su umesto u liniji nastupali u koloni, bili bi samo još brže i potpunije obasuti kartečom.

Ako smemo da verujemo Gnajzenauu, oficiri i vojnici nisu bili krivi za poraz kod Jene. Ako ne uzmememo u obzir slabotinjsku politiku, onda su glavni uzroci katastrofe ležali u višem voćstvu, malom broju trupa i nedovoljnoj artiljeriji. Tome treba još pridodati nehatnost i zaostalost u svima granama uprave i neke nedostatke u obuci, naročito u pogledu iskorišćavanja zemljišta. Za sve te optužbe jedva se može baciti odgovornost na Pruse po rođenju. Jer, svi viši položaji u generalitetu, kvartirmajsterštabu, diplomaciji i ministarstvima bili su u rukama samostalnih kneževa, stranaca ili nepruskih Nemaca, koji su radi svoje više obrazovanosti pozvani u zemlju koja se nalazila u duhovnoj tami.

Za vojno-reorganizacionu komisiju bilo je najvažnije da stvori jednog vojskovođu. Ovoga, naravno, nije bilo. Od komandanata armija i načelnika štabova sa Jene preostao je samo još Šarnhorst. Neke od sudbonosnih mera poticale su neposredno od njega, ali da druge spreči, njegov autoritet nije bio dovoljan. Sa njime se, dakle, nije moglo računati ni kao sa vojskovođom, niti kao sa načelnikom generalštaba. Nasuprot tome, na ruševinama Kolberga pojavio se jedan nov junak. U Gnajzenauu je morala da se položi sva nada.

Nedostajalo je sredstava da se poboljšaju nedovoljna odeća, naoružanje i oprema i umnoži artiljerija. Na tom području teško se moglo učiniti nešto temeljito. Stvar se mogla popraviti uglavnom samo kod oficira i ljudstva, kojima se, od svih optuženih, može dokazati najmanja krivica. Dotada su se oficiri regrutovali iz seoskog plemstva, a ljudstvo uglavnom iz ostalog seoskog stanovništva. Ukoliko to nije bilo dovoljno da se stvori vojska potrebne veličine, moralno se pribeci vrbovanju. Jer, gradsko stanovništvo i obrazovani staleži morali su biti što je moguće više oslobođani od tereta službe radi unapređenja industrije, trgovine i zanata, pa i nauke. Te privilegije, koje su se prostirale i na plemstvo, ali koje je ono koristilo samo u izuzetnim slučajevima, morale su se ubuduće ograničiti ili potpuno ukinuti, pošto iz idealnih i finansiskih razloga vrbovanje više nije moglo da se održi. Odatile je proizašla potreba za potpunom reformom načina popunjavanja oficira i ljudstva. Prvo je trebalo očistiti oficirski kor od fizički nesposobnih i moralno nedostojnih elemenata, a onda izvršiti popunu po novim načelima.

„Na oficirske položaje“, piše Gnajzenau, „mogu u miru da polažu pravo samo znanje i obrazovanje, a u ratu osobita hrabrost i oština pogleda. Stoga sve ličnosti iz čitave nacije koje poseduju te osobine moraju da imaju mogućnosti da polažu pravo na najčasnije položaje“. Gnajzenau je zahtevao da se sa oficirima postupa na način koji štiti njihov osećaj časti, ali da se istovremeno i motri na njihovo ponašanje van službe i da se primerom i poukom od strane svojih pretpostavljenih, kao i međusobno, od strane svojih drugova, vaspitavaju u ponašanju koje odgovara njihovom staležu. „Po osnovnim načelima koje je tada postavio Gnajzenau, upravljao se oficirski korotada sto godina, i njima ima da zahvali za duh discipline i drugarstva kojima se odlikuje od drugih oficirskih korova“.

Za celu vojsku postavljen je zahtev: „Svi stanovnici države su njeni rođeni branioci“ i predloženo je uvođenje opšte vojne obaveze kao i uspostavljanje narodne milicije od mlađih ljudi koji su dosada bili oslobođeni vojne dužnosti, a koji će se sami oblačiti, naoružavati i izdržavati.

Ti predlozi mogli su isprva da budu izvedeni samo unekoliko: finansijski položaj smanjene zemlje, koja je usled rata bila jako iznurena, nije dozvoljavao da se pokriju potrebni troškovi za tako obimne planove, a Pariski ugovor koji je sklopljen sa Francuskom 8 septembra 1808 godine određivao je veoma skroman maksimum vojnih snaga koje su smeće da se drže i izričito zabranjivao uspostavljanje zemaljske milicije. Na te predloge bilo je moguće vratiti se u punom obimu tek 1813 godine. Radi zgodnije upotrebe vojska je podeljena u korpuse i brigade kao stalne formacije, a imalo se u vidu sjednjavanje konjice u veće taktičke sastave. Težilo se, naravno, da se poboljšaju obuka, odeća i oprema, da se smanji komora, da se uvećaju zalihe pušaka, topova i municije, da se tvrđave obnove i snabdeju namirnicama. Time je za Gnajzenaua stvoren veliki posao, koji se još povećao kada je maja 1808 godine naimenovan za inspektora tvrđava, a 4 septembra iste godine za načelnika inžinerije i člana komisije koja je pod generalom fon Jorkom imala da izradi pravila službe za pešadiju.

Pri tome se moralo biti u stalnoj gotovosti za rat sa Napoleonom. Pruska armija bila je isuviše mala i neobučena da bi mogla na bojnom polju da se meri sa velikim protivnikom. Stoga je Gnajzenau htio da vodi rat iz tvrđava i utvrđenih logora. Bili su potrebni mnogi a ne samo jedan Kolberg da se neprijatelj natera da ih napadne, pa da se zatim aktivnom odbranom zamori. U malom ratu trupe bi se obučile za više zadatke. „Nijedna vrsta rata ne prekaljuje mladog vojnika brže i ne čini ga ravnodušnjim prema smrti nego što to čini tvrdavski rat“. Kada je 1808 godine izgledalo da pretstoji rat između Francuske i Austrije, Gnajzenau je predložio da se ta prilika iskoristi i da se u savezu sa Austrijom, Španijom, Engleskom i Švedskom ponova izvojuje nezavisnost. Kralj je smatrao da takav savez nije dovoljan, već da je, da bi se moglo nadati uspehu, potreban savez tri sile: Pruske, Rusije i Austrije. Međutim, Rusija nimalo nije bila sklona da pruži pomoć i opomenula je Prusku da se ne upušta

u tako očajnički poduhvat sa Austrijom koja nema vojskovođe. „Došla bi isuviše dockan da spase carevinu, ali upravo blagovremeno da propadne zajedno sa njom“.

Kada je Gnajzenau video da njegovi predlozi nisu primljeni, on je nameravao da formira jednu prusku legiju i da stupi sa njom u austrijsku službu. „Za legiju“, pisao je on, „pretstavljaće čast, a ona će to i naročito moliti, da bude postavljena na najopasnijim tačkama, i nada se da će, ukoliko to okolnosti dozvole, uvek biti upotrebljena kao prethodnica i zaštitnica i da će učestvovati u svima najopasnijim poduhvatima“. Pošto je njegova ponuda odbijena, on je zamolio da ga otpuste da bi mogao da stupi u službu Engleske, pošto se ta sila upravo pripremala da sa vojskom od 40.000 ljudi stupi u borbu na kontinentu. Kada se posle teškog puta preko Švedske iz Gotenburga iskrcao u Engleskoj, ekspedicija je već bila otišla, i to ne u Severnu Nemačku, kako se Gnajzenau nadao, da bi tamo stvorila jezgro za opšti narodni ustank, već na ušće Šeld. Svi pokušaji da se ostvari novi poduhvat u Severnu Nemačku su propali i postali potpuno bezizgledni, pošto je ekspedicija na Šeldi potpuno propala, a uz to je i pristigla vest o austrijskom porazu kod Vagrama. „Cilj moga puta je promašen, svi rade na svom sopstvenom uništenju samo da bi odvažnom osvajaču što više olakšali njegovu igru“. Sama Austria, bez moćnih saveznika, pouzdajući se samo u Španiju, isuviše se brzo latila oružja. Za podizanje narodnog ustanka, opšta simpatija prema, tobože, slobodnjačkim idejama Francuza bila je još isuviše živa. Bilo je potrebno još dugogodišnje zlostavljanje da bi došlo do ozdravljenja narodnog raspoloženja.

Kada se Gnajzenau u letu 1810 godine preko Petrograda vratio u Prusku, on je tamo naišao na izmenjenu situaciju. Altenštajnova vlada, u neprilici da nađe izlaz iz finansiskih teškoća, predložila je da se Šleska ustupi Francuskoj. Međutim, kralj ipak nije htio da prihvati tu krajnju meru. Na čelo vlade pozvan je Hardenberg. Da bi dobio vremena za sređivanje finansijsa, kao i za pripremu opštег ustanka, novi ministar bio je prinuđen da se bez otpora prividno potčini Napoleonovoj volji.

Svi viđeniji ljudi, koji su bili osumnjičeni da pripadaju partijskom rata, morali su stoga da budu uklonjeni. Šarnhorst je podneo ostavku na položaj ministra rata, a Gnajzenau je preporučeno da pričeka na bolja vremena u Šleskoj. „Tako sam se najzad vratio, bogat gorkim iskustvima, a sa malo, ili bolje rečeno, potpuno bez nade“. Na svom imanju Mitel-Kaufung on je naišao na veoma rđavo stanje. Međutim, znatan kraljev poklon spasao ga je bankrotstva.

U toku 1811 godine nisu mogle celom svetu ostati nezapažene pripreme koje je Napoleon vršio za rat protiv Rusije. Svi rodoljubi navaljivali su na kralja da stupi u savez sa Rusijom. Da su njihove želje bile ispunjene, neizbežna posledica bi bila razbijanje Pruske od strane Napoleona i njeno potpuno osvajanje. Rusija nije imala ni snage ni volje da je osloboди. Ostati neutralan nije bilo moguće. Stoga je kralj Napoleonu ponudio savez. Uz garanciju za ono što je

posedovao, on je htio da se obaveže da spremi jedan pomoći korpus. Ponuda je primljena sa uzdržljivošću. Prvi čin preftstojećeg rata protiv Rusije trebalo je da bude uništenje Pruske. Za Napoleona je, dakle, bilo nemoguće da toj sili garantuje njen posed. Na predlog Gnajzenaua bilo je odlučeno da se neotklonjivi napad preduhitri. Odavno planirana borba sa naslonom na tvrđave i ušančene logore treba da se ostvari. Ali tako daleko kralj ipak nije htio da ide. Gnajzenaua ipak zovu u ministarstvo kao državnog savetnika za obradu vojno-političkih pitanja i stavljaju mu u zadatak da sastavi odbranbeni plan u slučaju ako bi Napoleon stvarno htio da osvoji zemlju i da je liši nezavisnosti. On predlaže da se odmah započe sa mobilizacijom vojske, da se trupe ujedine u utvrđenim logorima kod Špandaua i Kolberga, da se tvrđave dovedu u odbranbeno stanje i da se u celoj zemlji, pa čak i u ustupljenim provincijama, narod pozove na opšti ustanak. Na to je kralj zapovedio da se pozovu rezervisti. Trebalo je da se otpočne sa građenjem Kolberškog logora, da se trasira logor kod Špandaua, da se formira 40 rezervnih i 11 dopunskih bataljona od obveznika, a i da se pojačaju pešadijske čete. Takve mere nisu mogle da ostanu sakrivene. 27 avgusta zatražio je francuski poslanik u Berlinu, Sen Marsan, obaveštenja o ciljevima tih priprema. Hardenberg odgovara: „Pruska se naoružava zato što to čine i sve susedne države“. „A šta Pruska namerava da učini sa tim trupama?“ bilo je sledeće pitanje. „Da umre sa mačem u rukama, a nikada više da propadne nečasno; sve tvrđave su opremljene i na prvi znak 100.000 ljudi stajaće pod oružjem“. Na to Napoleon obećava sklapanje saveza, ali pre stupanja u dalje pregovore zahteva da se odmah izvrši razoružanje, inače će, u suprotnom slučaju, maršal Davu dobiti zapovest da umaršira u Prusku. I pored Gnajzenauovih prigovora, započete pripreme bivaju suspendovane, radovi kod Kolberga i Špandaua obustavljeni, a od obveznika otpuštaju se oni čije ponovno pozivanje može da usledi u roku od 48 časova.

26 oktobra Sen Marsan je dobio punomoćja za zaključenje francusko-pruskog saveza. Kralju je bilo ostavljeno da bira između pristupanja Rajnskom savezu ili zaključenja jednog saveza o napadu i odbrani „za sve slučajeve i za uvek“. Kao pomoći korpus protiv Rusije zahteva se samo 20.000 ljudi. Više se polaže na pomoć koju bi mogla da pruži pruska uprava francuskoj vojsci da bi „kao bujica“ prešla preko Njemena. Zahteva se sloboden prolaz od Elbe do Visle, kao i liferovanje hrane. Nema razloga za smanjenje kontribucija, ili za prekoračenje maksimalne jačine pruske vojske. Kontinentalna blokada treba da bude zadržana i sa Engleskom ne sme da bude potpisani mir, izuzev na bazi slobode mora. Ti prekomerni zahtevi stavljali su u izgled samo potpuno potčinjavanje. Da bi izbegao sigurnu propast, Hardenberg predlaže odbijanje ugovora i tesan naslon na Rusiju. Kralj odgadá odluku do povratka Šarnhorsta koji pregovara u Petrogradu. On je, istina, doneo neke pristanke i obećanja, ali Rusija nije ni pokušavala da sakrije da će se ruska vojska, ako se okolnosti budu nepovoljno razvijale, povući korak po korak u unu-

trašnjost Rusije, u skladu sa osnovnom defanzivnom idejom njenog ratnog plana i da će Prusku, na taj način, potpuno ostaviti u vlasti svoga protivnika. Šarnhorst je trebalo da zadobije još i bečki dvor. Kada ni ta misija nije urodila plodom, kralj se odlučio da se potčini Francuskoj. On nije imao poverenja ni u rusku vojsku, ni u ustank pruskog naroda.

Napoleon je učinio kraj neodređenom stanju. Februara 1812 godine on je izdiktirao pruskom poslaniku, generalu fon Kruzemarku, ugovor o savezu kakav je on želeo da bude i objasnio mu da je već izdato naređenje za ulazak francuskih trupa u Prusku i da od prihvatanja ovog ugovora zavisi da li će se ono izvršiti u miru ili u ratu. Pruska je potpuno predana u ruke Napoleonu. Istovremeno sa kurirom, koji je preneo ugovor, stigla je u Berlin i vest da Gidenova divizija maršuje od Magdeburga ka Štetinu. Mnogi oficiri otisli su u Rusiju. Gnajzenau je na svoju molbu razrešen dužnosti državnog savetnika, ali je zadržao svoju punu platu i bio je u tajnosti upućen na jedno političko kružno putovanje da bi se dogovorio sa merodavnim državnicima o sredstvima i putevima za oslobođenje Evrope. On je otisao prvo u Beč, onda u Petrograd i bio je na oba mesta prijateljski primljen, ali nije mogao da postigne ništa pozitivno. Više uspeha imao je u Štokholmu, gde je prestolonaslednik izrazio spremnost da se sa 30.000 ljudi iskrca u Severnoj Nemačkoj. I u Engleskoj je kod princa regenta naišao na predusretljivost. Međutim, zbog Napoleonovih pobjeda kod Smolenska i Borodina, tadašnji trenutak nije izgledao zgodan za iskravanje. Trebalo je čekati da se vidi kako će se stvari razvijati. Nametnuto vreme besposlice Gnajzenau je upotrebio da poseti kupališta u Bukspolu. Tu ga je stigla vest o požaru Moskve i povlačenju Velike armije. Još nije izgledalo da je mnogo dobijeno. Moglo se očekivati da će se Napoleon sa 155.000 ljudi zaustaviti iza Visle, da će učiniti kraj daljem prodiranju Rusa, da će privući pojačanja i otpočeti rat iznova. Na otčepljenje Pruske i Austrije nije se moglo ni misliti.

Gnajzenau se nadao u nov preokret stvari samo od englesko-švedskog iskravanja. Da bi ga sproveo u delo, on je požurio u London. Za to iskravanje htio je da upotrebi ne samo trupe koje su se još nalazile u Engleskoj, nego i jedan deo Wellingtonove armije. U nekadašnjim hanoveranskim, hesenskim i braunšvajgskim zemljama trebalo je organizovati narodni ustank i time naterati Napoleona na povlačenje iza Rajne, a Prusku na pristupanje Rusiji i Engleskoj. Ali Gnajzenau je u engleskom ministarstvu imao samo malo uspeha. Čak ni vesti o žalosnom stanju francuske vojske nisu mogle da dadu hrabrosti za energične odluke. On je postigao samo to da je rusko-nemačka legija uzeta u engleski najam i da je obećano da će biti otposlane potpuno naoružanje za vojsku od 20.000 ljudi koja je trebalo da se obrazuje u Severnoj Nemačkoj, kao i da će se i dalje voditi računa o njenom izdržavanju. Onda ga je vest o konvenciji kod Taurrogena pozvala kući. 25. februara 1813 godine on se iskrcao u Kolbergu. Odlazi u Berlin, biva pozvat u Breslavu, gde stiže 10 marta. Odbija predlog Hardenberga da se odmah vrati u Englesku da bi

tamo sklopio ugovor o savezu. „Time što je upotrebljen za diplomat-sku službu, on je već propustio jedan slavni bojni pohod i ne bi želeo da se izloži opasnosti da i u drugome ne uzme učešća”. On biva nimenovan za general-majora i drugog general-kvartirmajstora u Bliherovom štabu.

Gnjzenau se nadao da će se čim Rusi prekorače granicu dići ne samo Pruska, već i Austrija, pa i države Rajnskog saveza. Međutim, Austrija, koju je iskustvo iz 1809 godine odvraćalo od nepromišljenih koraka, držala se povučeno, a Nemačka je isuviše zavolela jaram koji je godinama nosila da bi ga se lako otresla. Tako je preostala samo Pruska. Ona je već marta meseca stavila pod oružje preko 100.000 ljudi i time skoro utrostručila svoju dotadašnju vojsku; ali, za operativnu upotrebu moralо je još mnogo da se odbije od toga broja. Državi koja je bila iscrpljena sedmogodišnjim zlostavljanjem nedostajala je energična spoljna podrška. Rusi su samo polako goniли ostatke Velike armije, a u Poljskoj su pred svima tvrđavama do kojih su mogli da stignu ostavljali znatne snage — korpuze za blokadu. Kada su se krajem aprila, na desnoj obali Elstera, južno od Lajpciga, spojili sa Prusima i obrazovali vojsku od 87.000 ljudi, Napoleon je već maršovao niz Salu, preko Naumburga, sa 142.000 ljudi sa ciljem da se ujedini sa 40.000 ljudi koje je vicekralj Italije spasao iz povlačenja i iz severnonemačkih garnizona.

Prvog maja jedna dugačka kolona francuske armije stajala je između Markgranšteta i Naumburga, druga između Štesena i Kala, a treća se kretala od Merzeburga preko Gintersdorfa ka Lajpcigu. Napoleonova namera je bila da idućeg dana nastavi marš preko te varoši, da s leve strane obide saveznike koji su stajali iza Elstera i da ih potisne u južnom pravcu. Vitgenštajn, vrhovni komandant rusko-pruske vojske, htio je istoga dana da pređe Elster u dve kolone kod Pegaua i da udari u bok francuskoj armiji koja se kretala prema Lajpcigu. Francuska kolona, čim je osetila da joj je bok ugrozen, nije nastavila marš, već se okrenula prema opasnosti. Udarac nije bio upravljen u bok, već protiv širokog fronta. Ako bi ovaj nastupio sa krilima u obuhvatnom položaju, slab napadač bio bi zgnjećen od ogromne nadmoćnosti. Ali, Napoleon se i ovde, kao i na drugim mestima, pridržavao metoda da prvo prikupi svoje snage u masu, da se, kao što kaže Moltke, stavi u stanje kalamiteta*), pa da se tek onda razvije i raširi da bi mogao da obuhvati neprijatelja. Za to je trebalo vremena, i to izgubljeno vreme dobro je došlo saveznicima. Oni su stekli preimrućstvo u odnosu na neprijatelja koji je već bio blizu, ali još nije bio preterano jak, došli su do ubeđenja da Francuzi nisu nesavladljivi i mogli su, pošto im je postala jasna ogromna nadmoćnost protivnika, da neometani napuste bojno polje, a da ih niko nije gonio.

Povlačenje se vrši bez ikakvih smetnji koje bi bile vredne pomena. Za njima polako kreće pobednik koji je svoje brojno stanje

*) Calamité — nevolja, beda, zlo; da se stavi u stanje iz koga će neprijatelju naneti veliko zlo. — Prim. red.

opet doveo na 176.000 ljudi. Osećajući se znatno nadmoćnim, on misli da može da podeli svoje snage, jer zabludom smatra da je i neprijatelj učinio to isto. Sa 106.000 ljudi on namerava da goni Ruse preko Drezdena ka Baucenu, a Neja sa 70.000 ljudi šalje za Prusima, za koje je mislio da se povlače prema Berlinu. Ovo razdvajanje saveznici nameravaju da iskoriste. Stalnim izmicanjem moralo bi da dođe do slabljenja dobrog i oduševljenog raspoloženja trupa. Potrebno je pružiti uspešan otpor kako bi se dobilo u vremenu za dalje pripreme i da bi se pokazalo Evropi da je u borbi zadobijena bar ravnopravnost, a naročito da bi se dokazalo Austriji da je potreban još samo broj pa da se zadobije i nadmoćnost. Bitka kod Baucena nijeispala sasvim onako kako se nadalo. Napoleon je pozvao Neja natrag, a u međuvremenu se polako koncentrisao prema neprijatelju koji se skupljao iza Špreje. Istina, položaj se nije mogao održati protiv skoro dvostrukе nadmoćnosti. Ali, uspeh koji je izvojevao neprijatelj tako je neznatan da pobedniku ne može da se pripše majstorstvo u rukovođenju. Nasuprot tome je Gnajzenau, koji je posle Šarnhorstovog ranjavanja kod Gros-Geršena bio Bliherov načelnik štaba, „pokazao ispravno gledište, zdravo rasuđivanje i retku pribranost, što ga je učinilo izvrsnim generalom”.

Saveznici nastavljaju povlačenje uz ponovljene borbe. Revnost gonioca ubrzo popušta. Ukoliko više napreduje, njegova krila su sve ugroženija, sa jedne strane od Austrije, a sa druge od Engleske i Švedske. U celoj Pruskoj se neprestano vrše pripreme. Ruske trupe se približavaju. Sa Austrijom se još uvek nalazi u miru. Ali, koliko dugo će ovaj još trajati! Ranije je Napoleon umeo da osigura svoje bokove pretnjama i obećanjima. Ali je popustio strah kojim je on ulevao snagu tim svojim sredstvima strategije. Pokolebana je vera u nepogrešivost begunca od Berezine i pobednika od Gros-Geršena i Baucena. Sada, radi osiguranja bokova, on upućuje Vandama i Davua na donju Elbu, Viktora na Odru, Udinoa ka Berlinu, a Neja i Loristona ka Breslavi. Postoji opasnost da se armija rasturi u bočnim osiguranjima. Napoleonu nije preostalo ništa drugo nego da pristane na primirje, koje je i njegovim protivnicima bilo dobrodošlo za upotpunjavanje njihovih priprema i zaključenje novih saveza.

Za vreme trajanja tog primirja Gnajzenau je naimenovan za vojnog guvernera Šleske i na njega je preneta komanda nad celokupnim landverom i svim odbranbenim ustanovama te provincije. Od 66 bataljona landvera, koje je trebalo organizovati, tek je 24 bilo unekoliko spremno za rat. Svuda su nedostajali oružje, delovi odeće i opreme, novac i osoblje za obuku. Da bi se sve to stvorilo, bio je potreban čovek kakav je bio Gnajzenau, koji je svoju energiju postepeno preneo na sve civilne i vojne ustanove. Do sredine jula bilo je postignuto toliko da je veći deo formiranih bataljona i eskadrona mogao da se ujedini sa operativnom vojskom, a ostatak je bio upućen u tvrđave. Gnajzenau je isto tako imao da se brine za osposobljavanje i opremu tvrđava, organizaciju poljske artiljerije, raspore-

đivanje municiskih kolona, osnivanje depoa za municiju i oružje. 21. jula naimenovan je za generalkvartirmajstora Bliherove armije.

Za vreme primirja pristupile su Rusko-pruskom savezu i Austrija i Švedska, a Engleska ga je podržavala novcem, oružjem, municijom i sa nekoliko trupnih jedinica. Nasuprot tome, Danska je, kao neprijatelj Švedske, prišla Francuskoj. Kneževi Rajnskog saveza, izuzev kneževa Meklenburga i Anhalta, ostali su verni Napoleону. Pri isteku primirja Napoleon se sa 418.000 ljudi nalazio u Saksionskoj i Šleskoj, uglavnom između Lignica i Drezdена, sa centrom kod Gerlica, zaštićen s leđa utvrđenom linijom Elbe: Magdeburg—Vitenberg—Torgau—Drezden—Kenigštajn. Izdvojeni su bili Davu sa 48.500 ljudi kod Hamburga i Vrede sa 25.000 kod Pasave. Protiv Napoleona stajala je u Šleskoj glavna saveznička armija od 229.200 ljudi, na njegovom levom boku kod Berlina švedski prestolonaslednik sa 128.000 ljudi, a na njegovom desnom boku u Severnoj Češkoj Austrijanci sa 127.300 ljudi. Te tri armije u ukupnoj snazi od 485.000 ljudi trebalo je da napadnu neprijatelja koji se nalazio upravo u njihovoj sredini. Ako bi se Napoleon sa nadmoćnošću bacio na jednu od tri armije, trebalo je da se ona izvuče ispred nadmoćnog udarca, a da druge dve utoliko žešće napreduju.

Međutim, Napoleon nije gajio namere koje su mu bile pripisivane. Trebalo je da Davu od Hamburga, pošto bi prethodno potisnuo slabijeg Valmodena koji je stajao prema njemu, Žirar sa 10.000 ljudi od Magdeburga i Udino sa 70.000 ljudi iz Lužice nateraju švedskog prestolonaslednika na povlačenje i da zauzmu Berlin. Osiguranje prema Austrijancima trebalo je da preuzme 99.000 ljudi na Elbi, uzvodno od Drezdена i na prelazima Lužičkih Planina. 239.000 ljudi zadržao je Napoleon na svom raspoloženju protiv 229.000 vojnika neprijateljske glavne armije. Ova nadmoć mu se učinila nedovoljnom za ofanzivu, utoliko pre što je smatrao da se ne može bezuslovno osloniti na desno bočno osiguranje prema Austrijancima. On se zato odlučio da se povuče od Gerlica koliko je potrebno da bi Austrijanci, koji bi eventualno prodrli preko Lužičkih Planina, dospeli pred front njegovog položaja. On je nameravao da sudbinu Evrope odluči u defanzivnoj bici sa 333.000 ljudi protiv 350.000. Međutim, saveznici se nisu upustili u taj plan. Austrijanci su se u severnom delu Češke osećali krajnje ugroženi i povukli su se iza Elbe i Egera do Čeških Rudnih Planina; ali i tu su smatrali da su izloženi napadu nadmoćnijih snaga od Drezdена i zatražili su podršku od Glavne armije koja im je bila odobrena dodeljivanjem 124.200 Rusa i Prusa. Neugrožen na oba boka i sa 105.000 ljudi pred sobom, Napoleon je imao slobodne ruke. On je nameravao da se prvo okrene prema onih 124.200 Rusa i Prusa koji su imali za cilj da se spoje sa Austrijancima preko planinskih prevoja Glaca, kroz Češku. To bi pod izvesnim okolnostima moglo da ima za posledicu potiskivanje tih Rusa i Prusa prema Beču, kao i povlačenje Austrijanaca u istom pravcu.

Ali pre nego što je moglo da se pristupi izvođenju plana, krenulo je u napad 105.000 ljudi koji su kao Šleska armija bili ostav-

ljeni u Šleskoj pod Bliherom i Gnajzenauom, potisnulo je isturene francuske korpuze sve do Lignica, i svojim sve daljim napredovanjem nateralo Napoleona da napusti sve planove koji su bili upereni protiv Češke i nove Glavne armije pod Švarcenbergom, a da se prvo osloboди neprijatelja koji mu je došao u neposrednu blizinu. Pošto je Bliher bio spreman da dva puta nadmoćnjem neprijatelju pruža otpor koliko god je to moguće, bilo bi dovoljno samo malo „activité, vitesse” pa da Šleska armija za duže vreme bude učinjena neškodljivom. Ali, pošto je Napoleon tek 21 avgusta sakupio najveći deo svoje armije kod Levenberga, na levoj obali Bobera, održao revi trupa i tek onda osvojio prelaz preko jedinog mosta, to je ostalo dovoljno vremena da se Šleska armija povuče pred neprijateljskom nadmoćnošću, shodno datom naređenju, mada i po cenu zaštitničkog boja sa velikim gubicima. Bliher nije bio tučen i nije mogao da bude gonjen slabim, u najmanju ruku isto tako jakim snagama pod Makdonaldom. Napoleon je mogao da se okreće protiv Glavne armije saveznika samo sa otprilike polovinom svojih korpusa.

Na vest da se Napoleon kreće ka istoku, Glavna armija je udarila u zapadnom pravcu, prešla Češke Rudne Planine, da bi preko Lajpciga pružila podršku švedskom prestolonasledniku, ali je onda morala da skrene ka Drezdenu radi odbrane od mogućeg bočnog udara. Napoleon je kod Stolpена sjedinio ostatke svoje armije koju je vratio iz Šleske sa najvećim delom trupa u Lužičkim Planinama i na Elbi, da bi sa njima prešao Elbu u području Kenigštajna i pao u bok neprijateljskoj Glavnoj armiji koja je napadala Drezden. Vojskovođa je pronašao priliku za otsudan udarac. Od izvođenja ga je odvraćala samo pomisao na nedovoljnu jačinu. Nije se smelo ogrešiti o osnovno načelo napoleonovske strategije da „pobeđuje jači”. Kod Stolpena je bilo prikupljeno 180.000 ljudi, a 25.000 ljudi branilo je Drezden. Ali je i protivnik, svakako, raspolagao sa više od 200.000 ljudi. Napoleon je sam bio kriv što je odnos snaga bio takav. On je Udinou dao 70.000 ljudi, isuviše malo da bi mogao da izvojuje pobedu, a suviše mnogo za demonstraciju koja bi protiv švedskog prestolonaslednika bila dovoljna. Osim toga, on nije umeo da tuče Blihera kod Levenberga i da se za gonjenje zadovolji manjim brojem snaga. On je za napad na neprijateljsku armiju kod Drezdена mogao da raspolaže sa četiri korpusa više. Nije bilo potrebno da bude brojno slabiji. Rezigniran, on je povukao konsekvence svojih pogrešaka, otiašao je desnom obalom Elbe do Drezdена, sprečio je jedan neozbiljan napad, nije potukao svoje protivnike, ali ih je uverio da ne mogu da učine ništa bolje nego da se opet povuku. Još je bilo moguće da se neprijatelju gonjenjem nanese jedna vrsta poraza. Tada je stigla vest da je Bilov kod Gros-Berena odbio napad Udina, a da su Bliher i Gnajzenau na Kacbahu potpuno potukli Makdonalda.

Ova poslednja pobeda nije bila zadobijena bez teškoća. Već kod Levenberga pokazalo se da Gnajzenau nije imao dovoljnu uvezbanost u rukovođenju većim masama, a nije ni mogao da je poseduje. Ostupanje trupa, koje se pokazalo kao potrebno, moglo je pri drugom rasporedu da bude izvedeno brže i sa manjim gubicima. I

narednih dana povlačenja bilo je kod vrhovnog voćstva dosta pogrešaka. Prema uputstvima izdatim od Vrhovne komande trebalo je izmicati neprijatelju ako on napreduje, i goniti ga u stopu ako se povlači. Usled nesporazuma neprijatelj je na jednom krilu krenuo napred, a na drugom se povukao, da bi zatim i tu opet prešao u nastupanje. Gnajzenau je htio da parališe sve te komplikovane potrete u jednom i drugom pravcu. Naporni noćni marševi, dugo čekanje, gonjenje i povlačenje, sve pri nedovoljnem snabdevanju, smatrani su potrebnim, ali su izazvali kod oficira i ljudstva krajnju zlovoltju, koju je delio čak i Bliher. Poverenje i radosno raspoloženje ponovo je uspostavila tek pobeda na Kacbahu, za koju se uglavnom moglo zahvaliti najviše komandovanju.

Pobednik kod Drezdена morao je da iščekuje napad pobednika kod Gros-Berena i Kacbaha. Radi odbrane od opasnosti koja je pretala, odvajani su korpus za korpusom iz armije koja je progona neprnjateljsku Glavnu armiju, dok na kraju nije preostao samo jedan korpus koji je uništen kod Kulma. Sada su prema Napoleonu stajala čak tri pobednika.

Glavna armija u Češkoj imala je ipak dosta posla oko reorganizacije svojih sastava. Napoleon je verovao da će Makdonald još duže vremena zadržavati Blihera na Boberu, Kvajsu i Nisi. Opasan mu se učinio samo švedski prestolonaslednik koji je stvarno bio najbezopasniji. On namerava da protiv njega povede jedan deo raspoloživih trupa, da se spoji sa Nejom, koji je primio komandu nad „berlinskom armijom” namesto Udinoa, da odbaci prestolonaslednika, zauzme Berlin i takvim uspehom ponova uspostavi svoj ugled. Tek što je svoje trupe stavio u pokret, a Makdonald je javio da više nije moguće zadržati Blihera i da on silovito nadire. Napoleon je primoran da se okreće protiv toga neprijatelja. Bliher uzmiče čim je saznao za prisustvo cara. Napoleon sada namerava da opet preduzme marš na Berlin, kada ga iz Drezdена pozivaju u pomoć: Češka armija, kažu, napreduje. Napoleon se žuri da spase glavni grad Saksonske i odbacuje slabe neprijateljske snage koje su stvarno bile prešle preko Rudnih Planina.

U međuvremenu Nej je na svoju ruku krenuo protiv prestolonaslednika, bio kod Denevica tučen i morao je da se povuče u Torgau. Ali, prestolonaslednik nema uopšte namjeru da iskoristi tu pobedu na bilo koji način. On se štaviše povlači prema Cerbstu i Roslau i ostavlja samo Bilova da opsadije Vitenberg, a Tauencina da osmatra Torgau. Za vođenje rata u toku idućih nedelja on, dakle, ne dolazi u obzir.

Napoleon ima posla samo još sa dva protivnika, Šleskom i Glavnom armijom. On se prvo okreće protiv poslednje, odbacuje isturena odelenja, prodire u Češku, sudara se kod Kulma sa prikupljenom vojskom, ali se ne usuđuje da je napadne, vraća se opet natrag, da bi na drugoj obali Elbe to isto pokušao protiv Blihera koji je kod Baucena iza r. Špreje poseo jak položaj. Napad se priprema, ali se ne izvršuje. Nedostaje poverenje u Makdonaldovu armiju koja

je bila tučena na Kacbahu, kao i odlučnost da ubaci u borbu Gardu i ostale još nedirnute trupe. Pošto Napoleon više nije bio u stanju da napada, morao je da se ograniči na odbranu. On se povlači na levu obalu Elbe, ostavlja desno od reke samo jedan pešadijski i jedan konjički korpus radi osiguranja drezdanskog mosta, zauzima nizvodno levu obalu Elbe do Desaua i za leđima glavne prelaze preko Mulde, a uzvodno se utvrđuje između Kenigštajna, Pirne i Dipoldiske Šume (15 km južno od Drezdena), dok gardijske jedinice ostavljaju u Drezdenu. Na tom položaju namerava da sačeka napad, ali se saveznici ustručavaju da ga preduzmu. Glavna armija usuđuje se da preko Rudnih Planina dopre samo u blizinu Hemnica, s tim da se odmah požuri natrag u Češku čim Napoleon krene sa svojom rezervom iz Drezdena. Na obe strane došlo se do mrtve tačke.

Tada je Gnajzenau našao rešenje. Šleska armija treba niže od Drezdena da pređe Elbu. To će imati za posledicu da će se Nej, koji stoji prema prestolonasledniku između Desaua i Vitenberga, osetiti ugrožen za leđima i izmaći, tako da će Severna armija moći lako da pređe preko Elbe. Kada ova srećno pređe na levu obalu, Bliher će je povući za sobom i povesti na Lajpcig. Onda će Napoleon da se baci na neprijatelja koji potiskuje Neja i kvari njegove planove. Ali, čim se Napoleon bude udaljio od Drezdena niz reku, Glavna armija će bez muke moći da otera slabog neprijatelja koji će stajati prema njoj. Biće moguće da se sa severa i juga nadire u pravcu Lajpciga i da se tamo izvrši sjedinjavanje. Opasnosti kojima je Gnajzenau u tome planu izlagao Glavnu i Severnu armiju nisu bile značajne, ali su utoliko znatnije bile opasnosti koje je morala da preuzme na sebe Šleska armija.

Međutim, uspeло је да се neprijatelj prevari. Napoleon je saznao о odlasku Blihera из Baucena истовремено са већу да је Јорк, у крвавој борби код Vartenburga izvojevao за Šlesku armiju prelaz preko Elbe. U međuvremenu је и prestolonaslednik prešao Elbu. 5. oktobra потисле су Severna i Šleska armija Neja južno од Desaua i Vitenberga i достигле линију Radegast—Jesnic—Šmideberg. Desno krilo Glavne armije стајало је на severnim obrонцима Rudnih Planina, између Helendorfa i Sajde. Центар је напредовао до региона јуžно од Flehe, Hemnica i Gesnica (јуžно од Altenburga), а лево krilo do Gere. Slab neprijatelj је отступио пред njima. Saveznici скоро и нису били спрећавани да са severa i juga nadiru, да се уједине и да са velikim snagama izbiju u oblast Drezdena. Napoleonu су се пружала два puta да izmakne opasnosti која му је pretila i да umesto poraza zadobije odlučnu победу. On је mogao da krene ka Lajpcigu, da se levo osigura prema Glavnoj armiji i da desno пође u napad protiv Šleske i Severne armije. Оsim toga, on је mogao da se povuče preko Elbe, da je opet pređe ispod Magdeburga, da privuče Davua i da sa velikom vojskom krene u napad protiv levog boka saveznika који су се kretali prema reci i којима је nedostajalo jedinstveno voćstvo. Izgledalo је као да се uspehu u prvom slučaju suprotstavlja činjenica да су saveznici sa dve strane već bili bliže Lajpcigu nego Napoleon koji се nalazio u Drezdenu. На osnovу svih dotadašnjih isku-

stava, ipak se nije moglo pretpostaviti da će Severna i Glavna armija na bilo koji način prenagliti. Obe mogućnosti obećavale su, dakle, pun uspeh, samo da se sa odlučnošću i punom snagom prišlo izvođenju jedne ili druge.

Međutim, Napoleon je htio da što je moguće duže ostavi za sebe otvorena oba puta, a naročito da ne napusti Drezden. Pošto se u poslednjem momentu ipak odlučio da krene prema Lajpcigu, on je unapred pristao na gubitak 40.000 ljudi koje je ostavio u Drezdenu. Marš na Lajpcig on nije nastavio do samog cilja, već je još pre Vurcena skrenuo protiv Šleske armije za koju je javljeno da se nalazi kod Dibena. Gnajzenau nije sačekao napad francuske vojske koja je, uglavnom, već bila ujedinjena, već je napustio najkraći put do Lajpciga i skrenuo udesno da bi sa Šleskom i Severnom armijom levo od Sale pokušao da izvrši spajanje sa Glavnom armijom preko Lajpciga. Uspeo je da pridobije za otstupanje i prestolonaslednika. Obe su armije bez ikakve smetnje i u prvo vreme neprimećeno do spele iza Sale, između Alslebena i Halea. Kod Desaua i Roslaua ostavljen je samo Tauencinov korpus. Napoleon je pretpostavljao da se tu nalazi bar cela Severna ako ne i delovi Šleske armije. Pre nego što je pošao dalje prema Lajpcigu ili Sali, on je htio da protjeri sa svog boka i leđa toga neprijatelja koga je daleko precenio. Dok je sam ostao kod Dibena, on je veliki deo svoje vojske poslao preko Vitenberga niz Elbu i napao tobožnju Severnu armiju frontalno kod Desaua i Roslaua, a od Vitenberga u levi bok. Tauencinovi domobranci povukli su se prema Berlinu. Postignuto je samo to, ali su zato bili izgubljeni dragoceni dani.

Na Napoleonovu sreću izgubila je i Glavna armija mnogo u vremenu. Da bi, po mogućству, izbegla bitku i da bi navela Napoleona da se vrati natrag preko Sale, ona je odustala od marša na Lajpcig i preko Altenburga i Cajca povukla se čelom sve do Vajsenfelsa. Time je bila uspostavljena veza sa Šleskom armijom i Gnajzenau je sada mogao da nastoji da se sa tri armije zajednički pređe u napad. Ali, pošto je za Glavnu armiju bilo nemoguće da napreduje neposredno preko Lajpciga, kao i preko Elstera uzvodno i nizvodno, dok je nastupanje preko reke Plajse uzvodno bilo vrlo teško, to je ona ostavila samo Đulajev korpus radi zatvaranja zapadne strane Lajpciga, a sa ostalima se opet vratila preko reke da bi nastupala prema Lajpcigu, uglavnom, bornaškim putem.

16 oktobra ujutru, na licu mesta kod Vahaua bilo je tek 72.000 ljudi, dok je Napoleon po završenom udarcu u vetar kod Vitenberga već prikupio svoje snage i pojavio se na bojnom polju sa 138.000 ljudi. Pred njime je zadatak da uništavajući tuče upola slabijeg neprijatelja. Ako bi mu uspelo rešenje toga zadatka, bilo bi i sa svima ostalim svršeno. Ipak, on tom najbitnijem zadatku nije dorastao, isto toliko, pa čak i manje nego što je bio kod Gros-Geršena, Baucena i Levenberga, uglavnom zbog toga što preim秉stvo broja iskorisćava samo za nagomilavanje rezervi iza sredine armije, pa su otstojanja za njihovu blagovremenu upotrebu na presudnom mestu uvek bila

isuviše velika. Kod Vahaua se nije uspelo čak ni toliko da se potpisne neprijatelj, koji je to popodne dobio neka pojačanja; postignuto je samo toliko da je položaj sačuvan. Dok je kod Vahaua propao Napoleonov frontalni napad, Jork je kod Mekerna, u krvavom frontalnom napadu, uz puno gubitaka, odbacio Marmonov korpus koji je Napoleonu štitio leđa. Mogao se postići i mnogo veći uspeh uz manju cenu da Gnajzenau nije izolovao od boja veliki deo Lanžeronovog korpusa i cele korpuze Sakena i Sent Pista. Zakon koji je tada važio i po kome je za sve moguće slučajeve trebalo zadržati prejake rezerve, odlučujućeg 16. oktobra lišio je Napoleona pobeđe, a Bliheru je pobedu bitno umanjio. Ipak je postignuto to da se Bliher uveče pojavio na Parti za Napoleonovim ledima. Osim toga, pošto su se sa severa i juga približavali Severna armija i zaostali ruski i austrijski korpsi, Napoleonova situacija bila je očajna već u noći uoči 17.-og. Put prema Torgauu, ukoliko bi njime blagovremeno krenuo, stajao mu je još otvoren. Ali, pošto je Napoleon uobražavao da se održao na svom položaju i da je, dakle, pobedio, to on očigledno nije imao razloga da koristi taj put. Izgledalo je, dakle, da je izgubljen.

Ali, u Vrhovnoj komandi Saveznika više su voleli da se oslobođe strašnog protivnika bez očajničke borbe. Stoga su mu 17.-og popodne otvorili izlaz preko Lajpciga ka Sali; Napoleon je u toku dana stekao toliko razumevanja za svoju situaciju da je pristao da iskoristi vrata koja su mu bila otvorena. Osiguran zaštitničkim položajem, koji je 18.-og štitio istočni deo varoši u obliku polukruga dugačkog dve milje, a 19.-og prvo odbranio bedeme grada pa zatim i levu obalu Elstera, Napoleon je uz dvodnevne borbe, preko jednog mosta, od 17.-og uveče do 19.-og u podne izvršio povlačenje u dugoj koloni komora, prtljaga i trupa. Sada Gnajzenau navaljuje na neprijatelja na najosetljivijem mestu, na severnoj ivici grada, zatim hoće da ga neodložno goni i zbilja izvodi gonjenje, bar sa Šleskom armijom, sve do Ajzenaha i pored prigovora i otpora Vrhovne komande. I sa ovim ograničenjem gonjenje ima veliko dejstvo; Vrede, koji se kod Hanaua suprotstavlja struji begunaca, dopunjuje gonjenje u tolikoj meri da se od 160.000 Francuza spasava preko Rajne samo njih 60.000.

U Lajpcigu su se Štajn i Gnajzenau zarekli da neće odustati od rata pre nego što cela Evropa bude oslobođena od tiranina. Ali u toj nameri oni su bili prilično usamljeni. Austrija je htela da se zaustavi na Rajni. Ona nije verovala da je u njenom interesu da Francuska bude još slabija te da na taj način pripomogne Rusiji i Pruskoj da dođu do još veće snage. Kralj Fridrik Vilhelm gledao je isprva sa dvoumljenjem na tako opasan i nesiguran poduhvat kakav je izgledao prelaz preko Rajne i upad u Francusku. I trupe su većim delom bile zadovoljene i izgledalo je da im je hitno potreban mir i oporavak. Korpus generala Jorka samo od 14. avgusta izgubio je od 37.738 boraca 26.432 borca, a landver čak pet šestina svoga sastava. Veliki deo pešadije išao je bos, nosio je platnene čakšire i nije imao šinjela. Nije bilo dovoljno čak ni pušaka, a municije i topova

pogotovu. U jednom memorandumu Radeckog opisuje se jadno stanje tadašnje austrijske vojske. Ruski generali su hteli da se zaustave već na pruskoj granici; nisu imali ni najmanju želju da vode u Francuskoj novu zimsku vojnu. Nasuprot tome Gnajzenau je, živo podržavan od Blihera, zastupao i rečju i delom misao da se odmah pređe Rajna i da se Napoleonu ne ostavi vremena da organizuje novu vojsku. Vremenom u tome je našao saveznike. Caru Alekandru bili su dobrodošli izgledi da se temeljito osveti svome smrtnom neprijatelju. Engleska je htela da Nizozemska u svakom slučaju bude otcepljena od Francuske. Fridrihu Viljemu je, radi uspostavljanja Pruske u ranijem obimu, bilo potrebno odvajanje nemačkih zemalja od Francuske. Austrija se setila da će moći, ako nastavi rat, da zadovolji svoju žudnju za Švajcarskom i svojim ranijim italijanskim posedima. Ali, pomisao da bi Nemačkoj morale da budu vraćene njene stare granice, živela je samo u Bliherovom Glavnom stanu i srcima pruskih ratnika. Na kraju je ipak odlučeno da se pređe preko Rajne i da se prodire u Francusku sa težnjom da se marš nastavi do Pariza. Ta namera nije mogla odmah da bude sprovedena u delo — trebalo je preduzeti još neke pripreme — ali je, ipak, mogla da se ostvari početkom iduće godine, pre nego što bi Napoleon mogao da naoruža i obuči 300.000 regruta koji su mu bili odobreni. Da je postojala samo jedna volja i da su odlučujuću ulogu igrali samo ratni ciljevi, sve savezničke vojske, po predlogu Gnajzenaua, zajedno bi umereno širokim frontom nastupale direktno na Pariz i rat bi bio završen u najkraćem vremenu. Ali, na takav poduhvat nije se moglo ni misliti. Trebalo je voditi računa o naročitim željama i namerama učesnika. Najkraćim putem za Pariz, koji vodi preko Holandije koju je trebalo osloboediti, imao je da udari jedan deo Severne armije, korpusi Vincingerodea i Bilova. Austrija je želela na što je moguće većem otstojanju od tog desnog krila da prodre Glavnom armijom kroz Švajcarsku u Francusku, da manji deo trupa pošalje u Lion, a veći da vodi između Kot d'Ora i Vogeza u Langr. Jer na tome je pravcu izgledalo da će biti savladane sve teškoće, koje čine reke i planine, pošto od visoravn kod Langra, kroz duge rečne doline, vode udobni putevi u srce neprijateljske zemlje. Izgledi da će na tim putevima savezničke vojske moći da se razliju po Francuskoj, nateraće Napoleona, mislilo se, da pristane na jevtine uslove mira koje će postaviti Austrija (skica 77).

Da bi se dva udaljena krila bar unekoliko povezala, trebalo je da Šleska armija pređe srednju Rajnu i napreduje u pravcu prema Nansiju. Pošto je Severna armija u Nizozemskoj bila potpuno vezana tvrdavama, a od druge dve armije znatni delovi zadržani, i pošto je veći deo korpusa švedskog prestolonaslednika bio vezan Davuom i Dancima, a rezervna armija ostala na desnoj obali Rajne, a uz to države Rajnskog saveza, izuzev Bavarske i Virtemberga, samo malo i sa oklevanjem učestvovale u zbacivanju tiranskog jarma, to se „armija Kserksa“ znatno istopila. Kada su se u velikom Glavnom stanu najzad uverili da dalje bavljenje u Langru ne vodi ničemu, marš je

mogao da se nastavi preko Šomona (Chaumont) i Bar sir Oba (Bar sur Aube) ka Troaju (Troyes) samo sa oko 70.000 ljudi. Severno odatle trudila se Šleska armija, koja se sastojala uglavnom samo još od Sakenovog (Sacken) korpusa sa 24.000 ljudi, da preko Tula (Toul) i Linjija (Ligny) stigne u dolinu Marne.

Francuske trupe, koje su početkom godine bile raspoređene duž Rajne, povukle su se ispred nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Postepeno su se kod Vitrija (Vitry) u dolini Marne koncentrisali korpsi Viktora i Marmona, Garde pod Nejom, kao i konjički korpsi Dumerka i Miloa (Milhaud) — ukupno 41.000 ljudi. Od donje Rajne, preko Namira (Namur) ka Šalonu (Chalons), nastupao je Makdonald sa 9.000 ljudi, a Mortije (Mortier) se sa 20.000 ljudi povukao prema Troaju. Ta raspodela francuskih borbenih snaga nije bila tačno poznata. Ali toliko je bilo jasno: Glavna armija će napredovati samo vrlo polako i sa oklevanjem. Ako Šleska armija, po Gnajzenauovoj i Bliherovoj želji, bude brzo nastupala ka Parizu, ona će se sa svojih 14.000 ljudi ubrzo naći usamljena pred nadmoćnjim neprijateljem. Pošto je stigao u Sen Dizije (St. Dizier), Bliher je odlučio da krene levo, u dolinu Oba (Aube), da bi produženjem marša na Pariz povukao sa sobom i Glavnu armiju i sa njom stvorio snagu kojoj ne bi mogao da se pruži ozbiljan otpor (skica 78).

26-og se pristupa maršu. Istog dana Napoleon je stigao u Vitri i naredio da još u toku noći 26/27-og korpusi krenu jedan za drugim da bi iznenada napali Blihera kod Sen Dizijea. Slabo odeljenje koje je tamo bilo ostavljeno potisnuto je i marš se nastavio 28-og u više kolona prema Montjerandeu (Montiérender), a 29-og, u jednoj koloni, ka Brijenu (Brienne). Tamo je Bliher stigao već 27-og, a 28-og je poslao Sakena niz r. Ob prema Lemonu (Lésmont). Na vest o Napoleonovom nastupanju, on je pozvao Sakena natrag, stim da ide kroz Brijen u pravcu prema Bar sir Obu, dok pešadijski korpus Olsufijeva (koji pripada Lanžeronu) drži istočni i severozapadni front ovog grada i odbija napad francuske prethodnice. Onoga dana kada je Saken prošao kroz Brijen, došlo je predveče do napada dve divizije. Ovaj napad je takođe odbijen. Ali, kada je pao mrak, uspelo je generalu Šatou (Château) da sa zapada prodre sa nekoliko bataljona i da posedne dvorac. Tada su Olsufijev i Bliher napustili mesto. Pešadija se povukla do Bosankur—Arsonvala (Baussancourt — Arçonval), a konjica do Brijen la Vjeja (Brienne la Vieille) i La Rotijera.

Bliher se na taj način nalazio neposredno ispred Glavne armije. Pred njom ka Bar sir Obu i dalje nastupaju Đulaj (Gyulay) i virtemberški prestolonaslednik, a za njom rusko-pruske rezerve. Koloredo, koji je još bio prilično udaljen, pozvat je da sa leve strane krene takođe ka tom mestu, a Vrede i Vitgenštajn dobijaju pravac prema Vasiju (Vassy). I Napoleon privlači svoje zaostale korpuze. Obe strane nalaze se u lošoj situaciji. Napoleon nema izgleda da će moći odbaciti znatno nadmoćnijeg protivnika koji se nalazi pred njime. Ali, on ne može ni da se povuče a da ne izgubi ugled kod trupa i

stanovništva. Bitka je morala da se bije. On, dakle, ostaje na mestu i očekuje napad. Vrhovna komanda ima u ruci uništavajuću pobedu. Ali, ona bi po Meternihu, koji hoće da sačuva Napoleona, bila štetna za Austriju. Car Aleksandar ne pristaje da se izvrši potpuno povlačenje i da se Bliher ostavi na cedilu. Bira se srednji izlaz, Bliher dobija pojačanje od Glavne armije tako da može da pobedi, ali ne i da uništi neprijatelja, dok se drugi deo trupa mudro zadržava. Na taj način moguće je da se i dalje vode i rat i pregovori.

1 februara izvršen je napad na Napoleona koji drži položaj od Dijanvila (Dienville), preko La Rotijera (La Rothière) i Le peti Menila (Le petit Mesnil), do Šomenila (Chaumesnil), i na Marmona kod Morvilijera (Morvilliers). Saken, Olsufijev i Đulaj nastupaju sa obe strane puta Tran (Trannes) — La Rotijer, virtemberški prestolonaslednik prema Le peti Menilu, Vrede sa bavarskim trupama prema Šomenilu, a sa austriskim prema Morvilijeru. Vitgenštajna, kome bi moglo da padne napamet da nastupi od Montjerandea prema Brijenu, Napoleonu u leđa, oprezno uklanjaju prema Sent Dizieu. Borba se na obe strane vodi normalnim napoleonovskim načinom. Tri sela, La Rotijer, Le peti Menil i Šomenil, bivaju zauzeta, izgubljena, pa opet zauzeta. Već se spuštao mrak kada je Napoleon lično poveo Gardu na La Rotijer radi završnog čina. Bliher mu se, na čelu svojih rezervi, suprotstavio i održao na položaju. Ali, ni Napoleon se ne povači daleko, samo je selo definitivno izgubio. Već za vreme borbe predloženo je Bliheru da na desnom krilu upotrebi jače snage da bi odbacio neprijateljsko levo krilo i potisnuo Napoleona prema r. Obu. Gnajzenau je taj predlog odlučno odbio. On je isuviše bio pod uticajem Napoleonove taktike prodora, pa je za poslednji čin zadržao svoje rezerve prikupljene u centru rasporeda. Tako je skoro sve ostalo po starom. Obe strane izgubile su nekoliko hiljada ljudi, s tim što su saveznički gubici bili veći. Napoleon je mogao, kao što je inače htio, da se neometano povuče. Bliher je izvojevao uspeh, ali je veći uspeh izvojevala, naravno, austrijska diplomacija koja je, ne povredivši svoje dužnosti saveznika, zadržala Napoleona kao aktivnu figuru na svojoj šahovskoj tabli.

Napoleon je idućih dana krenuo preko Lemona (Lésmont) i Pineja (Piney) u Troa gde se spojio sa Mortijeom ostvarivši armiju od 40.000 ljudi. Marmon je posle lakših okršaja udario putem preko Arsi sir Oba (Arcis sur Aube) prema Nožanu (Nogent), ali je i on uskoro privučen u Troa. Saveznici su se sporazumeli da Velika armija sa svojih 140.000 ljudi nastupi pravo na Pariz i razbije neprijatelja koji se nalazi pred njom, a da Šleska armija zaobilaznim putem, dolinom r. Marne, nastupa iza francuskih korpusa koji se nalaze na tom pravcu i da tako i ona na kraju dospe do Pariza. Napoleon nije mogao da omete izvršenje toga zadatka, jer je bio u stopu praćen od 140.000 ljudi; osim toga, trebalo je da jedan bočni odred pod Seslavynom osmatra svaki bočni pokret opasnog neprijatelja. U međuvremenu je u dolinu Marne dospeo Jork i postepeno potiskivao Makdonalda preko Vitrija, Šalona (Chalons) i Eperneja (Epernay), dostigavši 8 februara Dorman, a potom je pomerio svoje čelo u bli-

zinu Šato Tijerija (Château Thierry), koji je kao i La Ferte su Žuar (La Ferté sous Jouarre) držao Makdonald. Iza Jorka prispeli su 7-og i 8-og kod Šalona i korpusi Klajsta (Kleist) i Kapčevića (Kapzevitsch), koji su bili pridati Šleskoj armiji. Bliher je sa Sakenom i Olsufijevom udario putem od Brijena preko Sen Kena (St. Quen) prema Bisi L'etre (Bussy l'Etréée), a odatle putem preko Šampobera (Champauvert) prema La Ferte su Žuaru u nadi da će tamo otseći Makdonalda, čiji su pokret usporavale duge municiske kolone. 8 februara Saken dostiže Monmiraj (Montmirail), a Olsufijev Etož (Etoiles).

Glavna armija pod knezom Švarcenbergom, da bi obišla jak položaj kod Troa, krenula je od Lemona i Pineja ka Bar sir Seni (Bar sur Seine) i još niže. Ali, pre nego što je došlo do zaobilazeња, Napoleon se povukao u Nožan, čime je izgubljen dodir sa njime na frontu, kao i na boku, pošto je Seslatin sa desnog povučen na levo krilo. 7-og su Virtemberžani, na čelu Glavne armije koja je bila ešelonirana u dolini Sene, mogli da zauzmu Troa, a Vitgenštajn, i za njime Vrede, Meri. Saveznici su na taj način bili međusobno potpuno razdvojeni, a između Oba i Gran Morena (Grand Morin) prepušten je neprijatelju prazan prostor koji je on mogao da upotrebi kako je htio. Napoleon se požurio da iz toga preim秉stva koje mu je bilo ustupljeno izvuče korist. 7 februara on je naredio Marmonu, Neju i trima konjičkim divizijama da se pomere od Nožana ka Vilnoksu (Villenauxe). 8-og je i on krenuo za njima sa dve gardiske i četiri konjičke divizije u pravcu prema Sezanu (Sezanne). Žerar, Viktor, Udino i dva konjička korpusa ostali su na Seni. Istog dana, 8-og, dospeli su Klajst i Kapčević u Beržer (Bergères), Olsufijev u Šampober i Bej (Baye), dok je Jork ostao kod Dormana, a Saken kod Monmiraja. U taj labavi položaj udario je Napoleon preko Sezana i nezaposednutog Pon Sen Prija (Pont St. Prix). Vesti o toj pretećoj opasnosti prispele su na vreme i na osnovu njih je izdata zapovest za 10-ti: Saken ostaje u Monmiraju, Jork se u cilju podrške Sakenu pomera prema Vjej Mezonu (Vieils Maisons), Klajst i Kapčević kreću u Fer Šampenoar (Fere Champenoire) u leđa neprijatelju. Pošto se iz izveštaja videlo da se u nastupanju nalazi sam Napoleon, naređeno je da se u toku 10-og sjedine svi korpsi kod Vertija (Vertus). Ali već ujutru toga dana nastupila je francuska prethodnica preko Pon Sen Prija i još to popodne bilo je, posle herojskog otpora, 3.700 ljudi Olsufijeva razbijeno od strane 22.000 Francuza. Od smrti ili zarobljeništva spasli su se samo general Karnjelov i 1.700 ljudi. 11-og je Marmon sa jednom pešadiskom i tri konjičke divizije ostao kod Etoža radi osiguranja prema istoku. Sa ostatkom svojih trupa Napoleon je krenuo prema Monmiraju, a Makdonaldu je naredio da preko La Ferte su Žuara dođe u to mesto. Napeleon je kod Monmiraja morao da udari na Sakenu i Jorka. Međutim, prvi je, pošto mu se opasnost koja je pretila od Sezana učinila neznačna, 10-og krenuo prema La Ferteu protiv Makdonalda i 11-og ujutru ponovo se vratio u Monmiraj. Jork je ocenio da nije celishodno napasti Napoleonove nadmoćnije snage i ostao je kod Vifora (Viffort). Tako je Saken sam udario na Napoleona koji je zauzeo položaj kod Monmiraja, sačekao

napad i onda sa svojim rezervama prešao u protivnapad radi obuhvatanja ruskog levog boka. Udarac je mogao imati uništavajuće dejstvo, da Jork nije izvršio kratak pokret unapred i time malo skrenuo i oslabio obuhvat. 12-og su se oba generala povukla iz okršaja sa neprijateljem, koji ih je gonio do Sato Tijerija na desnoj obali Marne.

Na vest o porazu Olsufijeva, Bliher se, 11-og, sa Klajstom i Kapčevićem vratio iz Fer Šampenoaza (Fere Champenoise) u Beržer. On je verovao da će Saken i Jork 13-og pružiti uporan otpor Napoleonu, i odlučio se da im pomogne napadom Klajsta i Kapčevića u leđa njihovog protivnika. Ali, pošto su se Jork i Saken povukli iza Marne, Bliher je udario sa daleko isturenom prethodnicom na Napoleonovu armiju koja se u međuvremenu opet sakupila i bio je u borbama kod Etoža 13-og, kod Vošampa (Veauchamps) i Šamponera 14-og, sa mnogo gubitaka primoran da se povuče prema Šalonu, kuda su 16-og preko Fima (Fismes) i Remsa (Reims) stigli i Saken i Jork.

Sutradan je pristigao iz Namira u Rems i Vincingerodeov korpus koji je pripadao Severnoj armiji. Svojom odlučnošću i energijom Napoleon je izvojevao uspeh koji je stajao Šlesku armiju 14.000 ljudi (oko 30%) i 41 top. Gnajzenau je, kao i ranije nekoliko puta, bio neoprezan. Ali, kako je on, i da nije bio neoprezan i lakomislen, mogao nešto da postigne kod isuviše velike opreznosti saveznika? Glavnu krivicu za nedaće Šleske armije snosila je Glavna armija koja je Napoleonu, umesto da ga goni, ostavila slobodne ruke. Samovolja pruskih i ruskih komandanata korpusa doprinela je tome svoj deo.

Za vreme ovih događaja prodrla su čela Glavne armije: Vitgenštajn do Mormana, Vrede do Melena, virtemberški prestolonaslednik do Fontenbloa, a Vrhovna komanda stigla je za njima u Nožan; neprijateljski korpsi povukli su se iza r. Jera (Yerres). Na vest o ovom nadiranju protivnika, Napoleon je ostavio Marmona sa svojim pešadijskim i jednim konjičkim korpusom radi gonjenja Šleske armije, a Mortijea sa jednom pešadijskom i dve konjičke divizije radi osmatranja Vincingerodea, i krenuo 15-og od Monmiraja preko Moa (Meaux) prema Ginju (Guignes). Tek što je pokazao da će ostaviti na miru Šlesku armiju, počela je i Glavna armija da se povlači. Međutim, Napoleonu je još uspelo da potpuno razbije Vitgenštajnovu zaštitnicu. Onda se bacio na virtemberškog prestolonaslednika, koji se, istina, valjano branio, ali je na kraju ipak izgubio osam bataljona. Preostali su se spasli iza Sene kod Troa. 19-og, četiri dana posle nesrećnih događaja, bila je već i Šleska armija na putu da kod Merija priskoči u pomoć saveznicima.

Švarcenberg je ispočetka pomišljao da sa vojskom od preko 150.000 ljudi stupi kod Troa u borbu sa neprijateljem koji je raspolagao jedva sa trećinom te snage. Ali, kada se Napoleon približio, očigledno je opalo raspoloženje za borbu, a odluka da se prvo ponova potraži visoravan Langra postajala je sve čvršća. Da ne bi sudelovali u tom povlačenju, odlučili su Bliher i Gnajzenau da krenu opet

je vest u nadi da će varoš moći brzo da savlada. 1 jula u 3 časa ujutru otpočelo je bombardovanje koje je trajalo 36 sati, dok su istovremeno jurišne kolone napredovale sa svih strana prema gradu. Šančevi kod Majkule bili su, istina, izgubljeni, ali je na svima drugim tačkama napad odbijen i bombardovanje nastavljeno sa još većom žestinom. U varoši su na sve strane izbili požari za čije gašenje nije bilo dovoljno snaga. U podne 2 jula ponova su počeli juriši. Jedna jaka kolona prodrla je od Volfsberga sve do Cigelšance, ali je odbijena i pomoću rezervi koje su držane u pripremi odbačena sve do Volfsberga. Najzad, oko tri časa popodne umukla je vatrica i bela zastava se pojavila iznad neprijateljskih rovova. Loazon je uvideo da nije u mogućnosti da uzme grad i propustio je najzad oficira koji je trebalo da predvesti o zaključenju primirja, a koji je nepravedno bio zadržan. Kolberg je bio spasen. Izvršeno je junačko delo. Komandant, posada i stanovništvo su dokazali: pruski narod i pruska vojska još se nisu izrodili. Njima je potreban samo vođa pa da opet izvojuju pobeđe koje su ranije zadobijali.

Gnjzenau, unapređen u potpukovnika, pozvan je u Memel u vojno-reorganizacijsku komisiju, koja je 27. jula 1807 godine osnovana pod predsedništvom Šarnhorsta. Pruska armija bila je skoro uništena, trebalo je formirati novu i bolju. Pre nego što se pristupi delu, bilo je korisno razjasniti uzroke koji su doveli do besprimernog poraza.

Osnovni stav Napoleonove ratne veštine glasi: pobeduje jači, ako svoje snage upotrebljava razumno. Cela njegova politika posle Austerliča bila je usmerena na to da u borbi protiv Pruske bude jači. Budući protivnik je izolovan politički kako bi postao zreo za poraz. Tako je Napoleon mogao da krene u rat sa 160.000 ljudi protiv 128.000. Za Pruse je važilo osnovno načelo: broj nije važan, već dobro voćstvo. Tako su se već od početka lišili broja, a pri tome nisu ni najmanje dobili u dobrom voćstvu. 128.000 ljudi bilo im je još uvek mnogo. Princ od Virtemberga bio je određen da spreči zaobilazeњe kroz Donju Saksonsku kod Magdeburga. Viking da zaštitи desni bok, a vojvoda od Vajmara odaslan je radi uznemiravanja neprijateljske otstupnice. Kada je došlo do sudara, za borbu protiv 180.000, nije bilo više od 100.000 ljudi, a i taj mali broj bio je podeljen. Princ od Braunšvajga kreće ka Naumburgu, princ Hoenloe ostaje kod Jene, a Rihel kod Vajmara kao rezerva za obojicu. I Napoleon, prevaren pogrešnim obaveštenjima, nije držao na okupu sve snage. Međutim, kada je saznao da neprijatelj stoji kod Jene, on privlači sve snage do kojih je mogao doći, maršuje i dan i noć, i posle proterivanja jedne pobočnice pod Tauencinom stiže na visoravan zapadno od Jene sa snagom koja je bila dva puta veća od neprijateljske, ali koju postepeno povećava tako da postaje pet puta veća. Prusi bi morali biti tučeni ako bi se oduprli. Međutim, oni su još uvek mogli da budu samo potisnuti da su za sobom imali svoje prirodne veze. Ali, Napoleon ih je zaobišao, a oni su verovali da će vrlo pametno učiniti ako se tom obilasku suprotstave zauzimanjem bočnog položaja iza r. Sale. Prema njihovom planu Napoleon je trebalo da prođe pored njihovog

preko Ene koji bi i inače, mada teško, bio moguć istočno ili zapadno od tvrđave, olakšan je predajom grada Šleskoj armiji i Napoleonov plan je potpuno osuđen.

Sada je Bliher sa Jorkom, Klajstom, Sakenom, Lanžeronom i Vincingerodeom, koji su u međuvremenu pristigli, poseo položaj iza Ene, između Vajja (Vailly) i Kraona (Craonne). Napoleon je nameravao da privuče k sebi Marmona i Mortijea preko Brijena, pa da sa celom armijom izvrši zaobilaznje preko Beri o Baka (Berry au Bac) i napadne levo krilo neprijatelja. Ovaj plan odaju francuske kolone krećući se uzvodno levom obalom Ene. Gnajzenau odlučuje da krene ulevo, „da se baci na čelo neprijateljskih kolona i da ih, osim toga, preko Korbenija (Corbeny) obide mnogobrojnom konjicom”. Jedan namerava da izvede neku vrstu Lojtena (Napoleon), drugi neku vrstu Rozbaha (Gnajzenau). Međutim, obe armije su isuviše velike, nedovoljno pokretne, isuviše malo sposobne za manevrovanje i malo obučene, da bi mogle da izvedu poduhvate takve vrste; osim toga, ometaju ih i duboko usečene jaruge i ispresecano zemljište. Na obe strane nedostaje jasnoća plana i odlučnost za njegovo izvođenje; a na strani saveznika nedostaje i jedan konjički vođa kao što je bio Sajdlic. I Lojten i Rozbah pretvaraju se u zaštitničku borbu koju energično vodi Voroncev, dok se Šleska armija povlači prema Lanu. Njen dotadašnji položaj 8 marta uveče zauzima francuska vojska. Tako se ona sada nalazi upravo pred frontom protivnika koji je sa Bilovom, narastao na 105.000 ljudi. Desno krilo Šleske armije, zapadno od Lana, obrazuje Vincingerode, varoš Lan, koja se nalazi na dominirajućem zemljištu, poseo je Bilov, na levom, istočnom krilu stoje Jork i Klajst, a u rezervi, pozadi, Saken i Lanžeron. 9-og Napoleon napada centar i desno krilo, a Marmon levo. Položaj je sličan položaju kod Jene. Slabiji protivnik frontalno napada mnogo jačeg protivnika. Ovaj treba samo da izdrži napad, što mu neće biti naročito teško, i da onda sa produženim krilima obuhvati prvog i uništi ga. Ali, Gnajzenau je zaboravio Jenu i Napoleona iz 1806 godine; on poznaje samo onog Napeleona iz 1813 godine. Kao i ovaj, i on ne ume da upotrebi svoje nagomilane rezerve za uništenje neprijatelja, već ih čuva za eventualnosti koje se ne mogu zamisliti i koje nikada ne nastupaju. Najzad, treba u odlučnoj borbi jednim udarcem okončati vojnu koja se mučno otegla. Ali, ni kod vojskovođe, ni kod trupa, koje su usled nesigurnog voćstva postale nepoverljive, ne može da se primeti svest o tom zadatku. Borba za sela vodi se frontalno i nedovoljno usrdno. 9 mart prošao bi bez rezultata, da Jork, podržan od Klajsta, kada je pao mrak nije izvršio odlučan napad bajonetom i odbacio Marmonove snage u rasulu. „Tako mi boga, vi, stari Jorkovci”, uzviknuo je Bliher kada je primio vest o tome delu, „vi ste pošteni, dobri momci. Kada više ne bismo mogli da se oslonimo na vas, srušilo bi se nebo”. Idućeg dana naređeno je opšte gonjenje na više puteva. Pošto je Napoleon, ne znajući za Marmonov poraz, ostao sa levim krilom na mestu, to su Vincingerode i Bilov mogli da ga napadnu sa fronta, Jork i Klajst u desni bok, a možda i u leđa i da ga unište. Ali, ni ova prilika nije iskorisćena da se neprijatelju

smrse konci. Korpsi koji nastupaju prvo su zadržani, a zatim vraćeni na stare položaje. Napoleon može neometeno da se povuče. Bolest, koja je u to vreme snašla Blihera, nije mogla biti jedini povod za ta čudnovata naređenja.

Bezazlena bezbrižnost sa kojom je Gnajzenau pobednik u bici kod Rotijera udario putem koji vodi dolinom Marne prema Parizu, pretvorila se u preterano veliku opreznost otkako su ga nesrečni februarski dani lišili samopouzdanja, otkako je nemilostivo primljen od kralja i otkako su ga sa druge strane opomenuli „da treba da sačuva otadžbini pruske trupe”, jer „pruska armija ne treba da bude uništena, ako Pruska država treba da igra neku ulogu među savezničkim silama”. Uz to su pridošle i teškoće u snabdevanju, koje su bile utoliko veće ukoliko su trupe držane zbijenije i ukoliko im je pružan duži odmor koji su zahtevali sa svih strana. Nastupilo je stanje o kome jedan svedok piše: „Neodlučnost, nesigurnost i nehatnost, koje su u celom tom periodu vladale u Glavnom stanu feldmaršala, bile su takve da se jedva mogu zamisliti”. Nezadovoljstvo i kod velikih i kod malih bilo je ogromno. Jork je javio da je bolestan i seo u svoja kola da bi otputovao u Brisel. On je morao da bude vraćen Bliherovim pismom: „Stari ratni druže, ne napuštajte armiju, jer smo blizu cilja; i ja sam jako bolestan, pa će u i sam otići čim borba bude završena”.

Glavna armija potisnula je do 12 marta Makdonalda iz Sene između ušća Oba i Jone (Yonne), a idućih dana još dalje u Proven (Provins), ali glavnina armije nije napuštala levu obalu Sene. Švarcenberg je htio da bude pri ruci ako bi Bliher htio da otera u Pariz Napoleona koga je tukao kod Lana. Ali, kada je stigla vest da Napoleon namerava da se okreće protiv desnog krila Glavne armije, trebalo je tražiti mogućnost da se taj udarac parira. Napoleon je posle 10-og pokušavao da se pomoću Marmona i Mortijea, koji su morali da dejstvuju sporazumno, osigura od Šleske armije i upravio je, posle zauzimanja Remsa, svoj pokret sa 19.000 ludi preko Šalona i Eperneja na Arsi sir Ob. On je htio da privuče k sebi Makdonalda, da preko Arsi sir Oba stigne u Troa i otseče neprijatelja od njegove pozadine. Taj plan, od koga je očekivao da će doneti „neprocenjive uspehe”, bio je znatno ometen i pored neodlučnosti koja je vladala u savezničkoj Vrhovnoj komandi. Napoleon, ne mogavši da pređe široku dolinu r. Oba kod Arsija, stigao je na levu obalu ove reke kod Plansijsa još pre nego što je stigao Makdonald, zatim se okrenuo, obilazeći prema Arsiju, i naišao na neprijateljsku armiju na položaju koji se pružao od Ortijona na Obu do Sen Remi su Barbisa (St. Remy sous Barbuissse).

Ovo neočekivano držanje neprijatelja nalazi svoje objašnjenje u promjenjenoj političkoj situaciji. Posle boja kod La Rotijera Napoleon je bio sklon da pristane na uspostavljanje starih francuskih granica koje su zahtevali saveznici. Posle februarskih događaja on je opet tražio granicu na Rajni. Dalje pregovori su pokazali da na diplomatskom putu ne može da dođe do prihvatljivog mira i da do reše-

nja može da dođe samo oružjem. Pošto je preostala samo alternativa: napustiti Francusku i ispuniti sve Napoleonove zahteve ili pružiti otpor — saveznici su se odlučili za ovo poslednje. Napoleon je bio začuđen što je naišao na otpor i još više kad je video da protivnik prelazi u napad, te je morao da bude zadovoljan što je posle borbi od 20 i 21 marta opet mogao da stigne na suprotnu obalu r. Ob. Da se ponovo okrene protiv Šleske armije od koje je pre deset dana bio tučen, bilo je isključeno. Da se povuče u Pariz, pretstavljalio bi njegov kraj. On je stoga odlučio da udari suprotnim pravcem, da ugrozi komunikacije Glavne armije i da je time natera na povlačenje. Ova je išla za njim sve do Marne kod Vitrija. Ali, tamo je ipak došlo do dvoumljenja da li treba ići za neprijateljem do u beskonačnost. 24-og je odlučeno da se sa obe armije kreće na Pariz, a da se taj pokret prikrije jakom konjicom pod Vincingerodeom.

Sa tom odlukom prešlo je voćstvo operacija, koje je dotle, ako ne i zvanično, a ono stvarno, od septembra ležalo preko Blihera u Gnajzenauovim rukama, na Švarcenberga ili bolje na cara Aleksandra. To uklanjanje sa rukovodećeg položaja pripisao je Gnajzenau svome držanju za vreme i posle bitke kod Lana. On je 9-og i 10-og imao u rukama ne samo pobedu, već i uništenje Napoleona. Da je 11-og samo gonio cara koji se povlačio, on bi bio taj koji bi donosio odluke o daljim operacijama. Ali, pošto se danima zadržao kod Lana, pošto nije imao nikakvog uticaja na operacije kod Arsija, i tu propustio čak i jednu novu pobedu, to je njegov uticaj opao sam po sebi. 24-og je donet važan zaključak, a on nije mogao ni jednom reći da ispolji svoje mišljenje. Bliher više nije mogao, kao što su to još nedavno govorili generali Glavne armije, da se smatra kao „nada armije“ ili kao „onaj koji nam prednjači u borbi“.

24-og Glavna armija je stajala na putu Vitri—Sezan, ruski korpsi Šleske armije kod Šalona, Jork i Klajst južno od Šato Tijerija. Uglavnom, trebalo je da Glavna armija kreće glavnim drumom preko Sezana, Šleska putem preko Etoža i Monmiraja u Mo, da bi odatle ujedinjene produžile nastupanje ka Parizu. Na tim putevima nalazili su se korpsi Marmona i Mortijea, koji su se postepeno povlačili pred Šleskom armijom, zatim divizije Nacionalne garde Paktoa i Ameja, koje su pripadale Makdonaldu, a divizija Kompana malo dalje iza njih, kod Sezana.

Kada je Glavna armija iznenada promenila pravac kretanja, dok su pomenute francuske trupe produžile pokret prvobitnim pravcem, moralo je da dođe do sudara. 25-og su u okolini Fer Šampenoaza satrte divizije Paktoa i Ameja, uglavnom od ruske konjice Šleske armije, a korpsi Marmona i Mortijea bili su, posle zaštitničkih bojeva, uz mnogo gubitaka, potisnuti do Almana (Allemant). Pošto su Jork i Klajst 25-og nastupali prema Monmiraju, a 26-og nastavili pokret prema La Ferte Gošeu, i svoju konjicu isturili prema Sezanu, trebalo je da Marmon, Mortije i Kompan dodu u veoma tešku situaciju, samo da je od strane Glavne armije izvršen bar delimičan pritisak. Međutim, pogreške koje su učinile obe armije omogućile su

Marmonu i Mortijeu da se izvuku preko Provena (Provins), dok se Kompan posle uzastopnih borbi povukao prema Mou. Pa ipak oba maršala ne bi blagovremeno stigla u Pariz da car Aleksandar nije zadržao Šlesku armiju kod Moa, kako bi pred Parizom mogao da stavi na čelo ruske korpuze Glavne armije. Tako su Lanžeron, Jork, Klajst i Voroncov tek 29-og krenuli severnim, Vitgenštajn, Garda i rezerve srednjim velikim, a virtemberški prestolonaslednik, Vrede i Dulaj južnim putem preko Lanjija, dok je Saken ostao kod Moa kao zaštitnica.

Radi odbrane glavnog grada poseli su: Marmon sa 11.700 ljudi visoravan Belvila (Belleville) i Pre Sen Žervea (Prés St. Gervais) između Vensena (Vincennes) i kanala Urka, Mortije sa 10.000 Monmartr između kanala Urka i Le Batinjola (Les Batignolles) i Monsoa (Monceaux). Kralj Žozef (Joseph), kao glavnokomandujući, zadržao je 2.000 ljudi pešadije i 12.000 ljudi Nacionalne garde kao rezervu. Manji odredi su poseli Sen Deni, Vensen i druge oslone tačke.

Protiv tih položaja nastupali su desno Lanžeron, Jork i Klajst, u sredini Vitgenštajn i Garda, a levo virtemberški prestolonaslednik. Šleskoj armiji je uspelo da zauzme Monmartr i da preko La Vileta (La Villette) prodre do brane kod La Vileta. Levo od nje probila se pruska garda u krvavim borbama preko Pantena (Pantin) do istoimene brane i uzvišice Šomon (Chaumont). Time je grad bio neposredno ugrožen i pregovori koji su otpočeli već u podne doveli su do povlačenja francuskih trupa, a ujutru 31 marta i do predaje Pariza. Najbolje se opet pokazala Šleska armija, a naročito korpus Jorka, a pored njega u plemenitom takmičenju i pruska garda. „Slava je obasjavala Gnajzenauovo lice”, izveštava jedan očeviđac „kada je sa visina Monmartra pogledao na glavni grad osvajača sveta, koji je ležao pod njegovim nogama”. „Ono što su rodoljubi sanjali”, pisao je on sam, „čemu su se egoisti potsmevali, to se dogodilo; svemoćna sudbina bila je na našoj strani i omogućila je da čak i naše pogreške posluže za propast tirana”.

Zaista, Napoleonova sudbina se uskoro završila. Baš onda kada je trebalo da zna da Vincingerodeovi konjanici nisu prethodnica neprijateljske vojske, već da samo prikrivaju nastupanje glavnih masa prema Parizu, on je dozvolio da ga njegovi maršali nagovore da preko Fontenbloa udari putem za Pariz. Prestigavši svoje trupe, on je 30-og stigao u blizinu svoga glavnog grada, i tada je primio vest o tome što se dogodilo u Parizu. On se okrenuo i pošao prema Fontenblou pokušavajući da se umeša u pregovore koji su bili u toku, a pritom je razmišljao o ovom ili onom novom ratnom planu sve dok ga njegovi generali nisu nagovorili da abdicira.

Još u Parizu Gnajzenau je dobio grofovsku titulu i nagradu. On je prvo otišao u Ahen i sumporovitu banju Ajlsen, da bi lečio početke kostobolje, pa je zatim preko Berlina otišao u Hiršberg da bi se tamo video sa svojom porodicom. Tamo je primio saopštenje da je određen za komandanta trupa na Rajni. Za taj položaj izabran je „ne samo zato da obrati najveću pažnju na nemirnog suseda, već i

zato da korisno dejstvuje na duh naroda koji, izgleda, ispoljava izrazitu nenaklonjenost prema novom gospodaru".

Za sada nije trebalo da dođe do ostvarenja toga plana. Gnajzenau se još nalazio u Berlinu kada je stigla vest o ponovnoj pojavi Napoleona u Francuskoj, a uskoro i naređenje iz Beča da se odmah uputi pruskim trupama koje su stajale na Rajni i preuzme vrhovnu komandu dok Bliher ne stigne. U ratu koji je pretstojao, savezničke sile Evrope nameravale su, kao i prošle godine, da desnim krilom iz Holandije, levim od Bazela, a centrom preko Nansija koncentrično prođu u Francusku. Napoleon se iznenada okrenuo sa 122.000 ljudi protiv desnog krila svojih neprijatelja, koje mu je bilo najbliže, a koje je bilo spremno za borbu*). Tu je u prostranim kantonima stajala armija vojvode Velingtona (93.000 ljudi), bazirana na Antverpen, desno od Šelde do Mehelna, Brisela i Benša (Binche), istočno od Monsa, kao i pruska armija pod Bliherom (123.000 ljudi) sa korpusima Citenia, Pirha i Bilova duž Sambre i Meze (Maas), od Šarlroa (Charleroi) do ispod Liježa i sa korpusom Tilmana u okuci Meze: Dinan, Namir, Anden. Ako bi te dve armije uspele da se spoje, onda bi Napoleonu bio oduzet svaki izgled na pobedu. On je uspevao da rastera jače armije samo strahom od svog imena. Ali u bici, sa jedinim izuzetkom Austerlica, kada je u pogledu broja bio malo slabiji od neprijatelja, on nikada nije mogao da pobedi jačega, pa čak ni jednakog neprijatelja; u najboljem slučaju, kao kod Drezdena, on je uspevao da ga odbije u odbrani. Bilo je sasvim isključeno da bi on sa 122.000 ljudi mogao da tuče 216.000 savezničkih vojnika.

Ujedinjenje ovih 216.000 ljudi moglo je najbrže i najkorisnije da se izvede nastupanjem. Izvođenje, ukoliko je bilo nameravano, preduhitrio je Napoleon. Francuska armija, okupljena kod Filipvila i Bomona (Beaumont), prešla je Sambru 15. juna kod Šatlea (Chatelet), Šarlroaa i Maršijena (Marchienne). Citen je izmakao putem prema Žambluu (Gembloux) do Flerija (Fleurus). Jedna francuska prethodnica upućena je do Lambisara (Lambusart), a druga je isturena prema Gosliju (Gosselies). Moglo se očekivati da će sledećeg dana Prusi nastaviti povlačenje sve dok im ne uspe da koncentrišu svoje korpuse. Francuzi bi nastupali za njima. Onda bi, ranije ili kasnije, došlo do bitke sa približno jednakim snagama, koja, sudeći po dotadašnjim podvizima kako Napoleona, tako i Gnajzenaua, nije obećavala neki veći uspeh ni jednoj ni drugoj strani. Prusi su mogli da se nadaju stvarnoj odluci samo ako bi napao Velington, koji bi nastupio u bok i leđa Napoleona dok bi on bio zauzet Prusima. Ali Gnajzenau je iz bogatog iskustva dugih koalicionih ratova izvukao pouku da na učestvovanje Velingtona u jednoj bici može uopšte slabo računati, a u najboljem slučaju samo onda ako se Prusi ne bi povukli i ako bi se samo malo udaljili od saveznika. Stoga je htio da stane već kod Flerija, te su ga jedva nagovorili da se povuče do Linjija (Ligny). Tu, na nepovoljnem položaju, nadoao se da će moći da ujedini bar tri pruska korpusa. Na sadejstvo Bilova, koji je bio jako udaljen, isprva

*.) Vidi skicu 21.

nije mogao da računa, ali je utoliko više mogao da računa na obećanu pomoć od Velingtona. Ako bi ova pristigla na vreme, onda bolji ili gori sklop liniskog položaja ne bi bio od važnosti.

Za Napoleona je odlučan uspeh zavisio od toga da li će temeljito potući Pruse pre nego što pristigne Velington. Ispunjene ovog uslova bilo je olakšano merama Gnajzenaua, koji je već 16-og samo sa jednim delom pruske armije hteo da primi bitku na nepovoljnem položaju. Otuda je Napoleon mogao da ostvari preim秉stvo broja, koje mu je bilo naročito važno za pobedu, ako se pretpostavi da je Velingtona mogao držati daleko od mesta borbe i sa minimumom snaga, otprilike jednom divizijom. Napoleon je postupio na drugi način. 16-og je trebalo da Gruši sa korpusima Vandama i Žerara, konjicom Pažola, Ekselmana i Miloa — 41.600 ljudi — odbaci Pruse, a Nej sa korpusima Reja i Erlona i konjicom Kelermanna i Lefevra — 53.000 ljudi — da krene od Goslija u Katrbra (Quatrebras), da bi se, ako bude potrebno, suprotstavio Englezima. Sam car sa Gardom — 16.500 ljudi — hteo je da krene za Grušijem, a nameravao je da Lobaua sa 10.000 ljudi ostavi u Šarlroau. Izvršena je podela na dve otprilike jednakе polovine: 58.100 ljudi protiv Blihera, 53.000 ljudi protiv Velingtona, a 10.000 ljudi ostalo je u rezervi. Pri bližem razmatranju Napoleonu se ipak učinilo korisno da protiv Blihera odredi jače snage. Žirarova divizija iz Rejovog korpusa — 5.000 ljudi — dodeljena je Grušiju. Dalje, i Erlonov korpus isprva nije trebalo da napreduje preko Frana (Frasnes), a trebalo je da se jedna divizija postavi kod Marbea (Marbais) kako bi, za svaki slučaj, bila pri ruci. Nej iznenada ostaje ograničen na 25.000 ljudi. Ali, zato su rezerve u celini, ne uzimajući u obzir Gardu, porasle na 29.500 ljudi. One neće biti upotrebljene celishodno.

Položaj koji je izabrao Gnajzenau, a koji se nalazio između selâ Linji, Sent Aman (St. Amand) i Briej (Brye) poseo je Citen*. Jaka artiljerija izašla je na položaj na visiji između ovih selâ. Pirh se postavio pozadi kao rezerva. Radi osiguranja levog boka trebalo je da Tilman drži visove između Sombrefa i Tongrina. Nažalost, jak položaj bio je osiguran močvarnim potokom koji je bilo teško preći, tako da branilac, istina, nije mogao da bude napadnut, ali ni sam nije mogao da pođe u napad ako bi ga vezivao samo mali broj trupa. Tilman je morao da se zadovolji ulogom posmatrača. Za njegovo isključenje bili su određeni samo Pažol, Ekselman i jedna Žerarova divizija. Obe druge divizije toga generala trebalo je da napadnu levi bok kod Linjija, Vandam i Žirar front kod Sent Amana, Garda i Milo kod Flerija, a još dalje u pozadini trebalo je da Lobau ostane u rezervi. Za stvarnu borbu upotrebljeno je, dakle, 60.000 ljudi protiv skoro isto tolikog broja neprijatelja. Na taj način, Prusi su, istina, mogli da budu tučeni, ali ne i uništeni niti odvojeni od Engleza. Da bi se oba ta cilja postigla, bio je, pre svega, potreban napad na desni bok. Kada se to ubeđenje nametnulo Napoleonu, on je naredio da se dozove Nej. Ali, ovaj je već bio stupio u borbu sa Englezima kod Katrbraa. On nije mogao tako lako da se odvoji od njih. Da bi ih što

*) Vidi skicu 22.

pre tušao i onda požurio na visove Sent Amana i Brieja, on je pozvao Erlonov korpus. Međutim, ovome je u međuvremenu direktnom Napoleonovom zapovešću naređeno da krene prema Brieju. Nej mu šalje najizričitiju zapovest da se odmah vrati. Erlon sluša i ostavlja samo Diritovu diviziju da nastavi marš ka caru i štiže do Neja kad se ovaj pri smrkavanju povukao do Frana. I Dirit stiže do cilja isuviše kasno.

U međuvremenu je Vandam zauzeo Sent Aman, ali dalje nije mogao da napreduje protiv neprijateljske artiljerije. Žirar je poseo Sent Aman la Ej (St. Amand la Haye) ali su selo opet preotele dve pruske brigade. Za Linji se bore dve druge brigade sa dve Žerarove divizije, dok se najzad potok ne isprečava između prijatelja i neprijatelja. Bliher se nada da će napadom protiv Vändamovog levog boka odlučiti bitku. Dve Pirhove brigade prodiru do Vanjlea (Vagnelée) i Le Amo Sent Amana (Le Hameau St. Amand). Dalje ne mogu, pošto su Vandam i Žirar pojačani sa još tri brigade. I na krajnjem desnom krilu Jrgatsovou i Marvicovu konjicu drže u šahu Domon i Sibervi.

Pošto se ne pojavljuje ni Nej, ni Erlon, ni Dirit, Napoleon vodi protiv Linjija ostatak svoje Garde i Miloa. Dve izmešane pruske brigade ne mogu da odole svežoj snazi i nadmoćnosti. Zaobiđeno sa dve strane, selo je zauzeto. Ceo položaj više ne može da se održi. Očajnički napadi konjice ne mogu da izmene situaciju. Kroz Briej i pored njega povlače se trupe bez znatnog ugrožavanja prema Tiliju (Tilly), a za vreme noći dalje prema Vavru*). Bilov iz Liježa dostiže uveče Ardenel i Sovenijer (Sauvenière). Tilman u 3 časa ujutru kreće u Žamblu. Narednog popodneva obojica kreću za glavninom armije.

17-og uveče Pruska armija je okupljena kod Vavra, dok se engleska povukla briselskim drumom do Mon Sen Žana (Mont St. Jean), gde Velington, uzdajući se u Bliherovu podršku, namerava da bije defanzivnu bitku. Radi osiguranja svoga desnog boka, on je uputio 16.000 ljudi u Hal, tako da mu je, pošto je i na druge strane odasla manje odrede, a i posle gubitaka kod Katrabraa, preostalo za rešavajuću bitku samo 62.000 ljudi, dakle dve trećine njegove prvobitne snage.

Slično postupa i Napoleon. Kao što je 16-og bacio Neja protiv Velingtona, tako 17-og šalje Grušija za Bliherom. Obadvojica su bez muke odbijena i nedostaju na polju bitke. Strategiska rezerva koja je ostavljena kod Flerija, svela je snagu sa kojom je Napoleon pošao za Velingtonom na 70.000 ljudi, dakle, na jedva više od polovine armije sa kojom je dva dana ranije upao u Belgiju. Ipak, on brojno malo prevazilazi neprijatelja. Tu neznatnu nadmoćnost namerava da iskoristi za pojedinačne udare protiv jakog neprijateljskog fronta. Oni propadaju, i moraju da propadnu.

Napoleon je docnije rekao da je trebalo da napadne ne samo front, nego i levi bok neprijatelja. Ali, u produženju tog levog boka nalazio se Bliher sa 3 korpusa (jednim svežim korpusom i dva korpusa koja su 16-og bila tučena) u nastupanju protiv francuskog de-

*) Vidi skicu 21.

snog boka.*.) Oko podne, tek što je počela bitka na frontu, a već su morale da se izdvoje trupe za osiguranje desnog boka, i da se odmah zatim vodi borba ne samo za visove Mon Sen Žana i majure od Ugomona (Hougomont) do Smoena (Smohain), nego i za Plansenoa (Plansenoit) za ledima Napoleona. To je Gnajzenauovo delo.

Gvozdeni vojvoda i škotski pukovi, Napoleon sa prekrštenim rukama usred tri poslednja bataljona, Nej na čelu pomamnih konjičkih eskadrona, stara garda koja se ne predaje, „izdajnik” Gruši, sve su to više ili manje interesantne figure. Ali, najvažnija ličnost je ipak Gnajzenau; on donosi odluku koju izvodi Bliher. On sa tek tučenom, gladnom i skapavajućom armijom zadaje na smrtonosnom mestu uništavajući udarac strašnom osvajaču sveta. „Nijedna katastrofa”, kaže jedan francuski general koji je učestvovao u bici, „ne može da se uporedi sa katastrofom kod Mon Sen Žana. To je poslednja katastrofa naše slave, grob našeg cara i Francuza”. „Nema primera da je jedna armija drugog dana posle izgubljene bitke mogla da preduzme takvu borbu i da je tako sjajno izdrži”.

Da bi završio poraz Bliher se stavio na čelo trupa koje su mu bile pri ruci i gonio bežećeg neprijatelja do Ženapa (Genappe). Odatle je Gnajzenau nastavio gonjenje sa sedam eskadrona i jednim bataljonom, isterao Francuze iz sedam kantonmana i tek idućeg jutra zaustavio se samo sa 50 ljudi kod Melea (Mellet — 11 km od Ženapa). To gonjenje do poslednjeg daha čoveka i konja stvorice Gnajzenauu večitu slavu. Ali, išli bismo isuviše daleko ako bismo tvrdili da je tek tim gonjenjem došlo do raspadanja Francuske armije. Citenovim napredovanjem preko Smoena naterana je Garda na povlačenje; ali, raspad Francuske armije bio je prouzrokovani Bilovljevim napadom u leđa na Plansenoa i daljim napredovanjem jedne Pirhove brigade prema Mezon di Roa (Maison du Roy) i Vje Mananu (Vieux Manans). Tim gonjenjem rasulo je bilo samo upotpunjeno i pojačano. Međutim, pokazalo se i ovde, kao i kod svih gonjenja koja su išla samo tragom neprijatelja, a pri kojima se nije pokušavalo da se on preseče, da se brzo izgubio dodir sa neprijateljem. Tučena i rastrojena armija mogla je opet da se unekoliko prikupi i Gruši je neometano mogao da se povuče.

Iako su trupe poslednjih dana mnogo pretrpele, Gnajzenau namerava da bez odmora ponova uspostavi izgubljeni dodir i nastavi gonjenje. Najbliži put u Pariz vodio je preko Lana, verovatne sabirne tačke tučene armije, preko jakog otseka Ene (Aisne), koji je bio oslođen na Soason (Soisson), i preko talasastog, ispresecanog zemljišta koje se lako moglo braniti. Preimućstvo se daje nešto dužem i ugodnijem putu duž Oaze (Oise) gde je snabdevanje olakšano. Tako se 23-eg čelima stiglo u La Kapel (La Capelle) i Giz (Guise), a 26-og u Kompjenj (Compiègne). Time je čelo došlo otprilike na istu visinu sa francuskom armijom, koja je pod zapovedništvom Grušija stajala između Remsa i Šatelona (skica 77).

*) Vidi skicu 23.

Napoleon je požurio u Pariz da bi organizovao odbranu, ali je tamo prisiljen na abdikaciju od strane Ministarstva i Skupštine, i smešten u Malmezon. Taj akt nije ostao bez uticaja na vojsku u kojoj su se znatno povećali slučajevi bekstva i nediscipline. Bliher je htio da iskoristi to stanje i, da bi, ako je moguće, otsekao neprijatelja od Pariza, prešao je 27-og Oazu i 28-og dostigao liniju Krepi — Nantej — Luvr — Gones (Crep — Nanteuil — Louvres — Gonesse); (skica 78). Plan nije potpuno uspeo. Desno francusko krilo pod Vandamom bilo je, istina potisnuto iza Urka i Marne između La Ferte Milona i Moa, ali korpusima Reja, Erlona i Kelermana je uspelo da se postave kod Le Buržea (Le Bourget) radi zaštite Pariza, a Garda se pomerila do Kleja (Claye). 29-og su se tri Bliherova korpusa ujedinila pred jako utvrđenim severnim frontom Pariza, dok je Velington, koji se polako kretao za njima, dostigao tek Klermon (Clermont). Nasuprot tome, uspelo je sada Vandamu da stigne sa istoka u Vensen (Vincennes). Napad na jako utvrđen, a sada i dovoljno posednut položaj, pružao je malo izgleda na uspeh. Stoga je Gnajzenau predložio da se pređe na levu obalu Sene, da se napadne nezaštićeni južni front, a da se opkoljavanje severnog fronta prepusti engleskoj armiji. Pre toga je ipak trebalo ispitati stanje neprijatelja.

30 juna po ponoći napao je IV korpus na Obervilije (Aubervilliers), a I korpus na Panten. Ova mesta su zauzeta. Ipak se pokazalo da je kanal Urk, koji je ležao pozadi, zaštićen tako jakom artiljerijom da bez ozbiljne borbe nije mogao da bude zauzet. Stoga je pokret na levu obalu Sene trebalo da izvrši prvo III korpus, dok bi I i IV u prvo vreme ostali na mestu. Posle podne 30-og krenuo je III korpus preko Sen Žermen (St. Germain). IV korpus je pošao za njima, pošto je odbio dva ispada, 1 jula u podne, kada ga je smenila engleska armija. 2 jula pomerio se III korpus u Versaj i tamo se privremeno zadržao. I korpus je skrenuo kod Rokankura (Roquencourt) ulevo prema Sen Klju (St. Cloud), Sevru i Medonu (Meudon). Čim je dospeo u visinu III korpusa, ovaj je nastupio dalje u Šatijon (Chatillon), a i I korpus nastavio je pokret prema Isiju (Issy). Zauzeti su Šatijon, Banv (Banves) i Isi, a francuske trupe koje je glavnokomandujući Davu isturio radi osiguranja južnog fronta odbačene su u Grenel (Grenelle), Božirar (Baugirard), Monruž (Montrouge) i Žantiji (Gentilly).

Idućeg dana ujutru, da bi se sačuvala forma, spasla čast oružja i umirila vojska, koja je već glasno mrmljala o izdaji, poduzet je sa dve divizije pod Vandamom napad na Isi, ali su ga dve brigade odibile. Neprijatelja koji se povukao gonili su odmah pruski strelići do u blizinu kapija glavnog grada. U 7 časova francuska artiljerija obustavila je paljbu, a pojavio se jedan general da bi uz ponudu predaje Pariza zamolio za primirje. Pregovori koji su vođeni već danima dovode se borbom kod Isija do privremenog završetka i već 3 jula zaključuje se jedna konvencija. Francuske trupe povlače se iza Loare, a pruska armija ulazi 7 jula u Pariz, dok se engleska zadovoljava da se smesti u jednom logoru u Bulonjskoj Šumi.

Napoleon je već bio napustio Malmezon i uputio se u Rošfor gde su bile pripremljene dve fregate za putovanje u Ameriku. Ali one se nisu mogle upotrebiti zato što je engleska flota blokirala pristanište. Bilo je stvoreno više planova za njegovo bekstvo na trgovackim lađama itd., ali su u zadnjem trenutku uvek bili osuđeni. On nije htio da se spase kao begunac i da možda bude uhvaćen, već se uputio na englesku ratnu lađu „Belerofon” u nadi da će na njoj moći da dospe u azil u Americi ili Engleskoj.

Gnajzenau, koji je bio nimenovan za generala pešadije i odlikovan ordenom „Crnog orla”, ostao je u Parizu do novembra kada je otišao u Koblenz da bi tamo preuzeo poverenu mu komandu korpusa. Telesna malaksalost i želja za odmorom pobudili su ga ipak da već iduće godine zamoli da ga razreše položaja. Preko Karlsbada i Teplice otišao je u Erdmansdorf, posed na podnožju Sudetskih Planina, koji je zamenio za Mitelkaufung. 1817 godine pozvat je u Državni savet, 1818 nimenovan je za guvernera Berlina, 1819 za pretdsednika Vojne ispitne komisije, a 1825, deset godina posle Belle Alliance, unapređen u čin general-feldmaršala. Kada su 1831 godine zbog poljskog ustanka, mobilisana četiri istočna korpusa, kralj je postavio Gnajzenaua na čelo te armije. 9 marta on je stigao u Poznanj, a 23 avgusta razboleo se od neke bolesti sa znacima kolere i podlegao joj idućeg dana.

Gnajzenau je otelovljjenje negodovanja, mržnje i osvete koju je izazvao Napoleon svojim brutalnim podjarmljivanjem Pruske. Bilo je još ljudi koji su bili nadahnuti istim osećanjem. Ali, od svih oduševljenih patriota Gnajzenau je u svom duhu našao najviše sredstava da pretvoriti u delo ono što je ispunjavalo srca. Malo ko je još imao takvu izdržljivost, takvu elastičnost i takvu neumornost. Njemu nije bilo toliko stalo da pobedi i uništi Francusku armiju, koliko samog Napoleona, tiranina žednog krvi. 1814 godine Bliher i Gnajzenau zadovoljili su se svrgavanjem Napoleona. Ovaj cilj pokazao se kao nedovoljan. Pri svim pregovorima o primirju, koji su usledili 1815 godine, oni su zato kao prvi uslov postavljali predaju Napoleona. Oni su hteli da dobiju njega lično, da bi ga na istom mestu gde je on ubio vojvodu od Engijena „preveli iz života u smrt”. Tim jednostavnim načinom bilo je lako likvidirati rat koji bi postao bespredmetan. Ali, ondašnji francuski vlastodršci ipak nisu pristali na zahtev da se on preda. Oni su poslali svrgnutog cara, po njegovoj želji, u Rošfor. Tu je on dospeo u ruke Engleza, koji su ga, blaže raspoloženi nego Bliher i Gnajzenau, pomilovali doživotnom tamnicom. Bez Napoleona njegova vojska se raspala sama od sebe. Njeni ostaci otpušteni su iza Loare.

Gnajzenauova sposobnost za vojskovođu sjajno se osvedočila u dugom periodu od Baucena pa do drugog zauzimanja Pariza. Ne prestana težnja za ofanzivnim dejstvom, koju je preτstavljaо Bliher, i stalna spretnost da se podnese žrtva za drugog, bile su jedina strategija koja je mogla da dovede do cilja Savez evropskih sila, sa svim njihovim suprotnim interesima, nadama i strahovanjima. Svoga pobednika Napoleon je našao u Gnajzenauu i ni u kome drugom.

Ali to ne isključuje da se načelniku Generalštaba Šleske armije pripisu i greške. Kapetan jednog detašovanog bataljona u malom garnizonu, dolazi skoro neposredno na čelo jedne armije. Naravno, nedostaje mu priprema na manevrima i ono što bi moglo da se nazove vojničkom tehnikom i generalštabnim obrazovanjem. On je, kako to sam kaže, uzeo za svoj uzor Napoleona, ali ne samo kao vojskovođu iz blistave epohe dok se uzdizao, nego i kao starećeg cara iz završnog perioda. Težnja da drži trupe okupljene u dugim kolonama radi nastupanja i povlačenja dovela je Gnajzenau u nepriliku već kod Levenberga. Da on, po pravilu, nije držao isuviše jake rezerve, ne bi kod Mekerna bilo potrebno da hrabri „jorkovci“ skoro iskrvave. Marmon bi bio lako tučen. Napoleon bi kod La Rotijera, a naročito kod Lana, morao da bude uništen, samo da celi korpsi i polovine armija nisu bile žrtvovane zabludi da vojskovođa do zadnjeg trenutka mora da zadrži pri ruci rezerve za svaku slučajnost, pa da ih na kraju i ne upotrebi. I težnja za ofanzivom, koja je vredna pohvale, ako se nije brinulo o tome „kako“ da se ona izvrši, donosila je ipak neke štete. Prilikom marša duž Marne, za vreme februarskih dana, zapostavljeni su najelementarniji propisi o izviđanju i podeli marševskih kolona. Samo da bi se ostalo što više napred, izabran je kod Linjija krajnje nepovoljan položaj. U žurbi da stigne na vreme, Gnajzenau je prevideo da će kolone, po onome kako su bile postavljene za marš od Vavra do bojnog polja, morati da se ukrste. Kod tolike svetlosti, ipak mora biti i malo senke.

I pored svih grešaka koje su mu dokazane, ipak je Gnajzenau, a ne možda Šarnhorst, osnivač modernog generalštaba. Već 1811 godine on je podneo memorandum u kome je dokazao nedostatke kvar-tirmajsterštaba i potrebu za jednim tehnički obrazovanim generalštabom, čiji će oficiri oslobođiti vrhovnog komandanta i ostale komandante svih detalja vođenja trupa i sačuvati njihov duh za ono što je bitno „presudno“. Kod voćstva Šleske armije učinjeni su pokušaji i stečena iskustva koja još i danas sačinjavaju osnov „Generalštabne nauke“. Sasvim je prirodno što neki od tih pokušaja nisu uspeli. Sledеće generacije izvukle su iz njih koristi. To što je Gnajzenau, u zajednici sa Bliherom, savladao Napoleona i što je uz to osnovao Generalštab, dovoljno je za istoriju i za njegovu slavu.

Sliku Gnajzenauove ličnosti daje E. M. Arnt: „Njegov uzrast je bio gospodstven, a ruke i noge lavovske, ramena i grudi široki, od kuka pa do stopala sve je bilo izgrađeno jako, a gde je to trebalo, na nogama i člancima, otmeno i pokretno; on je stajao i koračao kao rođeni junak. Taj lepi čovek bio je strastvene i vatrenе prirode i smeli nagoni i misli neprestano su strujali u njemu; njegovo lice bilo je uvek preliveno uzavrelom i umnom bujicom koja je retko dopuštala da njegove crte lica budu mirne... Ta plemenita pojava bila je ulepšana i izrazitom lepotom duše. Eto jednom jednog sasvim plemenitog harmoničnog čoveka... Iz sopstvenih i najplemenitijih pobuda on je upotpunio svoje zapostavljeno vaspitanje iz mladosti i u svakom pogledu stekao obrazovanje plemenitog čoveka... Podjednako vešt u govoru i pismu, zračeći i blistajući veseljem i duhom u

razgovoru, on je u društvu ipak bio najskromniji i najljubazniji čovek, koji se nikom nije rugao, niti je ikog prezirao, a nije bio ni ohol; on je više voleo da sluša nego da uči druge, više je voleo da bude poučavan nego da sam poučava... Siromašan i iznuren u svojoj mladosti, ne bogat u svojim srednjim godinama, doživeo je da mu se docnije nasmeši sreća, ali je, kao i ranije, uvek ostao gospodar svoje volje i svog srca, uvek daleko od gordosti i lakomosti, širokorud, milostiv i darežljiv kao sunce i vazduh".

Benedekovo upravljanje armijom na osnovu najnovijih istraživanja

(Uporedi skice uz „Kanu“)

Januarska sveska „Nemačkog pregleda“ iz 1911 godine donosi članak „General Benedek u ratu 1866 godine“ iz pera Viljema Altera. Iz sadržaja saznajemo da je Benedek, ubrzo posle preuzimanja vrhovne komande nad Severnom armijom, predložio nov operaciski plan koji je potpuno otstupao od operaciskog plana koji je već bio izrađen i odobren i da je i docnije više puta pokušavao da dâ nov odlučan obrt propisanom toku vojne. U izvođenju tih namera on je, tobože, bio sprečen od strane svog Generalštaba kao i izvesnim određenim uputstvima koja su dolazila iz Beča. I nehotice se dolazi do pretpostavke da bi rat uzeo drugi ishod, naravno nepovoljan po Prusku, da su samo Benedeku bile ostavljene slobodne ruke. To zahteva razjašnjenje.

Benedek se „u vojnama 1848 i 1849 godine pokazao kao vojnik sreće koji napada bez razmišljanja... kao čovek kod koga su smelost u delanju i hladnokrvna promišljenost u kritičnim situacijama borbe bile povezane sa sposobnošću da oduševi svoje trupe i da ih potstakne na najveću hrabrost. Rat 1859 godine pretstavlja za njega vrhunac njegove vojničke sreće“.*)

U bici kod Solferina on je na desnom krilu slavno odbranio jak položaj San Martina i odbio sve napade Sardinaca koji su ukupno bili jači, ali su nastupali u delovima i uzastopno. Kritika mu je zamerala što svoj uspeh nije iskoristio napadom, da bi njim rasteretio pritešnjeni susedni korpus i time možda odlučio bitku; naprotiv, pohvaljen je zato što kasnije nije odmah izvršio naredbu o povlačenju, već je prvo odbacio jednu pijemontsku brigadu koja je napadala. Bilo da su pohvale ili zamerke opravdane ili ne, on se u svakom slučaju pokazao kao hrabar vojnik. Međutim, dokaz sposobnosti za vojskovođu nije dao. Na osnovu svog uspeha Benedek je 1860 godine postavljen za vrhovnog komandanta Italijanske armije i za načelnika General-kvartirmajsterštaba. Odonda je javno mišljenje videlo u

*) »Nemački pregled« (Deutsche Rundschau), 37 godište, sveska 4 (januar 1911), strana 63.

njemu „drugog Radeckog, nepobedivog generala koji razbija svakog neprijatelja”. Njegov ugled i njegova popularnost povećali su se još i načinom njegovog službenog ophođenja. Jer, on je uživao „u prekomerno strogoj kritici koja je često prelazila u osornost prema višim oficirima, u demonstrativnom drugarstvu prema nižim oficirima i u bratimljenju sa vojnicima”. Naročito je nailazilo na odobravanje to što je kao „ničiji sin” postavio sebi u zadatak da se bori protiv visokog plemstva koje je bilo zastupljeno u vojsci. Jer, plemićima-komandantima armija i korpusa mogla se pripisati sva nesreća koja je snašla Austriju u poslednjem i ranijim ratovima.

Ukloniti u budućnosti te kobne ljude sa položaja na kojima bi njihova nesposobnost mogla da postane sudbonosna, bilo bi delo vredno pohvale. Ali, teško da je moglo nešto koristiti da su se na mesto „ljudi sa poreklom” stavili „ljudi bez porekla”, ako ovi ne bi imali ono što je prvima nedostajalo. Hrabri su bili i kneževski i grofovski generali, to im niko nije osporavao, naprotiv, prebacivano im je da se nimalo ne razumeju u vođenju korpusa, a poglavito armije. Od sposobnosti za vojskovođu nedostajalo im je ono što je potrebno svakom generalu. Ako hoćemo da verujemo Fridrihu Velikom, Napoleonu i Moltkeu, ono što čini velikog vojskovođu može da se stekne samo udubljivanjem u prošlost, u istoriju, u bojne pohode velikih majstora. Međutim, o takvim stvarima Benedek je htio da zna isto tako malo kao i visoko plemstvo. On se pozivao na svoju „vojničku sreću”, osećao se sasvim prijatno u svom neznanju i progonio je sa istim fanatizmom kako „junake iz knjiga” tako i „grofovske žuto-kljunce”. Suzbijajući visoko plemstvo i prezirući „razum nauke” Benedek bi još dugo mogao da igra ulogu popularnog junaka, da početkom 1866 godine rat nije zakucao na vrata.

Austriska armija se visoko cenila u Evropi, u svakom slučaju više nego pruska, čiji su paradni vojnici bili nipođaštavani. Međutim, austrijski ugled je ipak malo pretrpeo ratom 1859 godine i u Beču se smatralo za potrebno da se na čelo Severne armije, koja je bila određena protiv Pruske, postavi čovek koji već izranije uživa veliko poverenje vojnika, koji, kao Mađari i Italijani, nisu svi bili orni za rat, naroda, koji su bili sasvim različite čudi, i saveznika koji su zahtevali garanciju pobede. Taj čovek mogao je da bude samo Benedek. Stavljen neposredno i neočekivano pred vrtoglavu visoki zadatak da vodi jednu veliku armiju, junak od San Martina se ipak plašio da mu zato nedostaje nadahnuće. On je odbio da prihvati poziv svoga cara, kao i da sledi glas austrijskih naroda koji su mu klicali. „Pošto nema jasnú pretstavu o manevrovanju vojske sa osam korpusa, on predviđa svoj potpuni fijasko u Češkoj”. — „On ne veruje da je sposoban da vodi armiju od 200.000 ljudi”. — „Na toj visini on bi bio pravi kunić” — „za bojno polje na severu on je magarac”.*). Na potvrdu te samoispovesti, učinjene tako izrazitim slikovitim rečima, trebalo je čekati. Nasuprot tome, mora se unapred sumnjati da je Benedek „mogao pobedu u Italiji garantovati svojom glavom”**).

*.) »Nemački pregled«, 37 godište, sveska 4, str. 67.

govo poznavanje tamošnjeg ratišta samo bi malo olakšalo njegov vrlo težak zadatak. Austrija je morala da se bori protiv vrlo velike neprijateljske nadmoćnosti. Pobeda kod Kustoce je sasvim izvanredan uspeh. Nijedan potez u dotadašnjem, kao i u docnijem Benedekovom životu, ne dozvoljava pretpostavku da bi on bio sposoban za jedno takvo, prvaklano majstorsko delo koje je pretpostavljalno ne samo hrabrog vojnika, već i pravog vojskovođu.

I pored svih protesta i prigovora Benedek je stavljen na čelo Severne armije. Bilo mu je predviđeno da bi, u slučaju da jedini komandant koji je još dolazio u obzir za taj visoki položaj, nadvojvoda Albreht, bude tučen, krivica bila bačena na onoga koji je naimenovao tog nepopularnog vrhovnog komandanta, dok bi poraz Benedeka, koga je podržavalo javno mnjenje, ostavio cara „van obaveze”.

Kada je Benedek 26 maja stigao u Glavni stan u Olomoucu, operacijski plan je bio davno gotov. Uskoro se otstupilo od početne ideje da se rat započe veselom ofanzivom preko Šleske pravo na Berlin. U pogledu mobilizacije, organizacije i železnica Austrija je toliko zaostajala za protivnikom da je morala da bude srećna ako bi završila sa razvijanjem i pripremama za borbu pre nego što bi Prusi mogli da pređu preko granice, a nije moglo ni da se misli na to da ih sama napadne. Nameravalo se da se napad sačeka u Češkoj, u zemlji koja je bila najviše ugrožena. Preko okolnih planina napad je mogao da usledi ili kroz Lužicu, uglavnom od Gerlica, ili iz Šleske od Lands-huta. Čak i kada bi se uz prvi uračunali i sporedni putevi koji vode kroz Saksoniju, a uz drugi prelazi koji iz grofovije Glaca ulaze u Češku, neprijatelj bi sa svakog od ova dva pravca mogao da izbije samo u tako uzanom frontu da odbrana sa prikupljenom austrijskom vojskom nije mogla da pretstavlja neku teškoću. Otuda je sa sličnom sigurnošću moglo da se računa da će Prusi upotrebiti za upad u Češku oba prilaza, kako onaj iz Lužice, tako i prilaze iz Šleske. Oni će se, dakle, podeliti. Tu podelu Austrija bi mogla da iskoristi na taj način što bi jedan deo odbila što je moguće slabijim, a drugi napala što je moguće jačim snagama. Elba, koja je bila zaštićena Kenigrecom i Jozefštatom, i više uzvodno duboko usećena, činila je jaku barijeru koja se lako mogla braniti od neprijatelja koji bi prodirao iz Šleske. Nadalo se, a docniji događaji su to očekivanje i opravdali, da će tu, bar za izvesno vreme, dva korpusa biti dovoljna. Onda bi ostalo pet korpusa za napad na drugu stranu. Ako bi se napadačkoj armiji priključili i Saksonci, što je već bilo ugovorenog, i Bavarci, o čemu su još vođeni pregovori, onda bi se nad pet pruskih korpusa koji su očekivani iz Lužice i Saksonske zadobila nadmoćnost koja je garantovala siguran uspeh. Taj odličan plan imao je, istina, i jednu nezgodu: u Češkoj nije bila izvodljiva koncentracija železnicom. Transport šest korpusa železničkom prugom sa jednim kolosekom Češka Tribava (Böhmisches Trübau) — Pardubice trajao bi tako dugo da armija ne bi mogla blagovremeno da stigne na desnu obalu Elbe. Austrijanci su bili prinuđeni da koncentraciju šest korpusa premeste u Moravsku, koja je u pogledu železnica bila povoljnija, da bi pri-

kupljeni odatle krenuli u Češku i tamo se ujedinili sa 1 (češkim) korpusom, Saksoncima i Bavarcima.

Pošto se Benedek po sopstvenoj izjavi nimalo nije razumevao u vođenju jedne velike armije, on bi dobro učinio da je prenustio izvođenje ratnog plana i sve što se odnosilo na operacije svome šefu Generalštaba generalu fon Henikštajnu i načelniku operativnog odeljenja generalu Krizmaniću, a da je svoju korisnu delatnost uputio trupi, da je podizao njen duh, da je uzeo pod strogu disciplinu komandante korpusa i da je sa sabljom u ruci preneo u stvarnost misli i ideje straga koji su mu bili pridodati. Nije poznato koliko su se Henikštajn i Krizmanić razumevali u vođenju jedne velike armije. Ali, pošto je Benedek tvrdio da se u tome uopšte ne razume, to nepotpune mere koje su bile u stanju da preduzmu ta dva generala nisu mogle da budu poboljšane njegovim mešanjem. I pored toga što je pre preuzimanja svog novog zvanja pokazao da poznaje sebe, izgleda da je Benedek, posle svog dolaska u Olomouc, počeo da veruje da je duh ušao u njega. On je prvo započeo ni malo zgodan spor sa bečkim vlastima, galamio kao kakav trupni oficir protiv naredjenja sa zelenog stola, za kojim je privremeno i sam sedeо, protiv mešanja diplomata, čiji rad je on ipak samo trebalo da nastavi, i protiv mešanja politike u vođenje rata, od kojih je poslednje ipak samo sredstvo prve. Uskoro se vratio i na ofanzivu kroz Šlesku na liniji Jegerndorf — Nisa — Breslava, koja je već davno bila odbačena, ali je bila hvaljena na svim uličnim čoškovima. Međutim, on je ubrzo morao da se uveri da vojska prvo mora da se koncentriše i pripremi za borbu, te je odložio odlazak do 18. juna. U međuvremenu se iz Beča, usled događaja u Frankfurtu, zahtevao što brži odlazak u Češku. Obaveze koje su bile primljene prema saveznicima, Saksoncima i Bavarcima, morale su da budu ispunjene. 18.-og je Elbska armija već ušla u Drezden, a kod Gerlica se prikupljala druga armija. Bilo je jasno sa kog pravca treba očekivati neprijatelja. O nastupanju ka r. Nisi preko Jegerndorfa nije moglo da bude ni reči. Da je do njega stvarno došlo, ono bi dovelo do veličanstvenog udarca u veter, jer na položaju na Nisi nije više bilo nikoga.

Bilo je razumljivo što su Henikštajn i Krizmanić, da bi sprečili takav ishod, zadržali izvođenje Benedekove „kategoričke zapovesti” da „odmah obrade zapovesti za marš na šlesku granicu kome treba pristupiti 18. juna” i, naprotiv, obrađivali zapovest za marš u Češku. Jer, moglo se predvideti da će činjenice biti moćnije od svih kategoričkih zapovesti. A za korisne vežbe ipak vremena nisu bila zgodna. Operacijski plan, kojim je Benedek htio da se legitimiše kao novi Napoleon, srećno je nestao u jednoj fijoci. Ostala je nezgoda da su se oba strategiska pomoćnika, u očekivanju novih iznenadnih skokova uma, osetila potisnuta više na ulogu sprečavanja nego izvođenja. 19. juna moglo je srećno da se krene u Češku. Ali, bilo je već suviše dockan. Moltke je izvršio svoj protivpotez. Tri divizije, od kojih dve zvanično nisu ni postojale, pokrenute su od Altone, Mindena i Veclara prema Hanoveru, prinudile su Hanoverance na povlačenje prema

Majni i pozvale sve Južne Nemce na odbranu svojih ugroženih granica. Time su Bavarci bili izgubljeni za češko ratište. Preostalo je osam korpusa (sedam austrijskih i jedan saksonski). Trebalо je da se oni stave protiv devet pruskih korpusa. Obostrane snage, pošto su pruski korpusi bili slabiji od austrijskih, bile su otprilike jednake. Ako bi blagodareći tome uspelo da se sa dva korpusa zadrže četiri korpusa pruske Druge armije, kao i da se sa ostala četiri korpusa stigne na desnu obalu Elbe, to se još uvek moglo računati na nadmoćnost, koja nije bila neznatna, za ofanzivu protiv pruske Prve armije. Istina, nezgodan je bio oblik nastupanja u Češku. Iako je na raspoloženju stajao dovoljan broj paralelnih puteva, ipak su, ne uzimajući u obzir konjičke divizije i rezervu artiljerije, tri korpusa (10-ti, 4-ti, 6-ti) stavljena na jedan jedini put, a njima je trebalo da se priključi i 2-gi korpus koji je bio isturen kao pobočnica; dva korpusa (3-ći i 8-mi) išla su levim paralelnim putem. Kod takvog su rasporeda ubrzo pozadnji korpsi, posle ranog dnevnog polaska, bili zadržavani komorama prednjih, te su zbog čestih zaustavljanja i produžavanja marša mogli da stignu na cilj tek kasno uveče, kada su zalihe, koje zemlja može da pruži, već bile utrošene. Na taj način, trupe su jako zamorenje u neizmerno dugim kolonama, a sam marš je usporen. 20. juna stiglo je čelo desne kolone tek u Cvitavu, a početak leve kolone do Cvitavke, a baš tada je prisnela vest da je Druga pruska armija 18-og, dakle istog dana kada je Benedek radi njenog uništenja htio da krene iz Olomouca, odmaršovala sa Nise, i to sa jednim korpusom prema Hiršbergu, a sa dva ka Landshutu, dok je jedan još ostao između Nise i Glaca. Da bi se stiglo na Elbu pre ova korpusa koja su bila određena za Landshut, krajnje su ubrzani marš desne kolone preko Senftenberga i Rajhenaua prema Jozefštu i marš leve kolone preko Vildenšverta i Hoenbruka prema Kenigrecu; maršovalo se i danju i noću. Prekomerno naprezanje bilo je nagrađeno. Još pre nego što se i jedan Prus pokazao sa ove strane planina, skrenula je, 25. juna, 1 rezervna konjička divizija, koja se nalazila na čelu desne kolone kod Jaromira, prema Dolanu i Skalicu, isturila odeljenja prema Dobručki, Nojštu, Nahodu i Kosteletcu i stupila u vezu sa dragonskim pukom u Trautenauu, koji je već dugo vremena bio upotrebljen za pograničnu službu. Iza nje je stigao 10 korpus u Jozefstat — Šurc. 26-og je jedna brigada tog korpusa krenula u Kajle i Nemački Prausnic, dok se pored njega 4 korpus pomerio u Kenighof. Položaj na gornjoj Elbi bio je time posednut. Posedanje je 27. juna trebalo da bude upotpunjeno odašiljanjem po jedne brigade u Arnau i Falgendorf. Konjica u prvoj liniji, jedna pešadijska brigada radi prihvatanja kod Nemačkog Prausnica — Kajlea, šest brigada iza Elbe naslonjene desno na Jozefstat, jedna brigada u tesnacu kod Falgendorfa radi osiguranja levog boka: u trci ka Elbi, s jedne strane od Nise, a s druge od Morače, pobedili su Austrijanci. Jedan uslov operacijskog plana je ispunjen. Elba je zatvorena za Drugu armiju. Jedan dalji uslov treba još da se ispuni. Četiri korpusa koja su na maršu iz Moravske stigla 26-og do Opočna, Senftenberga, Kenigreca i Tinista moraju da se prebace preko Elbe da bi, sa dva korpusa

saksonskog prestolonaslednika, mogli da pređu u napad na Prvu prusku armiju. Pošto je ova 26-og tek stigla do Izera, to će tri prednja austrijska korpusa 27-og neometano moći da pređu na desnu obalu Elbe. Pet korpusa koji će se onda tamo nalaziti biće u svakom slučaju dovoljni da se odupru neprijatelju i da do 28-og sačekaju dolazak poslednjeg korpusa iz Senftenberga. Istoga dana, kako je izgledalo, pojaviće se na gornjoj Elbi i Druga pruska armija; 29-og može da dođe do rešenja. Na nazužem prostoru tuči će se dvostruka bitka. Na jednom frontu pružiće Austrijancima bolje izglede broj (172 bataljona, 138 eskadrona, 650 topova protiv 126 bataljona, 118 eskadrona, 456 topova), a na drugom odličan položaj. Nekim greškama i slučajnostima može normalni tok da bude promenjen. Ali, uglavnom, Austrijancima će ostati povoljni uslovi kako za napad, tako i za odbranu i na njihovoj strani će biti Napoleonove reči: „pobeđuje jači ako svoje snage upotrebljava razumno”. Ako se i mnogo rizikuje, položaj je još uvek povoljniji nego kod Austerlica, a daleko povoljniji nego kod Lignica.

Princ Fridrih Karlo, koji je studirao istoriju ratova i ratište, posmatrao je te stvari očima Austrijanaca. Druga armija, mislio je on, neće biti puštena preko Elbe, neprijatelj će svoje glavne snage baciti protiv mene. Ja moram oprezno da se uzdržavam. Prestolonaslednik*) je, naprotiv, pretpostavlja da će Benedek, koji je, takođe, maršovao prema Elbi nešto levo od njega, napasti svom svojom snagom pojedine pruske kolone koje će izlaziti iz planina. Ako pri nadmoćnosti neprijatelja poraz nije bio isključen, on je htio da se odupre, a u krajnjem slučaju i da pogine sa mačem u ruci. Moltke nije verovao da bi Benedek mogao da uputi svih šest korpusa protiv Druge armije; ali, da će jedan deo austrijskih snaga biti upotrebljen na tom pravcu, tome se nadao. Da Prva armija ne bi podlegla pod nadmoćnim neprijateljem, morala je Druga armija dobar deo da primi na sebe. Ali, da taj deo ne bi postao isuviše veliki, morala je Prva armija bez oklevanja da napreduje. Na tome je i počivao ceo plan operacije, tako da se Austrijancima stalno činilo da su ugroženi sa obe strane te su prema svakoj od njih pokušavali da razviju svoje glavne snage. „Samo se brinite da se vođenje vrši korektno”, pisao je Moltke generalu Blumentalu, i stalno je nastojao da Prva armija napreduje što energičnije i formalno je gurao napred. Što se tiče celishodnog rukovođenja korpusa Druge armije i neprestanog napredovanja Prve armije, on se prevario. Ispunile su se nade koje je polagao u Benedeka.

Trenutak kada je najteže već bilo prebrođeno i kada se sa izvensnim pouzdanjem moglo gledati na dalji razvoj, smatrao je austrijski vojskovođa najprikladnijim da jednim novim operaciskim planom iz osnova poremeti već povučene poteze. Trebalo je da šest korpusa ne napadnu Prvu, već Drugu armiju, a dva korpusa da odbiju ne Drugu armiju na Elbi, već Prvu na Izenu. Sumnja u to da li je to

*) Pruski prestolonaslednik je komandovao Drugom armijom, dok je princ Fridrih Karlo bio na čelu Prve armije. — Prim. prev.

poslednje moguće uklanja se kategoričkim oblikom zapovesti. Sakson-ski prestolonaslednik treba po svaku cenu da održi Minhengrec i Turnau na Izerau. Tek što su te energične reči stigle do onoga kome su bile upućene, a u rukama neprijatelja se već našao ne samo prelaz preko Izera kod Turnaua, već i prelazi kod Podola i Ajzenbroda. „Držanje“ pomenutih prelaza mora dakle, da bude ograničeno samo na prelaz preko Izera kod Minhengreca, a ono „po svaku cenu“ otpada čim se neprijatelju prohće da nastupi preko Turnaua, Podola ili Ajzenbroda. Defanzivni deo novog plana može samo utoliko da se izvede, ukoliko to dozvoli dobrodušnost neprijatelja. Za ofanzivni deo stoje na Elbi spremna dva korpusa (4-ti i 10-ti), ostala četiri su rasturena i moraju prvo da se koncentrišu. Desna marševska kolona, sa 6 korpusom kod Opočna i 2 korpusom i 2 lakom konjičkom divizijom kod Senftenberga, ne treba da produži marš prema Jozefštu, već da skrene desno prema Skalicu i da stigne u to mesto sa čelnim, a u Opočno sa začelnim korpusom. Leva kolona, koja sa 3 korpusom stoji kod Kenigreca, a sa 8-im kod Tinista, treba, nastupajući duž Elbe, sa 3 korpusom da zauzme položaj kod Kenighofa pored 4 korpusa, a sa 8-im da se pomeri do Šurca. Iz mnogobrojnih vesti proizlazilo je sa sigurnošću da desno krilo Druge pruske armije, jake četiri korpusa, stoji kod Libaua, a njeno levo krilo na putu Glac-Nahod. Delom je bilo utvrđeno da neprijatelj nastupa putevima između oba ta krila, a delom se to moralo prepostaviti. Moralo se slutiti da će 27-og oko šest kolona nastupati između Frajhajta i Nahoda. U Glavnem stanu se i pored toga, na osnovu ranijih vesti, smatralo da treba očekivati samo dva neprijateljska korpusa, jedan prema Trautenauu, a drugi preko Polica ka Nahodu. Radi osiguranja koncentracije od ova dva neprijatelja trebalo je da 6 korpus isturi jednu prethodnicu prema Nahodu, a 10 korpus da krene preko otseka Nemački Prausnic—Kajle prema Trautenauu. Međutim, oba korpusa nisu sprečena „da neprijatelja — gde god se bude pokazao — naj-energičnije napadnu“. „Gonjenje“, stajalo je u zapovesti od 26-og, „mora, međutim, da se vrši u granicama zadatka i ne sme da se produži isuviše daleko“. Neprijatelj, koji je 28-og mogao da se napadne sa šest korpusa, treba 27-og da se napadne sa dva korpusa. Bojevi kod Nahoda i Trautenaua bili su posledica te sumnjive mere. U boju kod Nahoda bili su ponovljeni napadi Raminga odbijeni od strane V pruskog korpusa, ali Austrijanci su neometano mogli da se učvrste kod Skalica koji im je bio određen; bojem kod Trautenaua I pruski korpus bio je prinuđen da se povuče u Libau i Šemberg. Sve u svemu, 27-og uveče stanje stvari za Austrijance nije se bitno promenilo. Jedan pruski korpus bio je bar za kratko vreme uklonjen. Zato se, istina, kod Ajpela pojavio novi (gardiski korpus). Ali, šta su mogla da predstavljaju dva pruska korpusa koja su stajala nasuprot šest austrijskih koji su od Opočna preko Skalica i Kenighofa do Trautenaua bili spremni za koncentrični napad. Međutim, ishod boja kod Nahoda potpuno je promenio prividno povoljnu situaciju. 6 korpus kod Skalica je, izgleda, jedva sposoban za upotrebu. Tu će pobedonosni neprijatelj da izvrši probor. Izgledalo je da okolnosti više ne

iziskuju napad sa ciljem da se postigne uništenje, već odbranu. 8 korpus (nadvojvoda Leopold) dobija zapovest da marš do Šurca, na otstojanju od 40 km, nastavi još za 10 km, do Dolana. 4 korpus (grof Festetić) pozvan je tamo još u toku noći. Tri korpusa okupljena su kod Skalica protiv Štajnmeca. Time je, izgleda, najveća opasnost uklonjena. Ali, ono što je malopre pretstavljalo pretnju, izoštirlo je oči za druge opasnosti. Ako bi neprijatelj na Izeru napredovao od Podola, Turnaua i Ajzenbroda, bio bi saksonski prestolonaslednik primoran ne samo na povlačenje, već na povlačenje u jugoistočnom pravcu. Leđa Glavne armije ostala bi onda potpuno nezaštićena. 3 korpus (nadvojvoda Ernest) se žurno upućuje u Miletin, a 2 korpus (grof Tun) pokreće se 28-og ujutru iz Opočna u Jozefštat da bi mogao da bude privučen na odgovarajuće mesto borbenog poretka. Još malopre je cela armija stajala spremna za napad u cilju uništenja neprijatelja. Sada je rasturenna u više delova kojima je naređeno da se drže odbrane. Međutim, u tom stavu i položaju ne može se ostati. Benedek se ponova odlučuje na ofanzivu protiv prestolonaslednika (Druge armije). Izgledi su potpuno povoljni. 10 korpus može da veže pruski gardiski korpus, a tri austrijska korpusa mogu bez teškoća da odbace Štajnmecov korpus koji je pojačan samo jednom brigadom VI korpusa. Ako Ramingov korpus čak i mora da se smatra neupotrebljivim, on ipak još raspolaže artiljerijom i mogao bi njom da vodi borbu u centru, dok bi levo i desno oba druga korpusa nastupala obuhvatajući neprijatelja u cilju njegovog uništenja. Potpuna pobeda nad jednim korpusom proizvela bi odlično dejstvo na oba fronta i povoljno bi pripremila odlučnu bitku.

Henikštajn i Krizmanić ipak su još uvek očekivali odlučan uspeh od starog plana ofanzive prema zapadu. Oni su hteli da ostave Gablenca sa 10 i 4 korpusom na Elbi protiv Druge armije. Sa 6 i 8 korpusom i sa četiri korpusa koja su se već nalazila na desnoj obali trebalo je da se 29-og izvede ofanziva protiv Prve pruske armije. Čak i ako bi se u ovom broju od šest korpusa nalazio i 6-ti, na koji se više nije moglo računati, to su Austrijanci, ipak, još raspolagali nadmoćnošću, koja je, kod rascepkanosti u kojoj se onda nalazila Prva armija, lako mogla da dovede do uspeha.

U Benedekovoj sobi došlo je do žestokih razmimoilaženja. Vrhovni komandant je insistirao da se izvrši napad prema istoku. Henikštajn i Krizmanić zauzimali su se isto tako odlučno za ofanzivu na zapad. Prepirci je učinio nagli kraj „dokument koji je podneo Henikštajn, koji je i Benedek morao da prizna merodavnim, a u kome se najodređenijim izrazima zahtevao najhitniji odlazak na Izer“**). Međutim, Benedek, ipak, nije potpuno odustao od svoga plana. Ujutru 28-og on je, istina, izjavio da se odlučio da sa četiri korpusa krene prema Jičinu, ali je prvo htio da pogleda položaj kod Skalica da bi se sopstvenim očima uverio „da je lišen sigurne pobjede“. Ko bi tamo sprečio junaka od San Martina i idola njegovih vojnika da se stavi na čelo tri korpusa, da sa tom velikom nadmoćnošću napadne

*) »Nemački pregled«, str. 76.

nesrećnog Štajnmeca i izvojuje pobedu kojom bi učutkao svaki prigovor, svaku zamerku i svaki prekor! „Benedekovo jahanje za Skalic”, kaže se u „Nemačkom pregledu”, „borbenost i radosno pouzdanje trupa, koje su na odličnom položaju sa dva puta većom nadmoćnošću očekivale napad Štajnmecovog korpusa, dovoljno su često opisivani”. Na to je, dakle, izlazio Benedekov „smeli ofanzivni plan”, da sa tri korpusa postavljena jedan za drugim, na jakom položaju, sačeka napad jednog jedinog neprijateljskog korpusa. Ako taj korpus ne bi napao, ceo plan bi bio bezvredan, a ako bi napao, mogao je veliki uspeh da se očekuje samo u tom slučaju ako bi oba korpusa koja su stajala pozadi bila upućena levo i desno radi uništenja neprijatelja koji bi bio vezan frontalno. Ali plan niukoliko nije bio usmeren na to. Samo jedan korpus trebalo je da odbije frontalni napad, dok su druga dva služila kao rezerva, podrška i za popunjavanje rupa. Takođe primenom nadmoćnosti nije moglo da se postigne ništa drugo izuzev odbijanja napada. To čudnovato ponašanje Benedeka moglo je da se objasni samo time da je on teorijski bio ispunjen neukrotljivim ofanzivnim duhom. Ali, kada je na kraju trebalo preduzeti napad, tada su otkazivale njegove osobine vođe. Da egzercira sa 100.000 vojnika, praktični vojnik se nikada nije vežbao, nikada nije naučio, a nije to sebi ni u duhu razjasnio. Svoja tri korpusa on nije umeo da upotrebi drugčije nego da sa njima, po primeru San Martina, sačeka napad i da ga odbije. Neko vreme Benedek se nadoao u takav skroman uspeh, a onda, verovatno upozoren od svoga štaba da se na jednoj ili drugoj strani mora dejstvovati i da ne sme da se čeka, on je naredio pokret 6 i 8 korpusa, ukoliko za $1\frac{1}{2}$ čas ne bi usledio napad, a zatim, još više pritešnjen, oko 11 sati naredio je da pokret treba da otpočne odmah. Naročito je bilo naglašeno da korpsi koji se povlače ne treba da se upuštaju ni u kakvu borbu. To su, međutim, bile samo lepe želje.

Na položaju kod Škalica 8 korpus smenio je 6-ti korpus, koji je trebalo da krene prvi. Kad je 8 korpus htio da krene za njim, neprijatelj je prešao u napad. Sada je korpus morao da se odupre. Pošto je u deset usiljenih marševa požurio ovamo i poseo položaj, on nije smeo da se okrene čim se neprijatelj približio, a nije smeo ni da se povuče kroz tesnac kod Škalica, a da ne strahuje da će mu neprijatelj, koji će nadirati za njim, naneti uništavajući poraz. Položaj na visovima leve obale r. Aupe, severno i južno od Škalica, bio je vrlo jak i frontalno jedva da je bilo moguće savladati ga, mada su hrastova šuma i fazanerija omogućavali prikriveno približavanje do na izvesno otstojanje. Opasno je izgledalo samo zaobilaženje sa severa, desnom obalom Aupe. Moglo se pretpostaviti da će se 4 korpus tom zaobilaženju suprotstaviti bočnim dejstvom od Dolana.

Otpor bi bio potpuno uspešan da Fragnernova brigada, u težnji da primeni aktivnu odbranu sa uobičajenom taktikom udarca, nije krenula u susret neprijatelju koji je prodro sve do luga i da nije dospela u unakrsnu vatru, te bila skoro potpuno uništена, kao i da Krajsernova brigada, koja je htela da pomogne pritešnjem drugu, nije postupila na isti način i doživela sličnu sudbinu. Nadvojvoda

Leopold je mogao da bez većih gubitaka povuče preko Aupe ostatke te dve i svoju, treću brigadu. Njegov korpus je bio međutim, jako pokoleban.

I Gablencov korpus pretrpeo je u borbi protiv gardiskog korpusa osetne gubitke, zato što je na početku povlačenja bila zaboravljena jedna brigada, koja bez zapovesti nije htela da krene za ostalim jedinicama korpusa te je bila uništena.

Retko ko je dejstvovao tako nedosledno kao Austrijanci 28. juna. Benedek se 27.-og odlučuje za ofanzivu na istok, 28.-og za ofanzivu na zapad, ali hoće još jednom, kradomice, da pokuša sa ofanzivom na istok. On može da preduzme napad sa velikom nadmoćnošću, ali ostaje sa tom nadmoćnošću na jakom položaju i polaže svu nadu u ono u šta se ne može verovati, naime, da će jedan neprijateljski korpus nastupiti protiv tri protivnička korpusa koja se nalaze u odbrani na položaju koji je nemoguće napasti. Ono što je izgledalo neverovatno, ipak će se desiti, ali Benedek to ne može da sačeka. Dva korpusa treba da se povuku kroz jedan tesnac pod zaštitom trećeg, koji stoji daleko pozadi. Korpus koji je okrenut prema neprijatelju primoran je na odbranu. Odbrana se od strane komandanta jedne brigade pretvara u napad. Tri austrijska korpusa koja su bila određena „za sigurnu pobedu“ moraju da se povuku pred jednim pruskim korpusom.

Nasuprot mnogih odluka, koje se na austrijskoj strani neprestano menjaju, stoji na pruskoj strani samo jedna jedina. Nije bila neznatna stvar da se 28.-og, po prijemu vesti o povlačenju I korpusa iz Trautenaua, nastavi napad sa preostala dva korpusa na neprijatelja koji je mogao da ima dvostruku i trostruku snagu. Donošenje te plemenite odluke, u osećanju dužnosti i svesnoj nameri da rastereti Prvu armiju, lična je zasluga pruskog prestolonaslednika, komandanta Druge armije.

Neuspesi kod Skalica i Sora delovali su porazno. Još je bilo moguće da se sa tri korpusa, koja su bila tučena 27.-og i 28.-og, održi za izvesno vreme linija na Elbi i da se sa pet korpusa, koji su još pretstavljali nadmoćnost, okrene protiv Prve pruske armije. Ali, to je Benedeku izgledalo isuviše smelo. „Vojska pruskog prestolonaslednika“ (koja se privremeno sastojala od dva korpusa) „nalazila se na dva puta u nezadrživom i pobedosnom nastupanju; sa ovim neprijateljem u ledima izvršiti pokret na Izer bila bi ludost“*. Izgledalo je da Benedeku nije preostalo ništa drugo nego da koncentriše vojsku na jakom defanzivnom položaju Miletin—Dubenec—Jozefštat i da se tamo odupre Prusima. Privlačenjem izerske armije Benedek se nadao da će pojačati svoju vojsku na 240.000 ljudi i da će tako biti dorastao neprijatelju“**). Ove mere mogle su da budu zasnovane samo na nameri da se brzo, ogromnom nadmoćnošću, još pre nego što je Prva pruska armija mogla da se približi, napadne Druga armija. Pošto se ova nagomilavala na levoj obali Elbe, a Austrijancima je stojalo na

*) »Nemački pregled«, str. 42.

**) Ib., str. 43

raspoloženju još nekoliko slobodnih prelaza, to za ispad preko reke nisu postojali nepovoljni uslovi. Benedek, međutim, nije bio voljan da ih iskoristi.

Obostranim operaciskim planovima Benedek je bio stavljena u sredinu između dva neprijatelja, koji su se s desna i leva kretali prema njemu, ili je bar trebalo da to čine. U takvoj situaciji od vajkada nije bilo drugog izlaza nego da se sa što je moguće većom nadmoćnošću potuče prvo jedan, pa onda i drugi neprijatelj. Benedeku su savetovali da primeni to sredstvo prvo protiv Prve pruske armije. Međutim, u zadnjem trenutku on se rešio da potuče Drugu prusku armiju. Stvarno se bila pružila prilika da se uništi ako ne cela armija, a ono jedan od njenih korpusa. Samo Benedekova nesposobnost da izvrši napad sprečila je da se prilika iskoristi i pretvorila je sigurnu pobedu u poraz. Odonda se odustalo od svake pomisli na ofanzivu. Benedek se vratio na ono u čemu je video svoju jačinu, na uspomene na San Martino, izvor svoje slave. Na „spasonosnom položaju“ kod Dubeneca on se odlučio da odbije svaki neprijateljski napad, tako slavno kao što mu je to uspelo kod Solferina. Dok je na liniji Jaromir—Miletin očekivao napad Druge armije, morali su, na kraju, da se približe u širokom frontu, sa levim krilom prema Miletinu, pet armiskih korpusa i jedan konjički korpus Prve armije. A tada bi, ipak, došlo do opkoljavanja i uništenja. Od te krajnosti Benedek je bio pošteđen time što je Prva armija nastupala vrlo sporo, što je zadržavala svoju glavninu, što je isturila samo dve divizije i što su te dve divizije kod Jičina udarile na dva korpusa saksonskog prestolonaslednika, koji je tu bio zadržan jednom ranjom zapovešću.

Da izvojuje pobedu nad manjinom, ili da se bar održi do izbijanja noći, prestolonaslednika je sprečila Benedekova zapovest koja je bila isuviše kasno odaslata i koja je stigla u nevreme. Izričitost izraza „Izerska armija treba, izbegavajući veće borbe, što je moguće brže da se povuče u sastav Glavne armije kod Dubeneca“, nije dozvoljavala nikakav izbor. Borba je najhitnije prekinuta i prešlo se u povlačenje uz mnogo gubitaka. Neprijatelj je sledio do Jičina, za vreme noći prodro u varoš i uneo pometnju u jedan deo trupa koje su bile ostavljene bez zapovesti. Većina Saksonaca udarila je putem prema Šmidaru, a 1 korpus pošao je glavnim delom u Horic, a kada se idućeg dana tamo pojavila pruska konjica, produžio je dalje prema Sadovi i Kenigrecu. Po povlačenju ta dva korpusa izgledalo je da opkoljavanje austrijske vojske na položaju kod Dubeneca mora da usledi već 30. juna, a najkasnije 1. jula. Manje uviđanjem preteće opasnosti, a više zbog osećanja da je sa četiri tučena i dva netaknuta korpusa isuviše slab, čak i samo za odbranu, Benedek se odlučio da 30.-og uveče pristupi povlačenju prema Kenigrecu. Po cenu poraza dva korpusa, armija je još jednom bila spasena. Da bi se spasla sasvim, zaustavila se isuviše rano. Kod Kenigreca, na desnoj obali Elbe, ona nije bila mnogo manje izložena opkoljavanju nego kod Dubeneca, ako bi se neprijatelj samo malo pomerio unapred. Istina, Benedek je htio da se zaustavi samo privremeno, „da bi sredio svoju jako pokolebanu vojsku pod zaštitom tvrđave, da bi joj pružio kraći

odmor i da bi je onda poveo dalje". Ali, taj kratak odmor, koji je bio odmeren do 3 jula ujutru, bio je upravo dovoljno dug da dozvoli neprijatelju da se sa raznih strana približi trupama koje su se odmarale.

Planovi koji su bili utvrđeni tokom 1 i 2 jula i rasuđivanja koja su bila učinjena ne mogu se uzeti u obzir. Da li treba tući bitku kod Pardubica ili kod Hluma, da li treba nastaviti povlačenje prema Beču ili prema Olomoucu, da li treba zaključiti mir ili se treba i dalje boriti, sve su to bila suvišna razmatranja. Merodavni su bili samo slobodna i sopstvena Benedekova odluka da se odmor kod Koenigreca produži do 3 jula i odluka neprijatelja da napadne istog dana. Sada je Benedek, hteo ili ne, sa ili bez naređenja, morao da primi bitku. Potpuno izbeći bitku nije bilo moguće, jer osam korpusa, koji su bili nagomilani na nazužem prostoru, nisu mogli dovoljno brzo obrazovati marševske kolone; a 240.000 Austrijanaca nije smelo okrenuti leđa neprijatelju koji je jedva bio isto toliko jak.

Nije bilo u pitanju da li će položaj, koji je Benedek po nuždi poseo 3 jula, izazvati propast Austrije. Moglo se sumnjati samo u pogledu veličine nesreće. Jedini mogući izlaz mogao je da se nađe u napadu. Ali njemu Benedek načelno nije bio naklonjen, a uz to najveći deo armije nije više bio sposoban za napad. Samo komandanti korpusa na desnom krilu, grofovi Festetić i Tun, a naročito zamenik prvoga, general Molinari, verovali su još da imaju snage za napad. Oni su odlučili da na svoju ruku preduzmu spasonosno delo koje Benedek nije ni odobrio ni zabranio, ali ga je omogućio. Na nesreću, Molinari i Tun, u svojoj revnosti da obuhvate levi bok Prve pruske armije, nisu vodili računa da se na njihovom sopstvenom boku nalazi cela Druga armija. Oni su bili prinuđeni na povlačenje, a tom povlačenju, prirodno, postepeno se priključila i cela vojska. Na taj način neizbežna katastrofa bila je ubrzana, ali i ublažena. Da su oba korpusa prema programu uporno branila svoj prvobitni položaj, to bi, bez sumnje, jedan deo Druge armije bio pomeren preko Elbe u bok i leđa položaja, a Elbska armija bi imala vremena da produži svoje desno krilo. Ukoliko bi Benedek duže izdržao na svom nemogućem položaju, utoliko bi sigurnije bio potpuno opkoljen. Zahvaljujući samovolji Tuna i Molinarija, propustima pruskih komandanata armija i celishodnim pripremama za povlačenje, Benedek je ipak još dobro prošao.

Bilo bi korisno, a bilo je i savetovano, da se udari pravo na Beč. Benedek je pretpostavio zaobilazni put preko Olomouca. Time je prouzrokovao potpunu propast armije i odveo je iza Dunava trupe koje više nisu smatrane upotrebljivim za bitku.

Rat je za Austriju uzeo tok koji je on morao da uzme, pošto je na čelo vojske postavljen vojskovođa koji „nije imao jasnu prestatvu o manevrovanju vojske, jake osam korpusa”, koji je „predvideo svoj potpuni fijasko” i koji je sa nekom vrstom zadovoljstva javio o nastupanju katastrofe, čije je približavanje on već ranije bio uočio.

Tok koji su pod takvim okolnostima uzeli događaji potpuno je prirođan i ne može da izazove čuđenje. Čudnovato je samo da se čoveku, koji se po svojoj prošlosti i svojim izjavama mora smatrati kao malo sposoban za vojskovođu, dno nije pripisuju veličanstvene osobine vojskovođe. Da mu je samo bilo dopušteno da ostvari svoje ideje, ko zna šta bi se desilo! Otpor na koji je on nailazio u svojoj najbližoj okolini pokvario je sve. Od opozicije nije bio pošteđen nijedan novi vojskovođa, pa čak i ako se zvao Fridrik Veliki ili Napoleon. Rat je isuviše ozbiljna stvar da bi onima koji ipak osećaju veliku odgovornost, mogla da se učini prihvatljivom svaka zamisao jednog vojskovođe-novajlige. Slepa poslušnost zadobija se tek uspesima, nadmoćnošću duha i odlučnošću volje. Pošto je Benedeku sve to nedostajalo, ali se umesto toga od samog početka javili neuspesi, bilo je objasnjivo da je opozicija uzimala sve odlučniji karakter. Usled toga morao je da trpi i tok operacija. Koliko god pogrešaka pripisali Henikštajnu i Krizmaniću, za propuštene prilike 28. juna kod Skalica, za prikupljanje cele armije na položaju kod Dubeneca, za dugi odmor kod Kenigreca, a pre svega za odbacivanje svake ideje o preduzimanju napada mora se učiniti odgovornim samo Benedek. On se nije ustručavao da ispituje planove napada, kao što su marš iz Olomouca prema Berlinu, uništenje prestolonaslednikove armije itd. Ali, kada je stajao prema neprijatelju, on je padaо u najizrazitiju defanzivu. Sa tom protivurečnošću on je morao da strada u jednom ratu u kome je sve zavisilo od brze i pobedonosne ofanzive.

U tome će malo što moći da se promeni, čak i ako budu otvorene arhive, otključani gvozdeni ormani i skinuto sedam pečata sa memoara i dnevnika. Bez sumnje, posle marljivog traganja, biće otkriveno još mnogo skandala, ali nikada ništa neće biti pronađeno što će pokazati da je Benedek bio vojskovođa, kao ni to da je bez krivice srušen sa svoje visine.

Jezični redaktor
DOBRIVOJE ALIMPIĆ, prof.

*

Korektori:
VOJISLAV VUJANIĆ i
MIODRAG VRBICA

*

Stampanje završeno 20. oktobra 1953 godine

I S P R A V K E

Strana	Red	Stoji	Treba
154	14 odozdo	pužao	pružao
184	15 "	On	Ona
185	15 "	Boa di Ženivo.	Boa di Ženivo (skica 66).
250	2 odozgo	umeo	smeo
256	13 odozdo	otsečcima	fazama
283	7 "	Napeleon	Napoleon